

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет
„Блаже Конески“ – Скопје

Студиска програма: Македонистика

Потпрограма: Македонски јазик и лингвистика

- докторски студии -

ПРАВОПИСОТ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО НАСТАВНАТА ПРАКТИКА

докторска дисертација

Ментор:

проф. д-р Искра Пановска-Димкова

Изработил:

м-р Миме Тасеска-Китановска

Скопје, 2019

*На мојот син Бојан,
мојата животна
водилка и инспирација*

Наместо предговор

Пред сè, во овие редови, би сакала да ја искажам мојата огромна благодарност до мојата менторка, проф. д-р Искра Пановска-Димкова, за несебичната помош и поддршка во текот на изминатите години за време на подготовката на докторската дисертација, за нејзиното трпение и разбирање, добрите совети и критики, љубезноста и одличната комуникација. Секој би посакал да има таква менторка. Од срце ѝ се заблагодарувам.

Голема благодарност изразувам до мојата поранешна професорка, проф. д-р Виолета Јанушева, за постојаната поддршка во текот на изработката на дисертацијата, а и претходно, за време на магистерските студии. Без нејзините прекрасни совети и насоки, овој труд не би постоел. Бескрајно ѝ се заблагодарувам.

Чувствувам потреба да му се заблагодарам и на менторот на мојот магистерски труд, проф. д-р Јордан Стојаноски за она што го научив од него: работа, упорност, посветеност, трпение и темелност. Ова е клучот за успех во секоја професија. По овие начела треба да се водат сегашните и идните генерации ученици и студенти.

Особена благодарност заслужува и проф. и лектор Љубица Севдинска, за нејзината поддршка, советите и излегувањето во пресрет во еден од потешките моменти во изминатите години. Ми беше светилка во тунелот. Ми овозможи и да се запознаам со неколку македонски писатели и поети. Премногу ѝ благодарам.

Многу им се заблагодарувам на директорите, професорите и наставниците од основните и средните училишта во државата во кои беа спроведени истражувањата, за одличниот прием и подготвеноста за соработка. Ми беше чест и задоволство да соработувам со такви колеги и такви личности.

Му се заблагодарувам и на мојот сопруг, за трпението, разбирањето и моралната поддршка за време на целиот период на работа на трудот.

Овој труд немаше да ја види светлината на денот без целосната поддршка од моето семејство. Особена благодарност му изразувам на мојот дедо, кој несебично помагаше и правеше сè што е во негова моќ за реализација на мојата цел. Без неговата помош сонот немаше да биде исполнет. Огромна благодарност му упатувам на мојот татко за големата поддршка во текот на минатите години, за трпението и охрабрувањето. Бескрајно ѝ благодарам на мојата мајка за животната поддршка и пожртвуваност, за несебичноста, енергијата, издржливоста и непрекинатата помош во секој сегмент од животот. Без неа немаше да станам она што сум денес.

Авторот

Мамо

*Од првиот плач,
од денот кога си ме родила
и со мајчино млеко задоила
до ден – денешен
од мене не си се одвоила.*

*Деноноќно си ме надгледувала
и тивко потшепнувала.
Како ноќна птица
над мене си бдеела,
о мамо, да имаш сон
не си смеела...*

*Првиот училиштен праг
со мене си го минала,
до последното своно
не си заминала.*

*Со книга во рака
си ме заспивала,
отоците на очите
вешто си ги прикривала.*

*По студој и снегој
за мене секаде си одела
мрачна мисла
никогаш не те гонела.*

*За починка
никогаш не си знаела
за одвоеното време
во ниту еден момент
не си се каела.*

*Безброј ноќи непростиени,
рој солзи пролеани,
нозе уморни,
раце топли мајчински,
срце од челик,
душа од свила...
О, мамо!
...колку си ми мила!*

*Олицетворение на нежност,
грижа, љубов, топлина...
Секој мој бол,
секој мој крик,
го пригушувааш
со твојот ангелски лик.*

*Можам уште многу нешта
да кажам мамо,
но ништо нема да биде доволно,
ако е на хартија само.*

*Мамо,
ти си моја потпора,
мој штит,
моја заштитничка –
мој добробит.*

Авторот

СОДРЖИНА

Вовед	8
I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП	13
1. Писменост и писмено изразување	14
1.1. Јазикот и говорот.....	14
1.2. Писменоста и граматиката.....	15
1.3. Писменото изразување во наставата по мајчин јазик... ..	17
1.3.1. Писменото изразување во методичката литература.....	18
1.3.2. Видови писмени вежби.....	21
2. Создавање и конечно оформување на правописот на македонскиот јазик	28
2.1. Историски развој на правописот на македонскиот литературен јазик.....	28
2.1.1. Улогата на Мисирков и Конески во кодифицирањето на македонскиот литературен јазик и озаконувањето на македонскиот правопис.....	42
2.2. Правопис на македонскиот јазик и правописни правила.....	54
2.3. Правописот на македонскиот јазик од 1945 г. до денес.....	58
3. Правописот и образованието	104
3.1. Принципи при усвојувањето на правописот.....	107
3.2. Наставни методи и постапки за изучување на правописните правила и норми.....	109
3.3. Усвојување на наставните содржини по правопис.....	113
3.4. Утврдување на содржините по правопис.....	115
3.5. Значење на наставата по правопис во образованието.....	131
II. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП	135
1. Проблем за истражување.....	136
2. Предмет на истражувањето.....	137
3. Цел на истражувањето.....	137
5. Вид на истражувањето.....	138
6. Истражувачка парадигма.....	139
7. Истражувачки нацрт (дизајн).....	140
8. Методи во истражувањето.....	141

9. Истражувачки постапки и инструменти.....	142
11. Варијабли во истражувањето.....	143
10. Хипотетска рамка (хипотези).....	144
12. Популација и примерок.....	146
III. ЕМПИРИСКИ ПРИСТАП.....	147
Интерпретација на резултатите.....	147
1. Правописот во основното образование.....	148
1.1. Наставата по правопис во основното образование.....	148
1.1.1. Наставен план и наставни програми по Македонски јазик за основно образование.....	148
1.1.1.1. Анализа на наставните програми по Македонски јазик од програмското подрачје Јазик (делот за правопис).....	150
1.1.1.2. Учебници по Македонски јазик за основно образование.....	157
1.1.1.2.1. Застапеност и распределба на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик за основно образование.....	157
1.1.1.2.1.1. Анализа на учебниците по Македонски јазик за основно образование.....	158
1.1.1.2.1.1.1. Учебници за II одделение.....	159
1.1.1.2.1.2.1. Учебници за III одделение.....	160
1.1.1.2.1.3.1. Учебници за IV одделение.....	162
1.1.1.2.1.4.1. Учебници за V одделение.....	168
1.1.1.2.1.5.1. Учебници за VI одделение.....	175
1.1.1.2.1.6.1. Учебници за VII одделение.....	178
1.1.1.2.1.7.1. Учебници за VIII одделение.....	182
1.1.1.2.1.8.1. Учебници за IX одделение.....	185
2. Правописот во средното образование.....	186
2.1. Наставата по правопис во средното образование.....	186
2.1.1. Наставен план и наставни програми за средно образование.....	186
2.1.1.1. Анализа на наставните програми по Македонски јазик и литература од програмското подрачје Јазик (делот за правопис).....	188
2.1.1.2. Учебници по Македонски јазик и литература за средно образование.....	192

2.1.2.1. Застапеност и распределба на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование.....	192
2.1.2.1.1. Анализа на учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование.....	192
2.1.2.1.1.1. Учебници за I година.....	192
2.1.2.1.2.1. Учебници за II година.....	193
2.1.2.1.3.1. Учебници за III година.....	194
2.1.2.1.4.1. Учебници за IV година.....	194

3. Правописни пропусти кај учениците од основно и средно образование во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература.....195

3.1. Досегашни согледувања за правописните пропусти во писменото изразување кај учениците од основно и средно образование	195
3.2. Пропуси во однос на правописните правила на македонскиот јазик во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература.....	207
3.2.1. Пишување на самогласките.....	207
3.2.1.1. Самогласките во непосреден допир.....	207
3.2.2. Пишување на согласките.....	209
3.2.2.1. Употреба на согласката <i>j</i>	209
3.2.2.2. Употреба на согласките <i>л, лј</i> и <i>љ</i>	211
3.2.2.3. Употреба на согласките <i>н</i> и <i>њ</i>	212
3.2.2.4. Употреба на согласките <i>к, к', г</i> и <i>г'</i>	213
3.2.2.5. Употреба на согласките <i>з</i> и <i>с</i>	214
3.2.2.6. Употреба на согласките <i>в</i> и <i>ф</i>	215
3.2.2.7. Употреба на согласките <i>м</i> и <i>х</i>	216
3.2.2.8. Употреба на согласката <i>ц</i> и на согласната група <i>пс</i>	216
3.2.2.9. Употреба на согласките <i>ч</i> и <i>ш</i>	217
3.2.3. Едначење на согласките по звучност.....	217
3.2.4. Обезвучување на согласките на крајот од зборот.....	218
3.2.5. Пишување на согласните групи.....	222
3.2.6. Пишување на удвоените согласки.....	224
3.2.7. Употреба на голема буква.....	226

3.2.8. Слеано пишување на зборовите.....	228
3.2.9. Полуслеано и разделено пишување на зборовите.....	230
3.2.10. Делење на зборот на крајот од редот.....	231
3.2.11. Скратеници (акроними) и скратување на зборовите на зборовите.....	233
3.2.12. Транскрипција на личните имиња на латиница.....	234
3.2.13. Употреба на интерпункциски знаци.....	236
3.2.13.1. Употреба на точка (.).....	237
3.2.13.2. Употреба на запирка (,).....	237
3.2.13.3. Употреба на точка запирка (;).....	239
3.2.13.4. Употреба на прашалник (?).....	239
3.2.13.5. Употреба на извичник (!).....	240
3.2.13.6. Употреба на две точки (:).	241
3.2.13.7. Употреба на црта (тире) (–).....	241
3.2.13.8. Употреба на наводници („“).	242
3.2.14. Употреба на правописни знаци.....	243
3.2.14.1. Употреба на точка (.).....	244
3.2.14.2. Употреба на две точки (:).	244
3.2.14.3. Употреба на црта (тире) (–).....	245
3.2.14.4. Употреба на цртичка (-).	245
3.2.14.5. Употреба на загради ().....	246
3.2.14.6. Употреба на апостроф (`).....	246
3.2.14.7. Употреба на надреден знак (^).....	247
3.2.15. Случајни пропусти.....	249
3.2.16. Пропусти при пишувањето на повеќесложните зборови.....	246
3.2.17. Пропусти на дијалектна основа	250
3.3. Прикажување и интерпретација на резултатите од проверката (тестирањето) на хипотезите во рамките на истражувањето.....	251
Заклучни согледувања.....	291
Прилози.....	301
Библиографија.....	385

Вовед

Македонскиот јазик треба да биде строен и изразит, да биде вистински белег на македонската нација, зашто преку литературниот јазик се закрепнува најздраво свеста за припадноста кон една нација. Македонскиот литературен јазик треба да биде навистина македонски.

Блаже Конески

Секое современо општество од секој поединец бара правилно усно и писмено изразување, односно правилно зборување и пишување. За човек што се придржува до нормите и правилата на својот мајчин, стандарден јазик, се вели дека поседува јазична култура. Јазичната култура се согледува во правилното зборување и пишување, во правилната примена на граматичките и правописните правила на определениот јазик и во богатството на речникот, изразот и на стилот.

Правилата како треба да се пишува и да се зборува се регулирани во правописот на јазикот на секоја држава. Првиот Правопис на македонскиот литературен јазик е создаден во 1945 г. Заснован е на фонолошкиот (фонетскиот) принцип, што значи дека за секој глас има определен знак – буква: се пишува онака како што се изговара, а се изговара онака како што е напишано. Оттогаш досега тој има претрпено некои незначителни промени (во 1950, 1970, 1998 и 2015/2017 г.), а 70-годишната практична примена покажа дека неговите основи уште во 1945 г. биле успешно поставени и ги отсликувале реалните потреби на македонските зборувачи.

Правописот е особено важно помагало за сите корисници на литературниот јазик. Во него јазичната проблематика се регулира врз основа на еднакви принципи за сите говорители, независно од дијалектот на кој му припаѓаат и на нивните лични предиспозиции. Правописот е еден од условите за добра писменост. Усвојувањето на правописните норми започнува (како процес) од почетокот на описменувањето на учениците (од прво одделение) во наставата по Македонски јазик, особено во подрачјето Јазик (граматика) и трае за време на целото образование. Тоа ја потврдува неговата сложеност. Усвојувањето на правописот и правописните правила ги вклучува и видот и слухот и говорот. Тоа е тесно поврзано и со (право)говорот на наставникот и

на учениците и со степеност на совладаност на граматичките и правописните содржини.

Денес, сведоци сме на сè поголемо присуство на правописни грешки во писменото изразување како на учениците така и на возрасните лица. Искуствата од наставната практика и резултатите од многубројните истражувања, реализирани во минатото и сега, укажуваат на незадоволително ниво на јазична писменост кај учениците, како од помала така и од поголема возраст. Многу често, во писмените работи на учениците од основното и средното образование, па и на студентите од академската средина, се среќаваат голем број пропусти во однос на правилната употреба на правописните правила на македонскиот јазик. Во писмените работи на учениците од завршните години од средното образование се сретнуваат многу правописни грешки. Од ова произлегува потребата на содржините од граматика и правопис да им се посветува големо внимание во текот на целото образование на учениците, а не само во основното образование. Првичната навика е значајна за писмениот развој на учениците, но, исто така, исклучително е важна и континуираната примена на писмени вежби, со цел да се вежбаат стекнатите знаења за пишување (правилата од правописот) и грешките во писменото изразување да се сведат на минимум. Не е редок случај и лицата со завршено високо образование да грешат кога писмено се изразуваат, а правописните грешки, и покрај задолжителното лекторирање, сè уште се присутни и во печатените медиуми. Загрижувачки е и податокот којшто покажува дека голем дел од средношколците го завршуваат средното образование без добро познавање на правописот, односно без да стекнат сигурни правописни знаења, умеења и навика за негова примена. Тргувајќи од овие резултати, сама по себе се наметна потребата да се пристапи кон анализа на ваквата состојба.

Предмет на ова истражување е примената на правописот во наставната практика. Таа се разгледува преку: наставните програми по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература, учебниците по Македонски јазик за основно образование (II – IX одделение) и по Македонски јазик и литература за средно образование (I – IV година), училишните и домашните тетратки по Македонски јазик, односно писмените вежби на учениците од III до V одделение и тестовите по правопис за учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно

образование и за учениците од I до IV година од средното образование. Направена е анализа на правописните пропусти кај учениците од основно и од средно образование. Овие пропусти беа разгледувани од аспект на возраста на учениците и на просечниот успех на учениците. Беше извршена проверка на зависноста на бројот и видот на правописни пропусти од наведените фактори.

Правописните пропусти се разгледуваа во сите категории: пишувањето на самогласките, пишувањето на согласките, едначењето на согласките по звучност, обезвучувањето на согласките на крајот од зборот, пишувањето на удвоените согласки, пишувањето на согласните групи, употребата на големата и малата буква, слеаното, полуслеаното и разделеното пишување на зборовите, делењето на зборот на крајот од редот, скратувањето на зборовите, транскрипцијата на личните имиња на латиница, употребата на интерпункциските и употребата на правописните знаци.

Целта на истражувањето беше да се олеснат усвојувањето на содржините по правопис и употребата на знаењата по правопис во наставата и надвор од неа. Резултатите даваат насоки за претставување на правописните правила на пофункционален, попрактичен и поразбирлив начин со што ќе се обезбеди повисок квалитет на наставата од оваа област. Тоа ќе придонесе, пропустите во однос на правописните правила во писменото изразување кај учениците да бидат помали и поретки, а знаењата од областа на правописот да бидат подлабоки, и во квалитативна и во квантитативна смисла.

Трудот е поделен на 3 дела: Теоретски пристап; Методолошки пристап и Емпириски пристап. Во I дел, **Теоретски пристап**, се опфатени 3 глави: *Писменост и писмено изразување*; *Создавање и конечно оформување на правописот на македонскиот јазик* и *Правописот и образованието*. Во I глава, **Писменост и писмено изразување**, е дадено кусо објаснување за поимите: јазик, говор, писменост и граматика. Освен тоа, во оваа глава, се става акцент и на писменото изразување во наставата по мајчин јазик и се дадени видовите писмени вежби во методичката литература. Во II глава, **Создавање и конечно оформување на правописот на македонскиот јазик**, е даден преглед на историскиот развој на правописот на македонскиот литературен јазик. Се истакнува улогата на Крсте Петков Мисирков и на Блаже Конески во кодифицирањето на македонскиот литературен јазик и во

озаконувањето на македонскиот правопис. Покрај тоа, тука се претставени и правописните правила од сите досегашни изданија на Правописот на македонскиот јазик, т.е. од 1945 г. до денес. Во III глава, **Правописот и образованието**, се објаснети принципите при усвојувањето на правописот и наставните методи и постапки за изучување на правописните правила и норми. Има и дел за усвојување и утврдување на наставните содржини по правопис и за значењето на наставата по правопис во образованието.

Во II дел, **Методолошки пристап**, се прикажани: проблемот за истражување, предметот и целта на истражувањето, видот на истражувањето, истражувачката парадигма и истражувачкиот нацрт (дизајн), методите во истражувањето (методи на научно сознание, методите на научно заклучување и оперативните методи), истражувачките постапки и инструменти (анкетирање, тестирање, анализа на содржина), варијаблите и хипотезите, популацијата и примерокот опфатен со истражувањето.

Во III дел, **Емпириски пристап**, се опфатени 3 глави: *Правописот во основното образование*, *Правописот во средното образование* и *Правописни пропусти кај учениците од основно и средно образование во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература*. Првата глава, **Правописот во основното образование**, се однесува на наставата по правопис во основното образование. Тука е дадена детална анализа на наставниот план и на наставните програми по Македонски јазик од програмското подрачје Јазик (делот за правопис) за сите одделенија од основното образование. Покрај тоа, има анализа и во однос на застапеноста и распределбата на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик за основно образование. Во II глава, **Правописот во средното образование**, е дадена детална анализа на наставниот план и на наставните програми по Македонски јазик и литература од програмското подрачје Јазик (делот за правопис) за сите наставни години од средното образование. Исто така, има анализа и во однос на застапеноста и распределбата на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование. Во III глава, **Правописни пропусти кај учениците од основно и средно образование во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература**, се прикажани досегашните согледувања за

правописните пропусти во писменото изразување кај учениците од основно и од средно образование, пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература и е даден преглед и интерпретација на резултатите од проверката на хипотезите во рамките на истражувањето. Евидентирани и анализирани се правописните пропусти во писмените вежби и во тестовите по правопис на учениците од основно и од средно образование. Направена е споредба меѓу знаењата од областа на правописот кај учениците од сите одделенија од основното образование и кај средношколците од сите наставни години.

Истражувањето е извршено во следниве учебни години: 2009/2010, 2010/2011¹ и 2013/2014 г. Опфатени се повеќе основни и средни училишта од различни делови од државата (Скопје, Битола и Кочани). Од учениците од одделенска настава (III – V одделение) се собрани училишни и домашни тетратки по Македонски јазик, а со учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и VIII одделение од 8-годишното основно образование и со средношколците од сите наставни години (I-IV), на часовите по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература е изведен тест по правопис и е применет диктат. Во тој период, во употреба беше *Правописот на македонскиот литературен јазик* од 1998 г. Подоцна излезе од печат новото издание – *Правописот на македонскиот јазик* од 2015, односно од 2017 г. Резултатите од истражувањата се анализираат врз основа на *Правописот на македонскиот литературен јазик* од 1998 г., но, секако, земен е предвид и *Правописот на македонскиот јазик* од 2015 (2017) г., со цел да се направат подетални согледувања и проучувања.

Добиените резултати може да им помогнат на оние лица коишто во иднина ќе составуваат наставни планови и програми, на идните автори на учебници и друга придружна литература за македонскиот јазик и правопис, на учесниците што се директно вклучени во воспитно-образовниот процес, пред сè на наставниците и на професорите по Македонски јазик и литература и на студентите од катедрите за македонски јазик и лингвистика. Со тоа ним ќе им се олесни патот кон здобивање на нови сознанија во овој домен и ќе им се овозможи еден поинаков приод кон постојните проблеми.

¹ Истражувањата од 2009/2010 и 2010/2011 г. се дел од магистерскиот труд *Правописните грешки во писменото изразување на учениците од I и II циклус од основното образование*.

I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП

1. Писменост и писмено изразување

1.1. Јазикот и говорот

1. Јазикот е организиран систем од единици кои се употребуваат во процесот на комуникација. Неговата основна цел е да овозможи разбирање меѓу луѓето (Radovanović 1979: 9). Освен тоа што е комуникациски инструмент, тој е и средство кое обединува и разграничува различни општествено организирани институции: група, племе, народ итн. Јазикот е општествена институција. Тој претставува збир од правила задолжителни за членовите на една заедница. Јазикот е општествен и колективен. Тој е апстрактен систем од знаци. Служи како средство за општествени интеракции од различен вид. Без јазик не може да се замисли развојот на општеството (Radovanović 1979: 11).

Како што наведува и Крсте Петков Мисирков, јазикот е наше духовно богатство и наследство со кое можеме да ги искажеме своите мисли, чувства и желби и да ги предадеме на идните генерации: *Јазикот е средство со кое ние дознаваме што мисли, што чувствува и што сака нашиот собеседник. Во јазикот има одделни гласовни знакови или зборови за сите мисли, чувства и желби на еден човек, затоа јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство во кое се заклучуваат отпечатени во гласовни знакови или зборови сите народни мисли, чувства и желби со коишто има живеано и живее еден народ и коишто се предаваат како нешто свето од едно поколение на друго* (сп Трајков, Николовска, Велјановски 1994: 3).

2. Во комуникација со другите членови на определена заедница, човекот избира јазични единици од системот и правила за нивно комбинирање. На тој начин, тој конкретно го реализира јазикот. Конкретната реализација на јазикот се вика **говор**. Говорот му припаѓа на поединецот, единката. Тој е индивидуална појава, поврзана со психичките и емотивните процеси предизвикани од конкретната комуникација (Radovanović 1979: 11). Говорот постои уште од постоењето на човештвото. Човекот е најсложено суштество кое се издвојува од другите токму со можноста за говор. За разлика од животните коишто меѓусебно се разбираат со определени звуци, крикови и гестови, на човекот, покрај тоа, му е овозможено своите мисли и чувства да ги

искажува и со зборови, усно, а и во писмена форма.

3. Усното и писменото комуницирање се испреплетени, зависат едно од друго и постојано се надополнуваат (Петковска 2008: 105). Усното изразување дава насоки за пишување, а писменото изразување го поттикнува говорот. Карактеристики на усното изразување се: артикулацијата, интонацијата, акцентот, дикцијата, темпото, паузата, ритмот, мимиките и гестовите, односно говорот на телото (Петковска 2008: 105). Усниот говор е непосреден, динамичен, жив. За разлика од него, писмениот е поапстрактен, се служи со јазикот и неговите законитости како главна карактеристика (буквите, зборовите и нивниот однос во реченицата, интерпункциските и правописните знаци) (Петковска 2008: 105). Усно човекот комуницира од самото раѓање, т.е. уште со доаѓањето на свет. Бебешкиот говор, на почеток не се разликува многу од оној на животните. Уште од двегодишна возраст детето се служи со говорот за да ги искаже своите мисли, чувства и потреби. Подоцна, со почнувањето на процесот на воспитание и образование, од шестата година, со првите посериозни етапи за добивање на елементарна писменост (почетно читање и пишување), детето ја користи и писмената форма на изразување. Се истакнуваат составните делови на зборовите – слоговите, а потоа доаѓаат на ред и цели зборови, реченици и целини.

4. Несомнена е важноста на усниот говор за комуникација меѓу луѓето, но писмениот јазик има уште поголемо значење, бидејќи служи за комуникација на луѓето не само во мигот и сегашноста туку и надвор од времето и просторот (Sili 2007: 69). Писменото изразување на некој начин е уметност, оживотворување на чувствата, нивно пренесување на хартија. Способноста за т.н. управување со него е долготраен процес, кој бара континуирана работа, посветеност и трпеливост.

1.2. Писменоста и граматиката

5. Денес, во современото општество, сè поприсутен е поимот **писменост**. Што значи, всушност, писменоста? Под писменост се подразбира правилно усно и писмено изразување (Mamuzić 1963: 122). Писменоста е значаен фактор за натамошниот развој на младите генерации. Таа треба да се сфати како средство за практична комуникација во животот. Читањето и пишувањето како почетни фази од оспособување на личноста

за писмено изразување, започнуваат во првото одделение од основното образование. Тие се дел од наставата по Македонски јазик, којашто е темел и за наставата по сите други наставни предмети. Почетната писменост е основа за континуирано образование и самообразование на младиот човек (Делчев 1987: 12). Порано, за писмен човек се сметаше оној кој е способен да чита и да пишува и да извршува елементарни математички операции. Денес, освен овие услови за писменост, како неопходни се вклучуваат и способноста за работа на компјутер и познавањето на барем еден странски јазик. И секојдневното присуство на медиумите околу нас, како средства за масовна комуникација (радиото, телевизијата, компјутерот, интернетот, печатот), го истакнува значењето на писменоста (Трајков, Николовска, Велјановски 1994: 29).

6. Писменото изразување се смета за потешко од усното. За пишувањето да не претставува проблем и да се одвива едноставно и непречено, неопходно е постојано учење и пред сè совладување на граматиката. Граматиката и писменоста се спротивставуваат една на друга и се однесуваат како антагонисти во третманот на зборот и јазикот. Постои разлика во појдовниот елемент (зборот) и кај двете. Во граматиката зборот е општ, апстрактен, ѝ припаѓа на некоја група, додека во писменоста тој е специфичен, посебен, единствен (Mamuzić 1963: 122–123). Аналогно на тоа, и неговата функција е различна. Личноста којашто ги познава граматичките законитости, на едноставен начин, со голема леснотија, знае убаво писмено да се изразува.

Писменото изразување подразбира пренесување на мислите и чувствата по писмен пат (гласовите се прикажани со знаци). Ученикот, од мала возраст, пројавува желба за цртање, пишување на некои линии и сл. Уште во предучилишните установи, тој учи да управува со молив и боички, има претстава како се држи приборот за пишување. Кога детето тргнува на училиште, таа навика се усовршува. Наставникот на своите ученици им укажува на важноста од читањето и пишувањето. Ги учи на техниката на пишувањето, истовремено објаснувајќи ги правилата за правилно пишување, давајќи им упатства за некои основи. Со еден збор, наставникот мора да ги оспособи своите ученици да не пишуваат само механички туку да бидат мисловно активни, внимавајќи постојано како и што напишале. Култура на писмениот израз и писменост во најширока смисла на зборот, се постигнуваат само со систематски

постапки и со постојана примена на писмени вежби во наставата по Македонски јазик, од прво одделение во основното образование, па сè до завршувањето на средното образование (Делчев 1987: 90).

7. Клучен фактор во негувањето на писменоста кај учениците е да се разбие стравот од пишување (Zuber 1963: 17). Покрај укажувањето на негативните страни во писмениот израз, наставниците треба да ги подготвуваат учениците за успешно писмено изразување на мислите. Граматиката е насочена кон правилно прикажување на зборовите и изразите по писмен пат. Таа е во служба на писменоста.

Една од целите на наставата по Македонски јазик е да создаде услови учениците да почувствуваат потреба нешто да кажат, писмено да се изразат, употребувајќи ги вистинските зборови и изрази и внимавајќи тие да се граматички правилни. Граматиката може многу да придонесе за развивање на писменоста. Секогаш кога има можност за писмени и правописни вежби, наставникот треба да ги применува на часовите по Македонски јазик. Тоа треба да биде задолжителна активност со цел пишувањето да премине во навика.

1.3. Писменото изразување во наставата по мајчин јазик

8. Јазикот е единствено изразно средство во наставата по мајчин јазик. Со зборот се изразуваат чувствата и мислите на јунаците од литературните творби. Читателот се соживува со нив и со нивните подвизи.

Родниот јазик е бисерен ѓердан

од зборови – плодови сочни,

мислите тие ти ги редат

во слики јасни и точни.

Тој е врток непресушен, вечен,

Низ бистри капки – зборови тече.

Жубори, клокти, свони, се лее

ко јасна ѕвезда секој збор грее.

Тој ни е завет од дедовците

како тланикот на огништето.

*Чувај го како црнка во окото –
без јазик си никој и ништо.*

(Без јазик си никој и ништо – Видое Подгорец)

Ученикот, служејќи се со основите на писменоста (читањето и пишувањето), гради темел за изградување на самиот себе како интелектуално стабилна личност. Пресудна улога во тој поглед има наставникот од одделенска настава. Тој е онаа личност која мора да настојува кај своите ученици да создаде навика за правилно писмено изразување. Тој треба нив да ги научи правилно и убаво да пишуваат. Оспособувањето за добро писмено изразување е долготраен процес и подлежи на постојано усовршување. Учениците уште во прво одделение треба добро и правилно да се служат со говорот при усното изразување за да имаат основа понатаму и правилно писмено да се изразуваат.

9. За да се постигнат правилно писмено изразување, добар стил и писменост во поширока смисла на зборот, неопходни се писмени вежби (Зографов 1954: 99). Сите писмени вежби имаат една цел – самостојно писмено изразување. Учениците треба да се оспособат своите мисли, чувства и желби, како и туѓите, да можат да ги изразат писмено, самостојно. Овој процес започнува од самиот почеток на основното образование, продолжува во средното, па и понатаму. Тој подлежи на перманентно усовршување.

1.3.1. Писменото изразување во методичката литература

10. Писменото изразување во наставата по мајчин јазик ги опфаќа писмените вежби и писмените задачи на учениците. Според Костиќ (1968: 162), целта на писмените вежби е проверка на знаењата од областа на правописот како графичко прикажување на определен гласовен систем, но истовремено проверка на знаењата од правописот и како систем на писмено формулирање на мислите и чувствата.

10.1. Писмените вежби може да се класифицираат од различни аспекти (Паноска 1980: 48), и тоа според:

- содржината;
- формата (усни и писмени);

- степенот на тежината (од елементарни до сложени);
- местото на изведување (училишни и домашни);
- степенот на самостојност.

11. Според намената, писмените вежби се делат на училишни (домашни) и работни (Поповиќ 1967: 189). Целта на училишните (домашните) вежби е развивање на културата на писменото изразување. Домашната задача претставува најелементарна писмена вежба која му помага на ученикот да се оспособи за писмено изразување. Со домашните задачи се постигнува највисок степен на самостојна работа кај учениците. Работните писмени вежби служат за практично оспособување за пишување писма и пополнување на различни документи.

11.1. Домашната работа има големо влијание за писмениот израз на ученикот и за неговиот лик. Во споредба со училишната работа, домашната е подобра од аспект на временската рамка и атмосферата. Во извршувањето на училишната работа ученикот е временски ограничен, под притисок и некогаш недоволно сконцентриран. Кога ја пишува домашната работа, ученикот релаксирано го прави тоа, без притисок од ограниченото време, пристапува аналитично, понекогаш фантазирајќи, внесувајќи нешто свое, во зависност од карактерот на домашната работа. Домашната работа најдобро го прикажува вистинскиот квалитет на ученикот.

12. Според Миливој Чоп, писмените вежби можат да бидат: врзани, полуврзани и слободни (сп. Sili 2007: 67). Во врзани писмени вежби се вклучуваат препишувањето и диктатот. Диктатот може да се јави во повеќе варијанти:

- автодиктат,
- контролен диктат,
- диктат за пресретнување на грешки,
- диктат за вежбање на непосредно научен материјал,
- изборен диктат,
- диктат со промена,
- слободен диктат и
- создавачки диктат.

Во полуврзани писмени вежби се вбројуваат:

- прераскажување на прозни и уметнички творби;

- опишување, известување и раскажување врз основа на набљудување;
- писмени состави за содржини од непосредната стварност;
- опишување на посредната стварност;
- опишување на доживување;
- состави врз основа на доживување по слух;
- опишување и раскажување по фантазија.

Слободните писмени состави може да бидат според:

- зададена тема;
- самостоен избор на тема од две или повеќе зададени теми;
- самостојно избрана тема од сродното подрачје;
- слободен (индивидуален) избор на тема.

13. Според Поповиќ (1967: 189), писмените вежби според степенот на оспособеност на учениците во самостојната работа, можат да бидат: несамостојни, полусамостојни и самостојни. Несамостојни писмени вежби се оние во кои јазично обликуваната содржина на учениците им е дадена усно или писмено (препишување, диктат). Полусамостојни писмени вежби се оние во кои содржината на учениците им е дадена преку: читање, раскажување, прикажување на филмови, покажување на предмети, слики и др. (прераскажување, раскажување, опишување и известување). Учениците ја обликуваат јазично само дадената содржина. Самостојни писмени вежби се оние кои учениците самостојно ги изработуваат (писмен состав). Наставникот дава одредена тема, а учениците сами избираат содржина и јазично ја обликуваат.

Нема остра граница меѓу полусамостојните и самостојните писмени вежби. Фактор е само степенот на самостојност во работата на учениците.

14. Секој писмен состав истовремено е и писмена вежба, а писмените вежби се пат до слободни состави (Sili 2007: 68). Со писмените задачи се сумира она што е постигнато преку писмените вежби, па затоа тие се нарекуваат уште и контролни писмени работи. Писмената вежба трае еден час. Во текот на тој час, учениците се упатуваат кон тоа што и како да пишуваат, пишуваат и на крајот од часот се врши поправка на она што го напишале. Писмената задача трае подолго (2 – 3 часа). На првиот час се изработува, а на останатите се врши нејзина поправка.

15. Писмените вежби претставуваат продолжен, практичен дел на изразувањето

со јазикот. Според Пољанец, задачите на писмените вежби се: да се совлада техниката на пишувањето, примена на правописот, интерпункцијата и на граматичките правила (синтаксичко правилно склопување на речениците), создавање на сопствен стил и на правилна композициска структура и збогатување на речникот (сп. Поповиќ 1960: 40).

16. Според Паноска (1980: 48), вежбите ги ослободуваат интелектуалните, творечките и инвентивните можности на наставникот и на учениците. Тие овозможуваат учениците да бидат во активна позиција од аспект на јазикот. Учениците ги анализираат јазичните факти и доаѓаат до значајни сознанија за јазикот. Целта на вежбите е утврдување на знаењата од јазикот и примена во практиката. Вежбите се, пред сè, подлога и услов за усвојување нови знаења за јазикот и за другите воспитно-образовни области.

Сите форми на писмено изразување, т.е. сите писмени вежби и задачи (препишување, диктат, прераскажување, раскажување, опишување, известување) придонесуваат за постигнување на целта на наставата по Македонски јазик и правопис. Тие се помошни средства за да се совлада писменоста како средство за комуникација во животот воопшто.

1.3.2. Видови писмени вежби

17. Совладувањето на нормите на македонскиот стандарден јазик и добивањето на елементарна писменост (правилен изговор и правилно пишување) се постигнуваат преку говорни и писмени вежби. Тие се дополнуваат меѓусебно. Говорните вежби се битен предуслов за преминување кон наредната етапа – примена на писмени вежби.

На почеток, писмените вежби претставуваат целосно репродуцирање на она што се гледа или слуша (препишување, диктат). Со текот на времето, тие постепено добиваат поголема индивидуалност и создавачки карактер (прераскажување, раскажување, опишување, известување). На крајот, писмените вежби имаат обележје на самостојна работа - писмени состави (Cvitan, Demarin i dr. 1952: 105).

18. Во несамостојни писмени вежби се вбројуваат препишувањето и диктатот. Тие, како несамостојни писмени вежби, се применуваат со цел да се совлада техниката на пишувањето, а заедно со тоа и правописот, интерпункцијата и некои граматички правила. Овие форми на писмено изразување се карактеризираат по целосната

репродукција на она што се гледа или слуша.

19. Препишувањето е најелементарна форма на писмено изразување којашто може да се примени на секој тип на час и во секој дел од наставниот час. Со препишување може да се почне веднаш штом учениците ќе научат неколку букви. Препишувањето најмногу се применува во прво и во второ одделение. Се јавува и во трето и во четврто одделение во комбинираните паралелки, а и во регуларните паралелки (паралелките од ученици на иста возраст) ако има некоја посебна намена.

Целта на препишувањето, како една од формите на писмено изразување, е совладување на правописните правила и законитостите од јазикот (пишување на голема буква на почетокот од реченицата и кај личните имиња) и убаво, читко и јасно пишување. Препишувањето треба да придонесе и за мисловен и творечки пристап во работата на учениците, т.е. тоа да не биде сведено само на механичка постапка, туку да ги поттикне учениците да размислуваат за време на извршувањето на бараната задача. За таа цел може да се препишуваат:

- зборови со дополнување на изоставени букви или слогови на почетокот, во средината или на крајот на зборот;
- реченици со средување на неправилниот ред на зборовите;
- реченици или краток текст со изоставени правописни и интерпункциски знаци;
- текстови со преобликување на речениците од директен во индиректен говор – во зависност од правописните содржини што се вежбаат,
- прости, проширени, потврдни, прашални, или извични реченици од текстот;
- препишување и групирање на зборови што означуваат имиња на места, личности, историски настани итн. (Андоновска, Бачанов 1991: 42).

20. Диктатот е посложена форма на писмено изразување од препишувањето. Тој служи за повторување, проверување и вреднување на стекнатите знаења од граматиката, односно од правописот, а поретко за усвојување на нови содржини. Исто така, се применува и за да се постигне поразбирливо, појасно пишување кај учениците и да се изедначи темпото на пишување кај учениците во паралелката.

Покарактеристични диктати коишто се применуваат во наставната практика се:

- визуелен,
- предупредувачки,

- дијагностички (насочувачки, сондажен),
- контролен (проверувачки),
- диктат со пресретнување на грешки,
- изборен,
- слободен,
- творечки и
- автодиктат (Николовска 1982: 95).

Со диктатот, како една од формите на писменото изразување, се постигнува систематизирање на знаењата од јазикот и зацврстување на познавањето на правописните правила и интерпункцијата. Освен што е погоден за утврдување на правописните и граматичките правила, диктатот наоѓа примена и во многу професии и секојдневни животни ситуации.

21. Прераскажувањето, раскажувањето, опишувањето и известувањето се сметаат за полусамостојни писмени вежби. Тие се воведуваат од второ одделение, откако ќе се совладаат техниката за пишување и културата на усното изразување и откако учениците ќе се запознаат со основните граматички и правописни правила. Нивната цел е учениците да се оспособат синтаксички правилно да склопуваат реченици, да ја земаат предвид композицијата на писмените состави и да изградат свој стил на пишување. Овие форми на писмено изразување имаат создавачки карактер. Содржината на учениците им е дадена преку: читање, раскажување, прикажување на филмови, покажување на предмети, слики и др. Наставникот повеќе помага на почетокот, а со оспособувањето на учениците за писмено изразување, неговата помош се намалува.

22. Прераскажувањето е прв чекор кон полусамостојна работа на учениците. Тоа е најчесто применувана форма на писмено изразување. Прераскажувањето означува репродуцирање на дадена содржина од: литературен текст, радиоemisija, телевизиска emisija, филм, театарска претстава и сл. Личноста која го врши прераскажувањето не се идентификува со јунаците од содржината или со набљудувачот на настанот. Таа прераскажува во минато време.

Писменото прераскажување се јавува во сите одделенија од основното образование. Започнува по изучувањето на буквите, во второ одделение од новото

деветгодишно образование, а продолжува и во сите други одделенија од основното образование. Може да се реализира: според прашања (ученикот одговара со една или две-три реченици), според даден план, според самостојно составен план, со промена на лицето и глаголското време (трето со прво лице и обратно), творечко прераскажување (ученикот се става во улога на друга личност и прераскажува или прераскажува творба на којашто го потсетила дадената) и контролно прераскажување (Андоновска, Бачанов 1991: 57).

23. Раскажувањето е најзастапена форма на изразување во наставната практика, а и во секојдневието. Тоа претставува втора етапа на полусамостојно писмено изразување. Може да се врши усно, а потоа и писмено. Според Адамческа (1988: 11), раскажувањето се разликува од прераскажувањето по индивидуалниот приод во изборот на јазичните изразни средства и по оригиналноста на темата за која се раскажува. Оваа форма на писмено изразување има творечки карактер. Учениците раскажуваат некое сопствено доживување, некој настан на којшто присуствувале или фантазираат, замислуваат дека им се случило нешто.

23.1. Писменото раскажување може да се јави во неколку варијанти (Андоновска, Бачанов 1991: 65):

- според слики, филмови, дадени зборови, дадена мисла (поговорка, фраза), даден наслов, даден план;
- раскажување на литературен текст, на доживувања и настани;
- раскажување по фантазија, по аналогија, по даден почеток и крај;
- раскажување во дијалоска форма.

Со раскажувањето им се збогатува речникот на учениците, се развива чувството за убаво и фантазијата. Наставникот треба да креира релаксирана, поттикнувачка атмосфера, применувајќи различни постапки и техники, со цел да предизвика мотивираност кај учениците писмено да се изразат.

24. Опишувањето се вбројува во посложените форми на писмено изразување. Тоа може да се дефинира како сликање со зборови, т.е. употреба на зборови коишто најдобро, најсеопфатно ќе ја доловат сликата на она за што станува збор. Опишувањето се врши преку набљудување или по сеќавање. За прераскажувањето и раскажувањето значајна карактеристика е временската димензија, а за опишувањето

тоа е просторната димензија (големина, форма, боја и сл.). Со опишувањето се изнесуваат разновидните својства на предметите, суштествата и појавите, сознаени преку сетилата за: слух, вид, мирис, допир и вкус (Николовска 1981: 103).

24.1. Според Андоновска и Бачанов (1991: 74), описите може да се класифицираат од различни аспекти, односно според:

- предметот на опишувањето (портрет, екстериер, ентериер, пејзаж итн.);
- сетилните забележувања (визуелни, аудитивни, тактилни);
- целта (научни, технички, поетски и др.);
- односот кон стварноста (субјективни и објективни);
- ставот на опишувачот (романтични, реалистични, натуралистички, надреалистички, хумористички и др.).

Со опишувањето, како форма на писмено изразување, се збогатува речникот на учениците со именки, придавки и предлози; ученикот се идентификува и споредува со некој или нешто и подобро го осознава светот околу себе.

25. Известувањето е таква писмена форма на изразување којашто има за цел да го информира оној кому му е упатено за нешто точно, што било или ќе биде во иднина. Се изнесуваат одредени податоци и факти од реалноста. Тоа, обично, е кратко, јасно, концизно и едноставно.

25.1. Може да се јави во повеќе варијанти: извештај, новинарска вест, патопис, дневник, реферат, автобиографија, биографија, говор, критички осврт, вест и соопштение (Андоновска, Бачанов 1991: 81). Кај учениците од помала возраст најчесто се применуваат: извештајот, веста и соопштението.

Известувањето, како форма на писмено изразување, наоѓа примена во четврто и во петто одделение. Учениците најчесто пишуваат извештај за определен настан или доживување. Веста и соопштението се среќаваат во седмо одделение. Во осмо одделение се застапени автобиографијата и записникот.

26. За самостојни писмени вежби се сметаат писмените работи (писмени и работни состави). Тие се највисока етапа од писменото изразување. Ја покажуваат општата подготвеност на ученикот, а го отсликуваат и степенот на неговата писменост (Вогојевиќ 1959: 8). Самостојните писмени вежби на учениците се темелат на полусамостојните писмени вежби (прераскажување, раскажување, опишување и

известување). Секое раскажување, опишување или известување од страна на ученикот, без голема помош од наставникот е еден вид самостојно писмено изразување.

Во I и II циклус (период) од основното образование (I – VI одделение) треба целосно да се совладаат правописот, интерпункцијата, граматичките правила од аспект на синтаксички правилно составена реченица, зашто во понатамошното образование на учениците може да се јави проблем, а исто така, тешко ќе можат да се отстранат грешките и да се надминат недостатоците.

27. Содржината на зададената тема за писмен состав треба да им биде блиска и позната на учениците. Таа се избира од непосредното искуство на децата, од нивните лични доживувања, секојдневието, домот, семејството, од она што за детето претставува разонода, игра и сл. (Cvitan, Demarin i dr. 1952: 105). Кога темата му е блиска и интересна на ученикот, тој без тешкотија ќе може да пишува. Помош при пишувањето на писмениот состав на учениците може да им бидат: предмети, слики, ливчиња за индивидуализирана работа, слушната песна и сл. Пред пишувањето на составот, добро е да си направат план за пишување, којшто ќе ги содржи сите три дела (вовед, главен дел и завршеток) за да им биде олеснето изразувањето. На ваков начин на работа треба да се инсистира кај учениците од четврто и петто одделение. Учениците се навикнуваат на проблемска ситуација и аналитички ја извршуваат зададената задача.

27.1. Работните писмени состави се јавуваат како потреба во секојдневниот живот. Во работни писмени состави се вбројуваат: честитките, разгледниците, писмата (лични и деловни), телеграмите, поканите, потврдите, извештаите, автобиографиите, молбите, жалбите и записниците (Поповиќ 1967: 202). Овој вид писмени вежби може да се примени кога приближува некој празник (Осми март, Нова година, Божиќ) или за обраќање кон некое лице (писмо до непознато другарче, телеграма за известување, покана за роденден, потврда за позајмен предмет и сл.).

27.2. Во писмената работа не треба да има јазични и правописни грешки. Не може да стане збор за добар писмен состав ако не е совладан правописот. Ученикот треба правилно и целосно да ги пишува зборовите и да ги поврзува во реченици, да знае каде да ги употреби големата буква, интерпункциските и правописните знаци, точно да ги пренесува деловите од зборовите во нов ред, да скратува определени

зборови ако е потребно (Андреевски 1994: 12). Сето тоа влијае врз проценувањето на вредноста на писмениот состав и врз определувањето на оценката.

27.3. Дали и колку детето го усвоило јазикот, најдобро може да се види во неговите писмени работи. Писмените работи на учениците од основното и средното образование се огледало на нивната писменост; тие го покажуваат степенот на совладаност на мајчиниот јазик. За ученикот кој на крајот од средното образование е оспособен да пишува расправи и критики за одредени уметнички дела, молба, работно известување, а на факултет знае да пишува реферат, се смета дека владее со писмениот јазик (Milas 2007: 59).

2. Создавање и конечно оформување на правописот на македонскиот јазик

2.1. Историски развој на правописот на македонскиот литературен јазик

28. Македонскиот јазик од најстариот период до крајот на XVIII век

Македонскиот јазик генетски е поврзан со словенските јазици, а структурално со балканските (Илиевски 2006: 17). Тој има долга традиција. Тоа се согледува и од фактот што и пред усвојувањето на македонскиот јазик, има објавени зрели поетски творби на македонски јазик (Илиевски 2006: 14–15). Историскиот развој на македонскиот јазик може да се следи врз писмени споменици низ еден долг период уште од најстарата фаза на словенската писменост (Конески 2004: 11). Словенската писменост во Македонија трае долг период, 1 100 години. Првата словенска стандардизација е извршена со оформувањето на старословенскиот јазик во средината на IX век од словенските просветители, солунските браќа Кирил и Методиј. Тие ја прават таа стандардизација врз основа на говорот од македонските Словени во Солунско. Јазикот е дооформен подоцна од нивните ученици. Со тој јазик се служат и западните Словени од Моравија и Панонија и источните Словени од Киев и Новгород. Старословенскиот јазик станува општ за сите словенски народи. Наскоро во старословенскиот јазик започнуваат да проникнуваат особености од локалната јазична средина каде што се употребува и да се појавуваат различни писмени варијанти.

Писмениот јазик по еден подолг период од околу 1 000 години претрпува радикални промени и се приближува до говорниот јазик. Таков е случајот кај сите јазици со подолга писмена традиција како што се египетскиот и грчкиот јазик, на пример (Илиевски 2006: 10). И во Македонија настанува расчекор меѓу писмениот и говорниот јазик. Во X и XI век, во најстарата фаза на црковнословенскиот јазик во Охридската книжевна школа започнуваат да се јавуваат и некои специфични македонски црти, како на пример, замена на старите ерови со *o* и *e* (Илиевски 2006: 10). Документирани фонетски особености на македонскиот јазик може да се најдат во црковнословенските споменици (сп. Илиевски 2006: 16).

Во периодот од XVI до XIX век се забележуваат сите типични македонски

особености значително оддалечени од архаичниот црковнословенски јазик. Во тоа време политичките околности во нашата територија не дозволуваат да се формира нов стандард за јазикот како кај други јужнословенски и несловенски балкански народи. Народот не го разбира застарениот писмен јазик, па спонтано почнува да пишува на говорен јазик. Тогаш се наметнува потребата за порадикална промена на графисиот систем и на дијалектната основа на новиот кодиран литературен јазик (Илиевски 2006: 11). Уште во средината на XVI век има обиди за пишување на народен јазик. Се прави превод на македонски јазик на *Сокровиште* од Дамаскин Студит од страна на епископот пелагониски и прилепски Григориј во 60-те години на XVI век (Илиевски 2005: 11). Во него јасно прозвучува живата фраза на современиот македонски јазик од централното подрачје (сп. Илиевски 2006: 16). Подоцна, кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век се преведува зборникот *Спасение на грешниците* од Агапиј Критски од страна на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ (Илиевски 2005: 11). Во дамаскинарската книжнина се забележуваат повеќе фонетски и други особености на македонскиот јазик, а во дамаскинарските текстови кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век се среќава почист дијалектен јазик (сп. Илиевски 2006: 16).

29. Македонскиот јазик од средината на XIX до почетокот на XX век

Прашањето за литературниот јазик на Македонците, првпат е поставено во 60-тите години на XIX век кога македонското граѓанство, во заедница со бугарското граѓанство, стапува во борба против Цариградската патријаршија и против употребата на грчкиот јазик во црквите и училиштата (Конески 2004: 32–33). Него го поставува Партениј Зографски. Има обиди граматички да се размислува и пред него (Јордан Хаџи Константинов – Џинот). По Џинот и Зографски, ова прашање го актуализираат т.н. *македонисти* (Ѓорѓи Пулевски и др.). Тие истакнуваат дека Македонците како посебен народ имаат свој посебен македонски јазик (Друговац 1990).

Нормирањето на националниот литературен јазик е неразделно поврзано со пошироката литературна дејност на народна основа. Фолклорната и уметничката литература вршат големо влијание врз формирањето на литературниот јазик и кај други народи. Ваквата народна литература на македонски јазик започнува да се шири уште од средината на XIX век (Илиевски 2006: 11).

Процесот на оформување на македонскиот јазик, т.е. на македонската азбука и

на правописот трае речиси еден век, од средината на XIX до средината на XX век. Тогаш свој придонес даваат многу интелектуалци, поети и културни работници, како што се: Јордан Хаџи Константинов – Џинот, Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ, Партениј Зографски, Ѓорѓија Пулевски, Кузман Шапкарев и други. Тие имаат свесен однос кон јазикот. Вложуваат големи напори за составување правопис на литературен јазик врз основа на македонските дијалекти. Партениј Зографски предава во Цариград ракопис со народни умотворби, од кој се објавувани народни песни. Кузман Шапкарев во предговорот кон *Големата читанка* објаснува дека пишува на охридско, западномакедонско наречје, „смешано со денешното блгарско наречје“. Тоа треба да биде т.н. „среден“ јазик според концепцијата на Зографски, еден вид хибриден јазик, составен од западномакедонски и североисточнобугарски елементи. Во учебникот *Мајчин јазик*, Шапкарев употребува течен народен охридски говор зашто таму има текстови за лектира и од народното творештво. Тој, како образован учител, си дозволува да го менува текстот во народните умотворби. Ѓорѓи Пулевски собира и објавува народни песни, доследно употребувајќи го народниот дијалектен јазик. Овие културни дејци се свртени кон народното творештво во кое наоѓаат теми за размислување, инспирација и начин за поубаво изразување на македонски јазик (Илиевски 2006: 12). Нивните обиди немаат позитивен исход. Тие сакаат да состават правопис на т.н. среден болгарски литературен јазик, заеднички за сите балкански Словени под Отоманската Империја. Поради тоа се исмејувани од страна на бугарските колеги дека им го расипуваат убавиот бугарски јазик со наметнување на „србизми и арнаутизми“. Свесни се дека за оформување правопис на стандарден јазик е потребно познавање на сите дијалекти. Тие не ги знаат сите македонски дијалекти (Илиевски 2006: 11).

29.1. Македонскиот јазик во училиштата

Употребата на македонскиот јазик во училиштата се јавува како резултат на создадената писмена македонска традиција и како резултат на сè пошироката употреба на народниот јазик во секојдневната практика. Младото македонско граѓанство во периодот на XIX век ја прифаќа книгата на народен јазик и станува двигател на економскиот развој. На тој начин тоа поставува нови барања и на културно-просветното поле (Паноска 1980: 13). Борбата за примена на македонскиот јазик во

училиштата и за создавање на посебни учебници за македонските училишта особено се развива кон средината на 60-тите години на XIX век (Конески 2004: 32). Во тоа време се истакнуваат првите македонски учебникари: Димитар Македонски, Венијамин Мачуковски, Ѓорѓи Пулевски и други.

30. Македонскиот јазик од почетокот на XX век до почетокот на Првата светска војна

Стандардизацијата на современиот македонски јазик започнува во 1903 г. со дејноста на Крсте Петков Мисирков, а завршува во 1945 г. со дејноста на Блаже Конески.² Крсте Петков Мисирков и Блаже Конески се дел од еден поширок културен процес што го вовеле македонскиот народ во денешната современа автентична култура. Оваа култура е еден од главните столбови на нацијата.

Крсте Петков Мисирков, високообразован славист, ја продолжува мислата на македонистите. Тој компетентно го поставува прашањето за македонскиот книжевен јазик. Ги истакнува особеностите на македонските дијалекти. Врз основа на централните македонски говори составува правопис што го применува во својата книга *За македонските работи* (објавена во 1903 г. во Софија). Оваа книга не доаѓа до рацете на голем круг читатели зашто веднаш по печатењето, речиси целиот нејзин тираж е конфискуван и уништен. Во петтата статија од книгата, *Неколку зборови за македонскиот литературен јазик*, Мисирков дава предлог за оформување на литературен македонски јазик кој за основа го има говорот од централното македонско подрачје (Мисирков 1903: 138).³

31. Македонскиот јазик меѓу двете светски војни (1918 – 1938 г.)

Во периодот меѓу двете светски војни Македонците се служат со српска, грчка, бугарска и албанска азбука, зависно од стекнатото образование и местото на живеење. Во првата половина од XX век и за време на Втората светска војна, во илегалниот печат од Вардарска Македонија се употребува една азбука којашто е приспособена за македонскиот јазик. Сепак, се случува еден ист глас да се предава на 3-4 различни начини. Тоа се забележува кај буквите (палаталите) *ќ, ѓ, љ, њ*. Постојат разлики во текстови од исто лице пишувани во различно време, но и во еден текст и на иста

² Повеќе за улогата на Крсте Петков Мисирков и Блаже Конески в.т. 2.1.1.

³ Повеќе за Крсте Петков Мисирков и неговата дејност в.т.2.1.1.

страница. Во тоа време нема државен и културен центар, па секој пишува на својот дијалект и на свој начин. Тоа се забележува од материјалите пишувани за време на НОБ (Илиевски 2006: 8).

Во овој период е намалена писмената активност на македонски јазик. Можноста за објавување текстови на македонски јазик биле ограничени. Сепак, во 30-тите години на XX век заживува пишувањето на македонски јазик. Во овој период македонскиот јазик доживува афирмација преку првите поетски и прозни творби: драмските текстови *Ленче Кумановче* (1928) и *Чорбаџи Теодос* (1936) од Васил Иљоски, *Печалбари* (1935) од Антон Панов, *Парите се отепувачка*, *Антица* и *Милион маченици* од Ристо Крле, *Народни бигори* (1938), *Огинот* (1938) од Венко Марковски, *М'скавици* и *Пеш по светот* (1941) од Коле Неделковски, *Бели мугри* (1939) од Кочо Рацин (Конески 2004: 47; Спасов, 2007: 233). Овие книги одигруваат важна улога во процесот на оформувањето на македонскиот литературен јазик. Тие побудуваат интерес за живо дискутирање за конечниот облик на македонскиот литературен јазик, за тоа дали една или друга говорна особеност да влезе во неговиот состав. Пишувани на централното наречје (велешки говор) и под влијание на народната поезија, тие даваат единствена основа за македонскиот литературен јазик (Конески 2004: 47).

32. Македонскиот јазик за време на Втората светска војна (1939 – 1945 г.)

Поради неповолните историски услови пред Народноослободителната борба е оневозможено да се зацврсти македонскиот јазик како наставен јазик и како образовен предмет во училиштата во Македонија. За време на Втората светска војна кај македонскиот народ и пошироко созрева свеста за употреба на мајчиниот јазик во администрацијата и школството. Во периодот на НОБ во секој ослободен дел од територијата на Македонија се отвораат училишта во кои наставата се одвива на македонски јазик. Македонскиот јазик се сметал за најзначаен наставен предмет. Тој добива функција на наставен јазик во сите постојни училишта во Македонија и на сите степени на образованието од 1943 г. Ваквото третирање на македонскиот јазик како наставен јазик и наставен предмет придонесува за афирмација на македонскиот јазик и за изградување на македонскиот јазик како литературен јазик (Паноска 1980: 13–14).

Првите училишта се формираат во 1943 година во некои делови од Западна Македонија. Такви се основните училишта во селата: Белчишта, Оздолени, Слатино,

Издеглавје, Сливово, Подвис, Гари, Лазарополе, Осој и во Дебар (Паноска 1980: 14). Истовремено се проширува мрежата на повеќе училишта од различен вид и различен степен на територијата на ослободената Македонија.

Наставата се одвива во несоодветни или во приспособени училишта. Наставниците, кои ја имаат таа т.н. просветлувачка улога во тој период (по ослободувањето), не се во голем број. Се работи за 337 учители со оформено образование за основно образование и 109 професори и наставници по други наставни предмети за средно образование. Тие се поставени пред многу тешка и сложена задача. Не ги имаат усвоено нормите на современиот литературен јазик, поради координираниот процес, а должни се да влијаат за изградување на јазикот на учениците. Во првите денови и месеци од нивната работа нив ги води љубовта кон мајчиниот јазик и кон учителскиот позив зашто не ги имаат потребните учебници и помагала за изведување на наставата. Поаѓаат од своето теориско и методско-педагошко искуство во наставата на другите словенски јазици. Првото методско и прилично помагало за учителите од I до IV одделение е издадено во јануари 1945 г. и се употребува само едно полугодие во учебната 1944 – 1945 г. (Паноска 1980: 14). Во овој документ е образложено за тоа какви се условите и образованието во тој период, а е даден и преглед на најпотребните програмски содржини и на методско-педагошките упатства за учителите. Ова раководство го дава и првото „букварче“ коешто ги опфаќа содржината на планираниот наставен материјал, редот и патот за работата на учителот при запознавањето на учениците со буквите.

Во наставните планови и програми, историски гледано, на предметот Македонски јазик му е дадено предно место и во општообразовните и во стручните училишта. Бројот на часовите предвиден за наставниот предмет Македонски јазик се движи од 6 до 4 во основното образование и од 6 до 3 во средното образование, во зависност од степенот на образование и од соодветните насоки. Македонскиот јазик како образовен предмет се изучува во училиштата на народите и народностите во СРМ (српскохрватски, албански и турски) (Паноска 1980: 15).

33. Стандардизација на македонскиот јазик

Појавата на книжевни творби од народната литература до почетокот на Втората светска војна е база за кодирање на македонскиот литературен јазик.

„Македонците и во XVIII, а особено во текот на XIX век и НОБ, при изразувањето на македонски јазик, се целосно свесни за неговите гласовни вредности, така што и пред донесувањето на македонската азбука и правопис тие ги бараат и ги наоѓаат најфункционалните графиски и правописни решенија. Служејќи се со азбуките на другите словенски јазици, многу често ги модифицираат овие азбуки и создаваат сопствени букви за веродостојно да ги предадат гласовните вредности на македонскиот јазик. Така, на пример, Ѓурчин Кокалески употребува сопствени букви за *ѓ, ж, ќ*, додека Крсте Петков Мисирков создава целосна македонска азбука“ (Џукески 1985: 31).

Во весникот *Нова Македонија* со статијата *За македонскиот литературен јазик*, во јуни 1945 г., Конески ја прави првата научна разработка на современиот македонски литературен јазик. За основа ги земал централните говори на западномакедонското наречје. Наведува дека за една буква постои еден глас. Правописот е фонетски, со мали отстапки кон етимологијата (морфолошката граница). Препорачува, речникот, пред сè, да се збогатува од сите говори, а само по потреба да се заема од другите јазици (Спасов 2006: 56–57).

*За прва македонска азбука во текот на НОБ може да се зборува од 30 септември 1944 г. кога Поверенството за народна просвета при Президиумот на АСНОМ го донесе својот Привремен план за обука во основните училишта во кој меѓу другото се вели дека обуката се врши на македонски јазик, кој е установен како официјален, а потоа се подвлекува дека времено е установена и азбука од следниве букви: а, б, в, г ... Оваа привремена македонска азбука се состои од 25 кирилски букви, т.е. во неа ги нема нацртите на буквите за гласовите со специфичен гласеж во македонскиот јазик: *ѓ, ж, љ, њ, ќ* и *џ*. До донесувањето на конечната македонска азбука овие гласови најчесто се предаваат со две букви (сп. Џукески 1985: 30).*

За време на Втората светска војна, на 2 август 1944 година, на Првото заседание на највисокото македонско државно тело – АСНОМ, во манастирот „Св. Прохор Пчињски“, македонскиот јазик е прогласен за официјален (службен) јазик во македонската држава:

*ВО МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА
КАКО СЛУЖБЕН ЈАЗИК СЕ ЗАВЕДУЕ
НАРОДНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
(Решение на Првото заседание на АСНОМ
За воведувањето на македонскиот јазик
како службен јазик во македонската држава)*

(Ќорвезирски 1995: 95)

Малку подоцна, во с. Рамне, Кумановско, е усвоена и привремена азбука со 25 букви (без *ќ, ѓ, љ, њ* кои се комбинираат со основните гласови *к, г, л, н + ј*) (Илиевски 2006: 8).

По ослободувањето на Скопје, 13 ноември 1944 г., од страна на Президиумот на АСНОМ е назначена комисија на која ѝ се поставува задача да поднесе предлог за азбуката и правописот (Конески 2004: 55). Таа заседавала во периодот од 27 ноември до 3 декември 1944 година. Членовите на таа комисија работат во исклучително тешки услови: под неверојатниот притисок на потребите на денот. Има бурни дискусии на членовите на првата комисија за јазик и правопис во периодот од 27 ноември до 3 декември 1944 г. Работата на оваа јазична комисија не е солидно подготвена. Тоа се одразува и на резултатите до кои се доаѓа. Во елаборатот на комисијата стои како констатација дека македонскиот литературен јазик се изградува врз основа на централните говори. Покрај тоа, има тенденција да се земат формите не од централните говори туку од скопскиот говор (*бегава, бева*). Особен акцент се става на тоа дека апстрактните зборови во македонскиот литературен јазик треба да се примат од рускиот јазик. На тој начин се затемнува стремежот за јазично творештво, пред сè, со средствата на македонскиот народен јазик (Конески 2004: 55).

Првата јазична комисија, во своето образложение до Поверенството на народната просвета од 20 јануари 1945 година, изнесува дека таа не го дава предлогот во дефинитивна форма туку крајното решение за македонското јазично прашање треба да се донесе дури кога ќе дојдат да им помогнат некои руски научници. Тоа е многу наивно и погрешно размислување (Конески 2004: 55–56). Потоа, понатамошната работа за јазикот ѝ се доверува на друга комисија. Во неа, покрај некои членови од првата комисија, влегуваат и неколкумина млади писатели и публицисти што се

занимаваат со книжевна дејност во партизанските редови. На тој начин составот на комисијата е подобар. Новата јазична комисија го проучува прашањето за азбуката и правописот на повеќе собирања во периодот до месец мај 1945 г. (Конески 2004: 56). Комисијата брзо ја завршува својата задача зашто нема време за чекање. Нејзините членови се опфатени од ентузијазмот што се чувствува насекаде во првите години на слободниот живот и зашто како помошник им се залагањата на одделни лица од XIX век, нивните претходници (Стаматоски 1975: 7). Тие се следбеници на Крсте Петков Мисирков и на неговата визионерска мисла за изградување на литературниот македонски јазик на народна основа и за потпирање на правописот врз фонолошкиот принцип (азбуката треба да ја следи вредноста на гласовите, секоја буква треба да претставува симбол за соодветната фонема). Освен тоа, членовите на комисијата се и учесници во литературната продукција на македонски јазик меѓу двете светски војни и во текот на НОБ (Стаматоски 1975: 7). Имаат слух за практиката во тоа време, која е на страната на современоста.

Комисијата ги издвојува следниве принципи:

- Во македонскиот литературен јазик треба да се установат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите македонски говори и ќе бидат лесно приемливи за луѓето од сите краишта на Македонија.
- Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа. Речникот на литературниот јазик треба да се збогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат нови зборови со живи наставки, и само колку што е потребно да се усвојуваат и туѓи заемки.
- Македонската азбука да биде составена од толку букви колку што има гласови во литературниот јазик. Правописот да се изработи врз фонетскиот принцип (Конески 2004: 56).

Втората комисија за јазик и правопис дава поголем резултат. Блаже Конески има најголем придонес во работата. Иако е најмлад, тој се смета за главен *spiritus movens* меѓу членовите на комисијата (Илиевски 2006: 8). Тој прави спој на претходната писмена традиција со тогашната потреба (Илиевски 2006: 10). Комисијата постигнува едногласност во поглед на спорните прашања за јазичните форми и нивното правописно фиксирање. Од различните гледишта се изградува една синтеза

(Конески 2004: 57). Кон крајот на април 1945 г. членовите на комисијата за состав на македонската азбука едногласно одлучуваат македонската азбука да содржи 31 буква и ги определуваат формите на тие букви (Илиевски 2006: 8). На 3 мај 1945 г. комисијата донесува своја Резолуција. Во заклучокот на таа Резолуција стои: „Комисијата за јазик и правопис ги поднесуе горните свои решенија на федералната влада на Македонија, за да ги одобри и озакони, како би се дошло до единственост на нашата азбука, што е еден од најважните услови за правилниот развој на нашата писменост и литература“ (Конески 2004: 57). Истиот ден, Народната влада на федерална Македонија на своето заседание го усвојува предлогот од комисијата и го донесува решението за македонската азбука (Конески 2004: 57). Тоа е објавено во *Нова Македонија* два дена подоцна, на 5 мај. *Ние кои ја имавме среќата да бидеме современици на овие настани сè уште живо се сеќаваме на оној број, 104-от на весникот Нова Македонија од 5, 6 и 7 мај 1945 година, кога на неговата втора страница со возбуда и некаква гордост го читавме краткото Решение на Народната влада на федерална Македонија за македонската азбука, кое се состоеше само од два члена: првиот, дека македонската азбука има 31 буква (со наведување кои се тие во ракописен и „штампан“ вид) и вториот, дека решението влегува во сила со денот на објавувањето* (Стаматоски 1975: 6). По текстот следува напомена од редакцијата на весникот во која се кажува кои се нови букви во азбуката – *ѓ, ќ, ѕ, љ, њ и џ* и дека весникот, поради технички причини, во почетокот не може да премине веднаш кон употреба на новите букви. На истата страница беше објавен и коментарот „Нашата азбука“ од перото на Никола Минчев, тогашен министер за просвета (Стаматоски 1975: 6). Редакцијата нашла за потребно да укаже кои букви се нови со оглед на фактот што за означување на гласовите што ги покриваат овие букви дотогаш, по нормите на привремената азбука, се употребуваа диграфите: *гј, кј, дз, лј, њј и дж*. Според тоа, Комисијата за јазик и правопис, меѓу повеќето предлози, се определи и за два сосем нови знака – *ќ* и *ѓ* (Стаматоски 1975: 6). Приближно во исто време се утврдени и главните точки на правописот. Комисијата го прима проектот на правописот на 2 јуни 1945 г. и му го дава на Министерството за народна просвета за утврдување. На 7 јуни 1945 г. Министерството донесува решение со кое се озаконува правописот (Конески 2004: 57). Азбуката и правописот на македонскиот јазик, веднаш по нивното усвојување

влегуваат во употреба. Така се става крај на безредието во писмото (Илиевски 2006: 8).

Сите овие датуми (2 август 1944, 3 мај 1945, 5 мај 1945 и 7 јуни 1945 г.) се извонредно важни во хронологијата на нормирањето на македонскиот литературен јазик. Тие со право го носат и епитетот историски (Стаматоски 1975: 5). Озаконувањето на азбуката и правописот е голема добивка за македонскиот народ на културно поле. Со тоа е ставен крај на стихијноста во развитокот на македонскиот литературен јазик и е направен решителен чекор кон негово унифицирање. Се затврдуваат основите на единствената македонска писменост (Конески 2004: 57–58).

34. Македонскиот јазик од официјализирањето до денес

По усвојувањето на правописот и стандардизацијата на македонскиот литературен јазик брзо доаѓа до полн расцут на македонската уметничка литература (Илиевски 2006: 10).

Донесувањето на азбуката и правописот на македонскиот литературен јазик е еден од најзначајните настани во културната историја на македонскиот народ. Со нивното донесување се извршува унификација во употребата на литературниот јазик и се става крај на шаренилото од претходно. Со овие акти македонскиот литературен јазик и официјално го почнува својот живот (Конески 2004: 57–58). Оттогаш се нижате години на слободен бурен и непречен развој на македонскиот литературен јазик.

По донесувањето на македонската азбука и правопис, литературниот јазик брзо се развива и се збогатува зашто сите претпоставки за тоа се заложени во вековната традиција и во неисцрпното богатство на македонското народно творештво. Тие години се исполнети со динамика не само во однос на структурата на јазикот, туку и во однос на неговото ширење и прифаќање од широките народни маси и од интелегенцијата. На теоретски план македонскиот јазик добива целосна лингвистичка разработка и признание како одделен литературен јазик во славистиката и заслужена афирмација во светот. На практичен план македонскиот јазик станува основно изразно и комуникативно средство што сестрано се вградува во сите пори на општествениот, научниот и културниот живот (Џукески 1985: 30 – 31).

Преку оригиналната и преводната литература, преку театарот и радиото, весниците и учебниците, како и преку другите форми на културно-општествениот живот, јазикот се збогатува од ден на ден и на тој начин сè посодржајно се развива

живата сила на литературниот јазик (Конески 2004: 58). Денес македонскиот литературен јазик е целосно стандардизиран и се одликува со квалитетите и можностите на јазиците со многу подолга литературна традиција (Конески 2004: 59).

35. Јазична литература и учебници (хронолошки преглед)

По ослободувањето на Македонија, во 1945 г. била формирана првата македонска издавачка организација (Државно книгоиздателство на Македонија), која во 1950 г. го добила името *Просветно дело* (Ќорвезирски 1995: 17). Оваа организација е формирана со Решението на Президиумот на АСНОМ, донесено на Заседанието од 31 март 1945 г. Владата на НРМ, со свој акт, по предлог на министерот за народна просвета, на 16 април 1945 г. донесува уредба за формирање на Државно книгоиздателство на Македонија (Ќорвезирски 1995: 17).

Истата година, 1945, се појавува првиот буквар напишан на современ македонски јазик – *Букварот со читанка за I одделение* од Димитар Поп Ефремов, Спасе Чучук, Јонче Јосифовски, Васил Куновски, Јордан Киранџиски и Ѓорѓе Ристиќ (Ќорвезирски 1995: 18). Тој е прва книга во која се употребени македонската азбука и правопис. Отпечатен е во 1945 г., а се употребува во учебната 1945/46 г. Го илустрира познатиот македонски карикатурист, Василие Поповиќ – Цицо (Ќорвезирски 1995: 18). Во истата 1945 г. е издаден и првиот *Македонски правопис*, изработен од комисијата за јазик и правопис при Министерството за просвета. Во јануари 1946 г. излегува од печат *Македонската граматика* од Круме Кепески. Во 1950 г. се објавува изданието *Македонски правопис со правописен речник* од Блаже Конески и Крум Тошев, одобрено од Министерството за просвета, во тираж од 50 000 примероци. Речникот е изработен од Божидар Видоески и Радмила Угриновска-Скаловска и има 6 000 јазични единици. Во 1952 г. и 1954 г. излегува *Граматиката на македонскиот литературен јазик* (прв и втор дел) од Блаже Конески. Во 1965 г. е објавена *Историјата на македонскиот јазик* од Блаже Конески, а во 1961, 1965 и 1966 г. излегува *Тритомниот речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, под редакција на Блаже Конески (Спасов 2006: 57).

По издавањето на *Македонската граматика* од Круме Кепески, во 1946 г., започнува континуиран процес на издавање граматика со читанки за сите одделенија од основното образование, прирачници по книжевност за средно образование

(гимназиско и стручно образование) и учебници по другите наставни предмети (Ќорвезирски 1995: 20).

36. Книжевни дела (уметничка литература).

По Втората светска војна, за современиот македонски јазик се заслужни повеќе видни македонски интелектуалци. Блаже Конески веднаш по Втората светска војна ја објавува книгата *Збирка на македонски народни песни*. Таа е една од најобемните во тој период.

36.1. Во поетското творештво голем придонес даваат поетите: Гого Ивановски (збирките поезија *За новата пролет*, *Стихови*, *Луѓе по патот* – проза), Кочо Рацин (збирките поезија *Песни* и *Бели мугри*, романот *Опиум*, *Тутуноберачи* – раскази), Коле Неделковски (збирката поезија *Песни*), Лазо Каровски (поемата *Крвава блокада*, *Тиквешка легенда*), Блаже Конески (*Мостот*, *Земјата и љубовта*, *Песни*, *Везилка*, *Стерна* и други), Ацо Шопов (*Со наши раце*, *Песни*, *На Грамос*, *Слеј се со тишината*, *Небиднина* и други), Славко Јаневски (*Крвава низа*, *Пруга на младоста*, *Каинавелија* и други), Гане Тодоровски (*Во утрините*, *Божилак*, *Апотеоза на делникот*, *Горчливи голтки непремолк* и други), Матеја Матевски (збирките песни *Дождови*, *Рамноденица*, *Перуника* и други), Анте Поповски (*Одблесоци*, *Самуил*, *Непокор*), Петре М. Андреевски (стихозбирките: *Јазли*, *И на небо и на земја*, *Дениција* и други), Радован Павловски (*Суша*, *свадба и селидби*, *Корабија*, *Високо пладне* и други), Влада Урошевиќ (збирките песни: *Еден друг град*, *Невиделица*, *Летен дожд* и други), Јован Котески (збирките песни: *Земја и страст*, *Насмевка пред зорите*, *Злодоба* и други), Михаил Ренцов (збирките песни: *Иселеник на огинот*, *Нокно растење на зборот*, *На работ од сонот* и други), Стојан Тарапуза (збирки поезија *Полно кајче желби*, *Дамбара*, *думбара*, *Очиња поточиња* и други), Наум Попески (*Ајде да растеме*, *Детелинка со четири листа*, *Изворчиња – поточиња* и други), Киро Донеv (*Да се запознаеме* – раскази, *Ај погоди* – гатанки, *Било и се скрило* – поезија).

36.2. Во делот на прозата се истакнуват писателите: Ванчо Николески (*Македонче*, *Мице*, *Бабиното вретенце*, *Волиебното самарче* – роман, *Гоце Делчев* – роман), Лазо Каровски (*Овчарче*, *Момина чука*, *Родина*, *Патишта* – проза), Славко Јаневски (*Шеќерна приказна*, *Црни и жолти*, *Распеани букви*, *Бубачки и шумски сверки*, *Улица* – повест; *Село зад седумте јасени*, *Тврдоглави*, *И бол и бес* – романи),

Григор Прличев (*Н`раствените песни*, поемите *Сердарот* и *Скендербег*, превод и препев на *Илијада*, *Автобиографијата*), Јован Бошковски (*Расстрел*, *Блокада*, *Луѓе и птици*, *Солунските атентатори*), Радослав Петковски (*Раишанец*, *Рибарот Климе*), Велко Неделковски (*Леб за тате*, *Како расте Пенчо* – раскази, *Втора смена* – роман за деца) Оливера Николова (*Зоки Поки*, *Ден за летување* – раскази, *Тајната на жолтото куферче* – роман за деца, *Девојките на Марко* – роман за деца и млади и други), Неџати Зекирија (*Децата од старата улица*, *Децата од новата улица*, *Орхан*), Коле Чашуле (*Првите дни*, *Раскази*, *Проза* – книги раскази; *Простум*, *Премреже*, *Имела* – романи), Владо Малески (*Она што беше небо*, *Разбој* – романи), Димитар Солев (*По реката и спроти неа*, *Зима на слободата*, *Црно огледало* – книги раскази; *Под усвитеност*, *Дрен*, *Зора зад аголот* – романи), Бошко Смаќоски (романи: *Големи и мали*, *Облека на душата*, *Полна месечина* и други), Видое Подгорец (романи: *Белото циганче*, *Црниот пантер*, *Ајдучка чешма*, *Развигорче*, *Уморно лето* – поезија и други), Венко Андоновски (*Папокот на светот*, *Вештица*, *Ќерката на математичарот*), Оливера Ќорвезироска (*Страдањата на младиот лектор* – раскази, *Кифличката Мирна* – роман за деца, *Отвораат ли сниттата работа* – есеи по туѓа кројка).

36.3. На полето на драмската уметност се вбројуваат: Петре Прличко (*Итра лисица среде стапица*), Антон Панов (*Печалбари*), Васил Иљоски (*Бегалка*), Ристо Крле (*Антица*), Коле Чашуле (*Една вечер*, *Задруга*, *Драми*), Томе Арсовски (*Кикот кај реката*, *Празник на птиците*, *Драми*, *Александра* и други), Иван Карадак (*Угоре високо* – *Удолу длабоко*, *Хумористична партија*, новогодишни претстави за деца и други), Благоја Ристески – Платнар (*Сарџипота татае*, *Спиро Црне*, *Летни Силјане*), Томислав Османли (*Пат за Парамарибо*, *Игри низ жанровите* – избор на драми), Венко Андоновски (*Бунт во домот за старци*, *Граница*, *Светица на темнината* и други), Сашко Насев (*Свездите над Скопје* – пиеси, *Трилогија*, *Пречистување*, *Чија си* и други), Дејан Дуковски (*Балканска гротеска*, *Последниот балкански вампир*, *Буре барут* и други), Горан Стефановски (*Јане Задрогас*, *Диво месо*, *Лет во место* и други) и др.

2.1.1. Улогата на Мисирков и Конески во кодифицирањето на македонскиот литературен јазик и озакопувањето на македонскиот правопис

37. Крсте Петков Мисирков и Блаже Конески се две исклучителни појави во македонската култура. Живеат и дејствуваат во XX век, само во различни временски интервали. Мисирков и неговата дејност се забележуваат од почетокот на XX век, па до средината на 20-тите години на тој век, а Конески дејствува од средината до крајот на XX век. Макариоска истакнува: „Нивните дела се цврсти градби отпорни на забот на времето, зашто се втемелени во сегашноста, која извира од минатото и се влева во иднината.“ (Макариоска 2002: 43).

Мисирков е иницијатор на кодификацијата на современиот македонски литературен јазик, а Блаже Конески – главен креатор на законската реализација на стандардизацијата на македонскиот јазик според сите современи јазични стандарди (Богоев 1999: 16). И двајцата, кодификацијата на македонскиот јазик, ја сметаат за неопходен предуслов за одбрана на суштинските интереси на македонскиот народ и најважен атрибут на македонската национална индивидуалност. Се определуваат за народна основа на македонскиот стандарден јазик (Богоев 1999: 16–17). И Мисирков и Конески се напаѓани и воздигнувани. К.П.Мисирков ја добива својата слава посмртно, а Блаже Конески уште за време на животот. Блаже Конески е напаѓан од некои надворешни фактори, но најтешко ги поднесува нападите однатре.

37.1. Крсте Петков Мисирков

К.П.Мисирков е најзначајниот македонски интелектуалец од крајот на XIX и почетокот на XX век (Тодоровски 2015: 149). Тој е основоположник на современиот македонски книжевен јазик и правопис, автор на првата книга напишана на тој јазик и правопис, национален борец, идеолог, историчар, ценет научник и трибун, политичар и дипломат, основач и редактор на весници и списанија, основач и духовен водач на научнолитературните друштва, еден од првите македонски фоклористи, собирач и познавач на македонска народна епика, прв преведувач од хрватската и српската книжевност на современ македонски јазик (Друговац 1990: 82). Македонската наука со право го нарекува македонски Вук Караџиќ. Мисирков се истакнува како просветен деец, општественик, борец за национален сепаратизам, апологет на македонската

национална самобитност, визионерски мислител, лингвист, кодификатор на македонскиот литературен јазик и правопис, полемичар, публицист, историограф, непомирлив противник на туѓите пропаганди во Македонија и длабоко промислен аналитичар на состојбите во нашата земја (Тодоровски 2015: 149). Се вбројува во редот на многуте македонски интелектуалци и научници кои во исто време морале да се занимаваат и со политика, и со лингвистика, и со литературна историја, и со националниот статус на својот народ. Мисирков е филолог, но и критичар на филолошката мисла (Друговац 1990: 81). Од аспект на јазикот, тој е следбеник на Зографски, Пулевски, Цинот, учебникарите, преродбениците. За него јазикот е нешто свето. Го споредува со татковината и со припадноста кон еден народ: *Да го милуваме нашиот јазик, зашто тоа е наша должност и наше право. Ние сме должни да го милуваме нашиот јазик зашто тој е наш исто како што е наша и нашата татковина. Еден народ што го изгубил својот јазик наликува на човек којшто го изгубил патот и не знае од каде доаѓа и каде оди и којшто не знае зошто оди ваму, а не онаму или таму* (Мисирков 1903: 135–136).

Во Петроград, Русија, завршува Историско-филолошки факултет. Таму ја пишува книгата *За македонските работи*. Таа е објавена во Софија во 1903 г. Голем број од нејзиниот тираж е запален во Бугарија. Мисирков во Одеса го издава првото научно-литературно и политичко списание на македонски јазик, *Вардар*. Активно се занимава со публицистичка дејност. Постојано објавува текстови во петроградските и во софиските весници. Прогонуван е и добива закани по живот (му се закануваат и со физичка ликвидација) (Тодоровски 2015: 150–153).

Книгата *За македонските работи* е најзначајно творечко остварување на Мисирков. Старделов (1999: 23) истакнува: *Мисирков со ова монументално дело потрајно од сите македонски востанија нè вовеле во XX в. Оваа книга нè втемели како историски народ, т.е. како народ со своја сопствена историја, со своја сопствена култура и со свој сопствен јазик*. Појавата на оваа книга е резултат на долготраен, неизвесен и трнлив пат од грчевитото настојување за конституирање на македонската нација и на македонскиот литературен јазик. Во неа Мисирков, како одважен полемичар и визионерски мислител, ја трасира единствената можна врвица за разрешување на јазичниот проблем како капитална заложба на македонската

интелигенција во македонската културна и национална историја (Тодоровски 2015: 153). Во ова дело, тој прави политичка анализа на положбата на македонскиот народ и предлог-програма за македонското народноослободително движење. Ја претставува асимилаторската политика на соседните земји насочена против македонската нација и македонскиот јазичен, културен и етнички идентитет. Со ова капитално дело, Мисирков ги трасира врвиците по коишто треба да се движи македонскиот народ во поглед на неговиот национален и културен развиток (Тодоровски 2015: 163). Истакнатиот поет Гане Тодоровски, во еден свој прилог, за него вели: „беше еден од оние синови на нашиот народ кои деноноќно во својата мисла ја градеа идната визија на својата слободна татковина.“ (сп. Тодоровски 2015: 163).

Во својата книга, *За македонските работи* (Мисирков 1903), Мисирков му дава предно место на прашањето за македонскиот литературен јазик. За тоа станува збор во петтата статија, *Неколку зборои за македонскиот литературен јазик*. Тој се залага за создавање на национална култура што ќе биде вистински браник на територијалниот интегритет на македонската земја. Појавата на националниот сепаратизам кај Македонците ја сфаќа, пред сè, како љубов кон народниот јазик. Во оформувањето на јазикот Мисирков гледа најдобар начин да се ослободи македонскиот народ од оние мрежи на очите што му ги ставале хегемонистите: „Создајн’ ето литературен јазик јет дуовна потребност кај нас, со која се мислит да се клаит крај на злоупотребите на пропагандите со нашите интереси...“ (Конески 2004: 42). Го разработува јазикот во неговиот битен состав. Со својата книга, Мисирков има цел да даде образец за тоа како треба да се пишува литературно (Конески 2004: 42).

Во статијата *Неколку зборои за македонскиот литературен јазик* Мисирков дава одговор на прашањето врз кој народен говор треба да се заснова македонскиот литературен јазик. Се определува за централното наречје, односно за централните македонски дијалекти (велешкиот, прилепскиот, битолскиот и охридскиот), потпирајќи се на неколку релевантни предности: историската традиција на регионот во кој се простираат, неговата географска положба, етнографската состојба и естетските карактеристики на овие дијалекти. Со целосно право го посочува ова наречје, знаејќи дека тоа можело да внесе најмногу типично македонски црти во структурата на македонскиот литературен јазик: *Македонската интелигенција секогаш, кога јет*

надвор от својите официални работи, требит да зборуат меѓу себе на централното македонско наречје (Велешко–Прилепско–Битољско–Охридско), кое ќе требит да се воведит во сите религиозни и национални пропаганди и турцките сколији, како задолжителен предмет. Тоа наречје имат да бидит литературен јазик на Македонците (сп. Конески 2004: 42–43). Мисирков додава дека лексиката на македонскиот литературен јазик треба да ги опфати сите македонски говори.

Како целосно изграден филолог и зрел национален мислител, Мисирков со сериозност се однесува и кон прашањето за создавањето на македонскиот правопис. Знаејќи го историскиот развој на македонскиот писмен јазик и на македонската литература, тој се застапува за прифаќање на фонетскиот правопис со мали отстапки во етимологијата (Тодоровски 2015: 162–163). Определувањето на Мисирков за фонетски правопис е резултат на земањето предвид на искуствата на Вук Караџиќ и правописната реформа на српскиот јазик. Како што Караџиќ, со своите книги, со својата востаничка проза, со преводот на Новиот завет, ја докажува народната основа на својата јазично-правописна револуција, така и Мисирков со книгата *За македонските работи* практично ги демонстрира своите научни концепции во поглед на јазикот и правописот. Секој проблем е поставен на научно-теоретска основа, а истовремено е даден практичен образец за негова примена. Со тој образец се отвораат можности за натамошно лексичко, граматичко и синтаксичко усовршување на македонскиот книжевен јазик (Друговац 1990: 81). На овој начин, Мисирков се залага за општ литературен јазик за Македонците, на кој може да се создаде богата училишна, научна и уметничка литература. Исто така, тој ја искажува потребата од забрзан развој на македонските културни институции во секој поглед и потребата македонскиот јазик да добие статус на службен јазик.

37.1.1. Јазичните особености во делото на Мисирков

Крсте Мисирков настојува во својата книга да им даде поголем израз на јазичните особености што го изделуваат македонскиот литературен јазик од другите јужнословенски јазици. Во неговиот јазик има повеќе такви особености отколку во денешниот литературен јазик. Така, тој доследно ги зема зборовите со загубено интервокално *v* (*чоек, прао*), а ги подведува под ова правило и новообразуваните зборови (*непраилен, основач*). Исто така, ја употребува согласната група *ич* наместо *ит*

(*шчо, обшчината*), *јн'* наместо *њ* (*уважејн'е, здружејн'е*), наставката *-т* во 3л. едн. сегашно време (*можит, бидит*) итн. Се залага за тоа македонскиот литературен јазик да има што поизразити одлики што ќе го делат од другите јужнословенски литературни јазици (Конески 2004: 43).

Во однос на прашањето за македонскиот правопис, Мисирков се застапува за примена на фонетскиот принцип, со „мали отстапки на етимологијата“. Неговиот начин на пишување не е многу поразличен од денешниот начин. Така тој пишува: *к', г', л' (=љ), н' (=њ)*. За буквата *ј* го употребува графискиот знак *і* (Конески 2004: 43).

Мисирков не е задоволен од писмената активност во XIX век. Според него, дури и кога се пишувало на македонски јазик, тоа не било осмислено туку спонтано (Мисирковъ 1903: 143).

37.1.2. Голем број македонски писатели, од Чернодрински и Мајски, до Иљоски, Панов, Крле, Рацин, Коле Неделковски, Никола Вапцаров, Антон Панов, Ѓорѓи Абаџиев, Мите Богоевски, Димитар Митрев и други, се вдахнуваат од национално-културната и лингвистичко-книжевната мисла на Мисирков уште во тоа бурно и пресвртничко време за македонската книжевност од почетокот на XX век, па сè до Револуцијата од 1941 година, кога конечно се оживотворуваат и неговите идеали за самостоен национален и културен развој на Македонците во рамките на СФРЈ. Од Мисирков почнуваат многу патишта кои се разгранувале и понатаму како поттик, антиципација и резултат (Друговац 1990: 83).

37.2. Блаже Конески

Никулците на плодната и импозантна лингвистичка, културно-историска, уметничка и друга дејност на Блаже Конески се назираат во тешките и славни денови на Народноослободителната борба. Од почетоците до денес македонската лингвистика е пропиена во сите пори со особено богатата лингвистичка мисла на Блаже Конески (Џукески 1981: 3). Тој, во 1945 г., со неполни 24 години, е солидно образован: завршува гимназија на српски јазик, студира на Филолошкиот факултет во Софија на бугарски јазик, роден е во с. Небрегово, Прилепско и одлично го познава мајчиниот прилепски говор, живее во Скопје и го знае скопскиот градски говор, добро го знае рускиот јазик од руските беломигранти, ја знае и ја сака руската поезија, особено таа од Сребрениот век. Одлично ги усвојува сите училишни и универзитетски предмети,

чита многу научни работи, пишува поетски творби, има извонреден талент (Усикова 2012: 49-50).

Блаже Конески е лик нераскинливо врзан со процесот на нормирањето на јазикот, како и со создавањето, во негови рамки, на првите научни и книжевни дела, поет и прозаист, преведувач на поезија, а истовремено и филолог (Гоголевски 1991: 15). Освен тоа, тој е истакнат македонски книжевен, културен и јавен работник (деец), академик, есеист, литературен историчар и професор на Филозофскиот факултет во Скопје и еден од кодификаторите на современиот македонски јазик (Тодоровски 1999: 41). Одличен организатор е на научниот живот во Македонија. Уште во првите години од постоењето на Катедрата за јужнословенски јазици при Филолошкиот факултет во Скопје, тој е иницијатор да се објавуваат во посебна едиција најуспешните дипломски трудови, т.е. првите научни обиди на дипломираните лингвисти светот (Џукески 1981: 19). Кај него слушаат предавања преку триесет генерации македонски слависти кои подоцна станале професори по Македонски јазик и литература, наставници, лектори итн. (Стаматоски 1981: 24–25). Во 1950 г., по негова иницијатива, започнува да излегува првото лингвистичко списание *Македонски јазик* во кое тој е одговорен уредник. Го води повеќе од дваесет години и го издигнува од билтен до многу ценето славистичко списание кај нас и во светот (Џукески 1981: 19). Блаже Конески е еден од иницијаторите за основањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература и негов прв претседател. Тој, исто така, е организатор на врвната општествена институција во Македонија – *Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ)* и нејзин прв претседател. Член е и на *Друштвото на писателите на Македонија (ДПМ)* (Џукески 1981: 19).

Блаже Конески најмногу придонесува за нормирање на македонскиот јазик. Го составува правописот на македонскиот литературен јазик. Автор на повеќе капитални дела на македонската наука за јазикот: *Македонски правопис со правописен речник* (1950), *Граматаката на македонскиот литературен јазик* (Дел I-1952 и Дел II-1954), *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (три тома од 1961, 1965 и 1966 г., под негова редакција), *Историја на македонскиот јазик* (1965), *Историска фонологија на македонскиот јазик* (1977). Има напишано 500 трудови, 27 книги од

областа на јазикот и 22 збирки поезија. Како лингвист е познат и на меѓународно ниво. Сепак, најзначајно е неговото учество во кодифицирањето на македонскиот јазик, колективно дело во кое имал голем удел заедно со други културни работници. Тоа е неповторлив историски момент во културен поглед, зашто малкумина имале среќа да учествуваат во такво нешто (Стаматоски 1981: 17).

Блаже Конески уште од младоста пројавува силно чувство за јазикот и длабока упатеност во суштината на македонскиот јазик и патот на неговиот историски развој. Неговите први лингвистички размислувања се согледуваат уште во неговата прва брошура, *Македонската литература и македонскиот литературен јазик*, објавена во 1945 г. и продолжуваат да стануваат дел од многу значајни книги, статии и трудови за македонскиот јазик. Во неа Конески изјавува: *Еден јазик не може преку ноќ да се оформи како литературен. Ќе треба да мине извесен период на барање дури да се излеат строго формите на нашиот литературен јазик. Но треба да се подвлече дека нашиот јазик ќе се оформи многу побрзо одошто беше тоа случај на пр. со српскиот или со бугарскиот јазик. Затоа треба кај нас да се издигне свесниот напор да дојдеме што побрзо до монолитен јазик* (сп. Џукески 1981: 4). За Блаже Конески литературниот јазик е феномен што својата природна основа требало да ја најде во народниот јазик. Тоа го истакнува во истата брошура: *Ние треба на прво место да ја истакнеме мислата, нашиот литературен јазик да се развива од своите можности, преку живите наставки и начини за образување што ги има во нашиот народен говор.*

Блаже Конески е личност која има ретка интуиција да ги насети внатрешните тенденции во развојот на македонските дијалекти, да направи избор на особености што би ги зближувале и да го насочи нивниот понатамошен развој. Својот авторски удел во оформувањето на македонската азбука и правопис го условува со колективната свест за потребата од таков чин. Според Конески (1958: 1–10), за појавување на таа свест било потребно долго време. Без таква колективна свест, не би биле ни прифатени азбуката и правописот од средината за која биле наменети. Тие би се чувствувале како наметнати одозгора. Конески успешно ја поврзува претходната писмена традиција со потребите на денот. Таа работа ја завршува во консултација со другите членови на Комисијата“ (Илиевски 2006: 10). Тој е еден од ретките членови на Комисијата кој, покрај благородниот ентузијазам, има и солидна подготовка за таков вид работа, а и

изострен слух (Стаматоски 1981: 16–17). Раскошот на талентот на младиот Блаже Конески доаѓа до израз уште на почетокот на неговата творечка дејност (Стаматоски 1981: 17). Во тоа време, се појавуваат и неговите поетски и прозни творби, па на тој начин тој уште на почетокот го зацврстува новокодираниот стандарден македонски јазик (Илиевски 2006: 10).

Блаже Конески ги прифаќа идеите на Мисирков. Тој му приоѓа аналитички на Мисирков. Извлекува заклучоци што ја осмислуваат силата на неговата визија (Тодоровски 1999: 43). Според Тодоровски, Конески знае дека она што го бара Мисирков во својата книга е токму она што денес можело да се нарече колосален минус на првиот македонски Илинден – нерешеното јазично прашање, па затоа, како младо, дваесет и тригодишно лице, тој настојува да се разреши јазичното прашање на Македонците за време на вториот македонски Илинден. Кога Конески пристигнува во Горно Врановци, основна задача му е да ги спроведе во дело историските заклучоци на АСНОМ од 2 август 1944 г. (Тодоровски 1999: 44). Неговите заложби се од крајот на 1944 до првата половина на 1945 г., кога е член во составот на Комисиите за јазик и правопис и главен двигател за тие прашања.

Конески, книгата на Мисирков, *За македонските работи*, ја смета како предвесник за националната свест на македонскиот народ. Според него, ова дело укажува на тоа дека таа свест созрева и дека приближува времето кога македонскиот народ ќе го постави конечно решавањето на основните прашања на својот национален живот (Тодоровски 1999: 45). И самиот факт што Мисирков му дава предно место на прашањето на македонскиот литературен јазик, го мотивира Конески да бидат застапени погледите и ставовите на Мисирков, па тој, како образован филолог, влијае тие да бидат неизоставен дел на новиот македонски јазик, во азбуката и правописот (Тодоровски 1999: 45).

Блаже Конески смета дека откривањето на Мисирков во многу погледи значи откривање на самите себе (Макариоска 2002: 43). Тој, без да ја види книгата на Мисирков, за нејзината содржина и ставовите на Мисирков по однос на прашањето за азбуката и правописот, знае само од критичките осврти кои биле објавени во софискиот печат. Сепак, тој доаѓа до истите основни решенија за дијалектната база на македонскиот литературен јазик и за фонетскиот принцип во правописот со мали

отстапки од историскиот. Според Тодоровски (1999: 46), прифаќањето на фонетскиот принцип со извесни мали отстапки на етимологијата во македонската ортографија ја илустрира најверливо тезата за комплементарноста на Мисирков и Конески и ја посведочува непорекливо силата на македонскиот национален идентитет. Според Макариоска (2002: 44), графискиот систем и правописот, од историски и лингвистички аспект се несомнена потврда на пораките на Мисирков кои се поддржани и од плејада културни работници на целиот македонски јазичен простор.

Блаже Конески често се навраќа кон личноста и делото на Крсте Мисирков. Од 1945 г., кога, како член на двете комисии за донесување на македонска азбука и правопис, ги претставил на јавен увид своите заложби за прифаќање на погледите на Мисирков, па сè до своите последни публикации, на почетокот од последната деценија на XX век, кај него пулсира жива комуникација со визиите на Мисирков. За тоа сведочи и 13-тото поглавје од неговата „Грамматика на македонскиот јазик“: *Погледите на К.П.Мисирков*. Освен тоа, Конески работи и семинарски труд на тема за книгата „За македонските работи“ (Тодоровски 1999: 41).

Според Конески (сп. Макариоска 2002: 44), *со азбуката и правописот се стави крај на стихијноста во развитокот на нашиот литературен јазик, се направи решителен чекор кон неговото унифицирање. Усвојувањето на првиот наш правопис од 1945 год. е прилог кон самостојноста на македонскиот културен развиток...дојде како круна на одамнешните и новите настојувања во нашиот народ, изразени во процесот на неговото национално обособување, да изгради свој опит литературен јазик*. Самиот тој, во книгата „50 години на македонската наука за јазикот“ истакнува: *За нас, повеќе отколку за многу други во светот јазикот претставува единствена наша комплетна татковина. Затоа, последно што треба да ни паѓа на ум е да ги поставуваме под прашање придобивките на нашата самостојна акција на јазичен план* (сп. Богоев 1999: 18–19).

Грамматиката на Блаже Конески е едно од најзначајните негови дела во рамките на научната дејност. Таа се смета за највисок дострел во македонската лингвистика и претставува основен извор од кој се тргнува при проучувањето на македонскиот литературен јазик од секаков аспект (Џукески 1981: 6). Во неа Конески прв успева да ги открие и научно да ги образложи во логичен систем сите законитости

на македонскиот литературен јазик. И покрај скромното теоретско лингвистичко наследство во македонскиот јазик, тој целосно го разработува лингвистичкиот систем на македонскиот литературен јазик: фонолошкиот, правописниот, акцентскиот, морфолошкиот, зборообразувачкиот, лексичкиот и синтаксичкиот (Џукески 1981: 10–11). Блаже Конески има чувство за јазичните вредности и општолингвистичко познавање на проблематиката на македонскиот јазик. Тоа му овозможува да создаде многу добри научни трудови, стручна јазична литература достапна за сите македонски говорители. Неговите граматички научни сознанија остануваат трајно вградени во развојот на современата македонска граматичка мисла (Џукески 1981: 7). Со *Граматицата* и со целокупното научно дело, Конески се јавува како особено важен меѓник што ги поврзува минатото, сегашноста и иднината (Џукески 1981: 6). Од него и со него започнува развојот на современата македонска лингвистичка наука. По *Граматицата* на Блаже Конески почнуваат да се пишуваат училишните граматика во нашата земја и многу трудови од областа на македонскиот стандарден јазик. Со други зборови, оттогаш се забележува развојот на современата применета и теоретска лингвистичка мисла (Џукески 1981: 12).

Сите трудови на Конески ги носат карактеристиките на основоположништво (Стаматоски 1981: 21). Во нив многу успешно се обопштени резултатите до кои дошол авторот со својата интензивна научна работа и оние до кои дошла македонската наука за јазикот воопшто. Овие трудови му обезбедуваат на авторот угледно и тешко достигнуто место во македонистиката. Тие придонесуваат за збогатување на македонската наука и култура (Стаматоски 1981: 21).

Според Стаматоски (2002: 16), не е едноставно да се оддели научната дејност на Блаже Конески од литературната. Конески настојува колку што е можно повеќе да придонесе за афирмација на македонската култура и идентитет. Тој истовремено е и научник и писател, педагог, преведувач и организатор на научниот и на културниот живот, навистина ретко комплетна културна личност и интелектуалец од највисоко ниво (Стаматоски 2002: 16). Добро познава неколку странски јазици и тоа знаење со успех го користи во својата преведувачка дејност. Ги преведува: Шекспир, Хајне, Брјусов, Мајковски, Неруда, Незвал, Мицкиевич, Словацки, Крашински, Пшерва-Тетмајер, Стаф и Тувим. Сојузот на писателите на СССР во 1968 г. го одликува со

награда за достигнувањата на руската и советската литература во Југославија (Гоголевски 1991: 17). Член е и на сите постари југословенски академии на науките и уметностите и избран за почесен доктор на науките на Универзитетот во Чикаго и во Вроцлав (Стаматоски 1981: 25).

Блаже Конески е омилена и почитувана личност меѓу домашните и странските слависти (Стаматоски 1981: 25). Покануван е со отворено срце да учествува со свој прилог во зборници посветени на јубилеи на познати светски лингвисти. Отворени му се страниците на најеминентните лингвистички списанија во светот. Учествува на сите повоени меѓународни конгреси на славистите, на повеќе конгреси на југословенските слависти, на балканолошки конгреси, на симпозиуми и други научни славистички средби (Стаматоски 1981: 23).

Блаже Конески, за разлика од Мисирков, дејствува во слободна земја и има повеќе можности. Тој е автор кој ги поврзува минатите и идните векови, централна фигура на македонскиот културен развој во втората половина на XX век. Од него се тргнува во сите димензионирања на просторот и времето (Тодоровски 1999: 47). Според Џукески (1981: 20), на Конески му се должни и македонската литература и македонската наука за јазикот зашто придонесува за културно издигнување на македонскиот народ и за негово духовно отелотворување. Со своите капитални дела, со многубројните трудови што навлегуваат длабоко во сферата на македонската лингвистика и литературната историја, со својата педагошка работа и со успешната организација на животот од сферата на јазикот, Конески со право може да се смета за основоположник на современата македонска лингвистика. *Конески, како фанатичен истражувач, ги фиксира и ги образложи клучните проблеми на македонската литературна историја и на историјата на македонскиот јазик, издигнувајќи ги на степен на една модерна наука* (Тодоровски: 1999: 41)

Стаматоски (1995: 37) изнесува некои оценки за личноста и делото на Конески дадени од компетентни лица: *нарекуван е македонски Вук Караџиќ (од многумина: „со караџиќевски контури и димензии“ (Павле Илиќ), прв човек на македонската ренесанса (Света Лукиќ), енциклопедија на македонската филологија (А.Цивин), споменик што оди по улиците (Слободан Марковиќ). Старделов дополнува: Конески е наша историска неминовност, јазичен гениј со кого се раѓа новата поетска*

космогонија втемелена на неговите, т.е. наши претходници со призив на нашите легенди (Старделов, 1999: 23). Петре М.Андреевски, по повод смртта на Блаже Конески, изјавува: Дај боже, барем на секои сто години да ни се раѓа Блаже Конески (сп. Стаматоски 1995: 37). Стаматоски, во својата книга „Кон ликот и делото на Блаже Конески“ (1995: 37) пишува: Блаже Конески го надмина времето во кое живееше, па ќе остане присутник во сите идни времиња. Живееше со македонскиот јазик, отсега македонскиот јазик ќе живее со него (XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Охрид, август, 1994).

Според Макариоска (2002: 43), Конески е афирматор на нашето научно творештво кој остави траен белег на нашата епоха и како лингвист и како поет и стана наша национална гордост, создавајќи грандиозно дело со ненадминливи и трајни вредности. Тој со целокупното дело излегува од рамките на својата потесна и поширока татковина и обезбедува заслужено место во елитата на светската лингвистика. Неговото дело денес задолжително се проучува и цитира. Ниту една нова студија не може да се замисли без потпирање врз него. Стаматоски (1981: 25) истакнува дека делото на Блаже Конески ќе го надживее многу неговиот автор. Тоа ќе остане да зрачи во иднината, бидејќи е бесценет камен во историјата на духот на Македонецот.

2.2. Правопис на македонскиот литературен јазик и правописни правила

38. Секое современо општество од секој поединец бара правилно усно и писмено изразување, односно правилно зборување и пишување. За човек што се придржува до нормите и правилата на својот мајчин, стандарден јазик, се вели дека поседува јазична култура. Јазичната култура се согледува во правилното зборување и пишување, во правилната примена на граматичките и правописните правила на определениот јазик, во речникот, изразот и стилот.

39. Правилата како треба да се пишува и да се зборува се регулирани во правописот на јазикот на секоја држава. Правописот е особено важно помагало за сите корисници на литературниот јазик. Во него јазичната проблематика се регулира врз основа на еднакви принципи за сите говорители, независно од дијалектот на кој му припаѓаат и на нивните лични предиспозиции (Џукески 1985: 32). Правописните правила се темелат врз три принципи: фонолошки (фонетски), морфолошки и етимолошки (историски) (Бојковска, Минова-Ѓуркова и др. 1998: 231).

39.1. Од фонолошкиот принцип произлегува фонолошкиот правопис. За секој глас има определен знак – буква. Со други зборови кажано, се пишува онака како што се изговара, а се изговара онака како што е напишано. Правописот на нашиот јазик во основа е фонолошки. Ваков правопис имаат и српскиот и хрватскиот јазик.

39.2. Врз морфолошкиот принцип се потпира морфолошкиот правопис. Тој поаѓа од структурата на зборот. Зборот се расчленува на неговите составни делови – морфеми. На пример, ако зборот ги содржи морфемите над или под, а основната форма на зборот е трча, пие, ќе се добие: надтрча, подпивнува. Морфолошки правопис имаат бугарскиот и рускиот јазик.

39.3. Етимолошкиот (историски) правопис ги одразува правописните норми на јазикот врз основа на постариот период од неговиот развој. Ваков правопис имаат грчкиот, англискиот и францускиот јазик.

40. Македонска азбука и македонски правопис

Нашиот современ литературен јазик својата основа ја наоѓа во *западномакедонските а-говори*. Тоа всушност е една гласовна карактеристика на *централномакедонските говори* на западното наречје: Кичево, Велес, Прилеп и Битола

(говорите што ја претставуваат основата на нашиот современ јазик). За таква основа се залагале повеќето од македонските културни дејци од II половина на XIX век со цел да ја истакнат посебноста на македонскиот јазик. Крсте Петков Мисирков и Блаже Конески се само дел од еден поширок културен процес што го вовеле македонскиот народ во денешната современа автентична култура. Современата автентична култура, всушност, е еден од главните столбови на една нација (Спасов 2006: 56).

Меѓу културните дејци од деветнаесеттиот век била многу жива идејата да се употребуваат фонетската азбука и фонетскиот правопис. Уште Јордан Хаџи Константинов – Џинот се залагал за упростување на азбуката и на правописот. Тој истакнува дека гласовите и буквите треба да бидат поврзани со изговорот. Константин Петкович во раните 50-ти години на XIX век применил азбука во која една буква му одговара на еден глас и правопис преку кој се одразува реалниот изговор на македонскиот јазик. Браќата Миладиновци во својот *Зборник* употребиле правопис колку што е можно поедноставен за да го покажат вистинскиот изговор во своите песни. Марко Цепенков своите приказни ги објавил со фонетски правопис (најблиску до изговорот). Сите овие дејци ја продолжувале идејата на Мисирков да се пишува онака како што се изговара на современ, а не на традиционален начин (Спасов 2006: 55–56).

40.1. Македонската азбука е аналогна на монографемскиот принцип: еден знак за еден глас. Таа целосно го покрива гласовниот систем на македонскиот литературен јазик. Академик Франтишек Мареш македонската азбука ја нарекува *ќерка на Вуковата кирилица* и смета дека таа е еден од најсовершените фонолошки графиски системи (Илиевски 2006: 13).

Изборот на графемите (буквите) ги одразува фонетските факти на јазикот и со тоа се истакнува неговата посебност во однос на другите јужнословенски јазици (бугарскиот и српскиот, но и во однос на сите други јазици) (Спасов 2006: 56).

40.2. Македонскиот правопис е заснован на фонетскиот принцип. Во него е пројавен стремежот да се фиксира живиот изговор (Конески 2004: 86). За секој глас има определен знак – буква: се пишува онака како што се изговара, а се изговара онака како што е напишано. Сепак, ова не подразбира целосно предавање на гласовната страна на јазикот преку буквите. Има многу случаи кога се јавува разлика меѓу

напишаниот и изговорениот збор. Тоа го покажуваат гласовните промени во нашиот јазик, односно обезвучувањето на звучните согласки на крајот од зборот (пишуваме: град, крв, леб; изговараме: грат, крф, леп), едначењето на согласките по звучност и исклучоците (пишуваме: мравка, градски; изговараме: мравка, гратски) и употребата на согласката љ наспрема согласната група лј во некои зборови (пишуваме: илјада, милји; изговараме: иљада, миљи).

41. Правописните правила на нашиот литературен јазик се дадени во Правописот на македонскиот литературен јазик од 1998 г.⁴ и во Правописот на македонскиот јазик од 2015/2017 г.^{5 6}

Во правописните правила од Правописот од 1998 г. се вбројуваат:

а) Пишување на знаците за гласовите – буквите (самогласките и некои посебни согласки: љ, њ, ј, в, ф, с, џ, к, г, х; едначењето на согласките по звучност; согласните групи; согласките на крајот на зборот; удвоените согласки; испуштањето/елизијата на самогласките и согласките).

б) Акцент.

в) Употреба на голема буква.

г) Слеано и разделено пишување на зборовите.

д) Делење на зборот на крајот од редот.

ѓ) Скратеници и скратување на зборовите.

е) Транскрипција на туѓите имиња (пренесување на туѓите имиња од другите јазици: латински, грчки, српски, хрватски, словенечки, бугарски, руски, украински, белоруски, полски, чешки, словачки, албански, англиски, арапски, германски, италијански, јапонски, кинески, новогрчки, персиски, португалски, романски, турски, унгарски, француски, холандски, шпански).

ж) Предавање на македонското писмо со латиница.

з) Интерпункција (точка, запирка, точка и запирка, прашалник, извичник, две точки, три точки, загради, црта – тире, наводници, полунаводници, знаци за директната реч).

⁴ Кај Божидар Видоески, Тодор Димитровски, Кирил Конески, Радмила Угринова-Скаловска (2007), *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Скопје: „Просветно дело“.

⁵ *Правопис на македонскиот јазик, второ издание* (2017), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, „Култура АД“

⁶ Истражувањето е реализирано пред излегувањето од печат на најновото издание на Правописот, а проверката на знаењата од правопис за учениците се вршеше според тогашното последно издание, од

с) Правописни знаци (точка, две точки, три точки, црта, цртичка, загради, апостроф, ѕвездичка, надреден знак).

и) Географски и други имиња.

Правописните правила во Правописот од 2015/2017 г. се дадени во следниве глави:

а) Пишување на гласовите (Азбука; Пишување на самогласките; Пишување на согласките; Правописни правила засновани на фонетски промени кај согласките).

б) Акцент и акцентирање (Правила за акцентирање; Отстапување од правилата за акцентирање; Акцентирање на зборовите од туѓо потекло; Смеслоразликувачка функција на акцентот; Акцентски целисти и клитички изрази).

в) Употреба на голема и на мала почетна буква (Голема буква на почеток на реченица; Голема почетна буква на секој дел од сопствените имиња; Голема почетна буква на првиот дел од називот; Мала почетна буква).

г) Слеано, полуслеано и разделено пишување на зборовите (Именки; Придавки; Броеви; Заменки; Глаголи; Прилози; Предлози; Сврзници; Честички; Извици).

д) Интерпункција (Точка; Прашалник; Извичник; Запирка; Точка и запирка; Две точки; Загради; Црта (тире) (–); Наводници („“); Полунаводници; Знаци за директен говор).

ѓ) Правописни знаци (Точка; Запирка; Две точки; Црта (тире); Цртичка; Загради; Коса црта; Надреден знак; Апостроф; Свездичка; Белина; Други знаци).

е) Скратеници (акроними) и скратувања (абревијации).

ж) Предавање на македонското писмо со латиница.

з) Делење на зборот на крајот од редот.

с) Транскрипција и транслитерација на туѓите имиња (пренесување на туѓите имиња од другите јазици: албански, англиски, арапски, белоруски, босански, бугарски, германски, дански, еврејски, италијански, јапонски, каталонски, кинески, латински, новогрчки, периски, полски, португалски, романски, руски, санскрит, словачки, словенечки, српски, старогрчки, старословенски, турски, украински, унгарски, фински, француски, холандски, хрватски, црногорски, чешки, шведски, шпански).

и) Географски и други имиња.

2.3. Правописот на македонскиот јазик од 1945 г. до денес

42. Правописот го следи развојот на јазикот во сите негови сфери и постојано претрпува промени. Јазикот е жива материја. Тој може да се менува под влијание на општествениот развој, науката и технологијата во еден подолг период од неговото постоење. Практичната употреба на јазикот во секојдневниот живот неминовно бара корекција, дополнување и прецизирање на правописните правила во правописот на еден јазик. Во Правописот се одразуваат и регулираат сите развојни промени во живиот литературен јазик.

Првиот Правопис на македонскиот литературен јазик бил создаден во 1945 г. Оттогаш досега (во текот на 70-годишната практична примена), тој претрпел некои промени. Тие се дадени во Правописот од 1950, 1969, 1998 и во најновите изданија од 2015 и 2017 г.

43. Трајко Стаматоски, навраќајќи се на времето кога излегол од печат првиот Македонски правопис, истакнува: *Правописот на македонскиот литературен јазик' дојде до македонските луѓе во една црвена книшка, мала по обем (само 20 страници), но голема по она што го најавуваше. Таа не беше само она што се означува со прозаичниот збор правопис ,општоусвоен систем од правила за пишување на зборовите', ами нешто далеку повозвишено: објавување дека се раѓа еден нов, современ литературен јазик* (Стаматоски 1975: 6).

44. Македонски правопис од 1945 г.

Првиот *Македонски правопис* од 1945 г. е изработен од Комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета⁷. Во уводните членови од овој правопис се укажува на тоа дека правописот на македонскиот литературен јазик „се заснова во прв ред на фонетскиот принцип“ и дека се налага да се утврдат оние форми „што веќе се установени или силно изразени во сегашниот стадиум на развојот од нашиот литературен јазик“.

Во ова издание се заложени три основни принципи (сп. Џукески 1985: 32):

- 1) Кирилицата е прифатена како национално писмо. Во неа се создадени неколку букви што ги нема во другите кирилски азбуки за да може македонскиот јазик

⁷ *Македонски правопис изработен од комисијата за јазик и правопис при Министерството на*

да биде функционално гласовно претставен. (На овој начин е продолжена вековната употреба на кирилицата што во свеста на македонскиот народ била издигната до симбол на самобитност на словенската писменост што со векови зрачела од Македонија.).

- 2) За секој глас во стандардниот јазик во азбуката има одделна буква. Со тоа отстапувањата од фонетскиот принцип се релативно малку и се разрешени функционално со правописните правила.
- 3) Јазичниот систем на македонскиот литературен јазик се темели на народна основа, на цртите на централните македонски говори.⁸

Прегледот на правописните правила е даден на 20 страници. Правилата се разработени во 4 глави: *Основни правила; Преглед на формите; Употреба на големите букви и Интерпункција.*

44.1. Во првата глава, *Основни правила*, даден е преглед на: азбуката, самогласките, согласките, согласките на крајот од зборот и согласните групи. Наведено е дека старословенското *јат* се заменува со самогласката *а* (*рака, пат, мака, тага, обрач*). Поранешното слоговно *л* се установило како *ол* (*солза, долг, волк, болва* и др.). Се направила замена на *ол* со *у* во некои зборови (*Бугарија, Бугарин, бугарски*). Нагласена е самогласната функција на *р* (*срце, дрво, крв, смрт*). Претставена е улогата на апострофот, како ознака на призвукот што се јавува пред слоговното *р* во почетокот на зборот (*'рга, 'ржта, 'Рлевци* и др.) и како ознака на темниот вокал во дијалектни форми и турски зборови (*В'чко, п'но, к'смет, с'клет* итн.), ако тие како локализми почнале да се употребуваат во литературниот говор. Прикажана е загубата на *а* во членуваната форма кај именки што завршуваат на *-зам* (*комунизам - комунизмот, фашизам - фашизмот, романтизам - романтизмот*). Вторично развиениот полуглас пред *р*, на крајот на зборот, се јавува како *е* (*ветер, остер, модер, храбер, итер*). Во туѓите зборови замената останала во онаква форма во каква што влегла и била пообична во живиот говор (*министер, бакар, метар, километар, Александар*).

Даден е правописот за согласките: *ј, ќ, ѓ, с, л, љ, њ* и *х*. Согласката *ј* не се пишува пред *е* (*есен, елен, еден, грее, пее, знаеја*), во групата *ио* (*тиок, виор, нашиот, добриот*,

народната просвета, Скопје: Државно издавачко претпријатие, 1945 г.

⁸ Сите досегашни изданија на македонскиот правопис ги задржуваат овие правописни принципи.

сиот), пред *и* (*змиш, судиш, трофеи, влаинка, заим*). Таа се пишува во групата *ија* (*пијам, стијам, вријат, кријат, змија, ракија, Русија, Југославија, Македонија*). Оваа група во туѓите зборови се пишува без *ј* (*материал, потенциал, иницијал, вариант*). Во групата *–иски*, по *и, ј* не се пишува (*змиски, историски, арамиски, околиски*; но се пишува: *убиец – убијци, партиен – партијни*). Без *ј* се пишуваат: *пеам, пеат, сеам, траам, стоам, таа, оваа, онаа, неа*. Меките согласки *ќ* и *ѓ* се пишуваат така, без оглед на тоа дали се наоѓаат пред меките самогласки *е, и* (*куќа – куќи, вреќа – вреќи, цвеќе, цвеќина, ќе, бидејќи, меѓи, преѓи, туѓи, луѓе*) или во туѓи зборови пред тврдите самогласки *а, о, у* (*ѓавол, ѓон, дуќан, ќар, куќур*). Не се употребуваат меките согласки *ќ* и *ѓ* во: *геврек, гердан, магија, калугер, ангел, шеќер, кепенци, кемане* (но: *Ѓорѓи*). Гласот *s* се среќава во групата *sv* (*свезда, свонец, свер, свечи, свиска*) и во групата *ns* (*јанса, гансало, мунсочам*). *S* се пишува и во: *сид, сидам, сирка, насирам, сунџи*. Таа се јавува и во туѓи зборови: *севгар, сиври, сенсер, Сака* и др. Согласките *л* и *љ* се пишуваат во следниве зборови: *недела, кошула, молам, фалам, жалам, толку, желка, сол, учител, пријател, лут, клуч, луѓе, лупам* итн. (а не: *недеља, мољам, жељка, сољ, учител, љут, љуѓе*, како во некои наши говори). Се пишува: *зелје, колја, Лилјана, илјада, крилја, волја – воли, ролја – роли* и сл. Во овие случаи не било извршено јотување, туку од мекото *л* се преминало кон еден *ј*-елемент. *Ј* ја покажува мекоста на претходното *л* (исто како *и*: *лице*). *Љ* се пишува и во овие случаи: *љубов, љубам, Љубојно, Љубљана, пљачка, пољка, Кољо, Иљо*. Согласката *њ* се употребува во зборовите: *коњ, одење, бегање* (не: *којн, одејне, бегајне*). Исто: *камење, ремење, планиње, полиња, имиња, свиња – свињи, диња – дињи* итн.). *В* се пишува во некои форми во литературниот јазик: *глава, човек, ѓавол, повеќе, говедо, повели, правам, бивол*. Таа се пишува секаде каде што стоело некогашното *х*: *тивко, нивно, ветво, страв, прав, зедов* итн.

Во ова издание се претставени некои гласовни промени. Звучните согласки на крајот од зборот стануваат незвучни. Во пишувањето не се означува таа промена: *леб* (изговорено: *леп*) – *лебот, снег* (изговорено: *снег*) – *снегот, мраз* (изговорено: *мрас*) – *мразот* итн. Фонетскиот правопис ги означува промените што настануваат во допир меѓу звучна и незвучна согласка (*тежок – тешка, редок – ретка, леб – лепче, сват – свадба, шетам – шедба, гостин – гозба*). Дадено е правилото дека кога *в* е пред темна

Разликите меѓу нив се забележуваат во обемот и опфатот на материјалот.

согласка звучи како *ф*, но не се пишува така (*овчар, овца, чавка, Славка, мравка, мавтам*). Исто така, претставено е правилото дека не се врши едначење по звучност на *д* пред наставките *-ски, -ство* (*градски, белградски, охридски, судски, судство, соседство*) и не се прави промена по звучност пред членот *-та* (*заповедта, челада, 'ржта*).

Дадени се и правилата за редукција на согласките поради едначењето по звучност. Кога во една сложенка ќе се најде во допир со предлог што почнува со иста согласка како и почетната согласка од тој збор, се врши едначење ако согласките се различни по звучност и едната согласка се отфрла: *исечам (изсечам), истинам (истинам), исекнам (изсекнам), расечам (разсечам), бесраамница (безсрамница), бесмртен (безсмртен), одамна (оддамна)*. Има и случаи кога по едначењето на согласките по звучност, една согласка преминува во друга, а потоа се јавува редукцијата (*раширам од разширам, с* преминало во *ш*). Не се јавува редукција кога конкретното значење на предлогот е истакнато: *се насира, раззеленува, наддавам, оттука, одделам*. Кога се наоѓаат пред *ч*, префиксите *из-, без-, раз-* се пишуваат како *ис-, бес-, рас-*: *исчешлам, бесчестам, расчешлам*. Согласките *с, з, ш, ж* кога се пред *ч* во деминутивна наставка преминуваат во *в*: *мовче (од мостче), гровче (од гроздче), тровче (од трошче), крлевче (од крлесче)*.

Во овој Правопис се дадени и правила за некои почетни и крајни согласни групи. *В* се пишува на почетокот од овие примери: *втор, вторник, вдовец, вчера* и во групите *вн* и *мн*: *внатре, внук, внука, многу* (не: *ногу*). Наместо старата група *хв* се пишува *ф*: *фалам, (не: валам), фалба, фрлам (не: врлам), фатам*. Групите во крајните слогови *-жд, -ст* се пишуваат целосно: *дожд – дождот, глужд – глуждот, радост – радоста, младост – младоста, тркалест – тркалеста* итн. Во некои зборови како што се *радоста, младоста* едното *т* се изгубило поради тешкиот изговор (*радост-та, младост-та*). Во други случаи не се врши редукција пред членот: *пролет – пролетта, пот – потта, смрт – смртта, живот – животта, челад – челада*.

44.2. Во втората глава, *Преглед на формите*, дадени се: членот (во трите форми), именките (образуваната множинска форма во напоредни форми со и без загубено *в*), придавките (со споредбените честички *по-* и *нај-*, одречните придавки, придавките изведени од глаголски основи), броевите (прости, редни и збирни),

заменките (лични, релативни, показни, присвојни, неодредена заменка), глаголите (помошен глагол, глаголи во сегашно време, заповеден начин, минато одредено време, минато неодредено време, глаголски прилог, глаголски именки, одречни форми), предлозите (*од, во, в, со*) и прилозите.

Специфично е тоа што во множинската форма кај именките се употребуваат напоредни форми со и без загубено *в*: *денои – денови, лебои – лебови, ножеи – ножеви, скутеи – скутеви*. Во збирни броеви се вбројуваат: *двајца, тројца, четворица, петина, шестина, шесмина, седмина, осмина, осуммина, деветина, деветмина, десетмина, двајсемина, педесетина, стомина, илјадамина*. Личните заменки се дадени со своите форми за сите 3 лица во еднина и множина. Освен тоа, нагласено е дека кратката дативна форма за женски род (*и*) се пишува со акцент за да се разликува лесно од сврзникот *и*. Релативните заменки се пишуваат разделено (*што, кој што, која што, кое што, кои што*). Други форми на заменки кои не се означени со име (*мој – мои, твој – твои, свој – свои, кој – кои, секој – секои, некој – некои, никој – никои*). Неопределената заменка *сè* се пишува со акцентен знак за да се оддели од повратната заменка *се* и од 3 л. еднина сегашно време од помошниот глагол *се* (тие се). Некои глаголи што завршуваат на *-ува* се прифатени онака како што се во велешкиот говор: *кажуам, кажуеш, кажуе, кажуеме, кажуете, кажуат* (сегашно време) и *кажуев, кажуеше, кажуевме, кажуевте, кажуеја* (минато одредено време). Глаголски прилог: *бегајќи, носејќи, кажуејќи*. Глаголски именки: *бегање, носење, кажуење* (не: *кажување*), *качуење* (не: *качување*). Одречни форми на глаголот: *не сум, не си, не сме, не се, не одам, не кажуам, не одејќи, не знаејќи* (и: *немам, нејќум*).

44.3. Третата глава, *Употреба на големи букви*, ги опфаќа правилата за пишување голема буква. Така, се наведува дека со голема буква се пишуваат: личните имиња, презимињата, прекарите и нивните составни делови; географските имиња на градови, села, острови, мориња, езера, реки, планини и сл.; имињата на држави, народи и племиња; присвојните придавки ако наместо нив не се употребува предлог со генитивна форма; имињата на книги, весници, надлештва, претпријатија, заведенија, улици, плоштади, административни единици и сл.; имињата на револуции, востанија, војни и сл.; имињата на празници; имињата на небесни тела; заменката *Виe, Ваш* и сл. ако е употребена почесно; имињата *другар* и *господин* во молби и почесно обраќање.

Исто така, се истакнува дека секоја нова реченица започнува со голема буква и по секоја завршена реченица се пишува голема буква. Придавките што завршуваат на –*ски, -шки, -чки* изведени од различен вид имиња (освен оние што значат презиме и прекар), се пишуваат со мала буква. Со мала буква се пишуваат и имињата на деновите, месеците и годишните времиња.

44.4. Во четвртата глава, *Интерпункција*, наведено е дека интерпункцијата се заснова на принципите на слободната интерпункција. Овој дел ги опфаќа следниве интерпункциски знаци: точка, извичник, прашалник, две точки, црточка, наводници, неколку точки, точка и запирка, запирка (меѓу делови на една реченица и меѓу речениците – независни и зависни).

45. Во 1948 г. за првпат се направени извесни промени од првата појава на Правописот, од страна на комисијата за јазик и правопис (Стаматоски 1975: 8).

Извршени се следниве интервенции:

- Се определува во кои зборови носовката се заменува со *у* (*круг*, а не *кrag*; *мудрец*, а не *мадрец*, *орудие*, *оружје*, *отсуство*, *присуство*, *судбина*, *сушност*);
- Се дополнува одделот за пишување на согласката *ј* со внесување на правилото дека се пишува во групата –*ија*, без оглед на тоа дали се јавува во наши или туѓи зборови;
- Се определува обележувањето на *ћ* и *ђ* во српскохрватските лични и месни имиња;
- Се установува дека кратката заменска форма *нѐ* се означува со знак над *е* (*è*);
- Глаголите од типот *кажуам* – *кажуеш* го добиваат ликот *кажувам* – *кажуваш*;
- Глаголските именки од несвршени глаголи завршуваат на –*ње* (*движење*, *значење*, *колебање*, *страдање*), а од свршени глаголи завршуваат на –*ние* (*издание*, *образование*, *решение*, *уверение* и сл.).

Процесот на стандардизација се одвива брзо и паралелно со прифаќањето на литературните норми, и покрај многуте колебања и несигурности во почетниот период од употребата на македонскиот литературен јазик (Џукески 1985: 32). Во текот на неколкугодишната употреба на македонскиот јазик во текот на НОБ спонтано се издиференцираат голем број јазични црти заедно со нивниот графиски облик. Најголем развој литературниот јазик има во првите пет години од објавувањето на првото

издание на Правописот. Јазичната практика се збогатува и станува разновидна, па наложува некои структурни и правописни измени во литературниот јазик (Џукески 1985: 33).

46. Македонски правопис со правописен речник од 1950 г.

Второто издание на Правописот излегува во 1950 г. под наслов *Македонски правопис со правописен речник*.⁹ Негови автори се Блаже Конески и Крум Тошев. Правилата се дадени на 75 страници во 5 глави: *Пишување на гласовите; Преглед на формите; Пренесување на делови од зборови од еден ред во друг; Употреба на големи и мали букви и Интерпункција*. Освен општиот дел за правилата, ова издание содржи и правописен речник од околу 8 000 збора, изработен од Божо Видоески и Рада Угринова.

Во општиот дел е направена посеопфатна разработка на правописните проблеми и структурните карактеристики на македонскиот литературен јазик. Се забележува дека има проширување и дополнување на правилата за: пишување на гласовите (самогласките и согласките), пишување на сложените зборови, употребата на интерпункциските знаци (особено за употребата на запирката). Освен тоа, додаден е и нов дел *Пренесување на делови од зборови од еден ред во друг*.

46.1. Во споредба со изданието од 1945 г., во ова издание, во првата глава, *Пишување на гласовите*, се забележуваат некои измени и во делот на самогласките и во делот на согласките. Така, за самогласката *a* стои дека таа, освен во зборови што во некои народни говори одат со *o*, *y* или со темен вокал (*пат, рака, мака*), се употребува и во други зборови, како на пример: *внатре, газер, гасеница, даб, длабок, желад, заб, јаглен, каде, касајче, лачам, маж, понада, рачка, сад, стапалка, тага, тапан*. Со *a* во првиот слог се пишуваат и зборовите: *Бадник, лага, магла, снага, танок* и др. Освен танок, може да се употреби и: *тенок, тенка, o, и* (но не и: *тонок, тонка, o, и*). Со *ja* (*a* не со *e*) во почетокот на зборот се пишуваат зборовите: *јагула, јадар, јадра, o, и, јазик, јанса, јатрва, јачмен*. Напоредно се употребуваат *јачам* и *ечам* (*Болниот јачи. – Јачат планините. Ечи песна.*), *екот*. *Ја* се пишува и во средина на зборови од овој тип: *зајак, зајаци, зајаче; пајак пајаци*. Се употребува *y*, а не *a* во некои зборови како што се:

⁹ Блаже Конески, Крум Тошев, *Македонски правопис со правописен речник*, Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија, 1950 г.

гуска, круг, мудрец, орудие, отсуство, присуство, судбина, всушност, суштествувам. Има диференцијација на значењето зависно од тоа дали формата е со *a* или со *y*: *тажам* (=жалам, оплакувам), *тужам* (=обвинувам); *понада* (глагол: *понадам*; *Му однесе на болниот понада.*); *понуда* (глагол: *нудам, понудам; трговска понуда*). Се пишува: *печалам, спечалам* (не: *печелам, спечелам*), *началник* (не: *начелник*).

Придавките од машки род еднина што завршуваат на *-ар* го губат вокалот *a* од наставката во сите други форми: *бодар* (*бодриот, бодра, o, и*), *добар, итар, мудар, остар, храбар*. Именката *ветар, ветрот, ветрови* се зема и со наспоредна форма *ветер, ветерот, ветрови*. Кај туѓите зборови се јавува и наставката *-ар* и наставката *-ер*, зависно од тоа каков изговор е вообичаен: *бакар, метар, километар, Александар, Петар, театар; министер, револуционер, опозиционер* (и: *револуционерен, опозиционен*).

Темниот вокал од турскиот суфикс *-лук* се заменува со *a*: *јаваилак, каршилак, чорбаџилак*. Ако човек сака да употреби некој турски збор што во својот состав има темен вокал, подобро е тој да се зема со *a*, зашто во народните говори е познат таквиот изговор (*саклет, каздисам, каскандисам*). Ако човек сака да го обележи темниот вокал, треба да го употреби знакот апостроф *'*: *к'смет, с'клет* итн. Ова се однесува и за обележувањето на темниот вокал во некои дијалектни форми ако дојдат тие како локализми дојдат во некој текст: *В'чко, п'но, с'за*.

Во ова издание на Правописот се дава приказ и на *елизијата на некои вокали*. Се губи *o* кај именките во членуваната и во множинската форма (*лактот, лакти, два лакта; ноктот, нокти, два нокта; леток – летци; потомок – потомци; предок – предци*). Се спомнуваат и исклучоците (*опинок, опинокот – опинци; мозок, мозокот – мозоци; зачеток – зачетоци; остаток - остатоци*). Се пишува: *веројатно, веројатен, веројатност* (не: *веруетно, веруватно*); *земјоделец, земјоделство* (не: *земделец, земледелец, земеделие, земледелие*); *сосед, соседен, соседство* (не: *сусед*); *совршен, совршенство* (не: *савршен*), *црковен, црковна, o, и* (не: *црквен, a, o, и*). Во зборовите примени од францускиот јазик дифтонгот *oi* се предава со *oa* (не со *ya*): *буржоа, буржоазија; будоар тротоар, куртоазија* итн. Самогласката *y* се пишува во зборовите: *сум, не сум, седум, осум, родум* (не: *родом*), *многу* (не: *многo*). Во зборови од грчко и латинско потекло дифтонгот *au* се предава со *av*: *автор, август,*

автономија, автомобил, Австралија, авторитет, автомобил (но: *ауто*). Со *е* (не со *а*) се пишуваат зборовите: *поштеда, жеден*, (не: *жаден*); *занает, занаетчија* (не: *занаат*); *излез, влез* (не: *излаз, улаз*); *трева* (не: *трава*); *орев, ореви* (не: *орав, ораси*); *предедо* (не: *прадедо*), *еребица* (не: *јаребица*). Исто така, *е* се пишува и кај: *заем, наем, прием, уем, воен – воена, о, и* (не: *војна, о, и*); *службен, а, о, и* (не: *служебен, служебна, о, и*). Самогласката *и* се пишува во: *читам, читање* (не: *четам, четење*), *читанка, достоинство, достоинствен, достоинствено* (не: *достоествен*). Се пишува: *корекција, коректор*, но: *коригирам, интелигенција, инженер, медицина*.

Согласката *р* врши слоговна функција: *дрво, срце, крв, смрт, прстен, јатрва* итн. Слоговното *р* во почетокот на зборот се обележува со знакот ' пред него: *'рѓа, 'рж, 'рскот, 'рскавица*. Тој знак се пишува и кога некој од тие зборови влегува во сложенка со префикс што завршува на самогласка: *за'рѓа, за'рска, се изна'рѓа* (но: *сржам, срскам* – кога префиксот завршува на согласка).

Некогашното слоговно *л* е заменето со групата *ол*: *волк, болва, јаболко, колбас, колк, молња, полжав, толчник, столб*. Се пишува: *сонце, сончев* (не: *солнце, солнчев*). Со *у*, не со *ол*, се зборовите: *Бугарин, бугарски, чун, чунче*.

Согласката *ј* не се пишува во почетокот на зборот пред *е*: *еден, ела, елен, есен, Евреин, Елена, Ерусалим*. Со *ј* се пишуваат само некои туѓи имиња што не се одомаќинети во македонскиот литературен јазик: *Јена, Јемен, Јесперсен*. Во средината на зборот *ј* не се пишува меѓу две самогласки, ако втората е *е*: *знае, мое, чуе, пее, пие* и сл. Исклучок се јавува кај туѓите зборови: *доајен, фоаје* (кога *ј* разделува три самогласки). *Ј* не се пишува во групата *ио*: *виор, виолина, пион, добриот, сиот, национален*. Исклучок од ова правило прават вокативните форми од именките што завршуваат на *-ија*: *змија – змијо, арамија – арамијо, Марија – Маријо*. *Ј* не се пишува во групата *иу*: *виулица, калциум, радиум, критериум, Целзиус*. Оваа согласка не се употребува и меѓу два вокали од кои вториот е *и*: *змии, судии, трофеи, обичаи, случаи, буица*. Не се пишува ниту во наставката *-иски*: *змиски, историски, арамиски, партиски* и во *-иство*: *убиство*. Поинакви случаи: *партиен – партијни, убиец – убијци*. Во групата *ија* секогаш се пишува *ј* без разлика на тоа дали зборот е наш или туѓ: *тијам, спијат, вријат, ракија, сторија, Македонија, индустрија, потенцијален, социјализам*. Не се пишува *ј* во групата *иа* во сврзникот *иако* (*Го чекам, иако не знам дали ќе дојде*).

Правописот на *ќ* во ова издание е дополнет со некои правила. Согласката *ќ* се пишува во формата од помошниот глагол за образување идно време *ќе* (*ќе одам*) и во негираните глаголски форми: *нејќам, нејќеш, нејќе, нејќеме, нејќете, нејќат, нејќев, нејќел*. Исто така, оваа согласка се употребува и во наставката за образување глаголски прилог: *викајќи, сакајќи, бидејќи, одејќи*. Таа се пишува и во завршетокот кај збирната множина од некои именки (*ќе*): *брут – бруќе, прат – праќе, работа – рабоќе*. Се употребува и кај глаголите со завршетоци на *-ќам, -ќавам*: *плаќам, праќам, фаќам, веќавам, сеќавам, среќавам*. Кај именки изведени од имиња на места што завршуваат на *-т* (*Пирот, Сопот*): *пироќанец, сопоќанец*. Во одделни зборови: *веќе, повеќе, вреќа, гаќи, домаќин, куќа – куќи, ноќ – ноќи, среќа – среќи/среќен, цвеќе – цвеќиња/цветкарка*.

Има дополнување и на правилата за пишување на согласката *ѓ*. *Ѓ* се пишува во формите за збирна множина на *-ѓе*: *ливада – ливаѓе, ограда – оградаѓе*. Оваа согласка се пишува кај глаголи кои завршуваат на *-ѓам, -ѓавам*: *гаѓам, погаѓам, раѓам, наоѓам, виѓавам*. Именки изведени од имиња на места што завршуваат на *д* (*Охрид, Присад*): *граѓанец, охриѓанец, присаѓанец*. Во одделни зборови: *веѓа – веѓи, лаѓа – лаѓи, меѓа – меѓи, ’рѓа, туѓ, туѓинец*.

Согласките *ќ* и *ѓ* се слушаат и во други туѓи зборови. Пред самогласките *а, о, у, е*, пред согласка и на крајот од зборот се пишува *ќ, ѓ*: *ќар, дуќан, ќор, ќумур, ќеф, ќепенци, ќерамида, леќе; ѓавол, ѓон, ѓубре, ѓеврек, калуѓер, маѓерница* итн. Не се пишуваат со *ѓ* следниве зборови: *ангел, Ангеле, гемина, генерал, Германец, германски, Германија*. Пред самогласката *и* се пишува *ќ, ѓ* во зборовите: *мустаќи, маѓија, Ѓорѓија, Ѓорѓи*. Има и исклучоци: *Киро, Кирил, кибрит, килим, кир, кираџија, кисел, китам, китка, кинам, раќија, Бекир, гибам, гиди, гинам, гимназија*.

Буквите *ј* и *џ* од српскохрватскиот јазик (во српскохрватските имиња и називи на места) се предаваат со *ќ* и *ѓ*: *Марковиќ, Ќопоќ, Ловќен, Ѓуриќ, Ѓаково*. Истото важи и за предавањето на сличните гласови и од другите јазици: *Ќано, Ѓовани, Лоѓ* и др.

Во руските, полските и словенечките презимиња не се пишува *-иќ*, туку *-ич*: *Александар Сергеевич Пушкин, Миџќевич, Кидрич, Томич*.

Согласката *ѕ* се пишува во зборови што почнуваат со групата *ѕв*: *ѕвезда, ѕвер, ѕвечалка, ѕвонец*; во групата *-нс-*: *јанса, гансало, толкунса, малкунса, трошинса*. Други

примери: *сид, сидам, сидар, семнам, севгар, сври, сунџи, Сана*. Во зборови од коренот *сп-*: *спрнам, спрка, проспрка, насрам, насурам, обспрам, обспр, спрџки, спрџала*.

Согласката *л* се употребува во зборови пред *е, и, ј*: *лето, поле, колиба, зелје, крилја*. Кога *л* е пред *е*, таа се изговара меко, како гласот што пред *а, о, у* се обележува со *љ* (љубов). *Л* се пишува во следниве зборови: *лубеница, луѓе, лулам, лунам, лушина, клун, клуч, заклучам, плускам, плускавец, кашлам, чешлам, болка, зелка, олку, толку, Битола, кошула, недела, постела, пријател, родител, учител*. Кај глаголите од *и*-група кои во општиот дел завршуваат на *л*: *мол-ам, мол-ат* (не: *мољам – мољат*), *жсалам – жсалат, велам – велат* и во именките изведени од нив: *молба, жсалба, повелба, мисла*.

Со буквите *лј* се предава изговор на меко *л* пред *ј*: *зелје, колје, крилје, илје, волја, илјада, полјак, Силјан, лилјак, Лилјана* итн. На овој начин се пишуваат и туѓите зборови: *баталјон, медалјон, милја, релјеф – релјефен, ролја, фотелја*.

Со *љ* се обележува мекото *л* кога не е пред *и, е, ј*: *љубов, љубам, Љуба, Љупчо, пљачка, виљушка, иљач, пељте, тељ, Иљо, Суљо*. Од бела множина е бели, од рубља – рубли. Српскохрватските и словенечките имиња и географски називи со *љ* се пишуваат со *л* пред *е* и *и*: *Валево, Трбовле, Лиг* итн. Во други позиции се пишува *љ*: *Љубљана, Матавуљ, Пријатељ* итн. Руските имиња и географските називи се пишуваат со *л* кога таа е пред *е* и *и*, а во сите други случаи со *љ*: *Ленин, Сталин, Калинин, Гогољ, Тарас Буљба, Севастопол, Ковел, Каљуга*. Со *љ* се пишува: *фелтон, фелтонист, Марсел*.

Проширени се правилата за пишување на согласката *њ*. Таа се пишува во некои зборови (*бања – бањи, диња – дињи, дуња – дуњи, молња – молњи, коњ – коњи, пењушка, имењак*, но: *пена – пени*), во наставката за образување глаголски именки (*одење, носење, викање, кажсување*), во завршетоките на збирната множина кај некои именки (*трње, камење, ремење, годиње, планиње*), во наставката *-иња* за образување множина од именки од среден род што во еднина завршуваат на *-е* (*име – имиња*). Оваа согласка не се пишува во глаголите на *-инам* (*бодинам, затинам, сопинам*), во некои зборови (*камен, кремен, пламен, прстен, ремен, лимон*) и кај именките на *-иште* (*огниште, буниште, стрниште*).

Дадени се и правилата за пишување на согласките *х, в* и *ф*. Тие се исти како во првото издание на Правописот.

46.1.1. Во поглавјето, *Согласките на крајот од зборот*, дополнето е правилото

во споредба со претходното издание. Таму стои дека кога се земаат предвид формите каде што согласката е во поинаква позиција (средишна – *лебот*) може да се определи како таа треба да биде напишана на крајот од зборот: *џеб – џебот* (не: *џеп – џепот*), *симид – симидот*, *ориз – оризот*, *еднаш* (не: *еднаж*), *веднаш*, *секогаш*, *никогаш*. Именки на –*еж*: *надеж*, *колеж*, *бодеж*. На –*ек* и –*ег* завршуваат именките: *ручек – ручеци*, *белег – белези*.

46.1.2. Во поглавјето, *Едначење по звучност*, има дополнување на некои правила. Така, таму стои дека освен пред наставките –*ски*, –*ствен* и –*ство*, не се означува промена во звучноста на согласката *д* и пред завршетокот –*ци* во множината кај некои именки: *војсководец – војководци*, *ороводец – ороводци*, *предок – предци*. Исто така, нагласено е дека треба да се обележува едначењето по звучност кога префиксите *без-*, *из-*, *воз-*, *пред-*, *зад-*, *над-*, *под-*, *од-* се врзуваат со збор што почнува со безвучна согласка: *бесплатно*, *истерам*, *воспитам*, *претседател*, *затскријам*, *натфрлам*, *потстанам*, *откинам*, *отклонам*.

46.1.3. Во поглавјето, *Правописот на некои согласни групи*, има повеќе дополнувања. Кога во придавките ќе се најдат две *н* еднододруго, едното се губи: *каменен – камена*, *о, и*; *пламенен – пламена*, *о, и*; *ротационен, ротациона*, *о, и*. Дадени се правилата за согласните групи: *мн-*, *пч-*, *пц-*, *чк-*, –*шт* и –*зд*, *цр-*. Во ова издание се претставени и правилата и за согласните групи *стр-* и *здр-*. Се прикажува упростувањето на групите *здј – зј*, *стј – сј*, *стл – сл*, *стн – сн*, *штн – шн*, *здн – зн*, *ждн – жн*. Даден е и правописот на некои наставки: –*ество*, –*штво*, –*чки*, –*шки*.

46.2. И во втората глава, *Преглед на формите*, има некои промени. Имено, множинската форма кај *едносложните именки од машки* род најчесто се образува со наставката –*ови*, –*еви*: *ножеви*, *кошеви*, *волови*, *лебови*, *денови*. Формите со загубено *в* во наставката се употребуваат во поезијата: *лебој*, *волој*, *ножеј*.

46.2.1. Даден е преглед и на *сложените именки и придавки*. Делот за *броевите* е дополнет. Кај редните броеви се јавуваат и примери со броеви во членувана форма (*првиот*, *вториот*, *третиот*, *четвртиот*, *педесеттиот*). Терминот *збирни броеви* од претходното издание е заменет со *бројни именки* (*двајца*, *тројца*, *четворица*, *петмина*, *петтемина*, *десетина*, *стотина*). Се јавува и дополнување за приближни броеви (*два-три*, *тричетири*, *пет-шест*, *десетина*, *пет-шеесет*, *пет-шестотини*).

46.2.2. Делот за *заменките* е дополнет со: кратката заменска форма за акузатив во 3 л. множина, пишувањето на кратките заменски форми кога се употребуваат со именки што означуваат сродство, повратната замена (*себе, се, си*), слеаното пишување на релативните заменки (*којшто, којашто, коешто, коишто*). Вклучени се и други форми за показните заменки (*инаков, инаква, о, и; толкав, толкава, о, и; олкав, а, о, и; онолкав, а, о, и*), присвојните заменки (*мој, твој, свој, негов, нејзин, наши, ваши, нивни*) и неодредените заменки (*кој-годе, која-годе, кое-годе, кои-годе, што-годе*). Освен за кратката дативна форма за женски род, *ѝ*, којашто беше претставена во претходното издание, тука е додадено дека поинаку се пишува и кратката акузативна форма *не* од заменката *ние* за полесно да се разликува во текстот (*Тие не не викнаа*). Исто така, таму стои дека кога кратките заменски форми од личните заменки се употребуваат со присвојно значење, зад именки што значат сродство, тие се пишуваат одделно од именката (*татко ми, мајка ми, сестра ѝ, зет ни, шура ви*).

46.2.3. Во делот за *глаголите*, и во ова издание, дадено е сегашното време од помошниот глагол сум (*сум, си, е, сме, сте, се*). Форма на глаголот *нејке* гласи: *нејкам, нејкеш, нејке, нејкеме, нејкете, нејкат*. Формите од овој глагол во минато определено несвршено време се: *нејкев, нејкеше, нејкеше, нејкевме, нејкевте, нејкеа*. Глаголска активна придавка: *нејкел, нејкела, нејкело, нејкеле*. Понатаму, даден е преглед на глаголите по групи, според завршетокот на основата во сегашно време: глаголи од *а-група*, глаголи од *е-група* и глаголи од *и-група*. Сите глаголи од трите групи можат да се поделат на повеќе типа во зависност од нивните завршетоци. Следуваат глаголските форми: сегашно време, минато определено несвршено време, минато определено свршено време, минато неодредено време, заповеден начин, активна глаголска придавка, пасивна глаголска придавка, глаголски прилог и глаголска именка.

46.2.4. Делот за *предлозите* е дополнет. Внесени се правила за пишување на предлозите: *од, пред* и *по*, а се прави и разлика во примената на предлозите *в* и *во*. Исто така, има дополнување и во делот за прилозите. Дадени се правилата за пишување сложени прилози со соодветни примери. Се среќаваат и правила за пишување на други зборови и партикули.

46.3. Третата глава, *Пренесување на делови од зборови од еден ред во друг*, е нова. Во неа се прикажани начините за пренесување на делови од зборови од еден ред

во друг.

46.4. Во четвртата глава, *Употреба на големи и мали букви*, има извесни дополнувања. Претставени се правилата и случаите кога се пишува мала буква. Со мала буква се пишува општото име кое стои пред личното име или презиме и ја покажува само неговата професија, титула и сл., без да влегува во составот на името: *маршал Тито, мајстор Миле, поп Петре, господин Костов* итн. Ако со географските имиња се јавува некое општо име како атрибут, а кое не е составен дел на географското или топографското име, тогаш тие атрибути се пишуваат со почетна мала буква: *Кожуф планина, река Вардар, село Врбјани*. Со голема буква се пишуваат називи на делови од поголеми установи (како што се министерства и поголеми претпријатија); установи, собранија, конгреси и комисии од привремен карактер (*Министерство за просвета, Одделение за школство, Се поканувате на Вториот конгрес на писателите*). Дополнето е правилото за пишување на голема буква кај имиња на револуции, востанија, бунтови, војни и мирови. Ако овие имиња се составени од два или повеќе зборови, тогаш само првиот збор се пишува со почетна голема буква, а другите зборови се пишуваат со почетни мали букви (*Октомвриската револуција, Илинденското востание, Балканската војна*). Додадено е дека голема буква се употребува и за пишување на богови, божици и имиња што им се даваат на животни (*Зевс, Шарец, Сивчо* и др.) Со мала буква се пишуваат зборовите: *бог, господ, ангел, ѓавол, свети*. Ако атрибутот свети е во состав на некое географско или топографско име, тој се пишува со голема буква: *Свети Николе, Света Гора, Света Софија*. Со голема почетна буква се пишуваат сите присвојни придавки што завршуваат на *-ов, -ев, -ин*, а кои се образувани од именки што се пишуваат со почетна голема буква (*Митрев, Тасев, Генин*). Со мала почетна буква се пишуваат имињата на разни верски, социјални, политички и други движења и на припадниците на тие движења и правци: *богомилството, христијани, материјализам, комунизам, хегелијанци*. Со мала почетна буква се пишуваат имињата на различните временски епохи и страните на светот: *зима, стариот век, северозапад*. Кога страните на светот се употребени со значење на еден дел од светот или на една држава, тие се пишуваат со голема буква: *Запад (западна Европа), Исток (земјите на исток)*. Зборовите што се образувани од имиња на градови, села, населени места, континенти и сл. со суфиксот –

нец, -ец, -јанец, -ни, ако не се составен дел на некое лично име, се пишуваат со мала буква: *битолчани, кумановец, галичанец, штипјанец*.

46.5. Петтата глава, *Интерпункција*, е дополнета со некои правила. Во правилата за интерпункцискиот знак *точка*, додадено е правилото дека точка не се пишува зад арапски или римски броеви, ако е јасно од текстот дека тие имаат редно значење, особено во датуми, години по ред: 1 - V - 1948 г.; 29 ноември 1943 г. Зад наслови, зададени теми и потписи, не се пишува никаков знак. Не се пишува точка и кога се скратува некое име на претпријатие, институт и сл. и кога се земаат почетни букви или слогови од тоа име: *ФНРЈ, НРМ, НОБ*. Има дополнувања и во делот за *прашалникот*. Кога прашалната реченица е зад главната, како индиректно прашање (зависнопрашална реченица), зад неа не се пишува прашалник (*Учителот ме праша што сум учел. – Кажми ми како си дошол. – Тој не знае зошто дошол.*). Ако прашањето од горните примери е директно, т.е. ако се наведува прашањето онака како што е речено, тогаш зад таква реченица се пишува прашалник (*Другар ми ме праша: Колку дена можам да ја задржам книгата?*). Правописот на *извичникот* е дополнет со некои правила. Зад извици, кога по нив доаѓа извична реченица или израз со такво значење, не треба да се пишува извичник, туку запирка (*Бре, лошо дете! – Уф, каков е!*) Понекогаш, при посилно чудење или кога реченицата има и извични и прашални нијанси, може да се употреби и извичник и прашалник (*До кога вака!? – Зар не ти е жал!?*).

46.5.1. Во претходното издание на Правописот како еден од интерпункциските знаци се наведува *цртичката*. Во ова издание тој термин е заменет со терминот *пауза*. Има извесни дополнувања и кај интерпункцискиот знак *наводници*. Додадено е правилото дека меѓу наводници може да се стават и имиња на институции, претпријатија, фабрики, заводи, разни друштва и сл., ако поразличното пишување внесува нејасност (*Во „Култура“ се даваат убави филмови.*). Ако една реченица или збор завршуваат со наводници, а заедно со нив треба да дојде и некој друг знак (. ! ? - и сл.), наводниците се пишуваат зад тие знаци.

Има дополнување на правилата и кај интерпункцискиот знак *запирка*. Меѓу делови на реченицата ако пред последниот збор што се набројува има сврзник *и*, не се пишува запирка: *Работниците, селаните и чесната интелигенција ја изградуваат*

нашата земја. Пред некои сврзници како што се: *и, или (али), ни-ни, де-де, тува-тува*, кои служат за засилување на врската меѓу зборовите што ги сврзуваат зборовите што ги сврзуваат по сличност, разлика, негација итн., не се пишува запирка (*Не рече ни црна ни бела. Ќе дојдам јас или брат ми.*). Ако сврзниците *и, ни* (ретко *али – или*) се употребени при набројување, за потцртување, тогаш меѓу наброените зборови се пишува запирка (*Работиме и дење, и ноќе, и делник, и празник. Не ти давам ни пари, ни куќа, ни стока.*). Кога се поврзуваат зборови или изрази со сврзниците *ама, туку, но*, што покажуваат извесна меѓусебна спротивност или разлика во смислата, пред нив се пишува запирка (*Не јас, туку/ами/но Петре.*). По извици, ако поради некои други причини нема извичник, се пишува запирка (*Е, затоа, не го знам, пријателе. – Уф, те удрив! – Бре, што стори!*) Кога еден збор стои до некој друг збор и го определува тој збор, т.е. има атрибутска служба, меѓу тие зборови не се употребува запирка (*Учителот Н.Н. денеска не дојде на работа.*). Ако повеќе атрибутски употребени зборови вршат атрибутска служба и ако едниот атрибут не го определува другиот, т.е. ако тие стојат напоредно, меѓу нив се пишува запирка: *Јас сакам млади, способни луѓе* (се потцртуваат двете качества: млади и способни). Ако едниот атрибут го определува другиот, не се пишува запирка: *Јас сакам млади способни луѓе* (млади и способни се зема како едно цело).

Извесни дополнувања има и кај употребата на *запирката меѓу реченици*. Во независносложените реченици, кога напоредните реченици следат една по друга и не се врзани со сврзници, меѓу нив се става запирка. Ако меѓу претпоследната и последната реченица се јавува сврзникот *и*, пред него не се пишува запирка (*Луѓето станале, се мијат, се чистат. Другар ми дојде, ја зеде тетратката, го извади моливот и почна да пишува.*). Напоредните реченици со сврзниците *и, или (али), ни-ни, ја* не се одделуваат со запирка ако не се набројуваат, освен ако овие сврзници се повторуваат или служат за засилување (*И учам, и работам, и играм, и пак имам време за почивка. – Ни руча, ни вечера, ни иде дома. Ќе ми кажеш зошто плачеш, или друго чаре нема. – Ја ќерка им ќе ја земам за невеста, ја ќе умрам.*). Пред сврзникот *и* може да се употреби запирка и тогаш кога во речениците што се сврзуваат со тој сврзник има различни подмети или различни времиња или ако сврзникот *и* е со значење на сврзникот *а* (*Погледнав по патот, и сè беше празно. – Тој долго учеше во тоа*

училиште, и сега оди во друго училиште.). Напоредните реченици што се сврзуваат со претходните реченици со сврзниците *па, та,* обично се одделуваат со запирка. Во изданието се додава дека употребата на запирка во некои случаи пред сврзниците *и, а, или, ни, но* и сл. често зависи од нашето јазично чувство и од она што сакаме да го истакнеме. Во делот за употребата на запирката кај зависните реченици има дополнување. Глаголскиот прилог често скратува реченица и тогаш, како зависна реченица, тој се одделува од главната реченица со запирка: *Одејќи така (како што одевме така), дојдовме до една куќа. – Работејќи така, не ќе се усрамите.* Императивот е засебна реченица и тој може да се оддели со запирка или да не се оддели, во зависност од реченицата што доаѓа по него. Најчесто, тој се одделува со запирка (*Трчај, ќе го стигнеш. Оди, не ќе го најдеш. Кажу му, ако е доцна.*) Ако по императивот има реченици кои и инаку не се одделуваат од својата главна реченица (императивот) со запирка, зад него не се става запирка: *Речи му да дојде. Оди речи му да ја донесе книгата.* Запирка се пишува и во почетокот на реченицата, зад изрази кои се релативно самостојни (*Со еден збор, пионерите се основниот колектив на новото општество во нова Југославија. – Едно одење дома, почна да вика и да се кара. – Со оформувањето на нашиот литературен јазик, се кладоа темелите на нашата национална култура.*

Проширен е и делот за интерпункцискиот знак *точка и запирка*. Додадено е правило дека овој знак се пишува и кога се цитираат по точки заклучоци, правила, решенија и општо поставки што доаѓаат една по друга, на крајот на секоја точка. Делот *Интерпункција* е проширен со уште два нови знака: *заграда* и *апостроф*.

47. Правопис на македонскиот литературен јазик од 1969 г.

Третото издание на македонскиот Правопис излегува во 1969 г. под насловот *Правопис на македонскиот литературен јазик*.¹⁰ Ова издание се подготвувало во Институтот за македонски јазик „Крсте Петков Мисирков“ подолго време. Во подготовката учествувале поголем број македонски лингвисти. Тие несебично го дале својот прилог во обработениот правописен материјал од претходно организираниите дискусии, односно од објавените трудови на страниците на списанието *Литературен*

¹⁰ Божидар Видоески, Тодор Димитровски, Кирил Конески, Крум Тошев, Радмила Угринова-Скаловска, *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Скопје: „Просветно дело“, 1970

збор. Конечната варијанта ја подготвиле членовите на редакцискиот одбор на списанието: Божо Видоески, Тодор Димитровски, Кирил Конески, Крум Тошев (претседател) и Рада Угринова-Скаловска (Џукески, 1985). Ова издание е значително поголемо од претходното. Тоа произлегувало од: потребата за поинаков пристап кон дефинирањето на правописните правила и нивно илустрирање со примери од соодветната литература, потребата за дополнувања со кои се опфаќаат прашања незасегнати во деловите на правописните правила во изданието од 1950 г. и од потребата за нови делови (Скратеници и скратување на зборовите; Транскрипција на туѓите имиња; Правописни знаци). Во ова издание се внесени повеќе дополнувања и конкретизирања. Тоа опфаќа 153 страници, а содржи 8 глави: *Пишување на гласовите; Употреба на големи букви; Слеано и разделено пишување на зборовите; Пренесување на дел од зборот во друг ред; Скратеници и скратување на зборовите; Транскрипција на туѓите имиња; Интерпункција и Правописни знаци.*

Составувањето на ова издание било распределено меѓу членовите на Редакцискиот одбор: Божидар Видоески (*Пишување на гласовите*), Тодор Димитровски (*Транскрипција на туѓите имиња: латински, српскохрватски, словенечки, бугарски, белоруски, француски, италијански, шпански, албански, турски; Предавање на македонското писмо со латински букви; Интерпункција; Правописни знаци*), Кирил Конески (*Употреба на големи букви; Слеано и разделено пишување на зборовите; Скратеници и скратување на зборовите*), Крум Тошев (*Пренесување на дел од зборот во друг ред*) и Радмила Угриновска-Скаловска (*Транскрипција на туѓите имиња: грчки, руски, украински, полски, чешки, словачки, англиски, германски*).

Најзначајните измени во ова издание се согледуваат во дополнување на правописните правила за: пишување на согласката *j*, формата за машки род на придавките изведени од именките на *-иште*, пишување на големата буква и пишување на некои сложени зборови.

47.1. Во првата глава, *Пишување на гласовите*, има дополнување и за самогласките и за согласките. Дадени се правилата за пишување на *самогласките во непосреден допир*. Во делот кај согласките има дополнителни правила за согласките *љ, њ, j, џ, к* и *ѓ*. Согласката *љ* се пишува пред *у* во коренот *љуб-* (љуби, љубезен, љубов),

пред други самогласки (*иљач, пљачка, рубља, Кољо*), пред согласка (*бољме, биљбиљ, фелтон*), на крајот на зборот (*биљбиљ, тел*). Согласката *њ* се пишува: во одделни зборови (*дење, коњ, пењушка*), во зборообразувачките морфеме *-ња, -њак, -ње* (*бања, имењак, берење*), во несвршени глаголски образувања од свршени глаголи на *н* во основата (*се клања, мењава*), во граматичките морфеме *-ње, -ња* за образување збирна множина кај именките што завршуваат на *-н* (*гребење, јаглење, јаглења*), во наставката *-иња* за образување множина кај некои именки од среден род што завршуваат на *-е* (*време – времиња, име – имиња, куче – кучиња*) и во туѓи имиња.

Има извесни измени и дополнувања и во делот за употребата на согласката *ј*. Таа се пишува пред *и* само кога влегува во состав на зборообразувачката морфема *-ји* кај некои придавки (*божји, козји, рибји*). Не се употребува меѓу две самогласки ако втората е *и* (*бои, снаи, крои*). Се пишува зад согласка кога влегува во состав на морфема (*колје, копје, нивје*). Оваа согласка се пишува во 3 л. еднина од помошниот глагол *сум: е*. Меѓу самогласките *о* и *а*: *боја, соја, твоја, кројам*. Меѓу самогласките *у* и *а*: *блужам, дујам, чујат*. Меѓу самогласките *е* и *а*: *идеја, ономотопеја, Никеја*. Согласката *ј* се пишува и во изведените именки на *-ач (-јач)* и *-ачка (-јачка)* од глаголска основа (*вее – вејач, вејачка; пее – пејач, пејачка; живее – живејачка*). Не се пишува во вакви примери: *веам, зреам, сеат*. Се пишува меѓу две *а* (*аа*): во лични имиња (*Брајан, Трајан*), во именски изведенки на *-јач, -јачка* (*бајач, ткајачка*). Исто така, се пишува *ј* во аористот и партиципските форми кај глаголите (*излаја, се покаја, излајал, се покајал*). Оваа согласка не се пишува во формите на глаголите на кои општиот дел им завршува на *а*: *баам – баат, познаам – познаат*. Не се употребува и во заменските форми: *оваа, онаа, таа*. *Ј* не се пишува во други самогласни групи во кои на второто место е *о* (*географија, геологија, зоологија*). Се пишува во множинската форма на именките *змеј, кеј*: *змејови, кејови*. Оваа согласка не се пишува меѓу самогласки во сложени зборови: *антиамерикански, иако, триаголник, архиепископ*. Се употребува во 3 л. множина во минато определено време: *знаеја, лаеја, пееја, шијеја, да чуеја*. Исто така, се јавува во формите на заповедниот начин кај глаголите на кои општиот дел им завршува на *и* (*биј, миј, тиј, шиј, вијте, пијте*).

Воведени се правила за пишување на согласката *џ*. Дополнети се правилата за употреба на согласките *ќ* и *ѓ*. *Ќ* се пишува во зборовите и формите: *Божик* (и *Божик*),

божиќен, -ќно, -ќни, повеќе, куќичка, ноќта, ноќва, ноќен, плаќа, праќа, сваќа – сваќе – сваќи, ќерка, цвеќар. Ѓ се пишува во изведените глаголи со суфиксите -ја, -јава од глаголска основа што завршува на -д (дојде – доаѓа, зајде – заоѓа, роди – раѓа).

Во ова издание подетално е објаснета гласовната промена *едначење на согласките по звучност*. Дадена е и табелата на паровите звучни и беззвучни согласки. Дополнети се правилата кога не се одбележува едначењето по звучност. Така, таму стои дека никогаш не се одбележува едначењето на *в* во *ф* пред беззвучна согласка (*вкамени, вкупно, вчера, мравка, мевце, овца*). *Г* не се едначи во примери од овој тип: *бегство, другнат*. *Т* не се едначи *д* во сложените зборови: *петгодишен, десетгодишен, петдневен, десетдневно*. Не се врши едначење по звучност и во некои сопствени имиња од туѓо потекло: *Вашиington, Мусоргски, Рентген, Хабсбурговци, Страсбург* и др. Кога една согласка е во допир со сонант, таа не се едначи по звучност: *милослив, милосница, мирослив* (не: *милозлив, миризлив*).

Има дополнување и во поглавјето, *Согласни групи*. Согласката *с* кога се наоѓа пред множинскиот завршеток *-ци* е неизменета: *резец – ресци, лисец – лисци, женомрзец – женомрсци*.

Нови се поглавјата *Удвоени согласки* и *Испуштање на согласките*.

47.2. Во втората глава, *Употреба на големите букви*, има некои промени и дополнувања. Наведено е дека голема буква се пишува по неколку точки, ако со тоа завршува реченицата, односно ако е прекината, но понатаму не продолжува (*А убаво е велат да умреш сакајќи... А кога се загледав убаво во неа, ја препознав нејзината мајка*). Исто така, во продолжение стои дека ако со неколку точки се означува прекин во говорот што потоа пак продолжува, се пишува мала буква во почетокот на продолжението (*Уште десет чекори... уште пет... уште три... уште два...*). Со голема буква се пишува првиот збор на реченицата што доаѓа по две точки ако почнува директен говор (*И пак оној шепот: – Ти не треба да си тука! Не треба да си тука!*); ако почнува цитат што претставува самостојна реченица (*За историјата тој заклучува: „Вистинската природа на историјата е да се учествува во историјата“*); ако почнува одделен пасус на нов ред што претставува завршена реченица или што содржи повеќе реченици на директен говор или цитат. Дадени се и други нови правила за пишување на големата буква и тоа: во писма по обраќањето зад кое стои запирка,

ако текстот продолжува во нов ред; во секој почетен стих во поезијата; општите именки со кои се означуваат персонифицирани поими или суштества употребени во драмите и во другите уметнички творби; имињата на изградени објекти и други предмети; имињата на континентите, земјите, државите, градовите и селата составени од два и повеќе зборови; сите составни делови на називите на државите и покраините освен помошните зборови (сврзниците); неофицијалните скратени називи и условните скратеници на државите, покраините и други географски имиња. Со голема буква се пишуваат именките што означуваат жител на континент, земја, држава, покраина, област, народ, племе и етничка група, а со мала буква се пишуваат именките што означуваат жител на населено место (град, село, населба). Туѓите географски термини што влегуваат во состав на географските имиња се пишуваат со голема почетна буква (*Рио Негро, Рио Гранде*). Со голема почетна буква се пишуваат и сложените географски називи (*Далечен Исток, Среден Исток, Блиски Исток*). Придавките источен, западен, јужен и северен се пишуваат со почетна голема буква кога влегуваат во состав на некое географско име (*Источна Германија, Западна Германија, Северен Виетнам, Јужна Кореја*). Имињата на небеските тела и на вештачките астрономски објекти се пишуваат со почетна голема буква (*Марс, Венера, Деницата, Земјата, Сонцето, Месечината*). Имињата на празниците се пишуваат со почетна голема буква (*Божик, Велигден, Петровден, Илinden, Величетврток, Свети Илија, Свети Никола, Нова година, Први мај*). Во називите на револуции, војни, востанија, битки, мирови, првиот збор се пишува со голема почетна буква (*Француска револуција, Првата светска војна, Илindenското востание, Народноослободителната војна, Версајскиот мир*). Називите на списанија, весници, насловите на книги, уметнички творби, статии, написи, закони, прописи, документи и сл. се пишуваат со голема почетна буква, а ако се составени од повеќе зборови, со голема буква се пишува и оној збор во називот што и самиот претставува сопствена именка (*Разгледи, Трудбеник, Нова Македонија, Лозје*). Во називите на установи, организации, партии, друштва, конгреси, пленуми, традиционални културни и спортски манифестации и сл. со голема почетна буква се пишува првиот збор, а од другите зборови само тие што и самите претставуваат сопствена именка (*Народна банка на СФРЈ, Филозофски факултет во Скопје, Деканат на Филозофски факултет во Скопје, Просветно-културен одбор*). Сите

составни делови, освен внатрешните помошни зборови (предлозите и сврзниците), на имињата на улици, булевари, кејови, алеи, градски населби, реони, плоштади, паркови, мостови и сл. се пишуваат со голема почетна буква (*улица Илинденска, булевар Југословенска народна армија, кеј 13 Ноември, плоштад Слобода*). Имињата на административните единици (во значење и на територија и на установа), што обично се сложени називи, се пишуваат така што првиот збор се пишува со голема почетна буква, а другите само ако и самите значат сопствени имиња (*Скопска околија, Прилепска општина, Општина Кисела вода*). Називите на ордени, медали, традиционални награди и сл. се пишуваат со почетна голема буква (*Партизанска споменица, Орден на слободата, Медал за храброст, Нобелова награда за мир*). Со голема буква може да се пишуваат одделни заменки при директно обраќање и одделни именки во посебна стилска употреба. При лично обраќање заменките *вие, ваши* и нивните форми се пишуваат со голема буква (*Го примив Вашето писмо и особено Ви благодарам... Дозволете да Ве замолам...*). Титулите на шефовите на државите може од почит да се пишуваат со голема почетна буква ако се употребат без името (*Претседателот, Кралот, Султанот, Величество, Ваше Величество*). Во својство на стилска употреба или кога се персонифицира некој апстрактен поим, со голема почетна буква може да се пишуваат и одделни општи именки (*Татковина, Човек, Мир, Доброто, Злото*). Дадени се и правилата за пишување на мала буква.

47.3. Третата глава, *Слеано и разделено пишување*, е нова. Таа ги опфаќа правилата за начините на пишување на зборовите (зборовните групи) преку соодветни примери.

47.4. Во четвртата глава, *Пренесување на дел од зборот од еден ред во друг*, се јавуваат извесни промени. Има дополнување во пренесувањето во нов ред на сложените зборови. Сложените зборови прво се делат на своите составни делови, а потоа секој од тие делови се пренесува во следниот ред според дадените правила (*тврдо-главост, северо-запад, чисто-крвен, тесно-гладост*). Префиксираните зборови во кои уште јасно се чувствуваат деловите што го образуваат зборот прво се делат на своите составни делови, а потоа овие делови се делат според посочените правила (*истерам, раз-лутен, над-давање, од-делам, прет-седател*). Ако согласката од префиксот се променила и се загубила или префиксот не го чувствуваме како засебен дел, тогаш

делови од зборот се пренесуваат од еден ред во друг според општите правила (*раширувам, ра-зум, пој-дам, бе-смртен*).

47.5. Петтата глава, *Скратеници и скратување на зборовите*, е нова. Наведени се почестите скратеници и се покажани начините за скратување на зборовите.

47.6. Нова е и шестата глава, *Транскрипција на туѓите имиња*. Тука подробно е прикажано предавањето на туѓите имиња (и зборови) од 14 европски јазици (латински, грчки, српскохрватски, словенечки, бугарски, руски, украински, полски, чешки, словачки, француски, италијански, англиски, немски). Освен тоа, дадена е и транслитерација на македонското писмо со латински букви.

47.7. Во седмата глава, *Интерпункција*, се внесени повеќе дополнувања и доуточнувања за да се опфатат различни случаи од употребата на интерпункциските знаци. Најмногу место ѝ е дадено на запирката поради карактерот на македонската интерпункција. Во споредба со изданието од 1950 г. допуштено е еднакво третирање на причинските, последичните, допусните и условните реченици.

47.8. Осмата глава, *Правописни знаци*, е нова. Дел од интерпункциските знаци се јавуваат и како правописни (точка, две точки, неколку точки, црта, заграда). Во правописни знаци се вбројуваат и: апострофот, ѕвездичката, акцентниот знак. Во овој дел се претставени правилата за нивна употреба.

47.9. Во 1970 г. во Скопје во издание на „Просветно дело“ излезе од печат книгата *Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник* (1 – 154 + 155 – 607 + 2 стр.). Делот за правописните правила е ист со Правописот од 1969 г. Новина е правописниот речник изработен од Кирил Конески, кој содржи 30 000 збора.

48. Правопис на македонскиот литературен јазик од 1998 г.

Четвртото издание излезе во 1998 г. под наслов *Правопис на македонскиот литературен јазик*¹¹ Негови автори се: Божидар Видоески, Тодор Димитровски, Кирил Конески и Радмила Угринова-Скаловска (Крум Тошев починал во 1976 г.). Во споредба со претходните изданија, во ова издание се забележуваат најмногу измени и дополненија. Правописните правила се дадени на 173 страници, групирани во 11 глави: *Пишување на знаците за гласовите-буквите; Акцент; Употреба на голема буква;*

¹¹ Божидар Видоески, Тодор Димитровски, Кирил Конески., Радмила Угринова-Скаловска, *Правопис на македонскиот литературен јазик* (ред. Т.Димитровски), XIV издание, Скопје: Просветно дело, 1999 г.

Слеано и разделено пишување на зборовите; Делење на зборот на крајот од редот; Скратеници и скратување на зборовите; Транскрипција на туѓите имиња (пренесување на туѓите имиња од другите јазици); Предавање на македонското писмо со латиница; Интерпункција (точка, запирка, точка и запирка, прашалник, извичник, две точки, три точки, загради, црта-тире, наводници, полунаводници, знаци за директната реч); Правописни знаци (точка, две точки, три точки, црта, цртичка, загради, апостроф, ѕвездичка, надреден знак); Географски и други имиња.

Божидар Видоески не успеал да го дополни делот за гласовите со делот за акцентот, но пројавил интерес кон оформувањето на текстот на правописните правила. Непосредно пред предавањето на делото во печат, тој починал (во мај 1998 г.). Тодор Димитровски го изработил делот за акцентот во литературниот јазик; ја дал транскрипцијата на туѓите имиња (латински, српски, хрватски, словенечки, бугарски, белоруски, француски, шпански (нов текст), албански, јапонски, кинески, новогрчки, персиски, португалски, романски, унгарски, холандски); напишал нови текстови за пренесувањето на зборот од еден ред во друг; го напишал делот за предавањето на македонското писмо со латиница и делот за интерпункцијата и за правописните знаци. Тој извршил и крајна редакција на текстовите изработени од другите составувачи на правописните правила и го подготвил текстот за печат. Кирил Конески ги дополнил своите текстови за употребата на големата буква, за слеаното и разделеното пишување на зборовите; за скратениците и скратувањето на зборовите. Радмила Угриновска-Скаловска ги дополнила текстовите за транскрипцијата на туѓите имиња (старогрчки, руски, украински, полски, чешки, словачки, германски) и напишала нов текст за транскрипцијата на англиските имиња. Кирил Конески и Радмила Угриновска-Скаловска го прегледале и целиот текст за правописните правила од последното издание (XII) на „Просветно дело“ и со тоа му ја олесниле работата на Тодор Димитровски над текстот од делото од тоа време.

Во ова издание се јавуваат нови глави и тоа: нов дел – *Акцент*; дополнување на делот *Транскрипција на туѓите имиња* со уште еден дел – *Предавање на македонското писмо со латиница*; дополнителен дел – *Географски и други имиња*.

48.1. Во првата глава, *Пишување на гласовите*, не се забележуваат промени во правилата. Сите поглавја од оваа глава (*Едначење по звучност, Согласни групи*,

Согласките на крајот на зборот, Удвоени согласки и Испуштање на согласки) се опфатени со едно име, *Гласовни промени*. За нив има еден мал увод. Дополненијата во текстот се однесуваат на укажување на погрешната форма при изговарањето или при пишувањето, честа појава во разговорниот јазик. Се нагласува правилниот изговор. Така, на пример, за гласот *у* е наведено: *отсутен* (не: *отсатен*), *долу* (не: *доле*) итн. Освен на укажувањето за правилно пишување на зборовите, во текстот е додадена и забелешка за правилно изговарање: „Во литературниот јазик се пишува и се изговара...“. Во делот за изговорот на гласот *л* пред *ј* стои: „илјада (изговорот е: илјада)..., Билјана (изговорот е: Биљјана)“. Кај обезвучувањето на крајот на зборот наведено е: “Така, зборовите *даб, брег, крв, праз* се изговараат [дап, брек, крф, прас]“.

48.2. Во втората глава, *Акцент*, претставени се правилата за акцентирање на зборовите во македонскиот стандарден јазик. Прикажано е акцентирањето на сложените зборови, на туѓите зборови и на акцентските целисти (со два полнозначни зборови и со клитики – енклитики и проклитики).

48.3. Главни промени во третата глава, *Употреба на голема буква*, се:

- Со голема почетна буква се пишуваат и христијанскиот *Бог* и муслиманскиот *Алах* (покрај *Буда, Зевс, Перун* итн.);
- Со голема почетна буква се пишуваат посвојните придавки образувани на *-ов* и *-ин* од историски и митолошки личности (покрај посвојните придавки изведени од лични имиња и презимиња): *Адамово јаболко, Базедова болест, Сизифов труд* итн. (Пановска-Димкова, 2000).

Променети се примерите дадени за одредено правило. Има осовременување на називите. Така, на пример, називот од времето на социјализмот *Социјалистичка Република Македонија*, е заменет со називот *Република Македонија*. Се менуваат и некои имиња кои во практиката се усвоиле поинаку: *Мекдоналд* наместо *Макдоналд*, *Лос Анџелес* наместо *Лос Анџелос* итн. Отфрлена е точката што се однесувала на кинеските, корејските, виетнамските, бурманските и индонезиските имиња, зашто станува збор за имиња како и сите други, па нема потреба да се нагласува дека треба да се пишуваат со голема буква.

48.4. Нема промени во правилата и во четвртата глава, *Слеано и разделено пишување на зборовите*. Во оваа глава има извесни дообјаснувања. Така, таму стои:

„се пишува *петтемина* (не: *петмината*)“. За членувањето на елементот *мина* има и посебна потточка г) во т.121. Има некои мали измени во некои зборови со цел да им бидат поблиски на говорителите. Така, зборовите: *десиграм*, *десилитар*, *десиметар* и *сантиметар*, се заменети со: *дециграм*, *децилитар*, *дециметар* и *центиметар*.

48.5. Повеќе измени има во петтата глава, *Делење на зборот на крајот од редот*. Објаснувањата за правилата во овој дел се проширени. Има и некои новини. Се јавуваат двојни решенија при делењето на некои зборови. Зборот кој во средината има две согласки и кој претходно се делел така што едната согласка беше во едниот ред, а другата согласка во другиот ред, сега може да се дели и на тој начин што двете согласки да одат во вториот ред ако со формираната согласна група може да се создаде нов збор. На пример, зборот *мачка* во претходните изданија на Правописот можеше да се дели како *мач-ка*, а сега може да се дели на два начина: *мач-ка* и *ма-чка*; зборот *сестра* се дели како: *сес-тра*, *сест-ра* и *се-стра*; зборовите како што се: *среќна*, *банкар* ќе се делат исто како во претходните изданија: *среќ-на* и *бан-кар*. Ново е и правилото за пренесување на вториот дел од сложените зборови што се пишуваат со црточка. Се налага црточката да се пишува зад првиот дел во горниот ред и пред вториот дел во вториот ред: *опитествено-* и *-политички*.

48.6. Во шестата глава, *Скратеници и скратување на зборовите*, нема промени во правилата. Дадените примери само се осовременуваат. Има нови скратеници: *г.г.* – *господа*; *с.* (покрај *стр.*) – *страница*; *од н.е.* – *од нашата ера*; *пр. н.е.* – *пред нашата ера*; *св.* – *свети*; *м-р* – *магистер*; *инж., ing.* – *инженер*. Сменети се скратениците што се добиваат од почетните букви на зборовите што влегуваат во состав на сложени називи: *САД* – *Соединети Американски Држави*, *СРГ* – *Сојузна Република Германија*, *МАНУ* – *Македонска академија на науките и уметностите*, *ДПМ* – *Друштво на писателите на Македонија*, *МТВ* – *Македонска телевизија*.

48.7. Осмата глава, *Предавање на македонското писмо со латиница*, е издвоена како посебна глава (во претходните изданија на Правописот таа беше во состав на главата *Транскрипција на туѓите имиња*). Тука има мало дополнување. Освен досегашното предавање на гласовите со латинични букви со дијакритични знаци кои не постојат во англиското писмо, а и во другите писма (гласовите за кои во латиничното писмо нема соодветна буква), се допушта и предавање на еден глас со две

букви. Така, слично како што буквите *s*, *љ* и *њ* се пишуваа со диграфи (*dz*, *lj* и *nj*), сега со диграфи ќе се пишуваат и: *ѓ*, *ќ*, *ч*, *ж* и *ш*. Овие букви ќе се предаваат на латиница со *j* додадено на основната буква, бидејќи во англиското и во другите писма латиничните букви немаат дијакритични знаци: *ѓ* – *gj*, *ќ* – *kj*, *ч* – *cj*, *ж* – *zj* и *ш* – *sj*. За буквата *џ* се воведува триграфот *dzj*. Дадени се и соодветни примери за употребата на овие графеми: *Ѓорѓи* – *Gjorgji*, *Љубен* – *Ljuben*, *Бањани* – *Banjani*, *Ќовкаровски* – *Kjovkarovski*, *Пејчин* – *Pejcjin*, *Живко* – *Zjivko*, *Шиндилевски* – *Sjindilovski*, *Синго* – *Dzingo*, *Царо* – *Dzjaro*.

48.8. Во деветтата глава, *Интерпункција*, нема промени во однос на правилата за употреба на интерпункциските знаци. Се забележува замена на терминот „неколку точки“ со терминот „три точки“. Полунаводниците се издвоени во посебно поглавје, за разлика од претходното издание на Правописот, каде што беа дадени во рамките на поглавјето *Наводници*. Има објаснување околу грешките при употребата на наводниците кај обичните глаголи дадени во преносни значења (грешки што се сретнуваат во практиката, во печатот): сонцето „се раѓа“, прозорецот „гледа“ на улица.

48.9. Во десеттата глава, *Правописни знаци*, има подетални објаснувања за начините на пишување на датумите. Дадено е и објаснување за тоа зошто не треба да се пишува надреден знак на заменката *ни*. Надреден знак над *и* во *ни* се сретнува во печатот (*ни*). Има и одделен поднаслов *Други знаци*. Се наведува дека постојат и правописни знаци кои се користат во стручната литература. Авторот Тодор Димитровски ги истакнува случаите кога може да се пишува надреден знак за обележување на акцентска целост и за издвојување на именката *од* од предлогот *од*.

48.10. Единаесеттата глава, *Географски и други имиња*, е нова во Правописот. Во неа е даден преглед на имињата на држави, народи, градови (посебно во Македонија), на нивните жители и на соодветните придавки изведени од нив. Во претходните изданија географските имиња ги имаше само во Правописниот речник. Географските имиња во ова издание на Правописот се дадени според „Речникот на македонскиот јазик“ I – III, 1994 година (стр. 591–602 од III том). Бројот на географски имиња, изведени имиња на жители и придавките изведени од нив, е поголем. Проширен е бројот на овие имиња што се однесуваат на градовите во Македонија. Се забележува промена во изведувањето на имињата на жителите на градовите. Заменет е

зборообразувачкиот модел *-чанец, -чанка, -чани*, со моделот *-ец, -ка-, -ци*. Променети се имињата на жителите на градовите: Дојран (*дојранец* наместо *дојранчанец*), Кичево (*кичевец* наместо *кичевчанец*), Кочани (*кочанец* наместо *кочанчанец*), Ресен (*ресенец* наместо *ресенчанец*). За имињата на жителите на Дебар и Кратово останува да се употребува само моделот *-ец*: *дебранец, кратовец*. Во ова издание на Правописот се додадени и имињата на жители на места кои не беа спомнати во претходните изданија: *беровец, злетовец, лазарополец, мавровец, пехчевец, светиниколец* (но: *валандовчанец*).

49. Правопис на македонскиот литературен јазик од 2015 г.

Во 2015 г., 70 години по излегувањето на првиот Правопис, излезе од печат најновото издание на *Правописот на македонскиот литературен јазик*.¹² Ова издание, 17-то по ред, е колективен труд. За него беа ангажирани вкупно 48 автори, специјалисти во своите области. Од нив 26 работеа на главата *Транскрипција и транслитерација на туѓите имиња*, а останатите 22 на другите глави.

Споредено со претходните, ова издание е најобемно. Содржи најмногу измени и дополненија. Сите глави на Правописот од 1998 г. претрпеле измени, дополнувања, доуточнувања и дообјаснувања. Тоа е направено со цел правописните правила да бидат достапни за поширок круг корисници.

49.1. Има мали промени во правилата во првата глава, *Пишување на гласовите*, од авторите Убавка Гајдова, Васил Дрвошанов, Искра Пановска-Димкова, Људмил Спасов, Еленка Стоевска-Денчова и Станислава-Сташа Тофоска. Дадено е објаснување и за гласот што се слуша како затемнето *a*, а се бележи со апостроф (') во некои сопствени именки (*B'чков*). Изделени се примерите за пишување на самогласката *a*. Тие се прикажани со определено групирање. Претставени се нови примери за пишување на самогласката *e*. Новина во однос на претходното издание се дадените правила (примери) за пишување на самогласката *u*. Даден е подетален преглед за пишувањето на самогласката *o*. Наведено е во кои зборови таа се јавува.

49.1.1. Поглавјето *Самогласките во непосреден допир* од претходното издание сега е назначено како *Еднакви самогласки во непосреден допир*. Во него се прикажани примери за пишување на исти самогласки во непосреден допир (*уу, аа, ее, ии, оо*).

¹² *Правопис на македонскиот јазик* (ред. Цветковски Ж. – претседател, Веновска-Антевска С., Груевска-Маџоска С., Јачева-Улчар Е., Саздов С.), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2015

Ново е поглавјето *Испуштање на самогласките*. Претставени се правилата за испуштање на самогласките *a*, *e* и *o*.

49.1.2. Извршени се промени и во поглавјето *Пишување на согласките*. Има помал број правила за пишување на согласките *v* и *s*. Правилата за тоа кога се пишува, а кога не се пишува согласката *j*, се дадени одделно. Ова придонесува за појасно разбирање и помнење на овие правила. Поконкретно е изнесено правилото за тоа кога се пишува и кога не се пишува согласката *j* кај придавки што завршуваат на *-ски*: *J* се пишува кај придавки што завршуваат на *-ски* од именки со завршеток *-j/-ja*: *епонеја – епонејски*, *плејбој – плејбојски*, *херој – херојски*; *J* не се пишува кај придавки што завршуваат на *-ски* изведени од именки на *-ија*: *азиски*, *арамиски*, *змиски*, *историски*. Вака е многу појасно за разбирање и помнење. Прикажани се правилата за пишување на согласката *l* (во претходното не беа дадени). Одделно е дадено пишувањето на *n* и *њ*. Во претходното издание тие беа дадени напоредно. Има промена во пишувањето на зборот *свински*. Досега можеа да се јават двете форми (*свињски* и *свински*).

49.1.3. Фонетските промени се прикажани во ново поглавје: *Правописни правила засновани на фонетски промени кај согласките*. Во рамките на делот *Едначење на согласките по звучност*, внесени се нови префикси од латинско потекло: *аб-*, *ад-*, *об-*, *суб-*. Новина е тоа што не се бележи едначењето на *b* во *себство* и на *d* во *-ствува*. Правилото е дополнето со примери на зборови од други јазици и тоа: зборови од туѓо потекло (*гангстер*, *јурисдикција*, *нокдаун*, *питбул*) и зборови со префиксите *дис-*, *пост-*, *транс-* (*дисбаланс*, *дисграфија*, *постдипломски*, *постдокторски*, *трансгресија*). Во поглавјето *Согласни групи*, како нова согласна група се јавува групата *пс-* во сложенки со *псевдо-*, *психо-* (*псевдоисториски*, *псевдоним*, *психијатар*, *психопат*, *психотерапевт*). Извесни промени има и во поглавјето *Согласки во непосреден допир – удвојување и испуштање*. Во делот за испуштање на согласките додадено е правилото дека согласката *d* се изговара и се пишува во зборовите: *бездна*, *бездни*, *жлездна*, *жлездно*, *жлездни*, *жлезден*. Тука е претставено и правилото дека се испушта согласката *s* во префиксираните форми со *рас-* (*раз-*) од глаголите што започнуваат со согласката *ш*: *рашири*, *рашмрка*, *раштима*. За пишувањето на согласката *t* во завршетоците *-нтка* и *-истка* дадени се повеќе примери:

адолесцентка, демонстрантка, докторантка, оптимистка итн. Ново е поглавјето *Морфонолошки промени на согласките*.

49.2. Во втората глава, *Акцент и акцентирање*, од авторите Убавка Гајдова, Васил Дрвошанов, Искра Пановска-Димкова, Људмил Спасов, Еленка Стоевска-Денчова и Станислава-Сташа Тофоска, има некои дополнувања. Најважната измена се однесува на новиот начин на бележење на знакот за акцент (како што е и во други јазици), според Меѓународната фонетска азбука. Така, сега, наместо со коса цртичка над самогласката што се акцентира, знакот за акцент се пишува со вертикална цртичка, пред самогласката што се акцентира.

Дел од дополнувањата во оваа глава се претставени во поглавјето: *Отстапување од правилата за акцентирање*. Така, таму стои дека кај сложенките со прв елемент *полу-* и двосложни зборови, акцентот најчесто паѓа на вториот слог од крајот на зборот: *полул'ево, полу'остров, полуп'ијан, полус'естра*. Ако по првиот елемент *полу-* следува едносложен збор, акцентот паѓа на третиот слог од крајот на зборот: *п'олуглас, п'олужив, п'олукруг*. Има уште неколку правила во овој поглед. Се сретнуваат измени и во поглавјето *Акцентирање на зборовите од туѓо потекло*. Правилата се подведени под едно, заедничко, на пример: именки со завршеток на согласка (различни завршетоци). Дадени се повеќе примери (зборови). Исто така, прикажани се примери за зборови со акцент на вториот слог од крајот на зборот: некои именки независно од завршетоците, некои придавки (не се спомнува завршетокот). Дадени се примери за зборовите од туѓо потекло со двоен акцент.

49.2.1. Во рамките на оваа глава има ново поглавје: *Смислоразликувачка функција на акцентот*. Претставени се случаи со соодветни примери каде што акцентот врши смислоразликувачка функција: зборови во кои во еден случај акцентот е на третиот слог и зборови во кои тој е на вториот слог од крајот на зборот: членувана именка наспрема прилог за време (*веч'ерава – вечер'ава, л'етово – лет'ово, нед'елава – недел'ава*); домашен збор наспрема збор од туѓо потекло (*г'азела – газ'ела, к'антата – кант'ата, п'ијано – пиј'ано*); проклитички изрази во случаи кога акцентот се пренесува врз проклитиката и случаи кога тој не се пренесува: прашални реченици наспрема односни/временски реченици (*кога г'о виде? – кога го виде, кому му j'а даде? – кому му ja д'аде*); проклитички изрази со предлози (*з'а глава се фати, за г'лава повисок*,

'од дрво падна, слезе – од дрво направено, н'о глава го удри – по глава на жител). Исто така, дадени се примери за лични имиња од туѓо потекло за разликување на родот: *Андре(ј)а* (м. р.) – *Андр'е(ј)а* (ж. р.), *М'ате(ј)а* (м. р.) – *Мат'е(ј)а* (ж. р.).

Има мали дополнувања и во поглавјето *Акцентски целости и клитички изрази*. Додадени се примери за акцентска целост: од атрибут и именка во која вториот член е двосложна именка (*зимн'о време, ст'ар човек, топл'а вода*); атрибут и именка во која вториот член е трисложна именка (*Нова г'одина, црна ш'амија*); членуван атрибут (*другат'а страна, новот'о палто, старит'е луѓе*); нечленувани синтагми со самостојно значење (*прв'а вечер, Рус'а среда*); синтагми од прост број и именка (*дв'а дена, двест'е грама, н'ет пари*); синтагми образувани од неопределените заменки *еден* и *некој* и именка (*еден ч'овек, некој'а жена*); поздрави (*до вид'ување, до'обар ден, добре д'ојде*).

49.2.2. Има промени и во поглавјето *Клитички изрази*. Изделени се правилата при задолжителното пренесување на акцентот и при отстапувањата од третосложното акцентирање. Отстапувања од третосложното акцентирање: кај проклитичките изрази, односно кај целостите од двосложен предлог и долга заменска форма (*покр'ај нас, отк'ај вас*) и кај целостите од двосложен предлог и едносложна именка (*покр'ај суд*). Има дополнување за акцентирањето на два начина кај изразите со една кратка заменска форма. Акцентот може да се јави и на третиот и на вториот слог од крајот на изразот (*н'е го зел и не г'о зел*).

49.3. Во третата глава, *Употреба на голема и на мала почетна буква*, од авторите Симона Груевска-Маџоска, Симон Саздов и Живко Цветковски, има дополнувања на правилата. Така, таму стои дека со голема почетна буква се пишува првиот збор: во натпис и известување (*Забрането пушење! Се враќам за половина час.*) и на предната и на задната страна на книга, во потпис под фотографија, дидаскалии, различни програми, прикази на табели, обрасци итн. (*Име и презиме: Филип Николовски; Уредник: Петар Петровски; Лектор: Марија Стојановска*).

49.3.1. Има измени и во поглавјето *Голема буква на секој дел кај сопствените имиња*. Ново е правилото дека со голема буква се пишуваат имињата на уметничките ликови (*Ана Каренина, Пипи Долгиот Чоран, Грдото Пајче*). Во примерите на зборови кои се со посебна стилска функција или кога се персонифицира некој апстрактен поим,

додадени се следниве: *Татковина, Мир, Човек*. Како ново се сретнува и правилото дека со голема почетна буква се пишуваат и имињата на конкретни растенија (*Чинарот* – старо дрво во центарот на Охрид, *Бо* – свето дрво во будизмот).

Во поглед на пишувањето на географските имиња, административните единици и неофицијалните имиња на територии, има извесни дополнувања. Со голема почетна буква се пишуваат регионите (во географска или друга смисла): *Вардарски Регион, Пелагониски Регион, Појасот Газа, Скопско, Битолско*. Истото правило важи и за административните единици (покраини, општини, окрузи, војводства, грофовии, жупанији, области и др.): *Покраина Западна Фландрија, Град Скопје, Општина Центар*.

Наведени се примери за правилото за пишување голема буква кај: островите, полуостровите, ’ртовите, морските гребени и каналите (*Американски Девствени Острови, Балкански Полуостров, Атлантски Гребен, Панамски Канал*); кањоните, клисурите, пештерите и вулканите (*Гранд Кањон, Демиркаписка Клисура, Пештера Убавица, Етна*); котлините, низините, висорамнините и долините (*Скопска Котлина, Пелагониска Низина, Тибетска Висорамнина, Вардарска Долина*); шумите, прашумите и пустините (*Амазонска Прашума, Сахарска Пустина, Сириска Пустина*); општопознатите неофицијални имиња на територии – континенти, држави, области, градови и сл., со оглед на нивниот статус на име: *Нов Свет* (Америка), *Див Запад* (историско име за дел од САД), *Стариот Престол* (Ватикан), *Градот на Светлината* (Париз).

49.3.2. Измени и дополнувања има и во поглавјето *Голема почетна буква само на првиот дел од називот*. Новина е тоа што со голема почетна буква се пишуваат законите, декларациите и резолуциите (*Устав на Република Македонија, Закон за високото образование, Декларација за независност, Резолуција на Советот за безбедност 1325*); мировните конференции и други меѓународни договори, конгресите и реформите (*Версајски договор, Болоњска декларација, Берлински конгрес, Болоњски процес*); научните, културните, политичките, стопанските и други собири (*Денови на Благоја Корубин, Струшки вечери на поезијата, Рацинови средби, Недела на борбата против алкохолизмот*); називите на дипломатските претставништва, меѓународните организации и политичките институции (*Амбасада на САД, Организација на*

обединетите нации, Европски суд за човекови права).

Воведени се и правила дека со голема почетна буква се пишуваат: установите и нивните оддели (*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици,*); јавните и производствените претпријатија, односно компании (*Алкалоид, Прилепска пиварница*); порталите на интернет (*Идивиди, Офнет, Курир, Либертас*; социјалните мрежи и компјутерските програми: *Фејсбук, Твитер, Мајспејс, Корел дро*); филмовите (*Беше еднаш во Америка, Пред дождот, Господарот на прстените*; медиумските емисии и програми: *Вести, Утринска програма, Кој сака да биде милионер*); војските, воените и полициските единици, воените и паравоените групи (*Армија на Република Македонија, Ирска републиканска армија, Легија на странци, Исламска држава*); воените и полициските акции: (*Пустинска бура, Килибарни лисици, Барбароса*); политичките партии (*Конзервативна партија, Социјалдемократска партија*); здруженијата (*Здружение на лектори на Република Македонија, Македонско лекарско друштво, Здружение на филмски работници*); имињата на градбите создадени од човекот, т.е. имињата на црквите, манастирите, џамиите и другите верски објекти (*Свети Спас, Лесновски манастир, Богородична црква во Париз*); градбите и објектите (*Судска палата, Ајфелова кула, Бела куќа*); сообраќајниците (*Автопат Скопје-Велес, Јадранска магистрала*); плоштадите, улиците, мостовите (*плоштад Македонија, мост Гоце Делчев, Широк сокак*); вештачките вселенски објекти (*Меѓународна вселенска станица, Мир, Спутник*); уметничките, музичките и другите групи (*Танец, Леб и сол, Танцов оркестар*); изложбите (Годишна изложба на ДЛУМ); фестивалите (*Скопски фестивал, Макфест*); сликите, скулптурите, музичките дела, книгите и др. (*Мона Лиза, Фрлач на диск, Ода на радоста, Пиреј*); песните, химните, молитвите (*Твоите бакнежи на моите бели кошули, Оче наш, Денес над Македонија*); наслови и поднаслови на научни и други тела, односно учебници, прирачници, научни статии (*Математика за трето одделение, Синтакса на македонскиот стандарден јазик*); наслови, поднаслови, меѓунаслови, наслови на поглавја и потпоглавја во книга (*Библија, Стар завет*); колоквијалните имиња на книги (*Граматаката на Конески, Тритомниот речник*); називите на школите, теориите, наставните предмети и студиските програми (*Прашката школа, Теорија на релативноста, Современ македонски јазик 1,*

Македонски јазик и јужнословенски јазици). Нагласено е дека науките се пишуваат со мала почетна буква (*синтакса, математика*); одликувањата, ордените и наградите (*Орден за заслуги за народот, награда „Свети Климент Охридски“, Пулицерова награда*); спортските натпреварувања, натпреварувачките лиги и спортските клубови (*Прва македонска фудбалска лига, Лига на шампиони, Вардар*); латинските имиња на растенија, животни и сл. (*Tulipa* – лале, *Gingko biloba* – гинко билоба).

49.3.3. Некои измени и дополнувања се сретнуваат и во поглавјето *Мала почетна буква*. Додадено е дека со мала почетна буква се пишуваат: припадниците на разни уметнички, социјални, политички, културни, верски движења (*рокерка, преродбеник, христијанка*) и навивачките групи (*комити, чкембари*). Исто така, ново дополнето правило е дека со мала буква се пишуваат видовите митолошки и фантастични суштества, кога се повеќе од ист вид (*сатири, музи, хобити*); трговските марки на производи за пијалаци (*кока-кола, скопско, џони вокер*); марки на автомобили и нивните модели (*тојота, голф*); бела и друга техника (*панасоник* – телевизор, *горење* – машина за перење алишта) и производи за широка потрошувачка (*нивеа, адидас*); природните и вештачките јазици (*македонски, албански, турски*); паричните единици (*евро, долар*) и мерните единици (*ампер, њутн, џул*); термините (називите) од различни научни и уметнички области, односно хемиските елементи (*водород, кислород*), музичките термини (*адаџо, форте*), научните подрачја и дисциплини (*анатомија, физика, лингвистика*), разни уметнички, социјални, политички, културни, верски движења и сл. (*рок, хуманизам, ислам*), научните степени и научните титули (*магистранд, магистер, докторанд, академик*); општите именки кога се поврзани со конкретен број (*слика 2, второ поглавје, член 4*).

49.4. Четвртата глава, *Слеано полуслеано и разделено пишување на зборовите*, од авторите Наталија Андријевска и Кирил Конески, претрпела некои промени. Овој дел, во претходното издание на Правописот, беше со поинаков наслов: *Слеано и разделено пишување на зборовите*. Правописните правила за пишување на сложените зборови и изрази се обработуваат по зборовни групи (именки, придавки, броеви, заменки, глаголи, прилози, предлози, сврзници, честички и извици). Во делот за пишувањето на именките, ново е тоа што е наведено дека слеано се пишуваат сложените именки со непосредно срастување (*братучед, бубамара, именден*). Исто

така, кај правилото за пишување на еднопоимски сложени именки со прва компонента туѓојазична основа (што атрибутски го дополнува значењето на втората компонента), покрај постоечките од старото издание, внесени се и други: *агро-*, *аеро-*, *аква-*, *анти-*, *астро-*, *афро-*, *био-*, *вице-*, *гео-*, *диско-*, *евро-*, *еко-*, *екс-*, *екстра-*, *етно-*, *зоо-*, *интер-*, *инфра-*, *квази-*, *кибер-*, *контра-*, *крим-*, *латино-*, *мега-*, *мета-*, *мецо-*, *мини-*, *морфо-*, *мото-*, *мулти-*, *нано-*, *нарко-*, *нео-*, *нитро-*, *нуз-/нус-*, *палео-*, *пан-*, *пара-*, *пиро-*, *поли-*, *порно-*, *пост-*, *психо-*, *радио-*, *репро-*, *ретро-*, *серво-*, *стерео-*, *суб-/суп-*, *теле-*, *термо-*, *техно-*, *турбо-*, *ултра-*, *феро-*, *фито-*, *фоно-*, *фото-*, *хемо-*, *хетеро-*, *хипо-*, *хомо-*, *хромо-*.

Со примери е дополнето правилото за слеано пишување на: сложените единици од компјутерската технологија со втора компонента *бајт*, *бит*: (*килобајт*, *мегабит*); сложените називи на хемиски соединенија на кои составните компоненти им се поврзани со составна самогласка *-о-* (*јодоводород*, *хлороводород*), сложените именки кај кои составните компоненти се од туѓо потекло (*аутсајдер*, *бекстејџи*, *еркондишн*, *лајтмотив*, *нокаут*).

Има извесни дополнувања и за правилата за полуслеано пишување (со цртичка) на: полусложени именки во кои првиот дел го дополнува вториот (*веб-страница*, *визит-карта*, *гала-вечера*, *интернет-пребарувач*, *шоу-бизнис*), сложените ориентализми со еднопоимско значење во кои двата дела се поврзани без составна самогласка (*баши-чаршија*, *кафе-муабет*, *саат-кула*); двочлените именски сложенки образувани со повторени исти или со значењски или фонемски спротивставени компоненти: *бери-бери* (болест), *воки-токи* (апарат), *пинг-понг* (спорт), *трпение-спасение*; именските полусложенки со прва компонента заштитено име (знак): *адидаспатики*, *виза-картичка*, *лего-коцка*; именските полусложенки со двопоимско составно значење 'и' или 'со': *пропан-бутан*, *сол-пипер*, *вотка-џус*, *шах-мат*, *радио-телевизија*.

Нови правила за полуслеано пишување на зборовите: а) кога две сложени именки со еднаков втор дел ќе се поврзат така што вториот дел во првата од нив ќе отпадне, на неговото место се пишува цртичка, а двата дела се поврзуваат со сврзникот *и*: *аудио-* и *видеоопрема* (аудиоопрема и видеоопрема), *био-* и *библиографија* (*биографија* и *библиографија*), *микро-* и *макроекономија* (*микроекономија* и *макроекономија*); б) кога во сложени именски состави првиот дел е полусложенка во

атрибутска функција, вториот дел се пишува разделено (*коктел-шоу емисија, хип-хоп забава, Би-би-си програма*); в) именски сложенки со прв дел буква или симбол (*B-категорија, Rh-фактор, а-група* глаголи); г) сложени именски споеви со прв дел повеќебуквена скратеница (*АДСЛ-модем/ADSL-модем, ВИП-гости/VIP-гости, СМС-порака/SMS-порака*); д) скратеници од англискиот јазик (*Бе-ем-ве, ве-це, Би-би-си*); ё) именски скратеници со прв дел број кога тој ќе се напише со бројка (*5-брзинец, 18-годишник, 1 125-годишнина, 15-катница*).

Дадени се нови правила и за разделено пишување на именките. Така, разделено се пишуваат: двочлените состави од именки од кои едната ја определува другата, а и двете се граматички променливи (*ангел спасител, град домаќин, жена борец*); сложените географски имиња во кои составните делови се чувствуваат како наполно самостојни зборови (*Демир Капија, Мечкин Камен, Шар Планина*); сложените називи на хемиски соединенија на кои составните компоненти не им се поврзани со составна самогласка –о (*јаглерод диоксид, метил алкохол*); латинските и другите странски изрази (*ад хок, пост скриптум, а пропо*); сложени именски состави во кои првиот дел е сложен израз (*ад хок комисија, фенг шуи принцип*).

49.4.1. Поглавјето *Лични имиња* е ново. Во него се дадени правилата за полуслеано (со цртичка) и разделено пишување на имињата преку примери.

49.4.2. Во поглавјето *Придавки*, исто така има некои дополнувања. Додадено е правилото за слеано пишување на: сложените придавки образувани со суфикс од зборовни состави од придавка и именка: *високообразовен* (:*високо образование*), *доцноантички* (:*доцна антика*), *научноистражувачки* (:*научно истражување*); сложените придавки изведени со суфикс од сложени именки: *авиомеханичарски, душогрижнички, велигденски*; сложените придавки во кои првата компонента е број (*едновечерен, дволичен, тридимензионален и тродимензионален, петвековен, дваесет и петметарски, 155-годишен*); сложените придавки во кои првиот дел е бројна придавка (*првобитен, второстепен, третосложен*) и сложените придавки на кои првиот дел им е: ово-, само-, се-, свое-, секој- (*овогодишен, самобитен, самозаљубен, самостоен, севкупен, своевиден, секојдневен*).

Полуслеаното пишување на зборовите (со цртичка) има нова примена кај придавските состави со фразеологизирано значење, образувани од две придавки со

блиско, модифицирано или спротивно значење (*ваков-таков, речено-сторено, итар-будалест*) и кај придавските сложени состави од две и повеќе презимиња, поретко имиња, со кои се означува некаков однос на соработка, коавторство и сл. (*Кант-Лапласова теорија, Сапир-Ворфова хипотеза, Сименс-Мартинова*) печка.

Ново правило за полуслеано пишување на зборовите (со цртичка): кога две сложени придавки со ист втор дел ќе се поврзат така што вториот дел во првата од нив ќе отпадне, на неговото место се пишува цртичка, а двата дела се поврзуваат со сврзникот *и*: *внатрешно- и надворешнополитички (внатрешнополитички и надворешнополитички услови), независно- и зависносложени (независносложени и зависносложени реченици)*.

49.4.3. Мало дополнување има во поглавјето *Глаголи*. Тоа е дадено во делот за полуслеано пишување (со цртичка) кај глаголските состави со фразеологизирано значење, образувани од два сопоставени или спротивставени глаголи (глаголски форми): *виде-не виде, влез-излез, има-нема, кажи-речи, падни-стани, појди-дојди, сака-нејќе*.

49.4.4. Во поглавјето *Прилози*, во делот за слеано пишување има дополнување. Тоа се состои во можност за пишување на составите од предлог и прилог или предлог и именка, на два начина. Имено, кога во одделни состави прилогот или именката посебно се нагласуваат и смисловно и изговорно не образуваат сложен прилог, предлогот се пишува разделено: *досега* (ова не сум го видел) : *до сега* (беше тука), *наголемо* (се крева наголемо) : *на големо* (продава), *наум* (пресметува) : *на ум* (тоа не ми иде).

49.5. Во петтата глава, *Интерпункција*, од авторите Гордана Алексова и Снежана Веновска-Антевска, се јавуваат некои измени и дополнувања. Тие се среќаваат во поглавјето *Точка* (.). Ново е правилото дека се пишува точка по наслови и поднаслови, кога текстот продолжува во ист ред (*Очекуваме долга зима. Снегот и студот настапуваат во декември*). Дадени се и правилата кога не се пишува точка: по скратувања на зборови што завршуваат со точка како правописен знак (*Во училиштето дојдоа учениците од прво одделение, наставниците, родителите, роднините и др.*) и по други интерпункциски знаци на крајот од реченицата, т.е. по прашалник, извичник или три точки (*Каде си цел ден?*).

49.5.1. Многу промени се сретнуваат во поглавјето *Прашалник (?)*. Така, се наведува дека прашалник се пишува: на крајот од алтернативно прашање, т.е. од прашална реченица со сврзникот *или* во составот (*Се радувааш или не се радувааш што ќе дојдам?*); на крајот од прашална реченица што не содржи прашални зборови или изрази, а прашалниот карактер го добива со помош на интонацијата (*Пристигнале?*); на крајот од прашална реченица составена од повеќе прашања (*Зошто молчиш, зошто ништо не кажуваш, зарем не веруваш?*); сред реченица доколку се однесува на конкретен збор или на нејзин дел, а зборот по прашалникот се пишува со мала почетна буква (*Што ќе излезе од оваа работа на крајот? ќе ја поддржат ли? ќе ѝ помогнат?*); за означување на прашален збор или прашален израз во кој е вградена поширока прашална содржина (*Зошто? – Кога? – Како така? – Молам?*); за крај или во средина на реченица, по прашање преземено од директниот говор (*На крајот од интервјуто го прашаа: „Да очекуваме ли нов албум оваа година?“*); во состав на реченицата за да се изрази несигурност, неверување, сомневање, несогласување и сл. во врска со содржината вметната во загради или со содржината пред прашалникот вметнат во загради: *На тоа место убаво ќе изгледаат две мали (и една голема?) светилка. Рече дека (до вечер?) на сите ќе ни ја испрати пораката*. Има и некои други правила за употребата на прашалникот.

49.5.2. Се сретнуваат измени и дополнувања и во поглавјето *Извичник (!)*. Дополнето е дека извичник се пишува на крајот од извични реченици со кои се изразува желба или поттик за вршење или за невршење некое дејство (*Кога би направила сега едно кафе! – Доста губиме време на непотребни работи!*); на крајот од извични реченици со кои се изразуваат благослови или клетви (*Да сте живи и здрави! – Од убаво да не куртулите!*); на различни места во исказ составен од повеќе заповедни реченици искажани едноподруго и смисловно поврзани во една целина (*Направи три копии, една дај им на колешките, една дај ми мене и една задржи за себе!*) итн.

49.5.3. Некои доуточнувања се јавуваат и во поглавјето *Запирка (,)*. Така, дополнето е дека запирката се пишува: помеѓу два исторедни реченични члена кога не се сврзани со сврзник (*Чиста, зелена е населбата по акцијата на екологистите.*); помеѓу два исторедни реченични члена или помеѓу членовите на набројуваната низа,

составени од два или повеќе елементи, т.е. кога и самите претставуваат набројувачка низа (*Трите групи на обуката бевме: Јас, Марко, Дафина и Климе; Елена, Софија, Дина и Васил; и Јана, Мила, Јован и Кирил.*); по дополнување во форма на податоци за околностите на дејството (прилошки определби), кои во реченицата се наоѓаат во делот пред глаголската форма, а најчесто на почетокот од реченицата (*Во врска со Вашата пријава на конкурсот, Ве повикуваме на разговор.*); по глаголскиот прилог, глаголската именка или глаголската придавка, како и по состави кои ги содржат кога се наоѓаат на почетокот на реченицата (*Шетајќи низ паркот, тој најде еден црвен шал.*); по збор или по зборовен состав употребен како определба на именски реченичен член, т.е. пред или по изделен придавски или именски атрибут (*Разбранувано и диво, езерото си ја покажуваше силата.*). Дадени се и некои други примери кога се употребува запирка при дополнување.

49.5.4. Во поглавјето *Црта (тире) (–)* има мали дополнувања. Така, дополнети се зборовите пред кои се пишува црта (пред дел од реченицата што треба да биде посебно истакнат): *тоа, сè, сето, сите, сето, само, само тоа, сето тоа, ништо* и др. Се нагласува претходниот дел од реченицата или претходното набројување (*Плоштадот, калето, градскиот парк и домот на културата – сето тоа го видовме заедно со него.*). Има ново правило во овој дел, според кое црта се пишува во искази со именски прирок (обично во насловите) каде што се испушта глаголот *сум* (*Градот – огледало на неговите жители.*).

49.5.5. Во поглавјето *Наводници (,“)* нови се правилата дека не се пишуваат наводници: за именувањата на книги, весници и сл., кога се напишани на корицата, на плакати или на насловната страница како титулар (*Блаже Конески, Граматика на македонскиот литературен јазик*); кога се знае на што се однесува одноското име кај спортски друштва, филмови, книги, весници, хотели, секаков вид здруженија или ако се означени на некој начин, со затемнети, коси или подвлечени букви (*Списанието Литературен збор се печати редовно. / Примерите може да се проверат во Речникот на македонската народна поезија, издание на Институтот за македонски јазик.*).

49.5.6. Во поглавјето *Полунаводници (‘)* се сретнува ново правило. Полунаводници се пишуваат кога се толкува значењето на некој збор (*Разбој ’направа*

за ткаење'. – Сладолед 'замрзната слатка смеса').

49.5.7. Во поглавјето *Знаци за директен говор* има две нови правила за излезните наводници: а) Кога пред директниот говор се наоѓаат зборови што го појаснуваат исказот, излезните наводници се пишуваат по знакот точка (*Вечерта Марија го прекори: „Доста е. Треба да мислиш на својата иднина.“*); б) Излезните наводници се пишуваат и по интерпункциските знаци прашалник, извичник и три точки (*„Што сакате?“ – праша.*).

49.6. Има некои дополнувања и во шестата глава, *Правописни знаци*, од авторите Весна Костовска и Катица Трајкова.

49.6.1. Во поглавјето *Точка* додадени се нови правила. Точка како правописен знак не се пишува зад точката со која се означуваат скратувањата (се пишува само една точка): *Такви текстови можат да се сретнат и кај поетите на следната генерација, А. Шопов, С. Јаневски, Л. Каровски и др.* Зад точката, со која се означуваат скратувањата, се пишуваат сите други интерпункциски знаци: *Околу живеалиштето се граделе стопански згради како помошни, на пр.: амбари, кошеве, трапови, казанџилница, коларница со трем и др.* Се пишува точка при пишување на имиња како потписи и во други случаи кога се скратуваат: *Б. Конески (за Блаже Конески), Ц.Г.Бајрон (за Џорџ Гордон Бајрон).* Точка се пишува зад арапска цифра која претставува редна бројна придавка, освен кога по цифрата следува име на месец, како и зборовите *година* или *век*: *Со одиграните натпревари синоќа беше компетирано 4.коло од квалификациите за Европското првенство за ракометарки.* Зад броеви (арапски или римски) или буква (голема или мала) при вертикална организација на текст, се пишува точка (*И. Увод; А. Суфиксни именски образувања*). При вертикална организација на текст зад арапската цифра и зад арапската цифра и зад буквата (голема или мала) може да се напише вториот дел од заградите: *1) Содржина на вежбите; а) Увод.*

Точка се пишува и зад трите точки во загради со кои се нагласува дека е изоставен завршниот дел од реченицата: *Тој ја предочи оригиналната собирачка постапка на овој прилепски терзија, укажувајќи на тоа дека во Цепенковите народни записи треба да гледаме наш прв вистински прозаист (...).* Освен тоа, точка се пишува и: при пишување библиографски единици (*Блаже Конески. Историја на*

македонскиот јазик. Скопје: Култура, 1986); во состав на интернет-адресите (www.imj.ukim.edu.mk) и како составен дел на адресите за електронска пошта (ilina.petrova@yahoo.com); кај целите броеви меѓу класите на илјадите, десетките илјади, стотките илјади, милионите итн., во банкарството кај паричните вредности напишани со повеќе од три цифри и во други стручни текстови, се пишува точка за одвојување на три бројни места, броејќи од десно кон лево: 3.569,00 – 18.000,00; при пишување датуми (8.9.1991 г., 8.IX 1991 г.). Дадени се и правилата кога не се пишува точка.

49.6.2. Поглавјето *Запирка* е ново. Запирката се јавува како нов правописен знак во ова издание. Таа се употребува: при пишување на децимални броеви (т.н. децимален знак) за да се оддели целиот број од децималниот (*Земјата е стара околу 4,6 милијарди години.*); изрази што означуваат место и време (*Скопје, 14 мај 2014 година*); библиографски единици (*Блаже Конески. Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура, 1986*); за да се одвојат секундите од нејзините помали делови, десеттинки и стотинки (*2:03,89*); при набројување децимални броеви (*2,5; 3,8; 4,7*).

49.6.3. Дополнувања и промени има и во поглавјето *Две точки*. Воведени се и нови правила за овој правописен знак. Така, тој се пишува: за да се одвои часот од минутите и минутите од секундите (*МЖ Транспорт потсетува дека кон Прилеп во деновите на Пивовфест сообраќаат и редовните патнички возови, кои од Скопје тргнуваат во 6:48, 14:30, 17:10 и во 19:38 часот.*); за означување опозиција или сооднос (*црно : бело, носи : износи, оди : изоди*); при пишување библиографски единици и при библиографско цитирање (*Блаже Конески. Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура, 1986. – Мисирков 1903: 250*); како составен дел на интернет-адресите по префиксот на протоколот (*http://xxx.xxx*).

49.6.4. И во поглавјето *Црта (тире)* се дадени некои измени. Така, црта со белини се пишува: кога се означува односот *од – до* или *до* (*Работно време: понеделник – петок, октомври 2013 – февруари 2014*); кога се приведуваат реченици како примери, а меѓу нив нема друга врска (*Густата скопска магла беше главниот виновник за осумнаесетчасовната одисеја на нашите ракометари. – Настанот се реализира како тридневен спектакл со ревијален дел.*); за да се означи опозиција или сооднос (*Видски односи на некои глаголи: одговори – одговара, роди – раѓа*); кога се

цитураат соседни страници од ист труд (*Конески 1982: 122-124*); во математиката, наместо зборот минус ($6 - 4 = 2$, $96 - 14 = 82$); при набројување на поими, ако стојат еден под друг:

Збирката податоци за родителите опфаќа:

– *сродство со ученикот*

– *име и презиме...*

49.6.5. Поглавјето *Цртичка* содржи некои нови правила. Цртичка се пишува: меѓу две именки што означуваат еден поим (*нацрт-закон, жиро-сметка*); меѓу презиме и прекар (*Методија Андонов-Ченто*); кај придавските сложени состави од две или повеќе презимиња, поретко имиња, со кои се означува некаков однос на соработка, коавторство и сл. (*Сапир и Ворф заедно ја поставуваат т.н. Сапир-Ворфова хипотеза според која културата на еден народ зависи од неговиот јазик*); кај некои скратувања и скратени изрази (*д-р, м-р, г-ѓа, ТВ-програма*); при пренесување на дел од зборот во друг ред (*вр-вулица, врву-лица, врвули-ца*); при одвојување комбинации на цифри, најчесто при графиско бележење на телефонските броеви, банкарски сметки, жиро-сметки, величини и др. (*2038-456, 210-884-9875439*); како составен дел на интернет-адресите (*www.sk-airport.mk*).

49.6.6. Во поглавјето *Загради* има едно ново правило. Правописниот знак *загради* се употребува за да се загради делот од зборот што се изоставува, при што се укажува на два различни збора што имаат некој заеднички значенски дел: (*секој*)дневно, (*за*)стана, (*при*)дава, (*пра*)дедо, (*по*)мајка.

49.6.7. Поглавјето *Коса црта* е ново. Во него се прикажани правилата за употреба на овој правописен знак.

49.6.8. Во поглавјето *Надреден знак* јасно е истакнато правилото за пишување на овој знак над *e* во кратката заменска форма *не*, над *и* во кратката заменска форма *и* и во количествената заменска форма *се*: *Никој не не виде. – На се се смее. Влезе и и кажативко.*

49.6.9. Во поглавјето *Апостроф* дадено е едно ново правило. Тоа гласи: Апострофот (') се пишува за да се покаже дека отпаднал некој глас од зборот, најчесто во поезијата (... *дал' град полињата житородни ги беше фатил*).

49.6.10. Во поглавјето *Свездичка* дадени се нови правила во споредба со

претходното издание. Така, таму стои дека *свездичка* (*) се пишува кога сакаме под текстот да објасниме извесен збор, тврдење, став и др. Таа се става од десната страна, над последната буква од зборот. Ако на страницата има повеќе такви објаснувања, бројот на свездичките се наголемува секогаш за една повеќе. Објаснувањата обележани со * потоа се прикажуваат во фусноти:

На гредите во овој дел на куќата се фрлени разни алати: рала, јареми,
косила, дршки за мотики, лопати, казми**.*

* *јареми* – дрвена направа во која се впрегнуваат два вола за орање,

** *казми* – алатка, тежок рачен копач,

Објаснувањата можат да се бележат со надредни бројки, најчесто за да се избегне повторувањето на свездичките на иста страница или на ист текст.

Свездичка се пишува и пред или по наслов на статија за да се обележи податок кој не се однесува на содржината на статијата, туку на податоци што се однесуваат на самата статија (кому му е посветена, дали е некаде прочитана како реферат, дали се препечатува и сл.).

49.6.11. Ново е поглавјето *Белина*. Овој правописен знак се јавува како нов во ова издание. Тоа, всушност, е празно место во текстот. Дадени се правилата за негова употреба.

49.6.12. Во поглавјето *Други знаци* се сретнуваат дополнителни знаци, за разлика од дотогашните во старото издание. Такви се: математичките знаци (=, +, -, x, .., :, >, <), знакот за еднаквост (=), знаците (+) и минус (-), знакот за процент (%), знакот за степен, тилда (~), знак за параграф и знакот @.

49.7. Во седмата глава, *Скратеници (акроними) и скратувања (абревијации)*, од авторите Симон Саздов и Славица Велева, направено е проширување. Додадени се списоци со селектирани примери. Тие ги претставуваат најчестите скратувања и дел од скратениците кои во некој период од стандардизирањето на македонскиот јазик до денес имале голема употреба.

49.8. Во осмата глава, *Предавање на македонското писмо со латиница*, од авторката Лидија Тантуровска, старото решение за пишување на латиница без дијакритични знаци е заменето со она што се користи при изработката на личните

документи (A, a; B, b; V, v; G, g; D, d; Gj, gj; E, e; Zh, zh; Z, z; Dz, dz; I, i; J, j; K, k; L, l; Lj, lj; M, m; N, n; Nj, nj; O, o; P, p; R, r; S, s; T, t; Kј, kј; U, u; F, f; H, h; C, c; Ch, ch; Dj, dj; Sh, sh).

49.9. Во деветтата глава, *Делење на зборот на крајот од редот*, има една мала измена. Таа се состои во тоа што наставките *-итво* и *-итвен* се пренесуваат цели во следниот ред: *благородни-итво, дру-итвен*.

49.10. Десеттата глава, *Транскрипција и транслитерација на туѓите имиња*, авторите е најобемна. Нејзини автори се: Валбона Тоска, Анастасија Киркова-Наскова, Емил Ниами, Симона Груевска-Маџоска, Емилија Бојковска, Ѓорѓи Поп-Атанасов, Александра Саржоска, Јуми Накацима, Катерина Михајловска, Сара Цветановска, Александра Ѓуркова, Марија Чичева-Алексиќ, Лидија Танушевска, Анета Маневска, Михаил Раду Атанасов, Виктор Илиевски, Јасминка Делова-Силјанова, Лидија Аризанковска, Маргарита Бузалковска-Алексова, Лилјана Макаријоска, Радмила Угринова-Скаловска, Емилија Црвенковска, Елка Јачева-Улчар, Тунде Хатала, Макс Валстрем, Јоана Хаџи Лега-Христоска, Људмил Спасов, Томислав Ќужик, Јохана Виркула и Сања Михајловиќ-Костадиновска. Во оваа глава се застапени и јазиците *босански, дански, еврејски, каталонски, новогрчки, санскрит (санскрт), старословенски, фински, црногорски и шведски*, кои не беа застапени во досегашните изданија на Правописот. Транскрипциите од сите јазици се обновени и збогатени со нови примери.

49.11. Единаесеттата глава, *Географски и други имиња*, од авторката Елка Јачева-Улчар, ги опфаќа имињата на државите во светот и нивните главни градови. Покрај нив се наведени имињата на жителите (формите за м.р. и за ж.р. и множинската форма) на земјите, односно градовите и придавската форма во м.р. По азбучен ред се наведени и имињата на македонските градови со етниците и ктетиците, како и имињата на некои македонски села, чии етници и ктетици се поневообичаени од постојните (*Градско – гратчанец, Ѓавато – ѓаваштанец, но и ѓавучанец, Банско – банскалија* и др.). Новина во овој дел е образувањето на женските форми за етници со суфиксот *-инка* (*Иркинка, Данкинка, Кинезинка; белкинка, црнкинка*). Претставени се случаите каде што има отстапување од третосложното акцентирање.

49.12. Дванаесеттата глава, *Оформување текст*, е нова, дополнителна. Во неа

се вбројуваат следниве поглавја: *Оформување делови од текст* (од авторката Симона Груевска-Маџоска); *Оформување рубрики* (од авторката Симона Груевска-Маџоска); *Оформување текст придружен со со сликвито и графички претставена информација* (од авторката Симона Груевска-Маџоска); *Составување тестови* (од авторките Лилјана Макаријоска и Мери Цубалевска); *Оформување текст на сценарио, либрето, пиеса, драмски текст* (од авторките Лилјана Макаријоска и Мери Цубалевска); *Писмено службено обраќање* – примери за пишување *молба, жалба и биографија* (од авторката Симона Груевска-Маџоска); *Пишување библиографски единици* (од авторката Емилија Црвенковска), *Библиографско цитирање* (од авторката Емилија Црвенковска); *Арапски и римски знаци за бележење броеви* (од авторката Мери Цубалевска); *Мерни единици* (од авторот Ненад Новковски); *Пишување називи на хемиски елементи и на соединенија* (од авторката Фани Стефановска-Ристеска) и *Коректурни знаци*. Овие додатоци во изданието ќе им бидат од корист на сите негови корисници за успешно решавање голем број практични, јазични проблеми.

50. Правопис на македонскиот јазик од 2017 г.

Во 2017 г. излезе второ издание на изданието *Правопис на македонскиот јазик* од 2015 г. поради малиот тираж на првото издание¹³. Има извесни измени, главно во поглавјето „Транскрипција и транслитерација на туѓите имиња на македонски“ (од албански, латински, полски, португалски, санскрит, турски, француски, шведски и шпански). Освен тоа, се воведуваат и затворените полунаводници (‘’) како знаци кои се употребуваат во лингвистиката и во другите науки при толкување на значењето: *Тоа се учи во реториката ‘наука за убавото зборување’*. – *Разбој ‘направа за ткаење’*.

51. Сите изданија на *Правописот* имаат една заедничка цел. Се стремат за што помалку промени, а повеќе прецизност. *Правописот* на македонскиот јазик во основата е солидно поставен и не се налагаат промени од страна на практиката по секоја цена. Во *правописот* се прават промени само кога науката и практиката ќе покажат дека некои предложени решенија не успеале да заживеат во практиката или пак, ако има некои недоследности и недоречености, односно неконкретизирани, недоволно јасни правила. Колку се поретки *правописните* измени, толку е подобро за развојот на еден

¹³ *Правопис на македонскиот јазик* (ред. Цветковски Ж. – претседател, Веновска-Антевска С., Груевска-Маџоска С., Јачева-Улчар Е., Саздов С.), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“,

литературен јазик, особено за усвојувањето и ширењето на литературниот јазик меѓу неговите говорители.

52. Една од најзначајните карактеристики на правописот на македонскиот литературен јазик е неговата демократичност. Правописот не треба да се сфаќа како стега, како нешто дадено еднаш засекогаш. Сепак, тој има определена установеност и стабилност која треба и мора да се почитува. „Претставниците на Прашката лингвистичка школа уште пред Втората светска војна во низа свои трудови истакнувале дека правописот постојано јури зад живите процеси во јазикот, т.е. ги следи со задоцнување промените во јазикот. Тоа значи дека нема правопис што е добар за сите фази од развојот на литературниот јазик; и оној правопис што во почетокот бил одличен и вистинито ги одразувал карактеристиките на јазикот, поради јазичните промени постепено застарува, па затоа најправилно е одвреме навреме да се менува, да ги вклучува новостите во себе“ (Џукески 1985: 31–33).

53. Македонскиот јазик е отворен и флексибилен систем. Тој прифаќа сè што е добро, творечко и што се вклопува успешно во неговиот систем. Не поставува заштитен појас за надворешните влијанија. Природно се отфрла она што се чувствува како туѓо и несвојствено за нашиот јазик, а се прима она што е придобивка за целото македонско општество (Стаматоски 1975: 9).

54. *Литературниот јазик и правопис имаат потреба од чувар и закрилник во лицето на некој административен центар, раководен од функционери што го знаат минатото и имаат јасна перспектива за иднината. Сепак, знаеме дека македонскиот јазик се одржал во својата милениумски долга историја без армија. На него се образувани многубројни генерации и е создадена богата современа литература од секаков вид* (Илиевски 2006: 18). Според Илиевски, ова ни дава за право да бидеме сигурни дека нашиот јазик има и ќе има голема биднина, независно од негирањето на некои лингвисти од соседните земји.

3. Правописот и образованието

55. Наставниот предмет Македонски јазик претставува фундамент на целата настава во училиштата во нашата земја (Андоновска, Бачанов 1990). Тој е основен и водечки. Знаењата стекнати преку него придонесуваат да се изгради свест за убавината и силата на мајчиниот јазик кај учениците, да се создаде љубов кон јазикот и да се пројави интерес за повеќекратните функции на македонскиот јазик во општествениот и културниот живот (Паноска 1980: 7).

Предметот Македонски јазик, од една страна е наставен (образовен) предмет (учење), а од друга е средство за образование (учење), зашто со негова помош учениците ги учат и сите други наставни предмети. (Паноска 1980: 7). Овој предмет е основа за стекнување знаења и од други предметни дисциплини, како и за движење низ животот, воопшто. Солидното познавање и владеење на македонскиот јазик е еден од најважните услови за успешно усвојување на новите знаења. Знаењата од мајчиниот јазик влијаат на интелектуалниот развој на учениците и на развојот на нивното мислење. Содржините од сите други предмети се учат, усвојуваат и совладуваат по писмен и устен пат, а усвојувањето на писмениот и усниот јазик се врши преку наставата по Македонски јазик.

Преку наставата по Македонски јазик учениците се запознаваат со функционирањето на системот на македонскиот стандарден јазик и ги применуваат нормите на стандардниот јазик (фонолошки, морфолошки, синтаксички, лексички, правописни и ортоепски) на сите нивоа од образовниот циклус.

56. Во сржта на севкупната настава по предметот Македонски јазик е програмското подрачје Јазик. Наставата по граматика и правопис е од големо значење и за наставата по Македонски јазик и за другите наставни предмети, особено за воспитно-образовната работа во нижите одделенија на основното образование. Знаењата и владеењето со граматиката и правописот ја условуваат јазичната култура на секој човек, а таа е дел од општата култура на секој поединец. Непознавањето на законитостите врз кои се темели македонскиот јазик значи неписменост, необразована индивидуа.

Прашањата од граматиката (граматичките норми и правила) се интегрирани во

сите програмски подрачја на наставата по Македонски јазик (*Јазик; Изразување и творење; Читање, литература и лектура; Медиумска култура*). Тие ја сочинуваат основата од која се разгрануваат другите содржини (Паноска 1980: 67).

Запознавањето и усвојувањето на граматичката структура на јазикот се врши со систематско учење во образовните институции (училиштата). Реализирањето на наставните содржини од граматика и правопис бара од наставникот насоченост кон програмата, внимателен избор на методите и средствата при изведувањето на наставата, придржување кон принципите: од полесно кон потешко, од познато кон непознато (постапност и систематичност), единство на теоријата и практиката, трајност на знаењата и умењата и свесна активност на ученикот.

Усвојувањето на граматиката и правописот, неопходно бара голем интелектуален напор. Учениците од нижите одделенија на основното образование треба да ги совладаат најзначајните и најелементарните граматички и правописни правила за да можат добро усно и писмено да се изразуваат на стандарден јазик.

57. Правописот е еден од условите за добра писменост (Паноска 1973: 74). Усвојувањето на правописните норми започнува (како процес) од почетокот на описменувањето на учениците (од прво одделение) во наставата по Македонски јазик, особено во подрачјето Јазик (граматика) и трае за време на целото образование. Тоа ја потврдува неговата сложеност. Усвојувањето на правописот и правописните правила ги вклучува сите човечки сетила, односно видот, слухот и говорот. Тоа зависи од (право)говорот на наставникот и на учениците и од степеност на совладаност на граматичките содржини.

Децата уште пред поаѓањето во училиште од своите родители, од поширокото семејство и околината што ги опкружува, научиле своите мисли и желби правилно да ги изразуваат, но тоа го прават механички. Тие не знаат зошто токму така треба да ги искажат сопствените мисли, не ги знаат граматичките и правописните правила што ни укажуваат како правилно усно и писмено да се изразуваме на македонски стандарден јазик (Диздаревик 2003: 333–334).

58. Целта на наставата по правопис е да ги запознае учениците со основните правила и законитости врз кои се темели македонскиот стандарден јазик, односно да ги запознае со правилата од правописот, притоа развивајќи ја писмената култура.

Правописот е тесно поврзан со граматиката и со развојот на говорот. Методските основи на правописот рамномерно се заложени и во граматиката и во културата на говорот, т.е. во културата на изразувањето (Паноска 1980: 133–134).

Учениците, постепено од година во година, ги прошируваат своите знаења за граматичката структура на јазикот, преку фонетиката, морфологијата и синтаксата. Ги усвојуваат граматичките правила за промените во звучниот изговор на гласовите, на слоговите и зборовите (фонетика, правоговор), на формите на зборовите, правилата за нивно создавање и граматичките значења на зборовите (морфологија), правилата за функцијата на зборот во реченицата, за поврзувањето на зборовите меѓу себе во група-синтагма и реченица и за поврзување на речениците во сложена реченица (синтакса); ги усвојуваат и правописните правила – интерпункциските, правописните знаци, делењето на зборовите на слогови, скратувањето на зборовите (правопис). Сите овие делови од граматиката се тесно поврзани еден со друг, па запознавањето со сите нивни елементи мора да биде координирано и поврзано. Треба да се прифаќаат со внимание сите знаења кои децата ги носат од животот во училиштето, особено знаењата од синтаксата. Се бара концентричност на учењето во наставата – да се искористи старото, веќе стекнато знаење, новото да се врзува за старото, а стекнатото да се проширува и дополнува. Тоа што децата од своите домови носат (макар и прости, сиромашни реченици), треба да се искористи во голема мера. Детето е задоволно кога ќе почувствува колку се цени неговото знаење. Неговото знаење треба да се прифати, искористи, развие и дополни. Ученикот мора да сфати и да почувствува дека содржините по граматика во повисоките одделенија претставуваат продолжение на она што е веќе работено. Така ќе се одржи континуитет на наставата и детето нема да почувствува дека постои прекршување, туку продолжение. На тој начин учениците ќе бидат свесни за потребата од постојана, континуирана работа.

Учениците од одделенска настава не треба да се оптоваруваат со правописните правила и норми, зашто тие се тешки за нив. Треба да се настојува да запомнат некои зборови преку перцепција, визуелно и со низа вежби. Со честа примена на писмени вежби, тие се учат правилно да пишуваат и тоа постепено преминува во трајна навика. Наставникот треба да пристапува аналитички и да биде трпелив (Диздаревик 2003: 338).

3.1. Принципи при усвојувањето на правописот

59. Изведувањето на наставата по еден наставен предмет треба да се темели врз повеќе дидактички принципи. Тие принципи се задолжителни за секој наставник и претставуваат основно средство за работа според кое тој се раководи. Како општи дидактички принципи неопходни за секој наставен предмет, а и за предметот Македонски јазик се сметаат следниве:

- принцип на научност;
- принцип на системност и последователност на наставата;
- принцип на поврзување на теоријата со практиката;
- принцип на сознајност и активност;
- принцип на трајно усвојување на знаењата;
- принцип на достапност и сообразување со можностите на учениците;
- принцип на нагледност во наставата;
- принцип на индивидуално и колективно приоѓање кон учениците (Паноска 1980: 26).

Наставникот по Македонски јазик мора да се раководи од овие принципи за да им овозможи на учениците да го совладаат целосно наставниот материјал и успешно да го применуваат во практиката и во секојдневниот живот.

60. За наставата по Македонски јазик се карактеристични следниве специфични методски принципи:

- корелативен принцип;
- принцип на сеопфатност;
- принцип на диференцирање на јазичните знаења и
- принцип на постепено нараснување на темпото во изучувањето на јазикот (Паноска 1980: 35–36).

60.1. Корелативен принцип

Овој принцип ја означува поврзаноста меѓу програмските подрачја од предметот Македонски јазик (Паноска 1980: 35). Во основно образование наставата од *Јазик* се поврзува со наставата од *Почетно читање и пишување*; *Читање, литература и лектура*; *Изразување и творење* и *Медиумска култура*. Како дел од повеќе јазични

дисциплини, меѓусебно се поврзани и наставните содржини по Македонски јазик: содржините од морфологијата со содржините од синтаксата, содржините од морфологијата и синтаксата со содржините од лексиката и фразеологијата, содржините од фонетиката со содржините од правоорот (ортоепијата), содржините од правоорот со содржините од правоисот (ортографијата) (Паноска 1980: 35).

Во средно образование меѓусебно се поврзани програмските подрачја *Јазик* и *Литература*. Тоа значи, дека усвојувањето на нови знаења од областа на литературата и на јазикот може да се прави преку ист текст. На пример, по интерпретацијата на едно литературно дело (роман, расказ) може да се изврши правоисна анализа на истото. Во целиот расказ или во еден извадок од роман може да се согледаат применетите правила за: употреба на голема почетна буква; интерпункциски знаци; слеано, полуслеано и разделено пишување на зборовите. Освен прозен текст (роман, расказ), како појдовна основа за анализа може да се земе и лирска песна од народната поезија. Добро би било прво да се изврши анализа на песната, а потоа да се води дискусија за употребените правоисни знаци во неа (црта – тире и апостроф).

60.2. Принцип на сеопфатност

Овој принцип подразбира дека сите јазични гранки се поврзуваат со книжевноста, односно целокупната настава по јазик се поврзува со наставата по литература (содржините од *Јазик* се во тесна врска со содржините од *Литература*). Јазичните содржини бараат комплексен пристап. Тоа подразбира набљудување на јазичните појави од формален, значенски и функционален аспект (Паноска 1980: 36). Принципот на сеопфатност егзистира заемно со принципот на корелација и се наоѓа во меѓусебно влијание со него.

60.3. Принцип на диференцирање на јазичните знаења

Овој принцип подразбира дека содржините од едно програмско подрачје или од една јазична област треба да се изучуваат одделно едни од други, а дури потоа можат да воспостават однос со содржините од другите програмски подрачја, односно од другите јазични области (Паноска 1980: 36). Така, се диференцираат наставните содржини од: фонетика и фонологија, морфологија, синтакса, правоис, стилистика.

60.4. Принцип на постепено нараснување на темпото во изучувањето на јазикот

Овој принцип е во тесна врска со принципот на диференцирање на јазичните

значења. Се однесува на сите наставни содржини од јазик, односно за сите содржини од секоја јазична област (фонетика и фонологија, морфологија, синтакса, правопис, стилистика) (Паноска 1980: 36). Лицата кои ги составуваат наставните програми по Македонски јазик треба да ги имаат предвид содржините од јазик и нивниот распоред според периодот на образованието (возрасните етапи), додека учесниците во воспитно-образовниот процес, наставниците и професорите, ги избираат принципите при изведувањето на наставата и соодветните методски постапки.

3.2. Наставни методи и постапки за изучување на правописните правила и норми

61. Во наставните програми е извршена распределба на содржините врз принципот на системност и последователност во реализацијата на содржините од јазик (граматика), лингвистика и литература и во реализацијата на работата за изградување на зборот, правописните и другите умеѐња и навики на учениците (Паноска 1980: 28).

За реализација на наставниот час наставникот треба да се подготвува сериозно, одговорно и внимателно. Тој треба да умеє да го приспособи планираното наставно градиво на дидактичките принципи. Од него нужно се бара да ги предвиди „патиштата“, но и „беспаќето“ (Паноска 1980: 18). Наставникот мора да биде оспособен да настапува творечки и иницијативно, избегнувајќи ја стереотипноста. На овој начин работата станува поинтересна, иако понекогаш може да биде потешка и доаѓањето до посакуваниот резултат да биде подолготрајно.

62. При реализацијата на наставата по мајчин јазик наставникот применува соодветни методи и постапки. Неопходно е тој добро да владее со својот предмет (мајчин јазик), особено со материјалот од подрачјето Јазик. Професорот Белиќ, за стручното знаење на наставникот и за неговата вештина во изведувањето на наставата, вели: *Прв услов на наставникот без тешкотии да ја изведува наставата, е, без сомнение, добро да го познава самиот предмет, нему мора да му е сè јасно, ако сака да им биде јасно и на учениците* (сп. Андоновска, Бачанов 1990: 90). Тој треба да ги познава условите за работа во своето училиште и апаратурата со која тоа располага и да ги има предвид предзнаењата и способностите на учениците од својата паралелка.

62.1. Преку изучувањето на граматичкиот материјал, наставникот треба да

настојува кај децата да го развива чувството за хармоничност и убавина на јазикот, да им всади љубов кон книгата и пишаниот збор. Сосема е погрешен пристапот на механичко меморирање на сите правила и дефиниции. Со таквиот начин стекнатите знаења не се применуваат функционално во наставата и во секојдневниот живот, а освен тоа и брзо избледуваат од свеста на учениците. Наставникот треба да им овозможи на учениците со мисловна активност и индивидуален труд да ги усвојуваат правописните правила и норми. На овој начин тие подолго постојат во нивната меморија.

63. Во наставата по Македонски јазик, односно во програмското подрачје Јазик, при запознавањето со правописот и неговите законитости, покрај основните методи (набљудување, монолошки метод, дијалошки, текстовен и демонстративен метод), се применуваат и следниве методски постапки: анализа, синтеза, индукција и дедукција (Николовски 1964: 100).

63.1. Анализата претставува постапка на расчленување на некоја целина на нејзините составни делови. Се поаѓа од некој краток текст, се разгледува определен негов дел, се анализира. Граматичката анализа наоѓа свој израз во наставата по јазик. Таа се сведува на целокупност од вежби при кои се прави граматичка карактеристика на јазичните појави и откривање на врските меѓу нив (Паноска 1980: 45). Оваа постапка придонесува за поефективно изучување на граматичките содржини, а освен тоа, таа влијае и врз збогатувањето на речникот на учениците, врз убавото усно и писмено изразување и врз развојот на логичкото и критичкото мислење. Граматичката анализа овозможува да се решат дадени граматички задачи врз конкретен јазичен материјал. Таа го следи принципот на поврзаност (единство) на теоријата со практиката.

63.1.1. Во зависност од целта на часот по Македонски јазик, граматичката анализа може да биде:

- синтаксичка,
- морфолошка,
- фонетска,
- лексичка,
- семантичка,

- фразеолошка,
- правописна,
- интерпункциска итн. (Николовска Николовски 1983: 303).

63.1.1.1. Во наставата по правопис доминира *правописната анализа* (Николовска, Николовски 1983: 303). Нејзината намена е да се открие усвоеноста на правописните правила и норми на македонскиот стандарден јазик во писменото изразување (пишувањето на самогласките и согласките, употребата на големата буква, слеаното и разделеното пишување на зборовите, пренесувањето на дел од зборовите во нов ред, скратениците и скратувањето на зборовите, транскрипцијата на туѓите имиња, употребата на интерпункциските и правописните знаци).

63.1.1.1.1. Се препорачува да се прави корелација меѓу различните видови анализа. Така, на пример, морфолошката анализа може да се поврзе со правописната (ако за тоа дава можност избраниот текст или произлегува како неопходност од реалната моментална потреба) или пак, синтаксичката анализа може да се поврзе со интерпункциската.

63.2. Обратна постапка на анализата е **синтезата**. Таа подразбира спојување на повеќе елементи во една целина (од повеќе букви се создава збор, од два или повеќе зборови-зборовни групи, од повеќе зборови или зборовни групи – реченици, од две или повеќе прости реченици – сложени реченици итн.). Како анализата така и синтезата, според намената во наставата по јазик (граматика), може да биде: фонолошка, морфолошка, синтаксичка итн. Во наставата по правопис, по синтетички пат, може да се групираат повеќе букви и тоа, самогласка до согласка или обратно (кога се изучуваат буквите), делови од зборови – слогови (кога се изучува правилото за поделба на зборовите на слогови) итн.

63.3. **Индукцијата** е методска постапка на заклучување. Се тргнува од поединечното и се оди кон општото, од конкретното кон апстрактното. Учениците со помош на наставникот, набљудуваат дадени примери, ги анализираат, ги споредуваат и ги генерализираат нивните најзначајни карактеристики. На тој начин полесно се дефинира поимот, односно се извлекува соодветното јазично (правописно) правило. Во наставата по правопис, индукцијата може да најде примена кога се изучуваат интерпункциските знаци (точка, прашалник и извичник), на пример. Наставникот

гласно, јасно и изразно чита неколку реченици (или краток текст), а учениците внимателно го слушаат. Наредниот пат чита реченица по реченица и води разговор со учениците за интонацијата со која е изговорена реченицата на крајот. Учениците донесуваат заклучок дека во зависност од тонот со кој е искажана реченицата, во писменото изразување на крајот од реченицата се пишува различен знак, соодветен на него (точка, прашалник или извичник).

63.3.1. Индуктивната постапка во наставата по јазик и правопис придонесува за активно вклучување на учениците за време на часот преку набљудување, забележување на дадени појави, нивно споредување и обопштување. Таа им овозможува на учениците, врз примери од секојдневниот говор или од одреден текст, и сами да дојдат до бараното правило. Индукцијата е приспособена на природата на создавањето на учениците од помала возраст. Лекциите научени на овој начин подолго се задржуваат во меморијата на учениците (учениците полесно ги усвојуваат правописните правила и повеќе ги помнат).

63.4. Дедукцијата е обратна постапка од индукцијата. Се тргнува од општото и се оди кон поединечното, од апстрактното кон конкретното. Учениците се запознаваат со правилото (дефиницијата), па се разгледува тоа преку повеќе одделни примери коишто го потврдуваат. На пример, на часот по јазик, кога е предвидена методската единица за употреба на голема буква кај личните имиња и презимиња, односно кај сопствените именки, наставникот им го објаснува правилото на учениците, а потоа бара од нив да го пронајдат во соодветниот текст во учебникот и да ги кажуваат примерите во коишто тоа се јавува.

Индукцијата и дедукцијата наизменично се менуваат. По индуктивен пат учениците ја сфаќаат суштината на некое правило, а потоа смислуваат примери подведени под тоа правило – дедуктивно. Двете постапки се надополнуваат една со друга. Во практиката, во наставата по правопис, индукцијата се применува при усвојување на нов наставен материјал – ново правописно правило, а дедукцијата при повторување и вежбање на правописните правила. Наставникот при избирањето на едната или другата методска постапка, треба да се води од следниве услови: наставниот материјал, видот на наставниот час, интелектуалната развиеност на учениците и нивната способност за обопштување и заклучување.

64. Според Паноска (1980: 135), особено значајна постапка која може да најде примена при запознавањето на учениците со правописните правила кои секогаш се следени со исклучоци е постапката наречена **правописно сообразување**. Таа подразбира развивање на способност кај учениците за снаоѓање во секој одделен случај без оглед на тоа на кое правописно правило ќе се потпрат.

3.3. Усвојување на наставните содржини по правопис

65. Содржините по граматика и правопис треба да се усвојуваат паралелно. Така, на пример, со запознавањето на сопствените именки може да се изучува и правилото за пишување на голема буква; при изучувањето на придавките учениците ги пишуваат нив степенувани, слеано со честичките *по-* и *нај-*; истовремено со запознавањето со именките и придавките се пишува една придавка во сите три рода со цел да се усвои нивното правилно пишување (на пример се тргнува од именката *радост* и се пишува придавката образувана од неа во сите три рода за еднина: радосен, радосна, радосно); кога учениците се запознаваат со броевите, се изведуваат вежби и за пишување на броевите со букви; со обработката на глаголите се применуваат писмени вежби за пишување на глаголите во сегашно, минато и идно време итн. (Зографов 1954: 100).

65.1. Правописните правила треба да се формулираат едноставно, кратко и јасно со цел учениците да можат полесно и подобро да ги запомнат. Добро би било да се изучуваат помалку правила за помал период и на почеток тие да се даваат без исклучоците. Ако правилото е посложено и покомплицирано за усвојување, пожелно е учениците да се запознаат со секој негов елемент одделно. На пример, кога наставникот планира да ги запознае учениците со пишување на негацијата *не*, преку примери може да ги прикаже сите случаи во кои се јавува негација кај различни зборовни групи (именка, придавка, глагол, глаголски прилог). Тој мора да настојува да ги отстрани сите погрешни врски што можат да се јават во свеста на учениците и навремено да интервенира (Паноска 1980: 135).

66. Основа за изучување на определено правописно правило може да биде еден текст од учебникот, уметничка творба од некое детско списание, извадок од лектира и сл. Проблем претставува наоѓањето текст за соодветното правило, кој истовремено ќе

има и висока стилска вредност. Од овие причини, за таа намена, самиот наставник може да состави реченици.

67. За совладување на некои правописни правила најчесто се применуваат несамостојните писмени вежби. Такви се препишувањето и диктатот. Диктатот може да се планира по изучувањето на некое правописно правило и добро е тој да се практикува почесто. Препишувањето, како форма на писмено изразување, може да најде голема примена на часот по Македонски јазик, кога се планира обработка на нова наставна содржина по правопис, односно за запознавање со ново правописно правило. На овој начин, сликата за зборот во текстот, за интерпункциските и правописните знаци, подобро се врежува во свеста на учениците од помала возраст и останува подолго во нивната меморија.

68. За полесно усвојување и подобро помнење на правописните правила, добро е уште по описменувањето на учениците (по завршувањето на букварскиот период), во III одделение, учениците да започнат со пишување на правописен речник (Меловска 1963: 26). Тоа можат да го прават во една тетратка, на часовите по Македонски јазик. Овој начин придонесува да се култивира писменото изразување на учениците и да се развива чувство за правилност на мислата, искажана усно или писмено.

69. Редовната примена на писмени и правописни вежби е клучен фактор во совладувањето на правописните правила и нивната примена во писменото изразување во секој сегмент од општествениот живот. За таа цел, неоспорна е придобивката од служењето со Правописот и Правописниот речник (Паноска 1980: 135). Наставникот е оној кој е должен да настојува да им создаде навика на учениците за што почесто „другарување“ со овие образовни помагала. Тој треба да се обиде да ги оспособи неговите ученици да знаат и да умеат да го пронајдат и правилно да го разберат она што во даден момент ги интересира. „Служењето со Правописот и Речникот кај учениците создава културни навика, ги учи на претпазливост, го развива нивното мислење и сознанието дека не може сè наеднаш да се совлада и да се научи и дека постојано се учи. Истовремено ваквите навика ги наведуваат учениците на творечка работа и ги шират нивните јазични интереси“ (Паноска 1980: 135).

3.4. Утврдување на содржините по правопис

70. По секое изучување на нова наставна содржина или по заокружување на една тематска целина, следуваат часови за вежбање и утврдување за да дознае наставникот со какви знаења располагаат неговите ученици, па да преземе понатамошни чекори во својата работа. За таа цел, наставникот може да се послужи со текстови од читанката, со извадоци од некоја обработена лектира, со лирска или прозна творба од детските списанија и сл. Најголем ефект се постигнува преку честото применување на диктатот, независно од неговиот вид.

71. За да им биде поинтересен материјалот од правопис на учениците, на часот по Македонски јазик може да се применат различни постапки во вид на игри, како на пример: неправилни реченици, ребуси, гатанки, пополнувалки, квиз-натпревари и др. (Мишкоски, Бачанов, Велјановски 1991: 180). Ваквите постапки, исто така, може да имаат позитивен ефект и при запознавањето со новите наставни содржини од правопис.

71.1. Кога се изучуваат наставните содржини: *Согласките на крајот на зборот*, *Едначење на согласките по звучност* и *Правопис на некои согласки*, наставникот може да примени **пополнувалка**.

Пример 1:

Може да прикаже слики на предмети и животни (суштества) и од учениците да побара да ги внесат во пополнувалката нивните имиња, притоа внимавајќи на употребата на карактеристичните согласки.

Н	О	С	О	Р	О	Г
К	И	Б	Р	И	Т	
Ч	А	В	К	А		
О	Р	И	З			
Л	Е	Б				

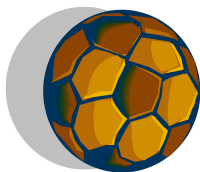
Евентуалните грешки може да се искористат за потсетување на изучените правила и за давање на примери подведени под нив.

71.2. Ребусите побудуваат голем интерес кај учениците. Тие можат да се применат на часовите за усвојување на нови знаења, кога се обработува некое правописно правило, или пак, при утврдување на изучениот материјал.

Пример 1:

Кога се зборува за точката како интерпункциски знак, наставникот може да покаже цртеж, барајќи од учениците да откријат кој знак се крие во ребусот.

П - Ч

(Мишкоски, Бачанов, Велјановски 1991: 180).

Пример 2:

Кога се повторува за броевите и нивното пишување, може да се примени ваков ребус.

Пример 3 :

На час за повторување и утврдување на правописните правила за употреба на голема буква кај имињата на празници, може да се прикаже ребус како прикажаниов:

К = Т

(Велјановски, Коцевски 1992: 66)

71.3. Во V одделение, кога учениците се запознати со звучните и беззвучните согласки и можат да ги разликуваат по звучност, можат да се применат **гатанки**. Тие можат да најдат примена и на час наменет за повторување на именките.

Пример 1:

*Дење скриен спие, дреме,
тоа навика му стана,
низ шумата ноќно време
лета тој во лов по храна. (був)*

(Синадиновска, Стојанова 2002: 47)

Пример 2:

*Во мешунка ќе се роди,
во грнето пат го води,
со пиперка штом се стави,
тогаш вкусен ручек прави. (грав)*

(Синадиновска, Стојанова 2002: 47)

Учениците ги читаат гатанките, одговараат на тоа што се крие во нив и потоа ги препишуваат. На овој начин се повторува за звучните согласки, а тоа има големо влијание за правилно пишување на звучните согласки на крајот од зборот.

71.4. На час за утврдување на содржините по правопис, наставникот на учениците може да им даде да коригираат текст во којшто точката е погрешно поставена. Од нив се бара да ја постават точката на соодветното место. Активноста може да биде од натпреварувачки карактер. Учениците ќе бидат повеќе мотивирани ако се избира победник меѓу нив. Победува оној ученик којшто прв ќе го коригира целиот текст и тоа ќе го направи на правилен начин.

За проверка на знаењата за употребата на точката, може да се примени и друга слична постапка. Во даден текст со испуштена точка, се бара учениците да ја постават онаму каде што мислат дека ѝ е местото. Пожелно е текстот да биде претходно обработен за да не бидат насочени кон анализирање на неговата содржина. По завршувањето се врши проверка на коригираниот текст со текстот од читанката.

71.5. Пополнувалки, ребуси, гатанки може да се применуваат со учениците од помала возраст (учениците од одделенска настава, II – V одделение). Со поголемите ученици, односно со учениците од VI до IX одделение и со средношколците, може да се применуваат **крстозбори** за секаков тип на час (повторување на изучените содржини, запознавање со нови правописни правила, утврдување на знаењата за

одделни правописни правила) и во секој етапа од часот (воведен, главен и завршен дел). Со крстозборите се овозможува спојување на содржините од *Изразување и творење* и *Јазик (Правопис), Морфологија и Правопис* и од програмските подрачја *Јазик и Литература*.

Пример 1:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	У	Ч	И	Л	И	Ш	Т	Е	Н
	С	Е	С	Е	З	О	Р	Г	И
	П	Л	Т	П	М	Л	Е	И	Г
	Е	И	К	Ч	Е	Ј	В	П	Е
	А	Ч	А	Е	Ќ	И	И	Ќ	Р
	Ј	Н	Ј	Н	А	Т	Ч	А	И
	А	И	А	Ц	Р	Е	К	Н	Е
		О	А	Е			А	Е	Ц
		Т						Ц	

Хоризонтално:

1. Придавка од именката училиште во м. р. еднина

Вертикално:

1. Минато определено свршено време од глаголот успева, 3л. множина
2. Направен од челик (определена придавка)
3. Минато определено свршено време од глаголот ткае, 3л. множина
4. Мал леб (деминутивна форма)
5. Синоним за слуга
6. Синоним за филџан
7. Што има во ливадата? (хипокористик, ж.р. еднина)
8. Жител на Египет, м.р.
9. Жител на Нигерија, м.р.

71.6. Часовите предвидени за повторување и утврдување на изучениот материјал од правопис може да се организираат како **квизови**, односно како **квиз-натпревари** со учениците од поголема возраст (VI – IX одделение и средношколците). Квиз-натпревари може да се организираат меѓу учениците од едно одделение (еден клас), помеѓу две и повеќе одделенија во училиштето (два или повеќе класа), па и помеѓу одделенија (класови) од неколку соседни училишта.

Пример 1:

I. Правопис

Пополни ги празните места со соодветниот збор даден во заградите. Размисли дали е правилно напишан. Во речениците во кои нема збор во заграда, потребно е сам да го откриеш точниот збор.

- За среќен се смета оној што има _____ (к смет).
- Жена што пее се вика _____ (пеачка).
- Кучето лае или _____ (ржи).
- На ѕидот стои часовник или _____ (сат).
- Кафе пиеме во филцан или _____ (шолја).
- Девојката е мила како _____ (ангел).
- Парите се чуваат во новчаник или _____ (ќесе).
- Костимот не е воопшто скап. Тој е многу _____ (ефтин).
- Мартин е паметно дете. Тој е ученик што брзо _____ (сваќа).
- Дедото е на автобуска постојка и чека _____ (гратски) автобус.
- Винаца е мало _____ (град).
- Во блиската пекарница секогаш има топол леб или _____ (симит).
- За празникот Велигден мајка ми _____ (вапса) многу јајца.
- Мал мост _____.
- Множина од предок е _____.
- Она што нема смисла е _____.
- Седум луѓе или _____.

II. Правопис - Морфологија

Размисли и дополни.

- Трето лице множина во минато определено свршено време од глаголот пее _____ .
- Трето лице множина во минато определено несвршено време од глаголот стои _____ .
- Бројна придавка за 9 _____ .
- Придавка во м.р. еднина од именката уста _____ .
- Петти дел од целото _____ .
- Присвојна придавка за 1л. еднина во м.р. _____ .
- Заповедна форма од глаголот брои во 2л. еднина _____ .
- Околу 50 лица _____ .
- Автор на басни _____ .
- Книга со песни _____ .
- Именката пролет со определен член _____ .

III. Правопис – Изразување и творење

Заокружи ја буквата пред точниот одговор.

- Синоним за соба
 - а) одаја
 - б) одаа
- Деминутив од трошка
 - а) трошче
 - б) трофче
 - в) тровче
- Кучето лае или:
 - а) ржи
 - б) 'ржи

- Синоним за адети:
 - а) обичаи
 - б) обичаји
- Синоним за теписон
 - а) килим
 - б) ќилим
- Синоним за ланче
 - а) гердан
 - б) ѓердан
- Направен од свиња
 - а) свињски
 - б) свински
- Деминутив од брег
 - а) брекче
 - б) брегче
- Хипокористик од трева
 - а) тревка
 - б) трефка
- Синоним за одовде
 - а) одтука
 - б) оттука

IV. Правопис – Литература

Размисли и одговори.

Откриј ги стилските фигури во следниве извадоци од песни и подвлечи ги зборовите во кои се јавува едначење на согласките по звучност и отстапување од едначењето:

а) *Ридот со благи грпки лулее чекори морни...*

Во доцна пролет кон Нерези – Гане Тодоровски

(сп Ѓурчинов 1989: 54)

б) *Од дно извор Свети Климент зрачи.*

Повикува:

да се тие на охридски начин.

Така пееле трубадурите – Славко Јаневски

(сп Силјан 2015: 260)

в) *И така долго претворен во дожд*

сал блиското давење на моторите и чадот

од другата страна на уличниот порој

ме враќа и потсетува

дека седам во тремот

додека врне дожд

додека врне

додека врне

долгоочекуваниот

градски дожд на летната квечерина.

Седам во тремот очекувајќи го дождот – Матеја Матевски

(Ѓурчинов 1989: 71)

На празните места напиши го видот на лирската песна според мотивот и стилската фигура која се среќава во стиховите. Потоа подвлечи ги зборовите во кои има обезвучување на согласките на крајот на зборот:

а) *...од крвава болка, од робија клета,*

век по век што нижел од корава мисла

за радосна челад, за слободен свет...

Тешкото – Блаже Конески

(Конески 1948: 6)

Вид на песна: _____. Стилска фигура: _____.

б) *Глужд на глужд. Камен врз камен,
од камен и ние обата.
Чади ноќта.
Зборот се двои од темнина.
Модар јаглен му гори во утробата.
О ти што постоиш зашто не постоиш,
небото го лулаш,
земјата ја вртиш.*

Раѓање на зборот – Ацо Шопов

(сп Силјан 2015: 271)

Вид на песна: _____. Стилски фигури: _____

в) *Шо сторив, шо се заљубив,
беља си зедев, леле, на глава.
Сите доктори, леле, дојдоа,
никој ми чаре, леле, не најде.*

Шо сторив, шо се заљубив – народна песна

Вид на песна: _____. Стилска фигура: _____.

г) – *Пушти гранки од нас
твој плод сме,
молат прстите од треве
– Зави нè во својата кора
мраз нè боли, стебло.*

Песна на војникот два метра в земја – Славко Јаневски

(сп Ѓурчинов 1989: 34)

Рима: _____. Стилска фигура: _____.

На празните места напиши каква рима е употребена во стиховите и која стилска фигура се среќава во нив, а потоа подвлечи ги зборовите во кои има обезвучување на согласките на крајот на зборот:

а) *Везилке, крени наведена лика,
погледај в небо во претпладне златно:
се шири таму и чудесно блика
твојата везба на синото платно.*

*За тебе нема ни вечерен запад
ти – морно око на трепатна срџна,
две бои таму и горат и капат,
две шарки твои – црвена и црна.*

Везилка – Блаже Конески

(сп Силјан 2015: 261)

Рима: _____ . Стилска фигура: _____ .

б) *Па се фатив за два кола,
за два кола, за два збора,
та си влегов во градина,
та си набраф киска цвеќе,
та си влегов в земјан ќерал...*

народна песна

Рима: _____ . Стилска фигура: _____ .

Во следниве стихови се јавуваат некои стилски фигури. На празните места напиши за која фигура станува збор и подвлечи ги зборовите во кои правилно се употребени гласовите *Г, Ѓ, К* и *Ќ*:

а) *Лист по лист кини
лист по лист нижи*

*лист по лист, превртуј, притискај,
лист по лист милно, таговно реди...*

Тутуноберачите – Кочо Рацин

(Рацин 1987: 126)

б) *Гордо стоиш ловкенска планино*

*Над облаци глава си кренала,
Та под себе гордо разгледуваш
Што чудеса природата збрала...*

На Ловкен – Петар Петровиќ Његош

(сп Силјан 2015: 670)

в) *...нижи си гердан денови,*

*нижи си алки ковани
нижи си синџир железен
околу вратот навезен!*

Денови – Кочо Рацин

(Рацин 1987: 123)

На празните места напиши ја стилската фигура во речениците и во песната и подвлечи ги зборовите во кои правилно се употребени гласовите *ЛЈ, Љ, Н* и *Њ*:

а) *Дај им криља на мислите.*

б) *Жената има челична волја.*

в) *Конските нозе се насираат во полето.*

г) *Дедо ми многу сака да јаде свинско месо.*

ѓ) *Лиљана мома убава,
Лиљана ситен босилек,
Лиљана розов каранфил.
Лиљана црвен трендафил.*

Стојан и Лиљана – народна песна

Откриј ја стилската фигура во дадениве стихови и во реченицата и заокружи го зборот во кој е правилно употребен гласот *Ј*.

а) *А во кошот, крај малечок оган,
пришат скоро поткастрени вејки,
чрчорат и песна мила пеат,
низ плач пеат и низ песна плачат.*

Смртта на Смаил-ага Ченгик – Иван Мажураниќ

(Сп Силјан 2015: 616)

б) *Он ми сака голема таина:
на ден ми сака по две бочви вино,

и ми сака по бочва ракија,
и ми сака по три млади крави.*

Болен Дојчин – народна песна

в) *Дечињата, гушинати, слатко си се смееја.*

Прочитај ги внимателно стиховите и одговори на прашањата.

а) *Црна се чума зададе
там' долу Македонија,
там' долу Демир Капија.
Кој ќе се јунак изнајде,
чумата да ја пропади
од жална Македонија.*

За каков вид поезија се работи?

Како го откри тоа?

Која стилска фигура е претставена со овие стихови?

Кој правописен знак се сретнува во стиховите?

Кој глас е заменет со тој знак?

б) *...па сè ми се чини: липа некој во една стара чевла
и висат тажно две меки уши
и паѓа 'рѓа по нечие злато...*

Улица без излез – Славко Јаневски

(сп Ѓурчинов 1989: 35)

Која стилска фигура е претставена со овие стихови?

Кој правописни знаци се сретнуваат во стиховите?

Кој глас е заменет со тој знак?

в) *Одрами Мицко берданка,
нишани Цемо по рамо.
Прснал ми Цемо да бега
по таа река Слатинска.
– Почекај, куче кическо!
Да видиш пушка как' дути
Да видиш сабја как' сече.*

Не седи Цемо слободен – народна песна

Која стилска фигура е претставена со овие стихови?

Кој правописен знак се сретнува во стиховите?

Кој глас е заменет со тој знак?

Прочитај ги дадениве стихови и доврши ги речениците со она што се бара.

а) *Снага ѝ шума борова,
очи ѝ – бистри кладенци,
лице ѝ – пупка трендафил,
а коси – трева зелена.*

Партизанска пролет – Ацо Шопов

(Шопов 1976: 47)

Во овие стихови се открива стилската фигура _____. Тоа се забележува преку _____.

Од правописните знаци се употребени _____ и _____.

Знакот _____ означува _____.

Знакот _____ покажува дека _____.

б) *Фабриците свират – момчиња се губат.*

Таговна – народна песна

Во овој стих се јавува стилската фигура _____ . Тоа се забележува преку _____ .

Употребен е правописниот знак _____. Тој означува

_____.

в) *Пилците пеат – ти плачеш,*

слнцето грее – ти темнееш.

...таму зора црвенеа –

мое срце ми црнее.

Елегии за тебе – Кочо Рацин

(Рацин 1987: 131–132)

Во овие стихови се јавува стилската фигура _____. Тоа се забележува преку _____ .

Употребен е правописниот знак _____. Тој означува

_____.

г) *Коњ водам – пешки одам.*

Босилек садам – пелин никнува.

Тесна куќа – широко срце.

Компир гледа – месо вади.

Овие реченици претставуваат _____. Тие се создадени од _____ .

Во нив е употребен правописниот знак _____. Тој означува _____ .

_____.

72. Учениците на вака организираните часови се особено заинтересирани, мотивирани и кај нив се буди натпреварувачкиот дух. Часовите од ваков тип се навистина динамични и успешни, целосно ги ангажираат учениците. Покрај тоа, на наставникот му овозможуваат да добие сознанија за степенот и квалитетот на стекнатите знаења на учениците и за тоа колку тие знаења се функционални, односно колку имаат практична примена во писменото изразување.

3.5. Значење на наставата по правопис во образованието

73. Имајќи ја предвид, пред сè, основната цел на правописот, кој се јавува како средство за писмено јазично комуницирање (изразување), можеме слободно да кажеме дека правописот има социјално и општествено значење, бидејќи воспоставените правописни правила и норми се подеднакво задолжителни за сите говорители, т.е. сите припадници на човечкиот род. *Наставникот е должен кај учениците да ја всади свеста за ваквата практична важност на правописот. Барањето да се совлада системот од правила за литературно, единствено пишување е основна општествена традиција* (Паноска 1980: 134).

74. Изучувањето на правописот на македонскиот јазик и примената на правописните правила во писменото изразување, освен практично имаат и големо образовно и воспитно значење за учениците (Делчева-Диздаревиќ 2003: 334). Преку законитостите на јазикот, учениците, првенствено треба да ги сфатат комуникативната улога на јазикот и придонесот за нивниот интелектуален развој.

74.1. Образовното значење се состои во добивање на знаења за законитостите врз кои е поставен македонскиот стандарден јазик. Исто така, познавањето на правописот му помага на ученикот да ја следи наставата по другите наставни предмети, подобро да напредува во образованието и самостојно да користи книги и други извори на знаење вон наставата и училиштето, во насока на негово самообразование. Наставата по правопис постепено и систематски го збогатува и речникот на учениците и придонесува за нивна сигурност во усното и писменото изразување. Истовремено ја развива и културата на читањето, учениците започнуваат да читаат правилно, логично и убаво. Познавањето на правописот на сопствениот јазик е од особено значење и за учење на други, странски јазици. Учењето странски јазик не е можно без знаење на законитостите врз кои е граден тој јазик, на неговата граматика и на правописот.

74.2. Говорот е тесно поврзан со мислењето. Со говорот ги изразуваме нашите мисли, а со мислењето го сфаќаме она што е искажано со збор. Изучувајќи ги законите на јазикот, учениците ги развиваат своите мисловни процеси. Оттука произлегува воспитното значење на наставата по правопис. Со настојувањето учениците правилно

да пишуваат, односно убаво писмено да се изразуваат, се култивира усното и писменото изразување кај учениците и се развива љубов кон сопствениот (стандарден) јазик.

74.3. Правописните правила треба добро да се знаат за да може правилно да се применуваат во писменото изразување. Непознавањето на правописните правила може да доведе до големи недоразбирања, особено при писменото комуницирање (на пример, изоставањето или погрешното ставање само на една запирка или погрешна употреба на прашалник и извичник). Во тоа се согледува практичното значење на наставата по правопис. Ученикот треба да ја почувствува и разбере практичната вредност на наставата по правопис.

75. Поаѓајќи од апстрактниот карактер на граматичките и на правописните содржини и од нивната тежина, од една страна, и од нивниот придонес за развојот на говорот и мислењето кај учениците, од друга страна, се наметнува потребата на обработката на наставните содржини по правопис во основното училиште да ѝ се посвети посериозно внимание. Во одделенската настава се препорачуваат вежби за слушање, говорење, читање и пишување, а на крајот да се уочуваат и да се именуваат основните јазични факти. Најелементарните правописни правила се интегрирани во текстовите за читање или во писмените вежби од подрачјето изразување и творење. Учениците со нив треба да се запознаваат врз конкретна јазична материја, во состав на целокупната наставна дејност, а не преку учење на дефиниции и правописни правила напамет.

76. Правописот е составен дел од граматиката и затоа треба напоредно да се изучуваат граматичките и правописните правила (Делчева-Диздаревик 2003: 336). Кога се проучува некој збор од правописна гледна точка, треба, пред сè, да се анализира неговиот состав и неговата содржина. Потребно е да се набљудува правописниот облик на одредени зборови во заокружен текст (целина). Правилниот изговор на зборовите и речениците (правоговорот) е услов за нивното правилно пишување (правописот). При усното изразување нема да се појават недоразбирања ако секој збор и секоја реченица се јасно разграничени и нагласени, а при писменото изразување нема да дојде до тешкотии во разбирањето на содржината на текстот ако правилно се употребени интерпункциските и правописните знаци, големата и малата буква (на

пример, не е исто: *Роза* – име на жена – лице и *роза* – име на цвет – растение).

77. Треба да се има предвид, на учениците од одделенска настава да не им се објаснуваат некои правописни правила (како, на пример, обезвучувањето на крајот од зборот, едначењето на согласките по звучност, пишувањето на негацијата *не* одделно од глаголот), зашто тие не се способни да ги разберат. Добро е учениците да го слушнат изговорот на тие зборови, а потоа да видат како тие се пишуваат. На тој начин полесно ги запомнуваат и ги применуваат во писменото изразување.

78. Правилното изразно зборување и читање се најзначаен услов за усвојување на правописот. Навиките за правилно пишување се формираат во подолг временски период. Наставникот е оној кој треба да настојува да формира навики за правилно пишување кај учениците. Преку интересни активности, игра, тој треба да се обиде, на едноставен начин, да им ги прикаже значењето и вредноста на доброто, убаво пишување. Наставникот мора да ги открие најчестите грешки што ги прават учениците од неговото одделение, прегледувајќи ги домашните работи, писмените вежби и писмените работи.

79. Треба постојано да се води грижа за грешките коишто ги прават учениците. Уште со самото воведување на учениците во македонскиот стандарден јазик, неопходно е наставникот во својата работа вниманието да го насочи кон отстранување на грешките што учениците ги прават во зборувањето, користејќи дијалектизми од местото од коешто потекнуваат. Тоа треба да го има на ум на секој час од секое програмско подрачје во наставата по Македонски јазик (Читање, литература и лектира; Изразување и творење; Медиумска култура; Јазик). Мора постојано да се интервенира при појавувањето на правописните грешки, зашто инаку тоа може да стане навика којашто трајно ќе се вкорени. Наставникот треба да ја користи секоја можност за забележување на грешките кои ги прават неговите ученици (независно дали станува збор за обработка на нов текст, за игра, говорна вежба, за поправка на писмена работа и сл.) и да укажува на правилата и нормите од правописот. Имајќи го предвид фактот дека се работи за ученици од помала возраст, наставникот мора особено да внимава тоа да не биде директно, со посочување на ученикот кој згрешил или на неговата задача. Во текот на часот, тој може повеќепати да се наврати на изученото правило (она кај коешто почесто забележувал неправилна употреба).

80. Наставата по граматика укажува на правилата за писмено изразување, овозможува развој на јазичното мислење, придонесува за збогатување на изразот кај учениците. Со тоа мислата е јасна, концизна, логична, не дава можност за двоумење и двосмисленост во однос на писмениот израз. Со секојдневно ставање акцент врз правилната примена на јазичните законитости, тие кај учениците преминуваат во навика. На овој начин, кај децата се развива чувството за убавината на македонскиот стандарден јазик, а со тоа се добива подобра јазична и општа култура.

II. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП

1. Проблем за истражување

81. Искуствата од наставната практика и резултатите од многубројните истражувања реализирани во минатото и во поново време укажуваат на незадоволително ниво на јазична писменост на учениците. Голем дел од учениците го завршуваат средното образование без добро владеење на македонскиот стандарден јазик и на неговите јазични законитости и норми. Во нивните завршни испити (матурски писмени работи) се забележуваат англицизми, дијалектизми и многу граматички и правописни грешки. Таквата навика, да не се употребува македонскиот стандарден јазик, во голема мерка се должи на влијанието на: семејството, училиштето, учебниците од кои учат учениците, наставните програми, радиото и телевизијата, интернетот, социјалните мрежи, весниците и др. Овие фактори влијаат учениците во усната и писмената комуникација повеќе да употребуваат зборови и изрази од англискиот јазик и дијалектизми, наместо зборови и изрази од македонскиот стандарден јазик и да прават многу граматички и правописни грешки во своите писмени вежби. Истото се однесува и на студентите.

82. Темелите на јазичната писменост се поставуваат во почетните години од образованието на детето. Посветувањето поголемо внимание на правилата за пишување, т.е. на правописните правила и норми, во овој период е од особена важност за понатамошното образование на учениците. Тоа овозможува непрекинат процес на развивање на младата личност и на совладување на содржините по сите наставни предмети со леснотија и задоволство. За таа цел неопходно е да постои свест кај сите лица директно или индиректно вклучени во воспитно-образовниот процес (составувачите на наставните програми по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература, авторите на учебниците и учебните помагала по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература и главните субјекти – наставниците и професорите по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература и учениците од основно и од средно образование).

83. Добивањето навика за правилно писмено изразување треба да е стремеж и приоритет на секоја личност. Тргувајќи од фактот дека најчест вид грешки во писмените вежби и задачи на учениците од основното и од средното образование се правописните грешки, како проблем за проучување во ова истражување се наметна

зачестеноста на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во наставната практика (правописни грешки и пропусти во писменото изразување на учениците од сите одделенија од основното образование и од сите наставни години од средното образование).

2. Предмет на истражувањето

84. Предмет на ова истражување е примената на правописот во наставната практика. Таа се разгледува преку: наставните програми по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература, учебниците по Македонски јазик за основно образование (II – IX одделение) и по Македонски јазик и литература за средно образование (I – IV година), училишните и домашните тетратки по Македонски јазик, односно писмените вежби на учениците од III до V одделение и тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средното образование. Направена е анализа на правописните пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од основно и од средно образование. Овие пропусти се разгледуваа од аспект на возраста на учениците и на нивниот просечен успех. Се проучуваше поврзаноста на бројот и видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик со возраста на учениците и со просечниот успех на учениците.

85. Правописните пропусти се разгледуваа во сите категории: пишувањето на самогласките, пишувањето на согласките, едначењето на согласките по звучност, обезвучувањето на согласките на крајот од зборот, пишувањето на удвоените согласки, пишувањето на согласните групи, употребата на голема буква, слеаното и разделеното пишување на зборовите, делењето на зборот на крајот од редот, скратувањето на зборовите, транскрипцијата на личните имиња на латиница, употребата на интерпункциските и на правописните знаци). Беше извршена проверка на зависноста на бројот и видот на правописните пропусти од наведените фактори.

3. Цел на истражувањето

86. Целта на истражувањето е надминување на слабостите во правописните знаења на учениците и подобрување на јазичната писменост на учениците од основно

и од средно образование, односно зголемување на квалитетот на наставата по Македонски јазик во основното образование и на наставата по Македонски јазик и литература во средното образование, особено во подрачјето Јазик. Се проучуваа наставните програми по Македонски јазик за сите одделенија од основното образование, наставните програми по Македонски јазик и литература за сите наставни години од средното образование, учебниците по Македонски јазик за сите одделенија од основно образование и учебниците по Македонски јазик и литература за сите наставни години од средно образование, а истовремено се откриваше и видот и бројот на правописни пропусти во писмените вежби на учениците од III до V одделение, во тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средно образование. Се истражуваше каде најмногу грешат учениците од основно и од средно образование; каков вид пропусти се јавува во однос на правописните правила на македонскиот јазик во нивното писмено изразување; дали се забележуваа помалку пропусти кај учениците од поголема возраст во споредба со учениците од помала возраст; дали беше во корелација просечниот успех на учениците со бројот на правописни пропусти.

87. Добиените резултати ќе послужат понатаму да се интервенира, да се преземат соодветни мерки за намалување на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од основно и од средно образование, да се извршат промени во наставните програми по Македонски јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование и во учебниците по Македонски јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование, со цел да се дојде до едно посакувано, задоволително ниво на јазична писменост во наставната практика, односно да се постигне поквалитетно образование кое ќе доведе до поголем број образовани индивидуи и поголем општествен напредок.

5. Вид на истражувањето

88. Целта на ова истражување е да придонесе за зголемување на квалитетот на наставата по Македонски јазик во основното образование и на наставата по

Македонски јазик и литература во средното образование, особено во подрачјето Јазик. Преку содржините од ова подрачје се постигнува јазична и правописна писменост, која им е неопходна на учениците во текот на нивното образование, а и понатаму, во нивниот живот, воопшто. Појдовна основа во ова истражување се училишните и домашните тетратки по Македонски јазик на учениците од III до V одделение, тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и тестовите по правопис на учениците од I до IV година од средно образование. Оттука следува дека истражувањето е *монодисциплинарно*.

89. Појавата на зачестеност на правописните пропусти во наставната практика се согледува континуирано, во сите 3 периоди од основното образование (I – III, IV – VI и VII – VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование) и во сите наставни години од средното образование (I – IV година). Според тоа, истражувањето е *развојно*.

6. Истражувачка парадигма

90. Истражувањето е насочено кон опишување на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик што се јавуваат во: наставните програми по Македонски јазик за основно образование и во наставните програми по Македонски јазик и литература за средно образование, учебниците по Македонски јазик за основно образование и учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование, писмените вежби на учениците од III до V одделение од основното образование и тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средно образование. Во тоа се согледува *квалитетот на појавата*.

91. Особено внимание се посветува на застапеноста на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во: наставните програми по Македонски јазик за основно образование и во наставните програми по Македонски јазик и литература за средно образование, учебниците по Македонски јазик за основно образование и учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование, и писмените вежби на учениците од III до V одделение од основно образование и

тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средно образование. Применети се статистичките тестови ANOVA (АНОВА – анализа на варијанса) и t-test (те-тест) за тестирање (проверување) на поставените хипотези. Оттука произлегува дека парадигмата е *квантитативна*. Дел од хипотезите се докажуваат и на дескриптивен начин. Резултатите се прикажани и графички, со цел да се добие подобра и појасна слика.

7. Истражувачки нацрт (дизајн)

92. Дизајнот на истражувањето е **дескриптивен**. Со ова истражување, во текот на три учебни години беа собрани сознанија со кои се опишаа пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во: наставните програми по Македонски јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование, учебниците по Македонски јазик за основно и по Македонски јазик и литература за средно образование, писмените вежби на учениците од III до V одделение и тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средно образование.

93. Истражувањето е реализирано во следниве учебните години: 2009/2010, 2010/2011¹⁴ и 2013/2014 година. На крајот од првото полугодие од учебната 2009/2010 г. (декември, 2009 г.) се собрани училишните и домашните тетратки по Македонски јазик на учениците од III до V одделение. На крајот од учебната 2010/2011 година (мај, 2011 г.) се собрани училишните и домашните тетратки по Македонски јазик на учениците од II одделение.¹⁵ На крајот од учебната 2013/2014 г. (мај, 2014 г.) е реализиран тест по правопис и диктат со учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и со учениците од I до IV година од средно образование, за време на часовите по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература.

¹⁴ Истражувањата реализирани во учебните 2009/2010 и 2010/2011 г. се дел од магистерскиот труд на Тасеска *Правописните грешки во писменото изразување на учениците од I и II циклус од основното образование* (2012).

¹⁵ Резултатите за знаењата по правопис на учениците од II одделение не се земени предвид поради

94. Применетите истражувачки постапки и активности во текот на собирањето на потребните податоци останаа неутрални во однос на појавата и не влијаеја врз неа. Се утврдуваа само пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, не се бараа причинско-последичните врски за појавата. Значи, станува збор за **нормативно-дескриптивен дизајн**.

8. Методи во истражувањето

95. Целта на ова истражување е да се открие состојбата во однос на јазичната писменост кај учениците од основното и од средното образование во Р Македонија. Поради тоа, применет е **методот на нормативна дескрипција** како метод на научно сознание. Се откриваа пропустите во однос на правописните правила во македонскиот јазик во писменото изразување и се опишуваа.

96. Во истражувањето се јавува и **аналитичко-синтетичкиот метод** како метод на научно заклучување. Беа поставени хипотези со кои се претпоставува некакво влијание на независните врз зависните варијабли (влијанието на возраста на учениците и на нивниот просечен успех врз видот и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик), а потоа тие се проверуваа со помош на инструментите (анкетен лист, тест по правопис и протокол за анализа на содржина).

97. За добивање на определени сознанија (за просечниот успех на учениците од II до V одделение и за откривање на видот и бројот на пропусти во однос на правилата на македонскиот јазик во писменото изразување на учениците од основно и средно образование), беа применети оперативните методи: **испитување на субјекти и анализа на содржина**. За потребите на анализата на содржина, се споредуваа определени варијабли меѓусебно. Оттука, произлезе потребата од примена на **компаративниот метод**.

98. За докажување на поставените хипотези беа употребени статистичките тестови ANOVA – анализа на варијанса (Anova: single Factor – Анова: еден начин/фактор и Anova: two-factor without replication – Анова: два начини/фактори без повторување) и t-test (те-тест). Според тоа, се јавува и **статистичкиот метод**.

фактот што учениците од оваа возраст се во фаза на описменување.

9. Истражувачки постапки и инструменти

99. За собирање на потребните податоци за проверка на поставените хипотези беа применети следниве постапки и инструменти: анкетање, тестирање и анализа на содржина (анкетни листови, тестови по правопис и протоколи за анализа на содржина).

99.1. Анкетање. Беа анкетирани наставниците од избраните одделенија (паралелки) заради откривањето на просечниот успех на секој ученик од одделението. **Анкетниот лист** (*прилог бр. 1, 2, 3*) ги содржи потребните податоци за варијаблите кои се однесуваат на возраста на учениците (соодветното одделение) и на оценките по сите наставни предмети. Него го пополнуваат наставниците, односно раководителите на паралелките кои беа случајно избрани.

99.2. Тестирање. Со оваа постапка беше изврши проверка на знаењата по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на учениците од I до IV година од средно образование. **Тестовите по правопис** содржат прашања кои се однесуваат на сите правописни правила од Правописот на македонскиот јазик (*прилог бр. 5 и 6*).

99.3. Анализа на содржина. Се проучуваат: наставните програми по Македонски јазик за сите одделенија од основното образование; наставните програми по Македонски јазик и литература за сите наставни години од средното образование; учебниците и учебните помагала по Македонски јазик за сите одделенија од основно образование; учебниците и учебните помагала по Македонски јазик и литература за сите наставни години од средно образование; писмените вежби по Македонски јазик на учениците од III до V одделение од основно образование; тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и тестовите по правопис на учениците од I до IV година од средно образование. **Протоколите за анализа на содржина** содржат насоки за анализирање на писмените вежби по Македонски јазик на учениците од III до V одделение, на тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и на тестовите по правопис на учениците од I до IV година од средно образование (*прилог бр. 7, 8 и 9*). Имено, протоколите (*прилог бр. 4, 11 и 12*) ги опфаќаат сите правописни правила групирани во категории, како во

Правописот на македонскиот јазик. Во рамките на секоја категорија се дадени нејзините делови. Така, на пример, од 1. категорија, *Грешки во пишувањето на самогласките*, се издвојува делот *Самогласките во непосреден допир*.

10. Варијабли во истражувањето

100. Во **независни варијабли** во ова истражување се вбројуваат: возраста на учениците (соодветните одделенија за основно образование: III, IV, V, VI, VII и VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и соодветните наставни години за средно образование: I, II, III и IV) и просечниот успех на учениците (добар, многу добар и одличен). Во **зависни варијабли** се вклучуваат: видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик (категиите пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик) и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик.

101. Возраста на учениците е претставена со соодветните одделенија и наставни години. Така, учениците на 8-годишна возраст се ученици од III (трето) одделение, учениците на 9-годишна возраст се ученици од IV (четврто) одделение, учениците на 10-годишна возраст се ученици од V (петто) одделение, учениците на 11-годишна возраст се ученици од VI (шесто) одделение, учениците на 12-годишна возраст се ученици од VII (седмо) одделение, учениците на 13-годишна возраст се ученици од VIII (осмо) одделение од 9-годишното основно образование, учениците на 14-годишна возраст се ученици од VIII (осмо) одделение од 8-годишното основно образование, учениците на 15-годишна возраст се ученици од I (прва) година од средно образование, учениците на 16-годишна возраст се ученици од II (втора) година од средно образование, учениците на 17-годишна возраст се ученици од III (трета) година од средно образование и учениците на 18-годишна возраст се ученици од IV (година) од средно образование.

102. Просечниот успех на учениците од III до V одделение се открива од анкетните листови наменети за наставниците од одделенска настава – раководителите на избраните паралелки. Наставниците, во листовите, го пишуваат името и презимето за секој ученик и просечниот успех што го постигнал ученикот во текот на првото полугодие од учебната година.

103. Просечниот успех на учениците од VI до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование се открива од тестовите по правопис наменети за учениците. Секој ученик, наместо име и презиме, на својот тест по правопис пишува шифра и го наведува просечниот успех.

104. Видот на правописни пропусти е даден со соодветните категории на правописни правила. Во категории на правописни правила во ова истражување се вбројуваат следниве: пишувањето на гласовите (самогласките и согласките и зборовите во кои се јавуваат фонетски промени кај согласките), употребата на големата и на малата почетна буква, слеаното, полуслеаното и разделеното пишување на зборовите, скратениците (акронимите) и скратувањата (абревијациите), транскрипцијата на личните имиња на латиница, делењето на зборот на крајот од редот, употребата на интерпункциските знаци и употребата на правописните знаци.

105. Бројот на правописни пропусти се определува за секој вид пропусти (за секоја категорија од правописните правила) одделно и вкупно. Тој е даден во прикажувањето и интерпретацијата на резултатите од истражувањето, претставен на графички начин (сликовито) и на описен начин.

11. Хипотетска рамка (хипотези)

106. Општа хипотеза:

Видот и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување на учениците од основно и од средно образование се детерминирани од возраста на учениците и од просечниот успех на учениците.

107. Посебни хипотези

Посебна хипотеза 1:

Возраста на учениците од одделенска настава од основното образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 2:

Возраста на учениците од предметна настава од основното образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 3:

Возраста на учениците од средно образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 4:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од одделенска настава од основното образование зависи од возраста на учениците.

Посебна хипотеза 5:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од предметна настава од основното образование зависи од возраста на учениците.

Посебна хипотеза 6:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од средно образование зависи од возраста на учениците.

Посебна хипотеза 7:

Просечниот успех на учениците од одделенска настава од основното образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 8:

Просечниот успех на учениците од предметна настава од основното образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 9:

Просечниот успех на учениците од средно образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.

Посебна хипотеза 10:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од одделенска настава од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.

Посебна хипотеза 11:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од предметна настава од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.

Посебна хипотеза 12:

Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од средно образование зависи од просечниот успех на учениците.

12. Популација и примерок

108. Популацијата ја претставуваат учениците од основните и средните училишта во Р Северна Македонија. Таа се дели на три стратуми (групи): ученици од источниот дел, ученици од западниот и ученици од централниот дел на Р Македонија. По случаен избор се избираат ученици од 3 градови од Р Северна Македонија, односно ученици од Скопје, Битола и Кочани. Според тоа, **примерокот е стратификуван**.

109. Примерокот го сочинуваат: учениците од III до VIII одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и учениците од I до IV година од средно образование, од основните и средните училишта во Р Северна Македонија, односно од Скопје, Битола и Кочани (ЦОУ „Елпида Караманди“ – Битола, ЦОУ „Даме Груев“ – Битола, ПУ с. Долно Оризари (ЦОУ „Даме Груев“ – Битола), ЦОУ „Тодор Ангелевски“ – Битола, ПУ Стрелиште, ПУ Г.Оризари (ЦОУ „Тодор Ангелевски“ – Битола), ЦОУ „Крсте Петков Мисирков“ – Бистрица, ПУ с. Кравари (ЦОУ „Крсте Петков Мисирков“ – Битола), ОУ „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, ОУ „Даме Груев“ – Битола, ОУ „Св. Кирил и Методиј“ – Кочани, СОУ „Орце Николов“ – Скопје, СОУ „Јосип Броз-Тито“ – Битола и СОУ „Љупчо Сантов“ – Кочани). Опфатени се ученици од различни делови на Р Северна Македонија, со цел да се добие една сеопфатна слика за состојбата со јазичната писменост во наставната практика во целата земја.

III. ЕМПИРИСКИ ПРИСТАП
(Интерпретација на резултатите)

1. Правописот во основното образование

1.1. Наставата по правопис во основното образование

1.1.1. Наставен план и наставни програми по Македонски јазик за основно образование

110. Предметот Македонски јазик во основното и во средното образование, на територијата на Р Северна Македонија, во годините по Втората светска војна, имал статус на задолжителен наставен предмет. За време на 74-годишниот период наставните планови и програми по овој предмет претрпеле многу промени, кои, за жал, биле повеќе формални, отколку суштински (Алексова 2009: 32). Последните промени беа направени во 2006 г., како резултат на последната реформа на основното образование во нашата земја. Таа се однесува на воведувањето на 9-годишно основно образование, наместо дотогашното 8-годишно¹⁶.

111. Во Наставниот план за 9-годишното основно образование за учебната 2013-2014 г.¹⁷, за предметот Македонски јазик беше предвиден следниов фонд на часови:

II одделение – 6 часа неделно, односно 216 часа годишно;

III одделение – 6 часа неделно, односно 216 часа годишно;

IV одделение – 5 часа неделно, односно 180 часа годишно;

V одделение – 5 часа неделно, односно 180 часа годишно;

VI одделение – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно;

VII одделение – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно;

VIII одделение – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно и

IX одделение – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно.¹⁸

Содржините по предметот Македонски јазик се распределени во одделни програмски подрачја: *Почетно читање и пишување; Јазик; Изразување и творење;*

¹⁶ *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*, Скопје: МОН/БРО, 2007.

¹⁷ Даден е фондот на часови од Наставниот план за учебната 2013-2014 г. зашто последната фаза од истражувањето беше реализирана во таа учебна година.

¹⁸ Во периодот кога беше спроведено истражувањето за учениците од предметна настава, во основното образование имаше ученици од VIII одделение од 8-годишното основно образование и од VIII одделение од 9-годишното основно образование. Учениците од IX одделение од 9-годишното основно образование не беа вклучени во воспитно-образовниот процес, како дел од последните реформи во основното образование.

Читање, литература и лектира; Медиумска култура. Сите овие подрачја во себе вклучуваат неколку компоненти: содржини, поими, цели, активности и методи. За секое програмско подрачје е предвиден определен фонд на часови (табела бр. 1.).

	Почетно читање и пишување	Јазик	Читање, литература и лектира	Изразување и творење	Медиумска култура
II одделение	70	20	80	36	10
III одделение	70	20	80	36	10
IV одделение	/	70	70	30	10
V одделение	/	70	70	30	10
VI одделение	/	50	50	34	10
VII одделение	/	50	50	34	10
VIII одделение (8-годишно)	/	50	50	34	10
IX одделение (9-годишно)	/	50	50	34	10
X одделение (9-годишно)	/	50	50	34	10

Табела бр.1. Фонд на часови предвиден за секое програмско подрачје по предметот Македонски јазик во сите одделенија од основното образование

112. Програмските подрачја сочинуваат единство за реализација на наставните цели и задачи по предметот Македонски јазик. Постојано упатуваат едно на друго и на тој начин овозможуваат успешно и непречено одвивање на наставата по овој предмет (Петковска 2010: 289).

113. Двете најголеми подрачја во сите одделенија од основното образование се *Јазик* и *Литература*. Како што се забележува од табела бр. 1., процентуалниот сооднос на програмските подрачја *Јазик* и *Читање, литература и лектира*, од IV до IX одделение е 50 : 50. Во првите одделенија од првиот период од основното образование, II и III, предност му е дадено на подрачјето *Почетно читање и пишување* зашто во овие одделенија учениците добиваат елементарна (почетна) писменост (букварски период).

114. Според структурата, наставните програми по Македонски јазик се спирални. Запознавањето на учениците со новите наставни содржини од одделение во одделение се одвива постапно и со умерено зголемување на нивната сложеност. Во повисоките одделенија се повторуваат само оние изучени содржини што се во

функција на новите (Алексова 2009: 34). Хоризонталната поставеност на наставните содржини (во одделните програмски подрачја) и вертикалната поставеност (во наставните програми за сите одделенија) и почитувањето на принципот од полесно кон потешко, од поедноставно кон сложено, придонесуваат за градење на систем на трајни знаења и способности кај учениците, применливи не само во наставата по Македонски јазик туку и по останатите предмети, а со самото тоа и во секојдневниот живот (Петковска 2010: 289–290).

115. Содржините во наставните програми се распределени врз принципите на: научност, систематичност и последователност, достапност и сообразување со можностите на учениците (Соколова 2010: 263). Врз основа на наставната програма по македонски јазик, наставникот прави планирање за својата работа и тоа: годишно, месечно и тематско.

116. За наставата по Македонски јазик во одделенска настава (I – V одделение) е карактеристичен јазично-изразниот пристап, заснован на иманентната граматика (Петковска 2010: 291). Запознавањето со содржините од *Јазик* пожелно е да се направи со организирање на вежби за слушање, говорење, читање и пишување, а потоа да се настојува да се согледаат и именуваат основните јазични поими и правила. Истиот пристап се однесува и на наставата по предметот Македонски јазик во предметна настава (VI – IX одделение), само што за учениците од оваа возраст се предвидуваат практични јазични вежби за правилна употреба (Петковска 2010: 291).

1.1.1.1. Анализа на наставните програми по Македонски јазик од програмското подрачје *Јазик* (делот за правопис)

117. Програмското подрачје *Јазик* претставува јадро на предметот Македонски јазик. Наставата за основните поими за јазикот, граматиката, синтаксата, лексиката, стилистиката, правописот и правоорот е од фундаментално значење за воспитно-образовната работа во нижите одделенија од основното образование (Петковска 2010: 290). Наставникот по македонски јазик треба да настојува преку наставните содржини од ова подрачје да побуди интерес кај учениците за проучување на македонскиот јазик. Тој ќе го постигне тоа постепено, запознавајќи ги учениците, пред сè, со структурата на јазикот и со неговата функционална страна. Со мајсторско обликување на јазичниот

израз ќе успее да им го долови волшебството на зборот и ќе им ја покаже на учениците поврзаноста меѓу јазикот и литературата.

118. При анализата на наставните програми по Македонски јазик од програмското подрачје *Јазик*, за секое одделение одделно (II – IX одделение), се земени предвид содржините по правопис од најновите наставни програми (од 2007 и 2008 г.), составени од стручни лица од Бирото за развој на образованието (БРО). Поделбата на наставните содржини по правопис е направена врз основа на главите од најновото издание на Правописот (2015/2017 г.), а правилата за содржините се земени од Правописот од 1998 г.

119. Пишување на гласовите

Една од целите на Наставната програма по Македонски јазик за II одделение е учениците да се оспособат да ги применуваат елементарните граматички и правописни норми при читањето и пишувањето. Во II одделение учениците се запознаваат со поимот *глас* и ги изучуваат *големите* и *малите печатни* и *ракописни букви*. Од учениците се бара да научат да ги разликуваат буквите кои се помалку фреквентни (*џ, ѕ, з, с, ч, џ, ш, ќ, ѓ, л, љ, њ, р*) и правилно да ги употребуваат во писменото изразување. За таа цел, на часовите по Македонски јазик се реализираат вежби за разликување на овие гласови во говорот и за правилна примена во пишувањето.

Во III одделение учениците се запознаваат со правописот на одделни согласки: *ј, љ, њ, в, ф, џ, ќ, ѓ* и *х*. За таа цел се применуваат соодветни вежби. Учениците се оспособуваат за нивна правилна примена при пишувањето.

Во IV одделение учениците ги усвојуваат поимите за *самогласки* и *согласки* и ги разликуваат едните од другите. Се реализираат повеќе вежби за нивна усна и писмена примена со цел да се согледа разликата, особено во изговорот.

Учениците од V одделение се запознаваат со *звучните* и *безвучните согласки*. Ги разликуваат согласките по звучност. Се применуваат вежби за изговор и за пишување на сите согласки.

Во VI одделение учениците ги продлабочуваат знаењата и освен со поделбата на согласките на звучни и безвучни, се запознаваат и со *сонантите*.

Во VII одделение се прошируваат знаењата за согласките. Учениците умеат да ги поделат според начинот на образување. Тие на оваа возраст се запознаваат и со

самогласното р и со согласките на крајот на зборот.

Во VIII одделение се повторуваат стекнатите знаења за правописот на согласките: *ј, љ, њ, в, ф, џ, ќ, ѓ* и *х*.

120. Акцент и акцентирање

Во VI одделение се изучуваат правилата за *акцентирање на зборовите* (едносложни, двосложни и повеќесложни) преку вежби, читање и усно изразување. Учениците читаат зборови напишани на лист, онака како што е означен акцентот.

Во VII одделение учениците ги прошируваат знаењата за акцентирањето со изучување на правилата за *акцентирање на сложените зборови и на броевите*, како и со случаите на отстапувања од третосложното акцентирање.

Во VIII одделение знаењата за акцентот се продлабочуваат и се прошируваат со: поимот *акцентска целост*, *видовите акцентски целисти* и *правилата за акцентирање на акцентските целисти*.

Во IX одделение учениците се запознаваат со правилата за *акцентирање на туѓите (странските) зборови*. За таа цел се применуваат вежби со примери од соодветно избрани текстови кои вклучуваат туѓи (странски) зборови. Исто така, од учениците се бара и да наведат примери (зборови, реченици) на туѓи зборови кои ќе умеат правилно да ги изговорат (акцентираат).

121. Делење на зборот на крајот од редот

Учениците во II одделение за првпат се среќаваат со *зборот и реченицата*. Паралелно со изучувањето на буквите и пишувањето на зборови и реченици, во ова одделение тие се оспособуваат да ги делат зборовите на слогови, применувајќи цртичка. Се планираат вежби за *делење на зборовите на слогови* и за *пренесување на еден дел од зборот во нов ред*.

Во III одделение учениците се оспособуваат да ги препознаваат помалите делови на реченицата: зборот, слогот и гласот. Наставникот применува вежби за нивно полесно разбирање и определување. Една од целите на наставата по Македонски јазик, во трето одделение, е учениците да знаат да го определуваат бројот на зборовите во реченицата, бројот на слоговите во зборот и бројот на гласовите во зборот. Се применуваат низа вежби за составување на зборови од дадени слогови и букви. Друга цел е учениците да се оспособат за составување на реченици со правилен редослед на

зборовите во реченицата.

Учениците од IV одделение се запознаваат со делењето на зборот на слогови според правилата во македонскиот стандарден јазик. Се применуваат аналитички и синтетички вежби за поделба на зборот на слогови и за составување на збор од слогови. Исто така, во IV одделение учениците се оспособуваат и за усвојување на правописните правила за *пренесување на дел од зборот од еден во друг ред* и за нивната правилна примена при пишувањето.

122. Слеано пишување на зборовите

Со правилата за *слеано пишување на сложените зборови*, односно за слеано пишување на некои именки, придавки, прилози и броеви, учениците се запознаваат во VI одделение. Се применуваат вежби за слеано пишување на зборовите и диктат.

123. Употреба на голема буква

Во II одделение наставникот ги запознава своите ученици со правилото за пишување на голема буква *на почетокот на реченицата* и кај *сопствените имиња*. Се изведуваат соодветни вежби со цел да се уочи нејзиното место.

Во III одделение учениците ги прошируваат знаењата за употребата на големата буква кај *географските поими и празниците*. За таа цел се реализираат соодветни вежби.

Учениците во IV одделение продолжуваат со усвојување нови знаења за употребата на голема буква. За таа цел се планираат и изведуваат вежби за употреба на големата буква кај *сложените географски имиња, институции, адреси, списанија* и сл.

Учениците од V одделение се оспособуваат правилно да ја употребуваат големата буква при пишување на *имињата на народи и припадници на народи*, како и при пишувањето на *имињата на празници чиешто име започнува со број*.

124. Интерпункција

Во II одделение, учениците треба да се оспособат да ги препознаваат основните *интерпункциски знаци (точка, запирка, прашалник и извичник)* и да внимаваат на нив за време на читањето. Тие треба да знаат да ги применуваат и при пишувањето. Врз основа на нив, учениците ги разликуваат и видовите реченици по состав (расказна, прашална и извична).

Во III одделение учениците ја согледуваат функцијата на интерпункциските

знаци изучени во второ одделение (точка, запирка, прашалник и извичник), а се запознаваат и со *двете точки*, како интерпункциски знак. Се оспособуваат правилно да ги применуваат при читањето и пишувањето.

Во IV одделение учениците се запознаваат со *наводниците*. Во Наставната програма по Македонски јазик за IV одделение наводниците се именувани како правописни знаци (програмско подрачје *Јазик: Содржини: Правописни знаци – наводници*). Не смеело да се дозволи ваква грешка од никоја причина. Наводниците се назначени како интерпункциски знак уште од првото издание на Правописот од 1945 г. (*Македонски правопис* од 1945 г., изработен од комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета) и така останале и денес. Во оваа Програма стои дека учениците во ова одделение ја согледуваат примената на наводниците во реченицата за izdelување на имиња на институции, улици, списанија и книги. Имено, таму е наведено: *Програмско подрачје Јазик: Цели: Ученикот/ученичката да знае да ги употребува наводниците за izdelување на имиња на институции, улици, списанија и книги во реченицата.; Активности и методи: Вежби за препознавање и примена на наводниците при пишување на имиња на улици, списанија, книги и др.* Во правилото дадено под т. 389 а) во Правописот од 1998 г., на стр. 389 пишува: „Во принцип, меѓу наводници се ставаат наслови на книги, весници, списанија, литературни дела, потоа на друштва, хотели, претпријатија, фирми, фабрички марки, училишта и др.“. Не се спомнати имињата на улиците, но тоа што е наведено *и др.*, им дава слобода на составувачите на наставните програми по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература, а и по останатите наставни предмети, на лекторите и на сите други говорители и корисници на македонскиот стандарден јазик, да пишуваат онака како што самите сметаат дека е правилно.

Забелешка: Овие прашања заземаат место во најновото издание на Правописот од 2015 (2017) г. Застапено е правило кое ја оправдува постапката на авторките за споменување и на примери како погоре наведените. Тоа е дадено под т. 300, на стр. 124–125: *Меѓу наводници се ставаат именувања и наслови на: установи, весници, филмови, книги, хотели, здруженија, училишта, улици итн. (Го гледавме филмот „Пред дождот“.; Песната „Чија си“ во изведба на Славе Димитров е прогласена за најслушана.; Институтот за македонски јазик е сместен на ул. „Григор Прличев“ бр.*

5.). Сепак, и во ова издание на Правописот има недоречености. И тука не се наведени сите случаи за употреба на наводниците во едно правило, во рамките на дадените правила (употреба на наводниците за пишување на имиња на песни, на пример).

Во VI одделение учениците се запознаваат со интерпункциските знаци за директен говор. За таа цел се применуваат вежби за усно и писмено прераскажување. Интересно е тоа што во Наставната програма по Македонски јазик за VI одделение, како интерпункциски знаци за директен говор се наведуваат: *точката, запирката, прашалникот и двете точки* наместо *цртата (тире)* и *наводниците*. Така, во програмското подрачје *Јазик*, во делот *Правопис*, стои: **Цели:** *ученикот/ученичката да знае за правилната употреба на интерпункциските знаци; Содржини:* *употреба на интерпункциските знаци: точка, запирка, прашалник, две точки; Поими:* *интерпункциски знаци за директен говор (точка, запирка, прашалник, две точки); Активности и методи:* *вежби за правилна употреба на интерпункциските знаци во писменото изразување*. Анализирајќи го овој дел од Програмата, може да се забележи дека интерпункциските знаци *црта (тире)* и *наводници* никаде не се споменуваат. Ова е навистина сериозен и голем пропуст и во никој случај не може да биде оправдано.

Во IX одделение се повторуваат знаењата за интерпункциските знаци.

125. Правописни знаци

Во VII одделение учениците се запознаваат со знаците: *црта, цртичка, загради, ѕвездичка* и *апостроф*. Загрижувачки е тоа што овие знаци се наведени како интерпункциски, а освен цртата која се јавува и како интерпункциски и како правописен знак, сите други се правописни (**Содржини:** *употреба на интерпункциските знаци: црта, цртичка, загради, ѕвездичка, апостроф; Поими:* *интерпункција (поим), интерпункциски знаци; Активности и методи:* *вежби за правилна употреба на интерпункциските знаци (црта, цртичка, загради, ѕвездичка, апостроф) во писменото изразување*).

Во IX одделение се повторуваат и утврдуваат знаењата за овие знаци.

126. Скратеници

Во V одделение учениците се запознаваат со *скратеници за одредени зборови* (ОУ, ТВ, РМ, сл., стр., одд. и др). **некои од овие не се скратеници, ами акроними**

Преку вежби, тие се оспособуваат да ги препознаат во даден текст и успешно да

ги применуваат во писменото изразување.

Во VI одделение овие знаења се прошируваат со запознавање со *скратениците за обраќање кон лица, за мерки и други големини*. Се применуваат вежби за објаснување на посочени скратеници и за скратување на зборовите. На овој начин, учениците се оспособуваат да употребуваат скратеници во писменото изразување.

127. Предавање на македонското писмо со латиница

Во III одделение учениците се запознаваат со големите и малите печатни и ракописни латинични букви. За таа цел се применуваат соодветни вежби: за учување на разликите и сличностите меѓу печатните и ракописните букви на кирилица и латиница; читање на зборови, реченици и текстови напишани на латиница со печатни и ракописни букви; пишување на зборови и куси реченици на латиница со печатни и ракописни букви и вежби за правилно поврзување на буквите во зборот и во реченицата.

1.1.2. Учебници по Македонски јазик за основно образование

1.1.2.1. Застапеност и распределба на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик за основно образование

128. Учебникот како наставно средство и училишна литература

Учебникот е основен канал преку кој се пренесуваат информациите до учениците (Поповска 2008: 193). Тој служи како наставно средство и посебен вид училишна литература што има поливалентна функција во воспитно-образовниот процес, првенствено за интелектуален развој на учениците (Алексова 2009: 31). Учебникот, всушност, претставува посредник во интеракциско-комуникациската ситуација меѓу ученикот, наставните содржини и наставникот.

Во учебникот се вградени наставните содржини, засновани на обемот и структурата на наставната програма. Тој мора да се заснова на основните педагошки и методски барања и да ги следи последните достигнувања на науката (Поповска 2008: 198). Се пишува според барањата на наставниот план и наставната програма и посебно дидактички се обликува за да им послужи на учениците за секојдневна употреба во училиштето и надвор од него. Треба да биде создаден според барањата на воспитно-образовниот процес. Неопходно е да биде почитувана структурата на наставниот процес од сите аспекти. Тоа подразбира глобално дидактичко обликување на деловите од наставните теми од учебникот кое опфаќа: упатување на претходна подготовка на учениците или некое потсетување (повторување); внимателно обликување на излагањето на новиот материјал со определен сооднос на фактите што се усвојуваат и одредени прилози претставени сликовито; вежбање и повторување на наставните содржини; проверување на содржините. Во неговите содржини треба да бидат застапени: прашања, задачи, вежби, упатства за предвидените активности и проблеми, употреба на бои, илустрации итн. Овој тип на обликување на учебникот е особено значаен во основното образование кога учениците се оспособуваат за работа со текст. Во повисокото образование е помала разликата меѓу науката и наставниот предмет, па така е помал и степенот на дидактичко обликување на учебникот (Поповска 2008: 198). Според тоа, за добар современ учебник се смета оној кој ги исполнува овие услови, т.е. ги задоволува овие барања.

Од 2001 г., со одобрение на Министерството за образование и наука на Република Македонија, било прифатено да се издава повеќе од еден учебник за ист предмет во исто одделение (основно образование) или иста година (средно образование) (Алексова 2009: 32).

129. Придружна наставна литература

Како придружен наставен материјал на учебникот по соодветен наставен предмет се употребуваат и други, прирачни помагала: работни тетратки (работни листови), вежбанки, збирки текстови, компактни дискови и др. (Алексова 2009: 31). Целта на овие помагала, заедно со учебникот, е да влијаат на когнитивниот развој на учениците. Со нивна правилна употреба, учениците треба да се оспособат за користење и на други извори, покрај задолжителните (речници, енциклопедии, стручна литература, интернет и сл.).

130. Учебничката литература по наставниот предмет Македонски јазик

Денес, во наставната практика по Македонски јазик, учебникот е најупотребувано наставно средство. Тој се употребува без друга придружна литература, освен во одделенската настава (I – V одделение).

Од 2000 г. престануваат да важат работните листови, вежбанките и другите печатени наставни средства во предметната настава (VI – IX одделение) по предметот Македонски јазик. Како причина за нивното укинување се наведува тоа што тие не се употребувале и биле оценети како формално и содржински нефункционални. Со нив учениците биле ставени во крајно нетворечка позиција и, како последица на тоа, станале незаинтересирани за работа (Алексова 2009: 32).

Во наставната практика се актуелни учебници изработени според последните Наставни програми, од 2007/2008 г.

1.1.2.1.1. Анализа на учебниците по Македонски јазик за основно образование

131. Предмет на анализа се сите учебници по Македонски јазик, почнувајќи од првите учебници објавени веднаш по кодифицирањето на македонскиот јазик и озаконувањето на македонскиот правопис, односно од периодот по излегувањето на Граматиката на македонскиот јазик од Блаже Конески (1952 и 1954 г.) до денес. Тоа е

периодот од 1956 до 2010 г. (до последните објавени учебници). За учебниците од 1956 до 2006 г. се дадени само наставните содржини по правопис, а за учебниците од 2007 до 2010 г. е направена подетална анализа, со оглед на фактот што тие се најнови учебници кои се применуваат во наставата по Македонски јазик и сè уште се актуелни.

Во сите учебници е присутен принципот на научност и систематичност. Според овој принцип, знаењата од македонски јазик што се усвојуваат во училиштето треба да ги одразуваат последните достигнувања во науката за јазикот (лингвистиката), а усвојувањето на новите содржини мора да биде постапно и систематично.

1.1.2.1.1.1. Учебници по Македонски јазик за II одделение

А) Македонска граматика за II одделение од Илија Манев (1958)

Во овој учебник има само една содржина по правопис: *Знаци за запирање – две точки и запирка* (41). Запознавањето на учениците со нив се одвива по следниов редослед: дадени се примери за употребата на овие знаци (неколку реченици), потоа следуваат соодветните правила и на крајот вежби за утврдување на наученото. Вежбите се придружени со илустрации.

Б) Македонски јазик за второ одделение од Ленка Гогоска (2004)

Во овој учебник, во делот *Правопис и правоговор* (26) се дадени наставните содржини: *Печатна латиница* (26); *Ракописна латиница* (27); *Пишување правописни знаци* (28) и *Пишување голема буква* (29). Овие содржини се претставени низ неколку етапи: наведено е што треба да се научи од наставната единица, дадено е објаснување на поимите *правопис* и *правоговор*, дадени се препораки за учење, насоки за учење и вежби за учениците (задолженија).

Се забележуваат и некои јазични, т.е. правописни грешки: наместо поимот *наводници* се употребува поимот *наводни знаци*; се изедначуваат поимите *правописни* и *интерпункциски знаци*; неправилно се напишани влезните и излезните наводници (Кирил и Методиј).

1.1.2.1.1.2. Учебници по Македонски јазик за III одделение

А) Поуки за јазикот за III одделение од Годор Димитровски (1973)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Како пренесуваме дел од зборот во друг ред* (38); *Дали правилно ги изговараме согласките к и ч, г и џ?* (41); *Пишуваме со голема буква* (58); *Кога пишуваме две точки и запирка* (60); *Пишување на зборовите ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им, си* (62); *Ја научивме ли латиницата?* (44). Нивното прикажување е направено на следниов начин: новите правила се воведуваат преку даден конкретен пример (реченици или зборови) паралелно со соодветното објаснување, по што следуваат вежби и задачи за учениците.

Б) Граматика за III одделение од Војо Велјановски и Косара Гочкова (1997)

Во овој учебник се сретнуваат наставните содржини: *Пишување со голема буква* (42); *Пишување на зборовите и и ѝ* (46), *Поделба на зборовите на слогови* (61) Принципот на нивното претставување е следен: воведување во новата содржина и во новото правило преку расказ, објаснување и вежби за проверка на наученото (даден текст со грешки и друго задолжение). Во делот *Поделба на зборовите на слогови* има корелација со литературата. Запознавањето со правилото се одвива преку песни и басна.

В) Граматика за III одделение (прирачник) од Лилјана Ѓорѓиевска и Војо Велјановски (2003)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Зборовите се составени од слогови* (77); *Голема буква при именување на лица и народи, празници и наслови на книги* (80); *Скратено пишување на зборовите (кратенки)* (82). Нивното изложување е дадено низ овие чекори: даден е текст; прашања за размислување; објаснување со примери и задачи (барања) за учениците.

Г) Македонски јазик за трето одделение деветгодишно основно образование од Весна Настоска и Љубица Севдинска (2008)

Во овој учебник е застапена една наставна содржина по правопис: *Интерпункциски знаци* (45). Запознавањето на учениците со интерпункциските знаци *точка, запирка, прашалник, извичник и две точки* е направено на еден многу интересен начин. Имено, на почетокот од наставната содржина е дадена песна за

интерпункциските знаци (*Разговор со интерпункциските знаци* од поетот Глигор Поповски). Читателот го открива значењето на знаците преку дијалог. Им поставува прашања на знаците и добива одговор од нив. Авторките ги упатуваат учениците да внимаваат на интонацијата на гласот за изговорот на зборовите пред прашалникот, извичникот, точката и запирката. Потоа од учениците се бара да го прочитаат текстот што следува, внимавајќи притоа на употребените интерпункциски знаци. Се потсетуваат да го прифатат советот даден во песната за знаците за секој интерпункциски знак. Дадена е и задача учениците да проверат дали правилно ги употребиле интерпункциските знаци во своите тетратки, да ги пронајдат евентуалните грешки, повторно да ја прочитаат песната за интерпункциските знаци и да си ги исправат грешките. Исто така, од учениците се бара да си ги разменат тетратките едни со други и да проверат дали правилно ги употребиле интерпункциските знаци при пишувањето. Содржината што следува се надоврзува на претходната. Учениците се запознаваат со расказните, прашалните и извичните реченици.

Д) Македонски јазик за трето одделение за деветгодишно основно образование од Мито Спасевски, Лидија Гркова и Билјана Лалчевска-Серафимовска (2008)

Во овој учебник се сретнуваат две наставни содржини по правопис: *Голема буква* (125) и *Интерпункциски знаци* (126). За запознавање на учениците со првата наставна содржина, *Голема буква*, авторите тргнуваат од текст избран за таа цел во кој со задебелени букви се означени зборовите во кои е употребена голема буква и зборот што стои пред зборот што почнува со голема буква (*Јас живеам во градот Скопје.*). Веднаш под текстот се претставени правилата за употребата на големата буква и на крајот има една вежба за проверка на наученото. Вежбата е многу едноставна и кратка; За учениците се предвидени малку барања. Лошо е тоа што нема повеќе вежби за примена на научените правила, особено за учениците од оваа возраст. За да ги научат правилата за пишување (правопис) тие мораат постојано и многу да пишуваат.

Истото се случува и со втората наставна содржина, *Интерпункциски знаци*. Станува збор за следниве интерпункциски знаци: *точка, запирка, прашалник, извичник и две точки*. Дадени се дефиниција за интерпункциските знаци и елементарните правила за споменатите знаци, а на крајот има задача за учениците за да ги проверат

своите знаења за овие знаци. Тие треба да го прочитаат текстот во кој намерно се испуштени интерпункциските знаци и да ги стават тие знаци на соодветните места.

1.1.2.1.1.3. Учебници по Македонски јазик за IV одделение

А) Граматика за IV одделение од Ѓорѓи Ивановски (1956)

Во овој учебник се јавуваат овие содржини по правопис: *Запирка при редување зборови* (8) и *Две точки при редување зборови* (10). Тие се дадени преку следниве етапи: текст со истакнати зборови, објаснување и задачи (прашања).

Б) Граматика за IV одделение од Војо Велјановски и Бранко Коцевски (1997)

Во овој учебник се сретнува само една наставна содржина од правопис: *Употреба на голема буква* (64–66). Авторите прво ги потсетуваат учениците на изучените правила за употреба на голема буква. Потоа, преку даден расказ, во кој се истакнати некои зборови, ги запознаваат со новите правила кои се однесуваат на употребата на големата буква. Интересно е тоа што, по делот за запознавање со новите правила, во овој учебник има и еден поинаков вид вежба – активност за проверка на наученото – ребуси, по што следуваат вежби за учениците за самостојна работа со цел да се провери колку ги усвоиле новите правила.

Ребусите, како активности кои поретко се забележуваат во учебниците, будат голем интерес кај учениците и ги ставаат во поактивна позиција при совладувањето или утврдувањето на наставните содржини, независно дали тие треба да работат самостојно или во парови и групи.

В) Македонски јазик за IV одделение (Граматика – правила и вежби) од Ленка Гогоска (2002)

Во овој учебник, во наставната тема *Правоговор и правопис* се среќаваат следниве наставни содржини: *Правопис и правоговор на согласките ј, ќ, ч, ѓ, џ, в, ф* (37); *Скратено пишување на зборовни групи* (39); *Пишување голема буква по две точки и тире* (40); *Употреба на две точки, тире и наводни знаци* (41); *Употреба на загради* (42). Овие содржини се претставени преку примери за соодветните правила и задачи (вежби) за нивна примена.

Во овој учебник има многу неправилности во формирањето на речениците,

недоречености и грешки. Издвоени се некои од нив.

- 1) Поимот **наводници** е употребен како **наводни знаци**, а знакот не е напишан правилно (" " наместо „“).

Примери (37 стр.):

ПРАВОПИС И ПРАВОГОВОР НА СОГЛАСКИТЕ: j, k, c, g, z, v, f

J j

Во некои зборови " J " се изговара и се пишува, а во некои не. " J " се изговара и се пишува кога се наоѓа меѓу согласките а и и (шамија, географија, Австралија, чинија, хартија, партија).

K k – Ч ч

" K " се пишува во следниве зборови: ќерка, куп, меќава, леќа, повеќе, ќе, нејќам, бидејќи, одејќи, сеќавам, среќавам, вреќа, домаќин, шеќерен, ноќевам, среќен, цвеќе, бескуќник, покуќнина, свеќа, ноќ, маќеа, саќе, цвеќара.

- 2) Грешки при **употребата на големата буква**

Пример 1 (39 стр., Скратено пишување на зборовни групи):

ЗАДАЧА

Напиши ги скратено групите зборови:

Обединети Нации (наместо: Обединети нации), Европска Заедница (наместо: Европска заедница), македонска железница (наместо: Македонски железници), македонски народен театар (наместо: Македонски народен театар), македонска академија на науките и уметностите (наместо: Македонска академија на науките и уметностите), Соединети американски држави (наместо: Соединети Американски Држави), народна банка (наместо: Народна банка на Република Македонија).

Пример 2 (40 стр., Пишување голема буква по две точки и тире):

ПОДГОТОВКА

(кус расказ)

Ајде првин да го прочитаме расказот "Бели Кајчиња" (наместо: „Бели кајчиња“).

- 3) Грешка при пишувањето на **надредниот знак кај кратката заменска форма за женски род**

ПРИМЕР 1 (40 стр., Пишување голема буква по две точки и тире):

Јане **Ў** одговори: – Можеме да прочитаме и други раскази во кои се раскажува за летото. (наместо: Јане **ѝ** одговори: – Можеме да прочитаме и други раскази во кои се раскажува за летото.)

5) Изоставање на **членот кај определените именки**

ПРИМЕР 1 (40 стр., Пишување голема буква по две точки и тире).

ПРАШАЊА

Каков знак е ставен по двете точки и **тире**? (наместо: Каков знак е ставен по двете точки и **тирето**?)

б) Други **неправилности во формирањето на речениците, недоречености и грешки**

ПРИМЕР 1 (40 стр., Пишување голема буква по две точки и тире):

ИНФОРМАЦИЈА

Кога во расказот се наведува точно кој што рекол (директен говор) се става две точки (:), по нив куса црта (-) која се вика тире, па по неа се наведува директната реченица. Оваа директна реченица се пишува со голема буква. (Треба да стои: Кога во расказот, текстот е даден во директен говор, се пишуваат две точки, па црта – тире и потоа се наведува реченицата дадена во директен говор. Реченицата што е дадена во директен говор започнува со голема буква.).

ПРИМЕР 2 (41 стр., Употреба на две точки тире и наводни знаци):

ИНФОРМАЦИЈА

Две точки се употребуваат и кога се набројува нешто. На пример: Мајката од пазар купи: морков, компир, **јаболки** и јајца. (Треба да биде напишано: Мајката купи од пазар: морков, компир, **јаболка** и јајца.)

ПРИМЕР 3 (41 стр., Употреба на две точки тире и наводни знаци):

ВЕЖБА

Наведи по десет **примери** на: улици, училишта, библиотеки, кина, одморалишта и имиња на други институции. (Треба да стои: Наведи по десет **имиња** на: улици, училишта, библиотеки, кина, одморалишта и имиња на други институции.)

ПРИМЕР 4 (42 стр., Употреба на загради):

ИНФОРМАЦИЈА

Заграда се пишува во следниве случаи:

Кога пишуваме текст и сакаме нешто да кажеме со други зборови за да биде појасно. На пример: акцентирање (нагласување), страв (не страф), филџан (не вилџан). (Треба да биде напишано: Заграда се пишува тогаш кога пишуваме текст и сакаме да кажеме нешто со други зборови за да биде појасно.)

Г) Граматика по македонски јазик за IV одделение деветгодишно образование од Нада Николовска и Војо Велјановски (2009)

Во овој учебник се претставени содржините: *Пренесување на дел од зборот од еден ред во друг ред* (85) и *Наводници* (87). И двете содржини се проследени со објаснување на правилата за нив (преку примери приспособени на возраста на учениците) и со задача за примена на новите знаења.

Д) Македонски јазик за четврто одделение од деветгодишно основно образование од Љубица Севдинска и Весна Настоска (2009)

Во овој учебник се дадени 3 содржини од правопис: *Пишување голема буква кај имињата на институции, адреси и списанија (весници, книги)* (24); *Пренесување на дел од зборот во друг ред* (31) и *Правописни знаци – наводници* (145).

Запознавањето со првата наставна содржина, *Пишување голема буква кај имињата на институции, адреси и списанија (весници, книги)*, има ваков тек: од учениците се бара да ги согледаат дадените реченици во кои имињата се означени со потемни букви од останатите зборови и да ја дополнат претставената табела со истакнатите имиња групирани според тоа дали станува збор за имиња на институции, адреси или списанија, книги и весници. Потоа следува дел за заклучување на она што е цел на часот, односно за новите правила за употреба на големата буква во кој има и прашања за размислување. На крајот се дадени задачи за проверка на наученото. За втората наставна содржина, *Пренесување на дел од зборот во друг ред*, авторките даваат примери за правилен и за неправилен начин на пренесувањето на дел од зборот во друг ред, на илустративен начин. Потоа, во табела ги прикажуваат правилата за оваа наставна содржина поддржани со соодветни примери, а на крајот од наставната содржина предвидуваат 2 поголеми задачи за проверка на наученото. Во третата

наставна содржина, *Правописни знаци – наводници*, авторките ги претставуваат правилата за интерпункцискиот знак наводници, а потоа бараат од учениците самостојно да одговорат на поставените задачи за да проверат колку научиле. Мора да се напомене дека во оваа наставна содржина има грешка во насловот. Имено, наводниците се именувани како правописни, наместо како интерпункциски знаци (*Правописни знаци – наводници*). Ова, најверојатно е резултат на начинот на кој се предадени содржините по правопис во Наставната програма по Македонски јазик за IV одделение.

Во овој учебник, во делот за објаснување на правилата за употреба на наводниците се сретнуваат и такви какви што не се дадени во *Правописот на македонскиот литературен јазик* од 1998 г. (појдовниот Правопис):

Правилно употребувај ги наводниците

– *Кај имиња на улици, хотели, фирми, претпријатија: ... Улицата „Партизански одреди“ е многу широка.*

– *Кај имиња на емисии, филмови, театарски претстави, манифестации: Ке пеам на „Златното славејче“. Мајка ми вечер ќе ја гледа операта „Тривијата“. Многу ми е интересна емисијата „Ај ти замижи“.*

И ова се должи на тоа како е дадена оваа содржина во Наставната програма по Македонски јазик за IV одделение. Во Правописот од 1998 г. не постои правило кое би го поддржало наведеното во учебникот дека со наводници се пишуваат имиња на емисии, филмови, театарски претстави, манифестации. Во новото издание на Правописот има правило за употреба на голема буква за пишување на имиња на улици (в. т. 124, во делот *Забелешка*).

Ѓ) Македонски јазик за четврто одделение од деветгодишно основно образование од Билјана Кртолица, Виолета Митовска и Весна Гавриловска-Аврамовска (2009)

Во овој учебник има две наставни содржини од правопис: *Пишување на голема буква* (44) и *Правописни знаци – наводници* (47). За наставната содржина, *Пишување на голема буква*, се поаѓа од претходно наученото и познатото. Авторките ги наведуваат учениците да се потсетат за изучените правила за употреба на голема буква. Тоа е направено со едно поставено прашање, а не со вежби. Потоа, се дадени табела со

новите правила за употребата на големата буква и соодветни примери за правилата. Од учениците се бара да пронајдат други примери под кои можат да се подведат новите правила за употреба на голема буква. На крајот од наставната содржина во учебникот се дадени задачи за проверка на наученото.

Запознавањето со наставната содржина за наводниците се врши по следниов редослед: разгледување на примерите од табелата во претходната наставна содржина и самостојно уочување на употребата на наводниците, претставување на нови примери за правилата за овој интерпункциски знак и дел за објаснување на тие правила, односно дел за запомнување. И тука се повторува истата грешка како во претходниот учебник за истото одделение. Наводниците, како дел од наставните содржини, се именувани како правописни, наместо како интерпункциски знаци (*Правописни знаци – наводници*). Во овој учебник нема правило кое не е дадено во Правописот од 1998, но се направени други покрупни грешки. Имено, и влезните и излезните наводници се напишани погрешно, „ “, наместо „ “ (стр. 47): *Во школската библиотека има многу книги. На една полица се наредени: „Волиебното самарче“, „Пинокио“, „Двојната Лота“ и сите лектури за четврто одделение. На втората полица се нашите детски списанија: „Другарче“, „Развигор“, „Наш свет“ и други.; Моето училиште се вика ОУ „Гоце Делчев“. Брат ми зема книги од библиотеката „Браќа Миладиновци“.* Освен во оваа содржина, наводниците се напишани на ваков начин и во останатите содржини во учебникот.

Е) Македонски јазик за четврто одделение од Љиљана Атанасова (2009)

Во овој учебник се сретнуваат следниве содржини од правопис: *Пренесување на дел од зборот во нов ред* (147); *Голема буква кај имињата на институции, адреси, списанија и празници* (163); *Правописни знаци – наводници* (164). И тука се погрешно именувани овие знаци, исто како во еден од претходните учебници. Запознавањето на учениците со содржината *Пренесување на дел од зборот во нов ред* се врши на тој начин што прво се дадени правилата проследени со примери, меѓу кои има правилни и неправилни, намерно ставени за да можат учениците да ја уочат разликата. За содржината *Голема буква кај имињата на институции, адреси, списанија и празници* прво се дадени реченици со истакнати зборови, по што следува дел за забележување и заклучување на она што е цел на часот (новата наставна содржина). Потоа се изделени

повеќе примери за примената на големата буква (за: адреси, институции, книги и списанија и празници) и на крајот следува дел за домашна работа (задача) за учениците за примена на наученото. За содржината *Правописни знаци – наводници* прво на илустративен начин се дадени примери, потоа прашања за размислување и на крајот – дел за заклучување, односно соодветните правила. И во овој учебник се повторува грешката за именувањето на наводниците како правописни знаци. Исто како авторките Севдинска и Настоска, и Атанасова прикажува некои правила за употреба на наводниците кои не постојат во Правописот од 1998 г.:

Каде се пишуваат наводниците?

- *При пишување наслови на книги, списанија, весници, филмови, емисии, опери¹⁹ и други уметнички дела.*
- *При пишување имиња на фирми, претпријатија, фабрики, улици²⁰, хотели и слично. (стр. 164)*

За разлика од другите авторки на учебници за IV одделение, Љиљана Атанасова ја истакнува важноста за правилно пишување на наводниците (влезни и излезни), што, секако, е позитивно.

1.1.2.1.1.4. Учебници по Македонски јазик за V одделение

А) Македонска граматика за V одделение и I клас од Благоја Корубин (1956)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Изговор и употреба на гласовите к, г, љ, њ, ј, с, и (23); Како ги изговараме звучните согласки на крајот на зборот (27); Како ги делиме зборовите при пишувањето (30)*. Низ сите содржини доминира истиот начин на работа. Најнапред е дадено објаснување за секое правило од наставната единица преку примери соодветни за возраста на учениците, а потоа следуваат вежби за самостојна работа на учениците.

Б) Граматика за V одделение од Војо Велјановски (1998)

Во овој учебник се сретнуваат следниве содржини од правопис: *Интерпункција во врска со директниот и индиректниот говор (18); Употреба на големи букви (36);*

¹⁹ Објаснувањето за ваквите правила и примери е дадено на стр. 164.

Самогласките во непосреден допир (78); Изговор и правопис на согласките љ и њ (79); Изговор и правопис на согласката ј (81); Изговор и правопис на согласките в и ф (83); Изговор и правопис на согласките к и г (84); Изговор и правопис на согласката s (85); Изговор и правопис на согласката ц (86); Изговор и правопис на согласката х (86); Пренесување на дел од зборот од еден ред во друг (88); Акцентот во македонскиот литературен јазик (91); Отстапување од третосложното акцентирање (92).

За запознавање на учениците со правилата, авторот тргнува од конкретен пример. За таа цел, тој се послужил со наменски реченици и извадоци од песни и дела на македонски автори. Тие се проследени со објаснување, а на крајот се дадени вежби и задачи наменети за учениците, за проверка на научените правила.

Во наставната содржина *Употреба на големи букви*, т.16 (39 стр.), во дадениот пример се јавува грешка при формата за обраќање кај именките (вокативот). Не е употребена наставката за машки род -е:

ПРИМЕР 1:

16. Голема почетна буква пишуваме во писма ако текстот по обраќањето зад кое стои запирка продолжува во нов ред.

а) *Почитуван директор,*
Денес во определеното време ја извршивме поставената задача.

Треба да стои: *Почитуван директоре,*
Денес во определеното време ја извршивме поставената задача.

б) *Почитуван директор, денес во определеното време ја извршивме поставената задача.*

Треба да стои: *Почитуван директоре, денес во определеното време ја извршивме поставената задача.*

В) Јазикот наш македонски: примери и вежби за V одделение од Љубица Севдинска и Нада Николовска (2001)

Во ова учебно помагало се застапени следниве содржини од областа на правописот: *Делење на зборовите на слогови и Слеано и разделено пишување на зборовите (38); Бележење на едначењето на согласките по звучност и пишување на зборовите во кои се врши обезвучување при изговорот (39); Правилна примена на*

²⁰ Истото.

интерпункциските знаци – точка, запирка, прашалник, извичник, цртичка, две точки, наводници (40). Авторките им нудат на учениците повеќе вежби за проверка на научените правила за овие содржини. Прашањата (задачите) во учебникот се правилно осмислени и бараат поголема мисловна активност на учениците. Приспособени се на нивната возраст.

Г) Македонски јазик за петто одделение од Димитар Пандев и Милка Миноска (2001)

Во овој учебник се дадени овие содржини: *Делење на зборовите на слогови* (81); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (84); *Бележење на едначењето по звучност на согласките* (85); *Знаци за интерпункција и за правопис* (86); *Точка* (87); *Запирка* (89); *Прашалник и Извичник* (90); *Две точки* (90); *Црта* (91) и *Наводници*. (91) Има детално објаснување за правилото со соодветно избрани примери, потоа барање за самостојна работа на учениците веднаш по правилото (повеќе прашања) и на крајот истакнат дел (запомни).

Д) Македонски јазик за петто одделение од Косара Гочкова (2002)

Во овој учебник се среќаваат следниве содржини од правопис: *Делење на зборовите на слогови* (67); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (68); *Бележење на едначењето на согласките по звучност* (69); *Пишување на зборовите во кои се врши обезвучување при изговорот* (70); *Правописни и интерпункциски знаци* (71); *Точка* (71); *Запирка* (72); *Прашалник и извичник* (73); *Цртичка* (74); *Две точки* (74); *Наводници* (74); *Да повториме и да ги утврдиме знаењата за правописните знаци* (75); *Обележување на директниот и на индиректниот говор* (76). Запознавањето на учениците со наставните содржини се одвива по следниов редослед: дадено е објаснување за правилото со соодветно избрани примери, истакнат дел за најзначајното (запомни), а потоа следува барање за самостојна работа на учениците.

Во наставната содржина, *Правописни и интерпункциски знаци* (71), се мешаат поимите *интерпункциски* и *правописни знаци*. Така, на стр. 71 стои: *Интерпункциските знаци се користат и како правописни знаци. Правописни знаци се: точка, две точки, три точки, црта, загради, запирка, прашалник, извичник, цртичка, наводници*. Наведените знаци се интерпункциски, со исклучок на заградите и цртичката. Исто така, подолу е напишано: *Правописните знаци ги употребуваме кога*

сакаме да упатиме писмена порака. Пораките можат да означуваат: соопштение (расказни реченици), прашање (прашални реченици), желба (желбени реченици), заповед (заповедни реченици). Од ова јасно се забележува дека интерпункциските знаци кои се употребуваат за означување на видот на речениците по содржина (точка, прашалник, извичник) се именувани како правописни знаци, што е погрешно. Дополнето е: **ЗАПОМНИ!** *Правописни знаци се знаците со кои ги означуваме речениците, интонацијата и пренесувањето на туѓите зборови.* Авторката, најверојатно, мислејќи на интерпункциските знаци, го употребила терминот правописни. Истото се однесува и на ова: *При писменото искажување правиме паузи, го подигнуваме или спуштаме тонот, искажувајќи свои или туѓи мисли. Притоа се служиме со правописните знаци. На тој начин оној што чита многу подобро ги открива нашите желби, намери и прашања.*

И во наставната содржина, *Да повториме и да ги утврдиме знаењата за правописните знаци (75)*, погрешно се именувани интерпункциските знаци. Така, таму пишува: *Во овој текст на најмалу 8 места недостасуваат реченични, односно правописни знаци: заграда, цртичка, наводници, две точки и др. Означи ги во текстот со црвена боичка.*

Ѓ) Македонски јазик и литература за петто одделение од Јадранка Владова (2002)

Во овој учебник се јавуваат следниве содржини од правопис: *Делење на зборовите на слогови (23); Слеано и разделено пишување на зборовите (25); Употреба на точката (69); Употреба на запирката (70); Прашалник и извичник (71); Црта и цртичка (72); Две точки (73); Наводници (74).* Запознавањето со нив се врши на следниов начин: потсетување на претходно изучените содржини и поврзување со новите (принцип на систематичност и последователност), вежби за доаѓање до новото сознание преку примери приспособени на возраста на учениците и дел за запомнување.

Е) Македонски јазик за V одделение од Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова (2003)

Во овој учебник се среќаваат следниве содржини по правопис: *Делење на зборовите на слогови (172); Слеано и разделено пишување на зборовите (174); Правописни знаци (176).* Запознавањето со нив се врши на овој начин: потсетување на

претходно ученото и поврзување со новото, објаснување преку примери со поттикнување на самостојно размислување за соодветното правило и вежби за повторување на наученото.

Ж) Граматика по македонски јазик за V одделение (Прирачник) од Нада Николовска-Катин и Војо Велјановски (2005)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од наставната тема *Правоговор и правопис: Изговор и правопис на некои гласови во македонскиот литературен јазик; Изговор на гласот ј (79); Изговор на гласовите к и г (81); Изговор на гласот с (82); Изговор на гласот џ (83); Изговор на гласовите љ и њ (84); Изговор на гласот х (86); Изговор на гласовите в и ф (86); Обезвучување на согласките на крајот од зборот (88); Употреба на правописниот знак точка (90); Употреба на правописниот знак две точки (91); Употреба на правописниот знак цртичка (91); Делење на зборовите на слогови (93); Слеано и разделено пишување на зборовите (95) и Едначење по звучност на согласките (99).*

Авторите даваат детален преглед на наставните содржини. Објаснувањето е широко и темелно. На крајот следуваат повеќе прашања и задачи за проверка на знаењата на учениците за правилата за дадените наставни содржини од правоворот и правописот на македонскиот јазик.

З) Македонски јазик за петто одделение од Љубица Севдинска и Весна Настоска (2010)

Во овој учебник се застапени овие содржини од правопис: *Интерпункциските знаци кај директниот говор: две точки, тире и наводници (117); Голема буква при пишување имиња на држави, нивни жители, народи, градови, села, области и нивните жители (134); Голема буква при пишување на празници чие име е напишано со број (цифра) (135); Скратеници.*

Првата наставна содржина по правопис, *Интерпункциските знаци кај директниот говор* следува веднаш по содржината *Директен говор* (117). Како интерпункциски знаци кај директниот говор се наведени: две точки, црта и наводници. Во овој поглед, јасно се забележува дека авторките не се воделе целосно од Наставната програма по Македонски јазик за V одделение, зашто во неа не се застапени овие знаци (дадена е само содржината за директен говор). Тоа е добро, зашто авторките

одлучиле да не се водат од грешките од Програмата туку да постапат правилно, онака како што бара јазикот (граматиката). Воведувањето во оваа прва наставна содржина од правопис се одвива по утврден тек: дадени се прашања за потсетување на директниот и индиректниот говор и реченица за размислување како ќе се означи директниот говор, дел за согледување, заклучување и применување – примери за 3 начини на предавање на директниот говор, дел за учење нешто повеќе (правила за употреба на наводниците по интерпункциските знаци точка, прашалник, извичник и три точки) и дел за примена на наученото (поставени задачи за учениците).

Во учебникот е наведено дека директниот говор се пишува на 3 начини. Дадени се примери за тие три начини на предавање на директниот говор. Едниот начин одговара на правилото под т. 391 б) од Правописот, кое гласи: „Кога директната реч не е во нов ред, пред почетокот и на крајот нејзин се ставаат наводници.“ Пример 1: *Пчеличката рече: „Убав е овој цвет, има многу полен“*. Другиот начин е соодветен на правилото под т. 395 б), кое гласи: „Ако објаснувачките зборови следуваат по директната реч, тогаш во зависност од нејзиниот карактер, зад неа се става запирка, или прашалник, или извичник, или неколку точки, а потоа се пишува црта (тире).; Запирката може и да отпадне.“ Примерот најмногу одговара на правилото под т. 396 во кое е наведено дека ваквите реченици можат да се напишат и со наводници: *„Убав е овој цвет, има многу полен“ – рече пчеличката*. Третиот начин е соодветен на правилото под т. 397, во кое стои: „Ако директната реч е разделена со објаснувачки (авторски) зборови на два дела, тогаш зад првиот дел, во зависност од неговиот карактер, се пишува запирка (во практиката таа обично се испушта), или прашалник, или извичник, или неколку точки, а потоа се става црта (тире)... “ Во продолжение на ова правило пишува: „по објаснувачките зборови се пишува точка, а потоа црта (тире) ако првиот дел од директната реч претставува завршена реченица; по нив се пишува само црта (тире) ако првиот дел од директната реч е незавршена реченица.“ Како дополнување на ова правило се јавува правилото под т. 398, со кое се дозволува ваквите реченици да почнуваат со наводници. Во истото правило се дадени примери со завршена реченица во првиот дел од директната реч и примери со незавршена реченица во првиот дел од директната реч. Примерот даден во учебникот е: *„Убав е овој цвет“ – рече пчеличката – „има многу полен“*. Во овој случај не може лесно да се

определи дали станува збор за завршена или за незавршена реченица во првиот дел од директната реч. Од примерите под т. 398 а) и б) дадени во Правописот јасно се гледа дека кога реченицата во првиот дел од директната реч е завршена, по неа не се пишуваат излезни наводници, туку само црта (тире): „*Јас сум доктор Воронов – рече тој. – Татко Ви ли е болен?*“ Ако се употребат излезни наводници по првиот дел од директната реч, односно ако двата дела од директната реч се стават во наводници, тогаш пред објаснувачките зборови, наместо црта се пишува запирка: „*Јас сум доктор Воронов*“, *рече тој. „Татко Ви ли е болен?“* Дадениот пример во учебникот отстапува од овие правила. Начинот на прикажување на директната реч во овој пример не е соодветен на правилата од Правописот. Непостоењето на интерпункциски знак по објаснувачките зборови внесува забуна кај читателот (ученикот), зашто не може да се открие дали се работи за завршена или за незавршена реченица во првиот дел од директната реч. Во учебникот е дадено објаснување за употребата на интерпункциски знак на крајот од реченицата во директен говор (правило под т. 394 а и б). По анализата на оваа наставна содржина може да се забележи дека изостануваат другите правила за употреба на знаците за директна реч, особено на цртата (тире).

За втората наставна содржина, *Голема буква при пишување имиња на држави, нивни жители, народи, градови, села, области и нивните жители*, авторките се служат со табела со имиња на држави, континенти, имиња на жители на држави и континенти, имиња на народи, градови, села, области и имиња на нивните жители. Потоа следува дел за запомнување во кој е објаснето за правописот на присвојните придавки и на крајот се наоѓа дел (задача) за проверка на научените правила за употребата на големата буква во овие случаи.

За воведување на учениците во третата наставна содржина, *Голема буква при пишување на празници чие име е напишано со број (цифра)*, авторките на почетокот наведуваат реченици со истакнати зборови за празниците чие име започнува со цифра (број). Веднаш потоа следува дел со прашања наменети за забележување и размислување за истакнатите празници. Паралелно на тоа има дел за заклучување, т.е. запомнување (соодветното правило за примената на голема буква за пишување на празници чие име е напишано со број, односно цифра). Исто така, за потсетување, се дадени претходно изучените правила за пишување на празници кои не вклучуваат број

(цифра). На крајот од содржината се наоѓа дел за примена на новите правила од наставната содржина (соодветни барања за учениците).

За запознавање на учениците со четвртата наставна содржина, *Скратеници*, авторките, како и за претходната содржина, се служат со реченици наменети за таа цел. Во нив се застапени зборови кои означуваат скратеници, означени со потемни букви. Од учениците се бара да размислат и да одговорат на неколку поставени прашања. На тој начин тие се воведуваат во наставната содржина предвидена за тој час. Потоа е даден дел за правилата за скратениците. Тоа е направено на еден интересен начин. На учениците им се става до знаење дека треба да ги препишат дадените примери за скратениците за секое правило, да дополнат, да ги научат правилата и да ги применуваат. На крајот се дадени барања за учениците за примена на наученото.

1.1.2.1.1.5. Учебници по Македонски јазик за VI одделение

А) Македонска граматика за VI одделение и II клас од Ѓорѓи Киселинов (1956)

Во овој учебник се сретнуваат следниве содржини по правопис: *Издначување на согласките по звучност* (34) и *Најчести гласовни промени (непостојани – подвижни самогласки е, а, о* (41); *Смекнување на заднонепчените согласки г, к, х и забните з, ц* (43). Дадени се примери (реченици), па преку нивна анализа се доаѓа до правилото. Потоа следуваат вежби за примена на наученото правило. Наставната содржина *Непостојани – подвижни самогласки е, а, о*, се однесува на испуштањето на самогласките, додека наставната единица *Смекнување на заднонепчените согласки г, к, х и забните з, ц*, се однесува на морфонолошките промени на согласките.

Б) Поуки за јазикот – учебник за VI одделение од Круме Кепески (1971)

Во овој учебник се претставени следниве содржини по правопис: *Правописните правила во врска со изучените глаголски форми* (66) и *Акцент (проширување на знаењата за акцентот во македонскиот литературен јазик и акцентот на туѓите зборови)* (69). Дадени се правилата за глаголските форми во сите времиња, па потоа следуваат зачаци за учениците за проверка на научените правила од овие наставни содржини.

В) Граматика за VI одделение од Косара Гочкова и Војо Велјановски (1999)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Едначење на согласките по звучност* (72); *Согласките на крајот од зборовите* (75); *Удвоени согласки* (76); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (82); *Употреба на запирката во проширената реченица* (86); *Интерпункција во врска со директниот говор* (91). Дадено е објаснување за сите правила на кое му претходи соодветен пример (збор, реченица, текст), а потоа следуваат вежби за примена на наученото. Авторот, како пример, употребува текстови од народната и уметничката литература (народна приказна, расказ, басна).

Г) Македонски јазик за VI одделение од Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова (2001)

Во овој учебник се дадени следниве содржини од Јазик кои се однесуваат на правописот: *Слеано и разделено пишување на зборовите* (23), *Правопис и правоговор* (29), *Отстапувања од правилата за едначење по звучност на согласките* (149), *Употреба на интерпункциските знаци запирка, наводници и две точки* (155). Станува збор за куси наставни содржини во кои не се дадени многу вежби за конкретна примена на правилата за пишување на овие согласки.

Д) Граматика за VI одделение (Прирачник) од Нада Николовска и Војо Велјановски (2002)

Во овој учебник, како содржини од правописот се среќаваат: *Изговор на гласовите: j, ĭ, k̄, s и џ* (69–71); *Интерпункција: запирка, наводници, две точки* (72); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (76).

Авторите ги поврзуваат новите содржини со она што учениците го знаат (го научиле во претходните одделенија). Предвидуваат вежби за потсетување на она што им е познато на учениците, размислување, согледување на новото, заклучување и за учење нешто повеќе.

Ѓ) Граматика по македонски јазик за VI одделение од Нада Николовска-Катин и Војо Велјановски (2005)

Во овој учебник, како содржини од правописот се среќаваат: *Интерпункција: запирка, наводници, две точки* (77); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (81).

Пристапот кон запознавање со новите содржини по правопис е ист како во

претходниот учебник (в. Д). Исти се и примерите и вежбите.

Е) Македонски јазик за VI одделение од Лилјана Ефимова и Анастасија Стојанова (2006)

Во овој учебник, во тематската единица *Јазик*, се сретнува делот *Правоговор и правопис* (163). Дадено е прво објаснување за правоговор (ортоепија) и правопис (ортографија). Потоа има дел за вежби, дел за потсетување на изученото од порано и дел за проверување на знаењата. Во рамките на делот *Правоговор и правопис*, се наоѓаат содржините: *Употреба на интерпункциски знаци (запирка, наводници и две точки)* (164) и *Слеано и разделено пишување на зборовите* (167). При запознавањето на учениците со наставната содржина *Употреба на интерпункциски знаци (запирка, наводници и две точки)*, дадено е објаснување за секој од овие знаци, по што следува делот за вежби за примена на овие знаци и за проверка на порано изучените интерпункциски знаци (*точка, прашалник, точка запирка, заграда, три точки, црта, полунаводници*). Тоа е направено преку една басна и преку соодветно избрани реченици. Во наставната содржина *Слеано и разделено пишување на зборовите* се претставени некои од правилата за слеано и разделено пишување на зборовите и правилата за пишување на зборовите со цртичка. Потоа следуваат вежби за примена на овие правила и еден дел за проверка на знаењата за овие правила.

Ж) Учебник по македонски јазик за VI одделение од Снежана Велкова и Соња Јовановска (2011)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Скратеници*, (31); *Слеано пишување на сложените зборови* (32); *Интерпункциски знаци: точка, запирка, прашалник и две точки* (36). Запознавањето на учениците со првата наставна содржина од правопис, *Скратеници (за обраќање, за мерки на метричкиот систем и за други мерки и големини)*, се одвива по следниов тек: потсетување на претходно научените и познати скратеници и задачи за повторување, запознавање со скратеници кои служат за обраќање (г., г-ѓа), задача за размислување (согледување) за употребените правописни знаци при пишувањето на скратениците и задачи за примена на новите знаења за скратениците. Во втората наставна содржина од правопис, *Слеано пишување на сложените зборови*, авторките на почетокот даваат неколку примери на сложени зборови и поставуваат прашање за учениците да се обидат да откријат што се

тоа сложени зборови. Веднаш по тоа е даден одговор и објаснување за барањето. Покрај одговорот, дадени се правила за слеано пишување на повеќе видови зборови (именки, придавки, прилози и броеви). На крајот се наоѓаат прашања и задачи за учениците за примена на научените правила. Запознавањето на учениците со третата наставна содржина, *Интерпункциски знаци: точка запирка, прашалник и две точки*, се врши постапно. Прво е дадено потсетување за тоа што се подразбира под правопис и за интерпункциските и правописните знаци. Потоа следуваат правила за интерпункциските знаци: точка запирка, прашалник и две точки и на крајот се дадени повеќе вежби за примена на научените правила за употреба овие знаци. Не се спомнати наводниците како интерпункциски знак. Авторките не се придржуваат потполно до Наставната програма по Македонски јазик за VI одделение, зашто во неа се предвидуваат содржини и за интерпункциските знаци за директен говор.

Во учебниците **Македонски јазик за шесто одделение** од Виолета Ѓорѓиевска-Димова, Гордана Алексова и Нина Анастасова-Шкрињаниќ (2001) и **Македонски јазик за шесто одделение** од Томе Богдановски (2003) нема содржини од правопис.

1.1.2.1.1.6. Учебници по Македонски јазик за VII одделение

А) Македонска граматика за VII одделение и III клас од Круме Кепески (1956)

Во овој учебник е дадена содржината: *Правописни правила и гласовни промени во врска со образувањето на глаголските форми* (97). Не се дадени прашања и вежби за примена на дадените правила.

Б) Поуки за јазикот – учебник за VII одделение од Круме Кепески (1969)

Во овој учебник постои една одделна тема – *Интерпункција*. Во неа се дадени правилата за употреба на: *Запирката во проширената и во сложената реченица* (48); *Употребата на точка запирка меѓу речениците* (55) и *Употреба на двете точки во реченицата* (57) Освен тоа, во овој учебник се сретнува и содржината: *Интерпункција во врска со директниот и индиректниот говор* (59). Дадени се примери во кои се забележува употребата на интерпункциските знаци (запирка, точка и запирка, две точки), а потоа е дадено правилото за нивната употреба и барања (задачи) за да се

провери колку се научени соодветните правила. Речениците кои се напишани за таа цел (запознавање со правилото и проверка на наученото правило) се правилно избрани и соодветни за возраста на учениците. Дел од нив се земени од книгите на македонски писатели (Блаже Конески, Јован Бошковски, Бранко Пендовски, Ванчо Николески, Владо Малески, Борис Бојациски, Видое Подгорец, Радован Петковски, Гого Ивановски и други). На овој начин е направена корелација меѓу литературата и јазикот.

В) Граматика за VII одделение од Круме Кепески (1983)

Во овој учебник ја има темата *Правопис*. Во неа се дадени деловите: *Најчестите случаи на скратување на зборовите (75)* и *Правописни знаци (77)*. Во првиот дел се прикажани најчестите случаи на скратување на зборовите. За таа цел се употребени соодветни реченици. По нив следува дел за вежби на изученото (активност на часот и за домашна работа). Во вториот дел, *Правописни знаци*, се дадени правилата за следниве правописни знаци: *точка, две точки, неколку точки, црта и цртичка, апостроф, надреден знак, загради и ѕвездичка*. По правилото за секој правописен знак има соодветни примери – реченици во кои се јавува знакот. На крајот од овој дел се јавуваат неколку барања за проверка на научените правила за наведените правописни знаци (за време на часот и како домашна задача).

Г) Граматика за VII одделение од Раско Лозаноски и Војо Велјановски (2004)

Во овој учебник се сретнуваат следниве содржини од правопис: *Правопис на согласката ј во 3л. множина кај глаголите од минато определено време и заповеден начин (67)*; *Скратување на зборовите (68)*; *Правописни знаци (69)*; *Точка; Две точки; Неколку точки (70)*; *Црта; Цртичка; Загради (71)*; *Апостроф; Надреден знак и Свездичка (72)* Редоследот за нивното прикажување е ист како во претходниот учебник (дадено е објаснување за соодветното правило поддржано преку соодветни примери, потоа дел за проверка на знаењата и задачи за примена на научените правила).

Д) Граматика за VII одделение од Нада Николовска, Раско Лозаноски и Војо Велјановски (2005)

Во овој учебник се сретнуваат следниве содржини од правопис: *Правопис на согласката ј во 3л. множина кај глаголите од минато определено време и заповеден*

начин (91); *Скратување на зборовите* (93) и *Правописни знаци (точка, две точки, неколку точки, црта, цртичка, загради, апостроф, надреден знак и ѕвездичка)* (93). Редоследот за нивното прикажување е ист: дадено е објаснување за соодветното правило поддржано преку соодветни примери, потоа дел за проверка на знаењата и задачи за примена на научените правила.

Ѓ) Македонски јазик за VII одделение за осумгодишното основно образование од Стојка Бојковска, Гордана Алексова, Димитар Пандев и Косара Гочкова (2009)

Во овој учебник се застапени следниве содржини од правопис: *Правопис на согласката Ј* (80); *Правопис на согласките Л и Љ* (82); *Правопис на согласките В, Ф и Х* (83); *Правопис на согласките Ќ, Ѓ и Њ* (85). Авторите на почетокот, пред воведувањето на учениците во наставните содржини за правилата на споменатите согласки, даваат објаснување (дефиниции) за поимите фонетика, правопис и правоговор. Веднаш потоа е дадено објаснување за изговорот на секој од споменатите гласови (секоја од тие согласки), по што следуваат соодветните правила придружени со примери. На крајот од секоја наставна содржина се дадени повеќе вежби наменети за учениците за проверка на научените правила за правописот на согласките: *ј, л, љ, в, ф, х, ќ, Ѓ и њ*. Авторите направиле корелација со програмското подрачје *Литература*. Примерите за предвидените вежби се земени од литературата (извадоци од македонски и странски романи и од македонски народни приказни).

Е) Македонски јазик за VI одделение за основно образование²¹ од Снежана Велкова и Соња Јовановска (2009)

Во овој учебник е дадена наставната содржина *Интерпункциски и правописни знаци* (122). Станува збор за: *заградите, цртата (тире), апострофот и ѕвездичката*. Заградите и цртата (тире) се претставени и како интерпункциски и како правописни знаци, додека апострофот и ѕвездичката се прикажани само како правописни знаци.

Пред запознавањето со овие знаци, направено е потсетување за разликата меѓу интерпункциските и правописните знаци. За секој знак се дадени правилата придружени со соодветни примери. Потоа следуваат повеќе вежби и задачи за примена на научените правила за заградите, цртата (тире), апострофот и ѕвездичката. Барањата

²¹ Учебник за VII одделение од 9-годишното основно образование.

се приспособени на возраста на учениците. Од учениците се бара да работат во групи и во парови. На крајот од оваа тематска единица е дадено и задолжение за индивидуална работа на учениците.

Ж) Македонски јазик за VI одделение основно образование²² од Билјана Димковска и Сузана Цветковиќ (2009)

Во овој учебник се забележуваат следниве содржини од правопис: *Согласките на крајот од зборот* (28); *Акцент/Акцентирање на сложените зборови/Отстапување од правилата за акцентирање* (36); *Употреба на интерпункциските знаци: црта, цртичка, загради, ѕвездичка, апостроф*. Заградите, ѕвездичката и апострофот се правописни знаци, а не интерпункциски, но авторките, водејќи се од наставните содржини дадени во Наставната програма по Македонски јазик, најверојатно така ги презеле. Запознавањето со првата наставна содржина, *Согласките на крајот од зборот*, авторките го прават со тоа што на почетокот ги насочуваат учениците да се навратат на претходно познат текст и да изговорат одделни зборови употребени во него. Веднаш потоа е дадено објаснување за правилото и соодветни примери за изговор и правопис. Мора да се забележи дека се дадени многу малку примери (само 3). Оваа наставна единица завршува само со една вежба, и тоа многу едноставна. Од учениците се бара да ги поправат грешките во дадените зборови. За втората наставна содржина, *Акцент/Акцентирање на сложените зборови/Отстапување од правилата за акцентирање*, прво е предвидено потсетување на учениците за акцент и акцентирање на зборовите. Примери за акцентирани сложени зборови (сложенки) се дадени во крстозбор по кој следува објаснување за нивната структура (двата дела). Освен тоа, авторките употребуваат и дефиниција за сложени зборови. Потоа следуваат правила за третосложно акцентирање на: броеви што означуваат приближна бројност, заменки составени од два дела и прилози пред кои има предлог. Во рамките на оваа содржина се дадени и правилата за случаите кога има отстапување од третосложното акцентирање, придружени со соодветни примери. На крајот од оваа наставна содржина се дадени: прашања за проверка на знаењата на учениците за овие правила, вежба за акцентирање на сложени зборови и задача во која се бара да се напишат реченици во кои ќе бидат застапени глаголски прилози, туѓи зборови, зборови што означуваат

²² Учебник за VII одделение од 9-годишното основно образование

споредни страни на светот.

1.1.2.1.1.7. Учебници по Македонски јазик за VIII одделение

А) Македонска граматика за VIII одделение и IV клас од Тодор Димитровски (1956)

Во овој учебник има два дела: *Преглед на главните правописни правила* (76) и *Преглед на правилата за употреба на интерпункциските знаци* (97). Во првиот дел се дадени правилата за: *едначење на согласките по звучност, правопис на согласките j, k и g, њ, љ, x и v; правопис на некои согласни групи*. Потоа следуваат содржините: *Пишување на голема буква* (88); *Пренесување на делови од зборови од еден ред во друг* (92) и *Правопис на сложените зборови* (94). Во вториот дел се дадени правилата за употреба на *интерпункциските знаци: точка; прашалник; извичник; две точки; пауза; наводници; запирка меѓу одделни зборови, делови на реченицата, меѓу независнословени реченици; точка и запирка, неколку точки, заграда и апостроф*. (97–113)²³ Правилата се претставени преку примери (реченици и песни). Со детална анализа на примерите се доаѓа до соодветното правило. По секое правило следуваат вежби за проверка на наученото. И за вежбите се употребени извадоци од народната литература (народни песни и народни приказни) и извадоци од дела на македонски автори (Ѓорѓи Абаџиев, Кочо Рацин, Владо Малески, Гого Ивановски, Васил Иљоски, Ацо Шопов).

Б) Поуки за јазикот за VIII одделение од Круме Кепески (1974)

Во овој учебник се јавуваат следниве содржини по правопис: *Повторување на правописните правила во врска со промената на зборовите (именки, придавки, заменки, глаголи, броеви)* (58); *Правопис на согласките j и v* (75); *Утврдување и проширување на знаењата за употребата на реченичните знаци – интерпункција (точка, прашалник, извичник, две точки, наводници, пауза, неколку точки, запирка, точка и запирка, заграда, апостроф)* (76–83). Запознавањето со нив се одвива по следниов редослед: посочување на текст избран за воведување во новото правило, прашања за размислување во врска со него или со дел од него (потсетување на

²³ Правописните знаци се воведени во изданието на Правописот од 1969 г.

познатото и размислување за истакнатото во текстот), откривање на правилата (објаснување со соодветни примери) и задачи за проверка на научените правила.

В) Граматика за VIII одделение од Драган Мишковски, Косара Гочкова и Војо Велјановски (1997)

Во овој учебник се сретнуваат содржините: *Употреба на точка и запирка* (76); *Употреба на заграда* (79) и *Употреба на цртица* (80). Редоследот на запознавањето со правилата е следен: се тргнува од текст од македонската литература и од македонски автор или од намерно избрани реченици, се истакнува правилото за употреба на соодветниот знак и потоа се даваат задачи за проверка на наученото правило, повторно преку соодветен текст.

Г) Македонски јазик за VIII одделение од Нада Николовска, Снежана Велкова и Соња Јовановска (2003)

Во овој учебник има само една наставна содржина од правопис: *Транскрипција на туѓите зборови* (169). Запознавањето со неа се врши на следниов начин: потсетување на учениците на поимите за правопис и транскрипција, согледување и заклучување на новите правила (дадени примери за транскрипција на туѓи зборови и имиња и објаснување на новите правила), проверка на наученото преку соодветни задачи и барање за подготовка за наредниот час за друга наставна содржина.

Д) Граматика на македонскиот јазик за осмо одделение од Анета Дучевска, Димитар Пандев и Гордана Алексова (2004)

Во овој учебник, во делот за правопис се сретнува наставната содржина *Транскрипција на туѓите имиња* (87) Има мало потсетување за поимите *глас, буква, азбука* и *транскрипција*. Авторите посочуваат каде може да се најдат правилата за транскрипција на туѓите имиња од различни јазици (во *Правописот на македонскиот литературен јазик*). Исто така, се сретнуваат и вежби за транскрипција на имиња на градови и држави, на латински и грчки имиња, странски имиња на пејачи/пејачки, филмски актери/актерки и автори на книги од други земји. Барањата се приспособени на возраста на учениците. Дадените примери се соодветни, а избраните имиња им се познати на учениците.

Ѓ) Македонски јазик за VII одделение за основно образование²⁴ од Снежана Велкова и Соња Јовановска (2009)

Во овој учебник е застапена содржината *Правопис на одделни форми* (52). На почетокот, авторките даваат дефиниција (објаснување) за поимот правопис. Потоа ги наведуваат учениците да се потсетат на она што претходно го знаат и да ги прошират своите знаења за правописните правила за употреба на согласките *j*, *љ*, *њ* и *в*. Така, дадени се правилата за пишување на согласката *j* кај: глаголите од *и-* и *е-* група чиј општ дел завршува на самогласка, во минато определено несвршено и минато определено свршено време со соодветни примери (*кроеја*, *сееја*, *измија*). Се нагласува дека оваа согласка не се употребува кај глаголите од *и-* и *е-* група чиј општ дел завршува на самогласка во заповедниот начин, во 2л. множина (*делете*, *везете*) и меѓу две самогласки (*брои*, *ние*, *свое*). Покрај правилата за употреба на согласката *j*, се дадени и правилата за пишување на согласките *љ*, *њ* и *в*. Наведено е дека согласката *љ* не се пишува пред *j* (*крилја*, *релјеф*, *илјада*), согласката *њ* се пишува во наставките *-ње*, *-ња*, *-њак*, *-иња* (*бања*, *корења*, *времиња*), а согласката *в* не се употребува во сврзниците *затоа*, *меѓутоа*, *потоа* и во 3л. множина во минато определено време (*зедоа*, *рекоа*, *беа*). На крајот од наставната содржина се забележуваат задачи за учениците. Им се сугерира да го употребуваат Правописот и да ги споредат своите писмени вежби и направените грешки во писменото изразување со правилата дадени во него. Освен тоа, авторите им предлагаат на учениците да ги разгледаат направените правописни грешки во тетратките наменети за писмени работи и да разговараат за нив. Нема конкретни вежби за примена на новите правила од наставната содржина во учебникот.

Во учебникот **Македонски јазик за осмо одделение** од Војо Велјановски (2003) нема содржини од правопис.

²⁴ Учебник за VIII одделение од 9-годишното основно образование.

1.1.2.1.1.7. Учебници по Македонски јазик за IX одделение

А) Македонски јазик за VIII одделение²⁵ од Нада Николовска, Снежана Велкова и Соња Јовановска (2004)

Во овој учебник е дадена содржината: *Транскрипција на туѓите зборови* (169) (подрачје: *Јазик*, дел: *Правопис*). Запознавањето на учениците со оваа содржина започнува со потсетување на поимите за правопис и за транскрипција. Потоа има дел за воведување во содржината преку соодветни примери, по што следува упатување на учениците за проширување на знаењата и задачи за проверка на наученото.

Б) Македонски јазик за VIII одделение за основно образование²⁶ од Снежана Велкова и Соња Јовановска (2010)

Во овој учебник е застапена наставната содржина: *Интерпункциски и правописни знаци* (46). Авторките укажуваат на разликите меѓу овие две категории знаци и ги набројуваат знаците. Наведуваат примери на можности за проверка и за утврдување на знаењата за употреба на интерпункциските и правописните знаци. Нема објаснување за случаите на примена на овие знаци и не се дадени вежби за проверка на научените правила за овие знаци.

²⁵ Учебник за IX одделение од 9-годишното основно образование.

2. Правописот во средното образование

2.1. Наставата по правопис во средното образование

2.1.1. Наставен план и наставни програми по Македонски јазик и литература за средно образование

132. Последните измени во наставниот план и наставните програми за средното образование во нашата земја се направени во 2001 и во 2002 г. Има разлики во фондот на часови по наставниот предмет Македонски јазик и литература во средното образование (гимназиско, уметничко, четиригодишно средно стручно, тригодишно средно стручно и двегодишно средно стручно образование). Во средното гимназиско образование предметот Македонски јазик и литература е застапен со најголем фонд часови. Подолу е даден преглед на фондот на часови за една учебна година за наставата по Македонски јазик и литература за сите средни училишта во нашата држава и фондот на часови за програмските подрачја.

133. Во Наставниот план за средното гимназиско образование, за учебната 2013/2014 г.²⁷, за предметот Македонски јазик и литература, е предвиден следниов фонд на часови:

I година – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно;

II година – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно;

III година – 4 часа неделно, односно 144 часа годишно и

IV година – 4 часа неделно, односно 132 часа годишно²⁸.

	Македонски јазик	Литература
I година	72	72
II година	72	72
III година	72	72
IV година	62	62

134. Во Наставниот план за средното уметничко образование, за учебната 2013/2014 г., за предметот Македонски јазик и литература, е предвиден следниов фонд

²⁶ Учебник за IX одделение од 9-годишното основно образование.

²⁷ Даден е фондот на часови од Наставниот план за учебната 2013/2014 г. зашто последната фаза од истражувањето беше реализирана во таа учебна година.

²⁸ Помалиот фонд на часови во IV година од средното гимназиско образование се должи на фактот што учебната година за учениците од оваа година трае пократко од другите.

на часови:

I година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

II година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

III година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно и

IV година – 3 часа неделно, односно 99 часа годишно²⁹.

	Јазик	Литература и лектира
I година	47	47
II година	47	47
III година	47	47
IV година	50	49

135. Во Наставниот план за четиригодишното средно стручно образование, за учебната 2013/2014 г., за предметот Македонски јазик и литература, е предвиден следниов фонд на часови:

I година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

II година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

III година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно и

IV година – 3 часа неделно, односно 99 часа годишно³⁰.

	Македонски јазик	Литература
I година	47	47
II година	47	47
III година	47	47
IV година	50	49

136. Во Наставниот план за тригодишното средно стручно образование, за учебната 2013/2014 г., за предметот Македонски јазик и литература, е предвиден следниов фонд на часови:

I година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

II година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно;

III година – 3 часа неделно, односно 108 часа годишно.

²⁹ Истото.

³⁰ Истото.

	Јазик	Литература
I година	47	47
II година	47	47
III година	47	47

137. Во Наставниот план за двегодишното средно стручно образование, за учебната 2013/2014 г., по предметот Македонски јазик и литература, е предвиден следниов фонд на часови:

I година – 2 часа неделно, односно 72 часа годишно;

II година – 2 часа неделно, односно 66 часа годишно.

138. За наставата по Македонски јазик и литература е карактеристичен лингвистичко-комуникацискиот пристап, заснован на систематското проучување на битните структури на стандардниот јазик (Петковска 2010: 291). Наставните програми по Македонски јазик и литература не се спирални. Претставувањето на наставните содржини е направено линиски. Тоа значи дека една тематска целина или наставна содржина се реализира целосно само во една наставна година и не се повторува (не се изучува) во наредните наставни години (Алексова 2009: 35).

2.1.1.1. Анализа на наставните програми по Македонски јазик и литература од програмското подрачје *Јазик* (делот за правопис)

139. При анализата на програмското подрачје *Јазик* од наставните програми по Македонски јазик и литература, за секоја наставна година одделно (I – IV), се земени предвид содржините по правопис од најновите наставни програми (од 2007 и 2008 г.), составени од стручни лица од Бирото за развој на образованието (БРО). Дадени се наставните содржини по правопис само за I година. Во наставните програми за другите наставни години од средното реформирано гимназиско образование (II, III и IV година) не се наоѓаат содржини од правопис. Поделбата на наставните содржини по правопис е направена врз основа на главите од најновото издание на Правописот на македонскиот јазик од 2015 (2017) г., а правилата за содржините се земени од Правописот од 1998 г., имајќи го предвид фактот што истражувањата се извршени пред излегувањето од печат на најновото издание на Правописот.

140. Пишување на гласовите. Правописни правила засновани на фонетски промени кај согласките.

Во I година од средното гимназиско образование учениците се запознаваат со *гласовните (фонетските) промени*. Од учениците се очекува да умеат да ги објаснат причините за гласовните (фонетските) промени: едначење на согласките по звучност, редување и испуштање на гласовите и обезвучување на звучните согласки на крајот на зборот. За оваа цел се применуваат вежби во говорна и во пишувана форма.

Во I година од четиригодишното средно стручно образование, како наставни содржини се застапени: *Правопис на согласките ј, л, љ; Правопис на согласките к, г, џ, s и Правопис на согласките в, ф и х*. Овие правила се согледуваат во дадени текстови. Целта е учениците да ја увидат дистинктивната функција на двојните гласови.

141. Акцент и акцентирање

Во I година од средното гимназиско образование учениците се запознаваат со *акцентот во македонскиот стандарден јазик*. Од учениците се бара: да можат да прават *споредба на видовите акцент во различни јазици*; да знаат дека некои зборови имаат акцент, а некои не; да ги забележуваат *особеностите на акцентот во македонскиот стандарден јазик и отстапувањата од третосложното акцентирање*. За оваа цел, се применуваат, пред сè, говорни вежби за акцентирање на различни видови домашни зборови и зборови од туѓо потекло. Освен со акцентот, учениците се запознаваат и со *акцентските целости и видовите акцентски целости*. Потребно е учениците да знаат да ја објаснат причината за појавата на акцентските целости и нивната важност во рамките на говорната форма на јазикот, но и причината за нивното напуштање во современата фаза од развојот на македонскиот стандарден јазик и да знаат да ги применат видовите акцентски целости. За таа цел се применуваат вежби за правилно усвојување на акцентските целости. Се избираат текстови со намерни грешки за корекција на овој вид грешки. Исто така, се применуваат вежби со слушање на правилно акцентирање (артисти, оратори, ...) и вежби со читање (групна работа со коментар за квалитетот на презентацијата).

Во I година од четиригодишното средно стручно образование учениците се запознаваат со *опитните карактеристики на акцентот во македонскиот јазик, акцентот во сложените зборови, отстапувањето од третосложното акцентирање*,

акцентот кај туѓите зборови и акцентските целости. За усвојување на овие наставни содржини се применува звучен запис со текст, правилно и неправилно акцентиран и се дискутира за направените грешки при акцентирањето.

Во I година од средното гимназиско образование има наставна содржина и за правоговор. Учениците се запознаваат со *изговорот на самогласките и согласките.* Треба да знаат да ја усогласат сопствената артикулација, која е под влијание на нивниот идиолект, со правилата на артикулацијата во нормата. Се применуваат вежби и звучни записи за корекција на артикулацијата на учениците.

142. Удвоени согласки

Со оваа наставна содржина се запознаваат учениците од I година од четиригодишното средно стручно образование. Во Наставната програма за I година за гимназиското образование, оваа наставна единица не е дадена. За усвојување и примена на правилото за удвоени согласки се предвидуваат вежби за работа во парови.

143. Употреба на голема буква

Освен со правоворот, учениците од I година од средното гимназиско образование и од четиригодишното средно стручно образование се запознаваат и со *правописот во нашиот јазик.* Тие ги утврдуваат и прошируваат знаењата за *употребата на голема буква,* добиени во основното образование. За таа цел се применуваат писмени вежби со намерни грешки, корекција на текстови од различни извори со коментар и вреднување, споредба на разликите во правилата за пишување на големата буква во македонскиот и во англискиот јазик.

144. Слеано и разделено пишување на зборовите

Учениците од I година од гимназиското образование се запознаваат со *слеаното и разделеното пишување на зборовите.* Од нив се бара да умеат да создаваат сложени зборови и правилно да ги пишуваат. За оваа цел се употребуваат вежби за слеано и разделено пишување на зборовите.

Учениците од I година од четиригодишното средно стручно образование, исто така, ја изучуваат оваа наставна содржина, а вежбите за ова правило им се засноваат на работа врз текст со термини од занимањето (профилот).

145. Делење на зборот на крајот од редот

Во I година од четиригодишното средно стручно образование и од средното

гимназиско образование се утврдуваат и прошируваат знаењата за *делењето на зборот на крајот од редот*. Учениците треба да умеат да ги применуваат правилата за делење на зборот на крајот од редот и правилата за употреба на цртичката. За таа цел се применуваат вежби за делење на зборот на слогови.

146. Скратеници и скратување на зборовите

Во I година од средното гимназиско и четиригодишното стручно образование, се застапени содржините *Скратеници и скратување на зборовите*. За совладување на овие содржини од правопис се предвидуваат и применуваат соодветни вежби.

147. Транскрипција на туѓите имиња

Средношколците од I година од гимназиското образование и од четиригодишното средно стручно образование се запознаваат со *транскрипцијата на туѓите имиња*. За усвојување на овие правила од правописот, во наставата по Македонски јазик и литература се применуваат различни вежби. Примерите се земени од правописот и од печатот.

148. Интерпункција

Во I година од гимназиското образование и од четиригодишното средно стручно образование учениците ги повторуваат и ги прошируваат своите знаења за интерпункциските знаци. Се реализираат вежби со цел да се провери способноста на учениците за употреба на интерпункциските знаци и за определување на логичната граница на исказот.

149. Правописни знаци

Со *правописните знаци*, учениците се запознаваат во I година од гимназиското и четиригодишното средно стручно образование. Се применуваат текстови од различни извори. Усоените знаења на учениците за употреба на правописните знаци се проверуваат преку примена на текстови коишто изобилуваат со намерни грешки.

2.1.2. Учебници по Македонски јазик и литература за средно образование

2.1.2.1. Застапеност и распределба на содржините по правопис во учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование

150. Предмет на анализа се учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование објавени по последните реформи во средното образование, односно учебниците од 2001 до 2009 г.

2.1.2.1.1. Анализа на учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование

2.1.2.1.1.1. Учебници по Македонски јазик и литература за I година

A) Македонски јазик и литература за средно стручно образование за I година од Васил Тоциновски, Раско Лозаноски, Ранко Младеноски и Соња Панева (2006)

Во овој учебник, во подрачјето *Јазик*, во делот *Правопис и правоговор* (52), се јавуваат следниве содржини: *Правопис* (52); *Правоговор* (53); *Правопис на согласката j* (53); *Правопис на согласките л, љ* (55); *Правопис на согласките к, г* (56); *Правопис на согласката џ* (57); *Правопис на согласката s* (58); *Правопис на согласките в, ф* (58); *Изговор и правопис на согласката х* (60); *Удвоени согласки* (61); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (62); *Делење на зборот од крајот на редот* (67); *Употреба на голема буква* (69); *Скратеници и скратување на зборовите* (70); *Транскрипција на тугите имиња* (73); *Интерпункциски и правописни знаци* (77); *Интерпункциски знаци* (77); *Правописни знаци* (81); *Точка* (81); *Две точки* (81); *Црта* (81); *Цртичка* (82); *Апостроф* (82); *Надреден знак* (82); *Акцент* (83); *Опити карактеристики на акцентот во македонскиот јазик* (83); *Акцентот во сложените зборови и отстапување од третосложното акцентирање* (84); *Акцентот на тугите зборови* (86); *Акцентски целости* (88); *Видови акцентски целости* (90); *Практично-*

професионална комуникација (91).

Начинот на усвојување на овие правила е ист: дадени се правилата поткрепени со примери, а потоа има задачи за проверка на наученото. Примерите се земени од литературата (народна или авторска, уметничка: народни приказни, лирски песни) или се составени реченици наменети токму за таа цел.

Б) Македонски јазик и литература за I година за реформираното гимназиско образование од Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски, Невена Исакова и Бранко Пендовски (2009)

Во овој учебник, во наставната тема *Правопис и правоговор* (77) се среќаваат следниве содржини од правопис: *Правописот на македонскиот литературен (стандарден) јазик* (79); *За правописот и за правоворот на одделни гласови* (80); *Самогласки* (80); *Правопис и правоговор на самогласните групи* (81); *За некои согласки* (83); *Употреба на голема буква* (91); *Слеано и разделено пишување на зборовите* (94); *Делење на зборот на крајот од редот* (98); *Скратеници и скратување на зборовите* (100); *Транскрипција на туѓите имиња со македонска азбука* (102); *Интерпункциски знаци* (108); *Правописни знаци* (113).

Сите овие содржини се придружени со низа вежби и задачи за примена на правилата. За вежбите се употребени реченици составени за таа цел или извадоци од уметнички песни и текстови. Во овој учебник се наоѓаат многу повеќе вежби за примена на дадените правописни правила, за разлика од другите учебници за средно образование, а и за основно.

2.1.2.1.1.2. Учебници по Македонски јазик и литература за II година

А) Македонски јазик и литература за II година за реформираното гимназиско образование (2002) од Стојка Бојковска, Невена Исакова, Лилјана Минова-Ѓуркова, Бранко Пендовски, Димитар Пандев и Живко Цветковски

Во овој учебник нема содржини од правопис.³¹

³¹ Учебниците се пишуваат според наставните програми. Во наставните програми по Македонски јазик и литература за II, III и IV година средно образование не се предвидени содржини од правопис, па според тоа, вакви содржини нема и во учебниците. Само во учебникот по македонски јазик и литература за III

2.1.2.1.1.3. Учебници по Македонски јазик и литература за III година

А) Македонски јазик и литература – учебник за III година за реформираното гимназиско образование од Венко Андоновски, Марјан Марковиќ и Глигор Стојковски (2003)

Во овој учебник, во делот *Синтакса* од подрачјето *Јазик*, се сретнува само една содржина од правопис: *Интерпункција: Употреба на запирката во реченицата* (294); *Запирката во сложената реченица* (294).

Се согледува употребата на *запирката* во реченицата и во сложената реченица. Дадени се објаснување преку примери (реченици) и прашања за учениците за проверка на знаењата за научените правила за употребата на запирката како интерпункциски знак.

2.1.2.1.1.4. Учебници по Македонски јазик и литература за IV година

А) Македонски јазик и литература за IV година реформирано образование (2004) од Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски, Наташа Аврамовска, Лорета Георгиева-Јаковлева

Во овој учебник нема содржини од правопис.³²

Б) Македонски јазик и литература – учебник за IV година за реформираното гимназиско образование (2004) од Венко Андоновски, Марјан Марковиќ и Глигор Стојковиќ.

Во овој учебник нема содржини од правопис³³.

година средно образование, има исклучок од ова.

³² Истото (в.фуснота 29)

³³ Истото.

3. Правописни пропусти кај учениците во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература

3.1. Досегашни согледувања за правописните пропусти во писменото изразување кај учениците од основно и од средно образование

151. Културата на писменото изразување се развива уште со самото започнување на образованието на учениците (прво одделение), а трае низ целиот воспитно-образовен процес. Квалитетот на пишувањето, односно квалитетот на писменото изразување, кај учениците од основното образование, е определен од следниве детерминанти:

- читливиот ракопис и разбирливоста на текстот;
- претставувањето на знаците за гласовите, т.е. правилното пишување на буквите, правилно поврзување на буквите во зборови;
- целосното графичко прикажување на зборовите и речениците во текстот;
- правилното логичко поврзување на зборовите и речениците со помош на интерпункциски и правописни знаци.

Учениците, уште од прво одделение се принудени да внимаваат на начинот на држење на раката, на пишувањето, на својот ракопис, односно на естетскиот изглед и на правилноста на она што го пишуваат.

152. Со проблематиката на пропусти од правописен аспект во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература, во нашата земја се занимавале поголем број истражувачи. Меѓу нив се вбројуваат: Милка Проданова, Ѓорѓи Илиевски, Мирко Павловски, Здравка Андоновска, Петар Бачанов, Васка Меловска, Раско Лозаноски, Виолета Михајловска, Марјан Костовски, Ѓорѓи Трајков, Нада Николовска, Војо Велјановски, Билјана Поповска и Миме Тасеска-Китановска.

153. Проданова (1962: 28–30), во статијата *Писменоста на учениците во гимназиите согледана низ домашните работи за завршниот испит*, истакнува дека во јазикот на домашните работи на учениците од гимназиите се среќаваат примеси од локалниот говор и многу правописни грешки. Таа додава дека тоа е констатирано од страна на самите предметни наставници и од други прегледувачи. Според нивните укажувања, дури и само со едно бегло прегледување на писмените работи се добивал

впечаток дека правописот не е доволно усвоен од многу средношколци, дека тие го завршувале своето средно образование без добро познавање на правописот и дека не стекнале сигурни правописни знаења, ниту умеења и навики за нивна практична примена. По повнимателна и подетална анализа на писмените работи на гимназијалците прегледувачите биле видно изненадени од бројноста и карактерот на правописните грешки. Се доаѓало до фрапантна констатација дека се прават и посуштествени правописни грешки, како на пример во: употребата на големата буква, правописот на *j*, изедначувањето на согласките по звучност, пренесувањето на делови од зборови од еден во друг ред (делење на зборовите на слогови), неправилната употреба на интерпункциските знаци, особено на цртичката (паузата), двете точки, точката и запирката и наводниците. Ваквите грешки, пред сè, тие за употреба на интерпункциските знаци, според Проданова, укажуваат не само на недоволно развиеното јазично чувство кај определен дел од учениците, туку и на недоволно совладан правопис. Авторката заклучила дека тоа може да се поправи со многу вежби и континуирана работа.

153.1. Проданова (1962), по извршеното истражување констатира дека голем дел од средношколците го завршуваат средното образование без добро познавање на правописот; не стекнале сигурни правописни знаења, умеења и навики за примена на правописот. Во нивните домашни работи за завршниот испит се забележувале дијалектизми и правописни грешки.

Авторката заклучува дека од карактерот на направените правописни грешки се издвојуваат грешки во следниве категории:

- употребата на големата буква;
- пишувањето на согласката *j*;
- едначењето на согласките по звучност;
- пренесувањето на делови од зборови во нов ред);

Примената на интерпункциските знаци (цртичка, две точки, точка и запирка, наводници.

154. Прашањето за писменоста е предмет на разгледување и во статијата *Семинари и советувања како форма за унапредување на наставата по мајчин јазик и литература* од Павловски (1963: 27–30). За надминување на проблемот со

(не)писменоста и порано се преземале некои мерки. Така, во октомври и во ноември 1962 г. Заводот за проучување на школството на НРМ организирано два семинари и едно советување со наставници од основните училишта, од гимназиите и од стручните училишта. Проблемот се разгледувал континуирано, I – IV, V – VIII одделение и I – IV година на стручните училишта и на гимназиите. На еден од тие семинари се разгледувале повеќе теми кои се однесувале на писмените работи на учениците. Се направила анализа на писмените работи на учениците во текот на 4 години, на писмените работи за завршниот испит и на домашните завршни работи. Резултатите до кои се дошло во сите 3 случаи (сите 3 анализи) биле исти и покажувале дека писменоста на учениците во гимназиите е на многу ниско ниво. Во писмените работи на учениците, освен основни правописни грешки (употреба на голема и мала буква, делење на зборовите на слогови, степенување на придавките, едначење на согласките по звучност), кои се забележувале и кај ученици од III и од IV година чии писмени работи биле оценети со одлични и многу добри оценки, се среќавале и други грешки кои се однесувале на изразот (неправилна и недоискажана реченица, нејасна и нелогична мисла, слабо усвоени правила за интерпункциските знаци и употреба само на некои од тие знаци), слаба поврзаност во изложувањето, сиромашен речник, безбоен стил.

154.1. Павловски доаѓа до сознание дека во писмените работи за завршниот испит и домашните работи на учениците од гимназиите (III и IV година) оценети со оценките пет и четири, се среќаваат голем број правописни грешки од аспект на:

- употребата на голема и мала буква;
- поделбата на зборовите на слогови;
- пишувањето на придавките во споредбена форма;
- едначењето на согласките по звучност.

155. Меловска (1963: 26–28), во статијата *Ученички правописен речник*, го изнесува своето искуство од работата со ученици. Таа, поради незадоволителното ниво на познавање на македонскиот јазик од страна на учениците и нивниот сиромашен речник, применува правописен речник. Од учениците од V одделение бара да си купат тетратка за речник и во неа да ги забележуваат своите грешки и грешките на другите ученици. Тоа доведувало до добри резултати. Учениците во VII и во VIII одделение не

правеле многу правописни грешки и биле повеќе самокритични во пишувањето. Понатаму, во статијата, авторката дава кус преглед на правописните грешки од речникот по македонски јазик на учениците од V одделение.

156. Андоновска и Бачанов (1990: 94–97), во трудот *За некои основни отстапки од нормите на литературниот јазик кај учениците од основните училишта*, даваат преглед на најкарактеристичните грешки на учениците од областа на фонетиката и морфологијата кои, истовремено, се однесуваат и на правописот (грешки во пишувањето на согласките, едначењето на согласките по звучност, удвоените согласки, согласките на крајот на зборот, при употребата на големата буква и при слеаното пишување на зборовите).

157. Николовска (1990: 93–99), во статијата *Грешките на учениците од основните училишта во усното и писменото изразување*, ги дава најкарактеристичните грешки на учениците од Скопје и од околината, во усното и писменото изразување (грешки при пишувањето на самогласките, употребата на големата буква, слеаното и разделеното пишување на зборовите, кај согласките на крајот на зборот, при пренесувањето на дел од зборот во друг ред, при употребата на правописните знаци). Грешките се групирани според видовите зборови (именки, заменки, придавки, броеви, глаголи).

158. Михајловска (1991: 7), во статијата *Можности за испитување на правилноста во пишувањето во I одделение (пишувањето – развоен процес)*, пишува за истражувањето за пишувањето кое го извршила со својата паралелка од прво одделение. Преку контролен диктат таа сакала да ги испита грешките во пишувањето на учениците и да ја провери корелацијата на артикулацијата на гласовите во македонскиот јазик и пишувањето на буквите за соодветните гласови. Со диктатот биле опфатени сите 28 ученици од паралелката, без исклучок. Кај 17 ученици не се појавиле грешки во пишувањето, а останатите 11 ученици правеле грешки од типот на замена на некои согласки со други ($v - \phi$, $k - \tau$, $\acute{r} - \mu$, $s - z$). Анализата ја потврдила претпоставката дека постои тесна врска помеѓу изговорот и пишувањето на некои специфични гласови (букви) и влијанието на локалниот говор и говорот на родителите врз артикулацијата на гласовите и пишувањето на буквите.

Авторката ја истакнува важноста на говорните вежби и потребата за нивна

реализација, со цел да се совладаат истакнатите проблеми (онаму каде што се јавуваат определени тешкотии) пред примената на секоја писмена вежба.

159. Илиевски (1993: 7), во Дебар, во училиштето во кое работи (ЦОУ „Моша Пијаде“ – Центар Жупа, Дебарско) реализира истражување во одделенска настава. Со истражувањето опфатил 120 ученици од 6 паралелки, од III и од IV одделение. Целта на испитувањето била да се идентификуваат грешките што ги прават учениците, за да може наставникот да преземе мерки за нивно отстранување. Се настојувало да се согледаат грешките во: изоставање на букви и на реченици, додавање на букви и на зборови, неправилна примена на голема буква (мала наместо голема), изоставање на точка и на запирка, замена на букви и на зборови, нечитливо пишување.

Доаѓа до сознание дека учениците од трето одделение ги прават следниве грешки: при употребата на големата буква, употребата на точката (на крајот од реченицата), запирката, испуштање или замена на збор, нечитливо пишување. Најчести грешки кај учениците од четврто одделение биле: испуштање на букви од зборови или на зборови од реченици, неправилна употреба на точката и на запирката, замена на букви, нечитливо пишување. При диктатот, учениците најчесто грешеле во пишувањето на согласките на крајот од зборот (*друк – друг, мик – миг*) и во едначењето на согласките по звучност.

160. Трајков, Николовска, Велјановски (1994: 29–34), во трудот *Грешките во изразувањето на учениците од основното училиште и посочување постапки за нивно отстранување*, прават преглед на најкарактеристичните грешки на учениците од подрачјето на Скопска Црна Гора во усното и во писменото изразување. Тие ги разгледуваат во корелација и интеграција со одделни видови зборови во македонскиот литературен јазик (именки, заменки, придавки, броеви, глаголи).

161. Костовски (2000: 92–94), во статијата *Јазична самоанализа на писмената работа*, ги прикажува правописните грешки направени при самоанализата на писмените работи на учениците (*сватив, пејсаж, сеуште*).

162. Лозаноски (2006: 57–60), во неговата книга *Од практиката – за практиката (јазик, изразување и вреднување)*, ги издвојува најчестите правоговорни и правописни грешки кои се сретнуваат кај учениците од V одделение во усното и во писменото изразување (грешки при пишувањето на согласките, едначењето на

согласките по звучност, кај согласните групи, кај согласките на крајот на зборот, при разделеното пишување на зборовите).

163. Поповска (2010: 233–247), во статијата *Употребата на стандарднојазичната норма во основното образование во дијалектна средина*, прикажува резултати од спроведено истражување за примена на стандарднојазичната норма во основното образование. Истражувањето се однесува на анкетирање на ученици од VIII одделение од 3 основни училишта во Кавадарци, Ресен и во Битола и е дел од поголемо истражување (*Културата на усното изразување во основното образование во дијалектна средина*).

164. Тасеска (2012), во магистерскиот труд *Правописните грешки во писменото изразување кај учениците од I и II циклус од основното образование*, дава детален преглед на правописните грешки од сите категории во училишните и во домашните тетратки по македонски јазик кај учениците од првите два циклуси (периоди) од основното образование³⁴. Примерокот го сочинуваат ученици од II до V одделение од повеќе основни училишта од Битола и од регионот. Авторката, преку примена на статистички постапки и тестови, ја истакнува и докажува поврзаноста на видот и бројот на правописни грешки во писменото изразување со возраста и со просечниот успех на учениците.

164.1. Тасеска-Китановска (2014), во статијата *Корелација меѓу успехот на учениците и нивните правописни грешки во I и II циклус од основното образование*, применувајќи статистички постапки и тестови, ја покажува и докажува поврзаноста на видот и на бројот на правописни грешки во писменото изразување со просечниот успех на учениците од I и од II циклус од основното образование, односно од учениците од II до V одделение.

164.2. Тасеска-Китановска (2015), во статијата *Корелација меѓу возраста на учениците и нивните правописни грешки во I и II циклус од основното образование*, преку примена на статистички постапки и тестови ја покажува и докажува поврзаноста на видот и на бројот на правописни грешки во писменото изразување со возраста на учениците од I и од II циклус од основното образование (учениците од II до V

³⁴ Правописните грешки на учениците од одделенска настава се дадени во т. 3.2. од овој труд (210 – 253 стр.)

одделение).

165. Од досегашните согледувања на истражувачите, можат да се издвојат пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик од сите категории.

165.1. Пропусти во однос на пишувањето на самогласките

Николовска (1990) забележува дека учениците од основните училишта од Р. Македонија грешат во пишувањето на самогласките кога тие се во непосреден допир:

- кај глаголите од *a*-група, во трето лице множина (*читат, зборуваат, копат*);
- во множинската форма кај именките од машки и женски род што завршуваат на *-ија* (*кајси, суди, шами*).

165.2. Пропусти во однос на пишувањето на согласките

а) Употреба на согласката *ј*

Во однос на пишувањето на согласките, во писмените вежби на учениците од основното образование од нашата земја, најмногу пропусти се среќаваат при употребата на согласката *ј*.

Учениците од основно образование:

– ја изоставаат согласката *ј* во случаи кога треба да стои помеѓу самогласките *и* и *а* кај именките (*история* наместо *историја*, *география* наместо *географија*, *пријателство* наместо *пријателство*) (Андоновска, Бачанов 1990);

– ја пишуваат оваа согласка кај прашалната замена *кој*, во множинската форма (*кој* наместо *кои* и *који* наместо *кои*) (Андоновска, Бачанов 1990);

– ја употребуваат согласката *ј* кај неопределените замени во множинската форма (*некој* наместо *некои*) (Меловска 1963);

– ја пишуваат кај одречните замени во множина (*никој* наместо *никои*) (Лозаноски 2006);

– ја пишуваат кај именките што завршуваат на *ј*, во множинската форма (*порој* наместо *порои*) (Николовска 1990);

– ја изоставаат кај глаголските именки што завршуваат на *-јач*, *-јачка* (*пеачка* наместо *пејачка*, *сеач* наместо *сејач*, *ткаач* наместо *ткајач*) (Лозаноски 2006);

– ја употребуваат кај показната замена во формата за женски род во еднина (*оваја, онаја, таја* наместо *оваа, онаа, таа*) и кај показните замени во множина (*овије, оније, тије* наместо *овие, оние, тие*) (Меловска 1963);

– ја пишуваат кај присвојните заменски придавки во множинската форма (*мојте* наместо *моите*, *твојте* наместо *твоите*) (Николовска 1990);

– ја употребуваат кај некои прости броеви (*милијон* наместо *милион*) (Лозаноски 2006).

б) Употреба на согласката љ

Во писмените вежби на учениците од основно образование се сретнуваат грешки и при употребата на согласката љ. Учениците најчесто грешат кај општите и сопствените именки (наместо согласките л и ј како група, ја употребуваат согласката љ): *Лиљана* наместо *Лилјана*, *криља* наместо *крилја*, *воља* наместо *волја* (Андоновска и Бачанов: 1990).

в) Употреба на согласката њ

Во писменото изразување кај учениците од основните училишта, се јавуваат грешки и при употребата на согласката њ. Тоа се забележува кај некои општи именки: *ремењ* наместо *ремен*, *огњиште* наместо *огниште*, *трењерки* наместо *тренирки*, *инжињер* наместо *инженер* (Николовска: 1990).

165.3. Пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност

а) Меловска (1963), од нејзиното работно искуство како наставник, согледува дека голем број ученици грешат при пишувањето на зборовите во случаи кога има исклучок од правилото за едначење на согласките по звучност. Учениците ги обезвучуваат звучните согласки и тогаш, кога според Правописот, не се обележува едначењето на согласките по звучност (пишуваат онака како што се слушало при изговорот). Така, тие ја обезвучуваат согласката в кога се наоѓа пред безвучна согласка или сонант: *фнук* наместо *внук*, *фтор* наместо *втор*, *бефме* наместо *бевме*, *седефме* наместо *седевме*, *читафме* наместо *читавме*. Истото го прават и со согласката д во зборови со суфиксите *-ски*, *-ствен* и *-ство*: *градска* наместо *градска*, *госпотски* наместо *господски*, *сутско* наместо *судско*. Многу ученици не вршат едначење на согласките по звучност во случаи кога, според Правописот, треба да се обележува едначењето (пред безвучните согласки пишуваат звучни): *врабче* наместо *врапче*, *представа* наместо *претстава*, *председател* наместо *претседател*, *одстапи* наместо *отстапи*, *одстрана* наместо *отстрана*, *подсили* наместо *потсили*, *одсечки* наместо *отсечки*, *разказ* наместо *расказ*, *изтрча* наместо *истрча*.

б) Според Михајловска (1991), постои тесна врска помеѓу артикулацијата (изговорот) на гласовите во македонскиот јазик и пишувањето на буквите за соодветните гласови. Учениците често пишуваат онака како што слушаат, со што несвесно го применуваат фонетскиот принцип. Тоа доведува и до појава на правописни грешки при едначењето на согласките по звучност.

165.4. Пропусти во однос на обезвучувањето на согласките на крајот од зборот

Меловска (1963) наведува дека учениците, наместо звучна, пишуваат безвучна согласка на крајот од зборот, односно го пишуваат зборот онака како што го слушаат при изговорот: *брек* наместо *брег*, *друк* наместо *друг*, *леп* наместо *леб*, *грат* наместо *град*, *маш* наместо *маж*, *мик* наместо *миг*, *нис* наместо *низ*, *прет* наместо *пред*, *страф* наместо *страв*.

165.5. Пропусти при пишувањето на удвоените согласки

а) Андоновска и Бачанов (1990) забележуваат дека некои од учениците од основните училишта ја испуштаат согласката *t* во членуваната форма на простите и редните броеви, односно на бројните придавки: *единаести* наместо *единаесетти*, *петата* наместо *петтата*, *деветиот* наместо *деветтиот*.

б) Николовска (1990) доаѓа до сознание дека учениците од основното образование прават грешки и во членуваната форма кај именките од женски род што завршуваат на *t*: *пота* наместо *потта*, *пролета* наместо *пролетта*, *смрта* наместо *смртта*. Авторката, исто така, забележува и дека учениците погрешно ги пишуваат и именките коишто го вклучуваат префиксот *од-*: *оделение* наместо *одделение*, *одел* наместо *оддел*, а не ја употребуваат правилно ниту согласката *j* во суперлативната форма кај придавките што почнуваат на *j*: *најако* наместо *најјако*, *најасно* наместо *најјасно*.

165.6. Пропусти при пишувањето на согласните групи

Меловска (1963) открива дека се јавуваат грешки во писменото изразување на учениците и во однос на елизијата (испуштањето) на согласките во некои согласни групи. Таа истакнува дека учениците не ја испуштаат согласката *đ* во согласната група *з-р* кај некои именки: *здрав* наместо *зрак*, *здрелост* наместо *зрелост*, *здреење* наместо *зреење*, *зрачи* наместо *зрачи*. Авторката додава дека тие го прават истото и со

согласката *t* во согласната група *sr*: *стреќа* наместо *среќа*, *страм* наместо *срам*. Меловска наведува дека учениците, по аналогија со еднината, ја пишуваат исто и збирната множина: *листје* наместо *лисје*, а освен тоа тие не ја испуштаат и согласката *t* и кај придавките (*радостен* наместо *радосен*, *жалостен* наместо *жалосен*, *пакостна* наместо *пакосна*).

165.7. Пропусти при употребата на големата буква

Андоновска и Бачанов (1990) откриваат дека многу ученици грешат во однос на употребата на големата буква при пишувањето на: сопствените именки, имињата на народности и нации, географските имиња составени од повеќе зборови, имињата на фирми, имињата на празници, имињата на списанија, весници, насловите на книги и на уметнички творби. Тие истакнуваат дека учениците од III до V одделение ја започнуваат реченицата со мала буква. Дел од учениците од основното образование ги пишуваат со мала, наместо со голема буква, присвојните односни придавки, изведени од лични имиња и презимиња со наставките *-ов*, *-ев*, *-ин*: *петровиот молив* наместо *Петровиот молив*, *елизабетина книга* наместо *Елизабетина книга*, *иванина тетратка* наместо *Иванина тетратка*.

165.8. Пропусти при слеаното пишување на зборовите

а) Андоновска, Бачанов (1990), Николовска (1990) и Лозаноски (2006) доаѓаат до сознание дека не е мал бројот на учениците од основните училишта коишто честичките *по-* и *нај-* при степенувањето на придавките за образување на поредбените степени компаратив и суперлатив, ги пишуваат разделено од придавките во основната форма: *по висок* наместо *повисок*, *нај висок* наместо *највисок*, *по убав* наместо *поубав*, *нај мал* наместо *најмал*.

б) Андоновска и Бачанов (1990) забележуваат дека освен тоа што учениците од основните училишта ги пишуваат разделено префиксите *по-* и *нај-*, при степенувањето на придавките наместо слеано, тие, истото го прават и со и префиксите од глаголите што завршуваат на *-ува*: *пот пивнува* наместо *потпивнува*, *пот скокнува* наместо *потскокнува*.

в) Меловска (1963) увидува дека учениците од одделенска настава погрешно ги пишуваат и зборовите со префиксите: *од-*, *пред-*, *над-*, *под-* (*пред седател* наместо *претседател*, *от стапи* наместо *отстапи*, *от страна* наместо *отстрана*, *од напред*

наместо *однапред*, *пот сили* наместо *потсили*).

г) Андоновска и Бачанов (1990) откриваат дека многу од учениците прават грешки при пишувањето на одречните заменки: *ни чија* наместо *ничија*, *ни која* наместо *никоја*.

165.9. Пропусти при разделеното пишување на зборовите

а) Лозаноски (2006) доаѓа до сознание дека учениците од основното образование (дури и средношколците, па и возрасните) разделено ги пишуваат сложените релативни сврзници добиени од заменките *кој*, *чиј* и *што*, односно лично-предметните заменки: *кое што* наместо *коешто*.

б) Меловска (1963) забележува дека многу ученици од одделенска настава ги пишуваат слеано кратките заменски форми од личните заменки кога се употребуваат со присвојно значење зад именки што означуваат сродство: *мајками* (*мајка ми*), *сестраму* (*сестра му*), *таткому* (*татко му*).

в) Лозаноски (2006) увидува дека голем број ученици ја пишуваат негацијата *не* што стои пред глаголот заедно со него: *неучи* (*не учи*), *нејаде* (*не јаде*), *неигра* (*не игра*).

г) Николовска (1990) открива дека често, учениците ги пишуваат некои од предлозите заедно со долгите заменски форми за директен предмет, пред кои стојат: *со мене* (*со мене*), *безтебе* (*без тебе*), *донего* (*до него*), *предтебе* (*пред тебе*).

д) Меловска (1963) доаѓа до сознание дека учениците од одделенска настава не ја одделуваат и кратката заменска форма од глаголот во заповедниот начин: *земија* наместо *земи ја*, *донесија* наместо *донеси ја*, *викнетеги* наместо *викнете ги*.

165.10. Пропусти при пренесувањето на дел од зборот во нов ред

Николовска (1990) забележува дека учениците често грешат во писменото изразување при пренесувањето на дел од зборовите во нов ред, како резултат на неправилната поделба на зборот на слогови. Во нов ред пренесуваат и делови од еднословни зборови: *прст* (*пр-ст*), *брег* (*бр-ег*), *мост* (*мо-ст*).

165.11. Пропусти при употребата на правописните знаци

165.11.1. Надреден знак

а) Николовска (1990) открива дека многу ученици ја пишуваат кратката заменска форма за ж.р., *и*, без надреден знак и на тој начин ја усогласуваат со сврзникот *и* (*Марија и мајка и отидоа на прошетка* наместо *Марија и мајка и отидоа*

на прошетка.). Авторката додава дека не е мал бројот и на учениците коишто не пишуваат нареден знак над самогласката *e* во кратката заменска форма *не* (со тоа не се согледува разликата со негацијата *не*): *Тој не виде – Тој не виде.*

б) Костовски (2000) увидува дека учениците го пишуваат слеано изразот *се уште*, не употребувајќи го ниту наредениот знак: *сеуште – се уште.*

в) Лозаноски (2006) доаѓа до сознание дека честа и редовна грешка кај учениците од основните училишта е изоставањето на наредниот знак над количествената замена *се*, со што го идентификуваат со елементот *се* од повратните глаголи (*Тие зедоа се. – Тие зедоа се.*).

3.2. Пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во наставата по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература

3.2.1. Пишување на самогласките

3.2.1.1. Самогласките во непосреден допир

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава од основно образование се забележаа пропусти во зборови што содржат самогласки (вокали) во непосреден допир (*oo, ee, aa, uu*). Тоа се јавуваше во следниве делови: кај глаголите од а-група и кај глаголите од е-група, во трето лице во множинската форма во сегашно време (*играт – играат, зборуват – зборуваат, живе – живее*); во множинската форма кај именките од женски род што завршуваат на самогласката *a* (*зми – змии*); кај глаголските именки (*зрењето – зреењето*); кај личната и показната заменка за женски род во еднина (*та – таа, ова – оваа*). Помалку пропусти се сретнаа во зборовите (именки, придавки) кои ја содржат самогласката *o*, во непосреден допир сама со себе (*собраќај – сообраќај, водушевено – воодушевено*).

Пропустите од ваков вид се резултат на усниот изговор на зборовите кои во себе вклучуваат исти самогласки (вокали) во непосреден допир. На пример, кај именката *змии*, двата гласа *ии* се изговараат сосема слеано, како еден, долг глас. Поради тоа, голем дел од учениците го пишуваа тој збор, употребувајќи ја самогласката *и* само еднаш. Истото се однесува и на другите зборови: личната заменка за женски род (*та – таа*), показната заменка за женски род (*ова – оваа*), придавките (*водушевено – воодушевено*), глаголите (*играт – играат*) и глаголските именки (*зрењето – зреењето*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис и во зборовите и речениците од диктатот на учениците од предметна настава од основно образование се јавија следниве пропусти за пишување на самогласките во непосреден допир: кај именките од машки род кои ја вклучуваат самогласката *a* во непосреден допир сама со себе (*сам – саам*), во множинската форма кај именките од женски род што имаат завршеток *-ија* (*зми – змии, шами – шамии*), кај придавките кои ја содржат самогласката *o* во непосреден допир сама со себе (*золошка – зоолошка*), кај именките кои ја содржат самогласката *o* во непосреден допир сама со себе (*осмоодделенци – осмоодделенци*), кај глаголските именки кои ја содржат самогласката *o* во непосреден допир сама со себе (*водушевување – воодушевување*).

Причините за постоењето на ваков вид пропусти се исти како претходните (в. 3.2.1.1. А). Помалку пропусти имаше во зборовите (именки) во чиј состав влегуваа две различни самогласки (*опиум*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Многу пропусти во однос на пишувањето на самогласките во непосреден допир се сретнаа и во тестовите по правопис и во зборовите и речениците од диктатот на учениците од средно образование.³⁵ Кај учениците од оваа возраст, покрај наведените пропусти (в. Б), се забележаа пропусти и при пишувањето на: глаголите во сегашно време (*трчат – трчаат*), глаголите во минато определено свршено време (*пееа – пееја*) и именките во кои се јавува самогласката *y* во непосреден допир сама со себе (*вакум – вакуум*). И тука важи истото објаснување како погоре наведеното (в.3.2.1.1.А).

³⁵ Примерите од одговорите од тестовите по правопис и од зборовите и речениците од диктатот за учениците од средно образование се исти со тие за учениците од предметна настава. Во овој дел се дадени само оние примери од пропустите кои не беа забележани во тестовите на учениците од предметна настава за да не се повторуваат.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.2. Пишување на согласките

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците од одделенска настава, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Од аспект на возраста на учениците од предметна настава, најголем број пропусти се забележаа во тестовите на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Од аспект на возраста на учениците од средно образование, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.2.1. Употреба на согласката j

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III, IV и V одделение ја пишуваат согласката j онаму каде што не е потребно, а ја испуштаат на места каде што треба да стои. Според бројот на пропусти во однос на правилата за пишување на согласката j, овие пропусти може да се

рангираат на следниов начин: изоставање на согласката *j* во зборови кога треба да стои меѓу самогласките *и* и *а* (*приателство* – *пријателство*, *телевизиа* – *телевизија*); пишување на согласката *j* во средина меѓу самогласки (*заједно* – *заедно*, *кафејава* – *кафеава*, *крајшита* – *краишита*); пишување на согласката *j* кај прашалните заменки во множина (*који* – *кои*); изоставање на согласката *j* во некои зборови (*маката* – *мајката*, *деноста* – *дејноста*); пишување на согласката *j* во множинската форма на присвојните заменски придавки (*мојите* – *моите*, *твојте* – *твоите*); изоставање на согласката *j* кај глаголскиот прилог (*пееќи* – *пеејќи*, *викаќи* – *викајќи*); пишување на согласката *j* во личните заменки во еднина и множина (*таја* – *таа*, *тије* – *тие*); пишување на согласката *j* кај самогласните групи во кои втората е *и*: *аи*, *ои* (*мајца* – *маица*, *стоји* – *стои*, *стој* – *стои*); изоставање на согласката *j* во трето лице множина кај глаголите од минато определено вршено време од е-група (*смееа* – *смееја*, *пееа* – *пееја*); замена на согласката *j* со самогласката *и*, во трето лице еднина кај личната замена од машки род (*тои* – *тој*); пишување на согласката *j* кај лично-предметните општи заменки во множина (*секоји* – *секои*). Во писмените вежби на учениците од III одделение се забележуваат пропусти во однос на пишувањето на согласката *j* кај самогласните групи во кои втората е *о* - *ио* (*првијот* – *првиот*, *најопаснијот* – *најопасниот*). Учениците од IV одделение ја изоставаат согласката *j* во глаголските именки што завршуваат на *-јач/-јачка* (*пеач* – *пејач*).

Согласката *j* се одделува од другите консонанти по својата фонетска природа, бидејќи има функција за спојување на гласовите во еден збор. Се изговара како неслоговно *и* (*j*). Оттука, се јавуваат грешки во писменото изразување од овој вид.

Зачестена е појавата, во писмените вежби учениците од III до V одделение согласката *j* да ја пишуваат пред сонантите: *раскажувајне* наместо *раскажување*, *носејне* наместо *носење*. Пропустите од овој вид се под влијание на усниот изговор на зборовите, типичен за битолскиот говор. Овој изговор е карактеристичен и за говорниот појас што го опфаќа Прилепско, Преспанско и Охридско.³⁶

³⁶ Ваквата појава е наречена антиципација на мекост. Подетално за оваа појава кај Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: „Култура“, „Македонска книга“, „Мисла“, „Наша книга“, 1981 г.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, во однос на употребата на согласката *j*, грешат во следниве случаи: ја изоставаат во зборови во кои треба да стои меѓу самогласките *и-а*, *и-о*, *е-а*, *и-у*, *а-и* (*Илиа* – *Илија*, *свијок* – *свиок*, *турнеа* – *турнеја*, *сејалка* – *сеалка*, *калијум* – *калиум*, *обичаји* – *обичаи*); ја пишуваат во прашалните заменки во множина (*који* – *кои*); ја изоставаат во глаголскиот прилог (*ниеќи* – *ниејќи*); ја пишуваат во показната заменки во еднина (*онаја* – *онаа*); ја изоставаат во трето лице множина кај глаголите од минато определено несвршено време од *е-група* (*спиеа* – *спиеја* / *спијеа* – *спиеја*); ја изоставаат во глаголските именки што завршуваат на *-јач/-јачка* (*неач* – *нејач*). Причините за ваквите случаи се наведени погоре (в. 3.2.2.1. А).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование прават исти грешки во поглед на употребата на согласката *j*, како учениците од предметна настава. Во тестовите по правопис за учениците од оваа возраст имаше повеќе прашања кои опфаќаа повеќе наведени (понудени) можни одговори. И учениците од средно образование грешеа при употребата на согласката *j* во истите случаи. Во нивните тестови се забележаа и други погрешни одговори: во зборови во кои согласката *j* треба да стои меѓу самогласките *и* и *а* (*историа* – *историја*) и во трето лице множина кај глаголите од минато определено несвршено време од *е-група* (*сееа* – *сееја*).

3.2.2.2. Употреба на согласките л, љ и лј

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава се забележаа погрешно напишани зборови кои во себе ја вклучуваа согласката *љ* (*љубов* – *љубов*). Освен тоа, оваа согласка беше употребена и во други зборови во кои требаше да се наоѓаат согласките *л* и *ј* (*Лиљана* – *Лилјана*, *криља* – *крилја*, *иљада* – *илјада* и др.).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите на учениците од предметна настава се јавија исти пропусти.

Учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не ја пишуваат согласката *љ* во зборови во кои треба да стои (*лјубов – љубов, детал – детаљ*), а ја пишуваат наместо согласките *л* и *ј* (*релјеф – релјеф, Биљана/Билана – Билјана, криља – крилја, иљада – илјада, фотелја – фотелја* и др.). Освен при употребата на согласката *љ*, учениците од предметна настава грешат и при употребата на согласката *л*. Така, тие пишуваат: *кључ* наместо *клуч* и *плјука* наместо *плука*.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Ист е случајот и со тестовите на учениците од средно образование и одговорите на прашањата кои се однесуваат на употребата на согласките *л*, *љ* и согласната група *лј*. Средношколците, покрај претходно наведените погрешни одговори, ги имаат и следниве: *љ* наместо *л* и *ј* (*зелје – зелје, невоља – неволја, милји – милји*).

3.2.2.3. Употреба на согласките н и њ

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од III до V одделение се јавуваат пропусти и при пишувањето на согласките *н* и *њ*. Повеќе се застапени пропусти кои се однесуваат на множинската форма кај некои именки од среден род што завршуваат на самогласката *е* (*мечина – мечиња, дечина – дечиња, цвеќина – цвеќиња*). Помал е бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, при пишувањето на зборови кои во себе ја вклучуваат согласката *њ* (глаголските именки: *правене – правење, излегуване – излегување*). Учениците од V одделение, ја пишуваат согласката *њ* онаму каде што не е потребно (*трењерки – тренирки, инжињер – инженер*).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование се забележуваат пропусти во однос на пишувањето на согласките *н* и *њ*. Голем е бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, при пишувањето на зборови кои во себе ја вклучуваат согласката *њ* (*кнегина – кнегиња, конски – коњски*). Чести се пропусти кои се однесуваат на

множинската форма кај некои именки од среден род што завршуваат на самогласката *e* (*пилина – пилиња*). Дел од учениците од предметна настава ја пишуваат согласката *њ* онаму каде што не е потребно (*пустиња – пустина*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во писменото изразување на учениците од I до IV година од средно образование (во тестовите по правопис и во зборовите и речениците од диктатот) се јавуваат голем број пропусти во однос на употребата на согласките *n* и *њ*. И тие, како и помалите ученици од предметна настава, грешат кога пишуваат зборови кои во себе ја вклучуваат согласката *њ* (*монахина – монахиња, бански – бањски*) и во зборови во кои не е потребно да стои согласката *њ* (*пена – пења*).

3.2.2.4. Употреба на согласките *к, к', г и г'*

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од III до V одделение се јавуваат голем број пропусти во однос на употребата на согласките *к'* и *г'*. Учениците од оваа возраст не ја пишуваат согласката *к'* во некои зборови, како на пример, при пишувањето на именките (*цвеке* наместо *цвеќе, нок* наместо *нок'*) и на честичката за идно време (*ке* наместо *ке'*). Освен тоа, често се случува учениците од III и IV одделение да ја заменуваат согласката *к* со согласката *к'*. Тоа се забележува во зборови во кои согласката *к* се наоѓа пред самогласките *e* и *и*: *Пиноккио* наместо *Пиноккио, букети* наместо *букети*.

При изговорот на некои зборови, кога согласката *к* се наоѓа пред предни вокали (самогласки) како што се *e* и *и*, таа звучи помeko и се приближува кон изговорот на согласката *к'*, па најверојатно, тоа е причината што учениците прават вакви грешки во писменото изразување.

Од ист вид се пропустите при пишувањето на согласката *г'* (*ѓи виде* наместо *ги виде*). Учениците од III до V одделение, во некои зборови, согласката *г'* ја заменуваат со согласката *г* (*лугето* наместо *луг'ето*).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите по правопис и во диктатот од зборовите и речениците на

учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, се јавуваат голем број пропусти во однос на употребата на согласките *к*, *ќ*, *г* и *ѓ*. Учениците од овие одделенија не ја пишуваат согласката *ќ* во некои зборови, како на пример, при пишувањето на именките (*кебап* наместо *кебап*, *спанак* наместо *спанак*, *керамида* наместо *керамида*), на глаголскиот прилог (*сакајки* наместо *сакајќи*, *играјки* наместо *играјќи*) и на честичката за идно време (*ке* наместо *ќе*). Освен тоа, често се случува учениците од оваа возраст да ја заменуваат согласката *к* со согласката *ќ*. Тоа се забележува во зборови во кои согласката *к* се наоѓа пред самогласките *е* и *и*: *килим* – *килим*, *Кирил* – *Кирил*, *кечеп* – *кечеп*. Причините за оваа појава се исти како погоре наведените (в. 3.2.2.4. А).

Од ист вид се пропусти при пишувањето на согласката *ѓ* (*ѓитара* наместо *гитара*, *Ѓерманија* наместо *Германија*, *анѓел* наместо *ангел*). Учениците од предметна настава, во некои зборови, согласката *ѓ* ја заменуваат со согласката *г* (*гердан* наместо *ѓердан*), а согласката *ќ* ја заменуваат со согласката *ѓ* или *г* (*сакајѓи* – *сакајќи*, *спанаѓ* – *спанак*, *герамида*, *ѓерамида* – *керамида*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во писменото изразување на учениците од I до IV година од средно образование (во тестовите по правопис и во зборовите и речениците од диктатот) се јавуваат голем број пропусти во однос на употребата на согласките *к*, *ќ*, *г* и *ѓ*. И тие, како и помалите ученици од предметна настава, прават грешки кога пишуваат зборови во кои треба да биде напишана согласката *к*. Ја заменуваат оваа согласка со согласката *ќ*. Тоа се забележува во зборови во кои согласката *к* се наоѓа пред самогласките *е* и *и*: *кифличка* – *кифличка*, *Киро* – *Киро*. Такви пропусти се забележуваат и при пишувањето на согласката *ѓ* (*ѓиро* – *гиро*). Причините за овие појави се исти како погоре наведените (в. 3.2.2.4. А).

3.2.2.5. Употреба на согласките з и с

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава ја заменуваат согласката *с* со согласката *ц* (*цвонче* наместо *свонче*). При изговорот на звучната согласка *с*, се добива звук сличен на звукот на гласот *ц*, па оттаму доаѓа и оваа грешка во писменото изразување кај

учениците.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од предметна настава ја заменуваат согласката *з* со согласката *с* (*бронса* наместо *бронза*, *надсор* наместо *надзор*). Се случува и спротивното: ја употребуваат согласката *з* наместо согласката *с* (*обзир* наместо *обсир*, *зуница* наместо *суница*, *се прозева* наместо *се посева*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Истото се случува и кај учениците од средно образование. Во нивните тестови се забележува замена на согласката *с* со согласката *з* (*звечка* наместо *свечка*, *звекот* наместо *свекот*, *земне* наместо *семне*, *одзив* наместо *одсив*, *звезда* наместо *свезда*) и на согласката *с* со согласката *з* (*носе* наместо *нозе*).

3.2.2.6. Употреба на согласките в и ф

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од III, IV и V одделение се забележува употреба на согласката *в* наместо согласката *ф*: *кивла* наместо *кифла*, *був* наместо *буф*. Согласката *в* е изоставена во некои зборови (*чувствува* наместо *чувствува*), а во други зборови е непотребно додадена (*учевствува* наместо *учествува*, *суштествата* наместо *суштествата*).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во мал број тестови по правопис на учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, се сретна пропуст при употребата на согласката *в* кога треба да стои во некои зборови (*чувство* – *чувство*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис на учениците од I, II, III и IV година од средно образование се јавија многу малку пропусти при употребата на согласката *в* кога треба да стои во некои зборови (*здраство* – *здравство*).

3.2.2.7. Употреба на согласките *џ* и *х*

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава не се сретна пропуст во однос на употребата на согласките *џ* и *х*.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Од сите тестови по правопис на учениците од предметна настава од основно образование, се забележа само еден единствен пропуст во однос на употребата на согласката *џ* и тоа кај ученик од VIII одделение од 8-годишното основно образование со одличен просечен успех. Во неговиот тест стоеше: *жагор* наместо *џагор*.

И за употребата на согласката *х* имаше само еден единствен пропуст. Тоа беше забележано кај ученик од VI одделение со многу добар просечен успех (*хитно* наместо *итно*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во тестовите по правопис на учениците од средно образование не се сретна пропуст во однос на употребата на согласките *џ* и *х*.

3.2.2.8. Употреба на согласката *џ* и согласната група *пс*

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава не се сретна пропуст во однос на употребата на овие согласки.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава не се забележаа пропусти во однос на употребата на овие согласки.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во тестовите по правопис на учениците од средно образование имаше пропусти за употребата на согласната група *пс*: *пци* наместо *пси*, *вапцува* наместо *вапсува*.

Мал број од средношколците ја замениле согласката *џ* со *s*: *spsореше* наместо *џрџореше*.

3.2.2.9. Употреба на согласките ш и ч

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава не се сретнаа пропусти во однос на употребата на согласките *ш* и *ч*.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава од основно образование не се забележа ниту еден пропуст во однос на употребата на овие согласки.

В) Ученици од средно образование (I-IV година)

Во тестовите по правопис на учениците од средно образование имаше мал број пропусти во однос на употребата на овие согласки. Така, согласката *ч* беше заменета со *ш*: *шкрапа* наместо *чкрапа*, *шкрипи* наместо *чкрипи*, *шкрта* наместо *чкрта*.

3.2.3. Едначење на согласките по звучност

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава не го обележуваат едначењето на согласките по звучност кај некои именки: б – п (*рибче* – *рипче*, *волишебство* – *волишество*, *робство* – *ропство*), д – т (*сладко* – *слатко*), ж – ш (*Снежко* – *Снешко*). Пропусти од истиот вид има и во писмените вежби на учениците од V одделение, само помалку. Таков е примерот: *мирисба* наместо *миризба* (с – з). Пропусти од истиот вид има и во писмените вежби на учениците од V одделение, само помалку. Таков е примерот: *мирисба* наместо *миризба* (с – з). Учениците од III до V одделение грешат и при пишувањето на именките и придавките со префикси, кога треба да постои едначење на согласките по звучност. Така, во нивните писмени вежби се сретнуваат пропусти во едначењето на согласките по звучност во зборови што ги содржат префиксите: *од-* (*одсечки* наместо *отсечки*, *одкога* наместо *откога*), *раз-* (*разказ* наместо *расказ*) и *из-* (*изтрча* наместо *истрча*). Во тетратките на учениците од IV и V одделение се забележуваат пропусти во едначењето на согласките по звучност во зборови што во себе го вклучуваат префиксот *пред-* (*председателот* наместо *претседателот*).

Учениците од IV и V одделение, во овој дел, грешат во зборови со префиксот *без-* (*безпомошна* наместо *беспомошна*), а учениците од V одделение – во зборови составени од суфиксот *под-* (*подтикна* наместо *поттикна*).

Учениците од III до V одделение имаат слабости во поглед на правописните правила на македонскиот јазик и во оние случаи кога, според Правописот, не се обележува едначењето на согласките по звучност. Така, тие ја едначат согласката *д* е пред суфиксите *-ски*, *-ствен*, *-ство*: *градска* наместо *градска*, *Охридско Езеро* наместо *Охридско Езеро* итн.

Гласот *д*, при изговорот во некои зборови се обезвучува, се добива звук на безвучно *т*. Оттаму произлегуваат и пропустите во пишувањето. Пропустите од овој вид ги има и во следниов вид: *богациво* – *богатство*, *грацки* – *градски*. И во овој случај, усниот изговор на овие зборови влијае да се пишуваат онака како што се слушаат (гласовите *т* и *с* звучат како гласот *ц*). Истото се случува и со согласката *в* кога се наоѓа пред безвучна согласка (*афтодиктат* наместо *автодиктат*, *мрафка* наместо *мравка*, *лифче* наместо *ливче*). Во писмените вежби на учениците од III, IV и V одделение се забележува обезвучување на звучната согласка *в* кога стои пред сонант (*пиефме* наместо *пиевме*, *бефме* наместо *бевме*, *правефме* наместо *правевме*). Постои тесна врска помеѓу артикулацијата (изговорот) на гласовите во македонскиот јазик и пишувањето на буквите за соодветните гласови. Учениците често пишуваат онака како што слушаат, несвесно применувајќи го фонетскиот принцип.

Во писмените вежби на учениците од III до V одделение се јавува и ваков вид пропуст: *сфојата* наместо *својата*. Гласот *в*, при изговорот се обезвучува и зад безвучните согласки, особено зад гласот *с*. Се добива звук на безвучно *в* (*ф*). Поради тоа, има вакви пропусти и при пишувањето. Ист е случајот со следниов пример: *кники* наместо *книги*. При изговорот на гласот *г*, кога се наоѓа пред самогласка од преден ред (*е*, *и*), се добива звук сличен на звукот на гласот *к*. Тоа влијае во писменото изразување согласката *г* да се заменува со согласката *к*. Во писмените вежби на учениците од одделенска настава се сретнуваат пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик и од овој вид: *ислепена* наместо *излепена*, *исненадам* наместо *изненадам*, *исвалканата* наместо *извалканата*, *потготви* наместо *подготви*. И ваквиот вид пропуст се предизвикани од звукот при изговорот на овие зборови. Учениците од

III, IV и V одделение ги озвучуваат безвучните согласки кога се наоѓаат пред звучни (*жрдви* наместо *жртви*). Истото го прават и кога безвучните согласки се наоѓаат пред сонанти (*средна* наместо *сретна*, *адмосфера* наместо *атмосфера*). Постои тесна врска помеѓу артикулацијата (изговорот) на гласовите во македонскиот јазик и пишувањето на буквите за соодветните гласови. Учениците често пишуваат онака како што слушаат, несвесно применувајќи го фонетскиот принцип.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од IV одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од III одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование имаат слабости во поглед на правописните правила на македонскиот јазик во оние случаи кога, според Правописот, не се обележува едначењето на согласките по звучност. Така, тие вршат едначење на согласката *в* кога таа се наоѓа пред безвучната согласка *т* (*ефтин* наместо *евтин*, *афтопат* наместо *автопат*) и во зборови во кои согласката *в* е пред безвучната согласка *ч* (*офчар* наместо *овчар*). Има пропусти и во зборови во кои согласката *в* е зад безвучната согласка *с*: *свати* наместо *сфати*. За причините на оваа појава види погоре (в.3.2.3. А).

Освен согласката *в*, учениците од предметна настава ја едначат и согласката *д* кога е пред суфиксите *-ски*, *-ствен*, *-ство*: *градски* наместо *градски*. Објаснувањето е исто како тоа од погоре (в.3.2.3. А).

Учениците од овие одделенија не го обележуваат едначењето на согласките по звучност: кај некои именки (*врабчето* – *врапчето*) и во зборови што во себе го вклучуваат префиксот *пред-* (*предпоследен* наместо *претпоследен*).

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава се сретнуваат пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик и од овој вид: *милосвучно* наместо *милозвучно*. (в.3.2.3. А).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти

се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VII одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И кај учениците од средно образование се сретнуваат истите пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност како кај учениците од предметна настава од основно образование. Во тестовите за средношколците имаше повеќе понудени одговори во прашањата, па, според тоа, се забележаа и поголем број пропусти: *б – п* (*волиебство* наместо *волиепство*, *забче* наместо *запче*), *г – к* (*брегче* наместо *бречке*), *з – с* (*безкорисен* наместо *бескорисен*), *раз-*, *пред-*, *од-* (*разкажа* наместо *раскажа*, *представа* наместо *претстава*, *одколку* наместо *отколку*). Во дел од тестовите на учениците од средно образование имаше едначење на согласката *д* кога се наоѓа пред суфиксот *-ство*: *сутство* наместо *судство*.

3.3.4. Обезвучување на согласките на крајот од зборот

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава се забележува непотребно обележување на обезвучувањето на звучните согласки на крајот од зборот (*нис* наместо *низ*, *сладолет* наместо *сладолед*, *леп* наместо *леб*, *носорок* наместо *носорог*, *дожт* наместо *дожд*, *мет* наместо *мед*, *седеф* наместо *седев*, *прет* наместо *пред*). Тоа обезвучување се слуша во изговорот и оттаму доаѓаат пропустите од ваков вид во писменото изразување.

Интересен случај е тоа што во писмените вежби на учениците од овие одделенија се појавуваат зборови во кои крајната безвучна согласка, учениците ја озвучуваат (*двород* наместо *дворт*, *деветнаесед* наместо *деветнаесет*, *живеад* наместо *живеат*, *лебод* наместо *лебот*, *внуг* наместо *внук*, *кибрид* наместо *кибрит*, *робод* наместо *робот*, *тажниот* наместо *тажниот*, *жнеез* наместо *жнееш*). На крајот на зборот се неутрализира спротивставувањето на звучните и безвучните консонанти. Во таа позиција, автоматски, сите консонанти се изговараат безвучно (*пат*

= *пат* и *пад*, *лут* = *лут* и *луд*)³⁷.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со многу добар успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис и диктатот од зборовите и речениците на учениците од предметна настава се јавуваат многу пропусти во однос на оваа гласовна промена. Така, учениците од VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование непотребно го обележуваат обезвучувањето на звучните согласки на крајот од зборот (*грат* наместо *град*, *зат* наместо *зад*, *буф* наместо *буф*, *крф* наместо *крв*, *орис* наместо *ориз*, *брек* наместо *брег*). Објаснувањето за овој вид пропусти е дадено погоре.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис и диктатот од зборовите и речениците на учениците од средно образование се забележаа низа пропусти кои се однесуваа на обезвучувањето на согласките на крајот од зборот. Покрај погоре наведените пропусти (в. истата точка Б), беше и следниов: *кафес* наместо *кафез*.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а

³⁷ Кај Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: „Култура“, „Македонска книга“, „Мисла“, „Наша книга“, 1981 г.

најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.5. Пишување на согласните групи

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава ги вметнуваат согласките *t* и *d* во согласните групи *sr* и *zr* (*страм – срам, треќа – среќа, страмежлив – срамежлив, здрее – зрее, здрел – зрел*). Спротивно на ова, учениците од III одделение ги испуштаат согласките *d* и *t* во согласните групи *zdr* и *str* (*зравје* наместо *здравје, срела* наместо *стрела, сесрички* наместо *сестрички*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис и диктатот од зборовите и речениците на учениците од предметна настава се забележуваат голем број пропусти во однос на пишувањето на согласните групи. Така, учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, грешеа во пишувањето на зборови во чиј состав влегува согласната група *шт*. Тие пишуваа: *училишен* наместо *училиштен* и *пристанишен – пристаниште – пристоен – крајбрежен* наместо *пристаништен*. Зборот *училиштен* е погрешно напишан во многу учебници по Македонски јазик и во друга придружна литература по овој наставен предмет, а како таков се употребувал одамна и ретко се случува да се сретне некаде правилно напишан. Оттаму произлегуваат овој вид пропусти во тестовите. Зборот *пристаништен* им е помалку познат на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование. Тоа е констатирано по прегледувањето на сите тестови по правопис на учениците од овие одделенија зашто беше забележан многу мал број

точни одговори.

Освен при пишувањето на зборови во чиј состав е согласната група *шт*, во тестовите се сретнаа пропусти и при пишувањето на зборови кои во себе ја вклучуваат согласната група *ст*. Така, учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, погрешно ги пишуваа зборовите во кои е потребно да биде присутна групата *ст*: *обласен* наместо *областен*, *страсен* наместо *страстен*. За овие зборови (областен, страстен) беа употребени и сосема нови зборови: *област*, *овластен*, *страст*, *страствен*, *страшен*. Се забележува дека и овие зборови (како и зборот *пристаништен*) не им се многу познати на учениците од предметна настава зашто многу мал број од учениците имаа точни одговори. Во однос на ова правило, во тестовите по правопис се забележуваа и точни одговори за зборовите *усно*, *свесен* и *жалосен*. Може да се констатира дека учениците го знаеле добро значењето на овие зборови (тие биле подолго време присутни во нивниот речник), па лесно можеле да одговорат правилно на прашањето за овие зборови³⁸. Дел од учениците, зборот *жалосен* го замениле со зборот *жалост*. На барањето за корекција на понудениот збор *листје*, голем број од учениците дале различни погрешни одговори: *листови*, *лист*, *лисја*, *листоите*. Ова укажува на слабости во знаењата на учениците за збирната множина (содржина од подрачјето *Јазик*, поконкретно од делот *морфологија*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис и во диктатот од зборовите и речениците на учениците од средно образование се забележаа истите пропусти како во писмените вежби на учениците од предметна настава.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на

³⁸ Од учениците се бараше да ги поправат неправилните зборови.

просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.6. Пишување на удвоените согласки

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од IV и од V одделение се јавуваат многу пропусти при пишувањето на зборови кои содржат префикси: *без-, из-, раз-* (*бесилен* наместо *бессилен*, *разелени* наместо *раззелени*), *од-, над-, под-, пред-* (*одделение* наместо *одделение*, *отогаш* наместо *оттогаш*, *потикне* наместо *поттикне*). Учениците од III, IV и V одделение не ја удвојуваат согласката *t* во членуваната форма кај простите и кај редните броеви што завршуваат на *-t* (*пети* наместо *петти*, *седумнаесети* наместо *седумнаесетти*) и во бројните образувања кога означуваат дробка (*петина* наместо *петтина*). Учениците од III до V одделение не ја удвојуваат согласката *t* во членуваната форма на именките од женски род што завршуваат на согласката *t* (*пролета* наместо *пролетта*, *смрта* наместо *смртта*). Учениците од V одделение грешат при пишувањето на согласката *j* во суперлативната форма кај придавките што започнуваат на согласката *j* (јасен, јак): *најјасен* наместо *најјасен*, *најјак* наместо *најјак*. Тие не ја удвојуваат ниту согласката *l* во придавките од женски род: *каливата* наместо *калливата*. Исто така, овие ученици ги удвојуваат согласките онаму каде што не е потребно: *оддамна* наместо *одамна*, *беспомошна* наместо *беспомошна*, *крвта* наместо *крвта*, *шестта* наместо *шеста*, *беззвучни* наместо *беззвучни*, *втори* наместо *втори*.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од IV одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од III одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното

и од 8-годишното основно образование се јавуваат многу пропусти и при пишувањето на зборови кои содржат префикси: *без-*, *раз-* (*беззначаен* наместо *безначаен*, *разелени* наместо *раззелени*), *од-*, *под-* (*одолжи* наместо *оддолжи*, *отогаиш* наместо *оттогаиш*, *потикне* наместо *поттикне*). Учениците од предметна настава правилно ја удвојуваат согласката *t* во членуваната форма на именките од женски род што завршуваат на согласката *t*. Помал е бројот на пропусти во однос на ова правило (*пролета* наместо *пролетта*).

Учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и 8-годишното основно образование грешат при пишувањето на согласката *j* во суперлативната форма кај именките и придавките што започнуваат на согласката *j* (*јак*): *најак* наместо *најјак*, *најунак* наместо *најјунак*. Не ја удвојуваат согласката *m* во бројните придавки (*осумина* наместо *осуммина*), а ја удвојуваат согласката *t* во бројните именки (*десеттина* наместо *десетина*). Во нивните тестови се забележуваат и точни одговори за простите и редните броеви што завршуваат на *-t* напишани во членувана форма: *стоте*, *шести*.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис и диктатот од зборовите и речениците на учениците од средно образование се забележаа истите пропусти како во писмените вежби на учениците од предметна настава. Разликата е во тоа што, заради поголемиот број понудени одговори во прашањата, во нивните тестови беа забележани повеќе пропусти. Така, покрај погоре наведените беа и следниве: *одтука* наместо *оттука*, *иссече* наместо *исече*, *противоздушен* наместо *противвоздушен*.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а

најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.7. Употреба на голема буква

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава, ја започнуваат реченицата со мала, наместо со голема буква. Со мала буква ги пишуваат: личните имиња и презимиња (*тони – Тони*), имињата на празниците (*божик – Божик, водици – Водици*) и имињата на списанијата, весниците, насловите на книги („*сказни*“ – „*Сказни*“) и на уметничките творби. Учениците од V одделение не ја употребуваат големата буква кога пишуваат имиња на жители на држави, додека учениците од III, IV и од V одделение со мала буква ги пишуваат географските и топографските имиња (*Охридско езеро – Охридско Езеро*) и имињата на државите, градовите и селата (*битола – Битола*).

Учениците од одделенска настава ги пишуваат со голема, наместо со мала буква општите именки (*Кирилица –кирилица, Татко – татко, Бикот – бикот, Зумбулот – зумбулот, Базените – базените*) и придавките (*Весела – весела*). Учениците од V одделение употребуваат голема буква кога пишуваат имиња на жители на населени места (*Битолчанец – битолчанец*), а учениците од IV и V одделение со голема буква ги пишуваат придавките изведени од именки (*Христијански – христијански*) и придавките изведени од географски имиња (*Македонски – македонски*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис и диктатот од зборовите и речениците на учениците од предметна настава се забележаа голем број пропусти во однос на употребата на голема и мала буква. Така, учениците од овие одделенија со мала буква ги пишуваат имињата на празниците (*11 октомври – 11 Октомври, први мај – Први мај*). Името на празникот *Први мај* го пишуваат погрешно уште на 2 начини: *Први Мај* и *први Мај*.

Учениците од предметна настава употребуваат голема наместо мала буква кога пишуваат имиња на жители на населени места (*Битолчанец – битолчанец*) и имиња на припадници на раса (*Белец – белец*). Погрешно ја употребуваат големата буква и за пишување на придавките изведени од именки (*Европски* наместо *европски*, *Христијански* наместо *христијански*, *Македонско-Англиски речник* наместо *македонско-англиски речник*). Учениците од предметна настава даваат погрешни одговори во тестовите кога од нив се бара да ги напишат имињата на некои историски настани (*Илинденско Востание – Илинденско востание*). Сите овие пропусти во кои погрешно е употребена голема буква на места, каде што, по правило, треба да стои мала, несомнено, се должат на влијанието на англискиот јазик, интернетот и социјалните мрежи, кои во поново време се сè поприсутни во секојдневниот живот на младите и на децата од најмала возраст.

Во тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, со мала буква се напишани: географските имиња (*Охридско езеро – Охридско Езеро*), имињата на националностите, односно на жителите на држави (*македонец – Македонец*) и насловите на книгите („*улавите години*“ – „*Улавите години*“).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис и во диктатот од зборовите и речениците на учениците од средно образование имаше голем број пропусти во однос на употребата на голема и мала буква. Пропустите беа исти како тие кај учениците од предметна настава од основно образование. Во однос на употребата на големата буква, погрешно беа напишани (со мала наместо со голема буква) имињата на жителите на континенти (*американец* наместо *Американец*).

Имаше многу пропусти и при употребата на малата буква. Така, учениците од средно образование, наместо со мала, ги пишуваат со голема буква атрибутите кои

стојат како општа определба на личните имиња (*Господин Стефан/господин Господин Стефан* наместо *господин Стефан, Доктор Арсов* наместо *доктор Арсов*). Средношколците ги пишуваат правилно присвојните придавки изведени од лични имиња и презимиња со наставките *-ов,-ова*, но погрешно ја употребуваат големата буква за именката на која се однесуваат (*Самоилова Тврдина* наместо *Самоилова тврдина*). Исто така, тие употребуваат голема буква за пишување на именките кога се во спој со придавки изведени од именки (*Валандовска Општина* наместо *Валандовска општина*).

Голем број од средношколците го напишале името Бог со мала буква.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.8. Слеано пишување на зборовите

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III до V одделение, наместо слеано, ги пишуваат разделено: сложените релативни сврзници (*кој што – којшто, кое што – коешто*); именките на кои првата компонента им е *пол-* или *полу-* (*пол ноќ* наместо *полноќ*); прилозите (*меѓу време – меѓувреме*); сложените прилози на кои првиот дел им е некој предлог (*на секаде – насекаде, от тука – оттука, од напред – однапред*); честичката *не*, кога е составен дел на именките и придавките и со нив образува нов збор со посебно значење (*не убаво – неубаво, не познати – непознати, не учење – неучење, не среќата – несреќата*); честичките *по-* и *нај-* при степенување на придавките (*по висок – повисок, нај добар – најдобар*); честичките *по-* и *нај-* кај прилозите (*нај многу – најмногу*); именките (*со браќајот – сообраќајот*); личните заменки (*ни е – ние*); глаголите (*на правила* наместо *направила*) и кај глаголите што завршуваат на *-ува* (*пот скокнува-потскокнува, под викнува – подвикнува*). Учениците од III, IV и од V одделение ги пишуваат разделено сложените именки на кои составните компоненти им се поврзани со самогласките *-о-* или *-е-* (*крсто сницата* наместо *кртосницата*). Учениците од III

одделение ги пишуваат разделено одречните заменки (*ни чија – ничија, ни која – никоја*), а учениците од IV одделение ги пишуваат разделено поздравите (*добро вечер* наместо *добровечер*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од IV одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со одличен успех, а најмалку кај учениците со многу добар успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование, наместо слеано, ги пишуваат разделено: именките на кои првата компонента им е *пол-* или *полу-* (*полу остров* наместо *полуостров*); честичката *по-* при степенување на придавките (*по убаво* наместо *поубаво*), временските прилози (*на лето* наместо *налето*) и некои од поздравите (*добро вечер* наместо *добровечер*).

Учениците од овие одделенија ги пишуваат полуслеано, со цртичка, бројните придавки (*десет-годишен* наместо *десетгодишен*).

Во нивните тестови се сретнуваат и правилно напишани зборови. Така, учениците од предметна настава, имаат точни одговори за пишување на: сложените релативни сврзници (*којшто*), сложените именки на кои составните компоненти им се поврзани со самогласките *о* или *е* (*километар*) и некои од поздравите (*добро утро*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Учениците од средно образование, во однос на слеаното пишување на зборовите, грешат во истите случаи како и учениците од предметна настава. Освен тие пропусти, се јавуваат и пропусти при пишување на придавките кои се степенувани. Така, учениците, наместо слеано, ги пишуваат разделено честичките *по-* и *нај-* од

другиот дел од зборот (од придавките) (*нај висок – највисок*). Во нивните тестови по правопис има погрешни одговори и за пишување на сложените прилози на кои првиот дел им е некој предлог (*со сила* наместо *сосила*). Овој пропуст се забележува речиси во сите тестови на средношколците од сите наставни години без оглед на нивниот просечен успех.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.9. Полуслеано и разделено пишување на зборовите

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава, наместо разделено, ги пишуваат слеано: кратките заменски форми кога се употребуваат со присвојно значење зад именки што значат сродство (*мајками* наместо *мајка ми*, *братму* наместо *брат му*); негацијата *не* пред глагол (*неможе – не може*, *несака – не сака*, *незнам – не знам*); кратките заменски форми зад форми на заповедниот начин (*земија – земи ја*, *однесија – однеси ја*, *погубија – погуби ја*); кратката заменска форма за индиректен предмет и глагол (*миизлета – ми излета*, *мувелеле – му велеле*), предлогот и долгата заменска форма за директен предмет (*со мене – со мене*, *занив – за нив*) и предлогот и именката (*врака – в рака*). Учениците од III одделение ги пишуваат слеано, наместо разделено, сложените сврзници (*зада* наместо *за да*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од предметна настава ја пишуваат слеано, наместо разделено,

негацијата *не* пред глаголот (*несака – не сака*) и кратката заменска форма за директен предмет, често и без надреден знак или со знак за акцент (*непосети / не посети – не посети*). Исто така, учениците од овие одделенија, броевите со приближна бројност ги пишуваат разделено, без цртичка (*три четири* наместо *три-четири*). Без цртичка, разделено, ги пишуваат и зборовите кои се скратуваат – абревијациите (*ТВ емисија* наместо *ТВ-емисија*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VII одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Учениците од I, II и III и IV година од средно образование, во однос на разделеното пишување на зборовите, грешат во истите случаи како и учениците од предметна настава.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.10. Делење на зборот на крајот од редот

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава се среќаваат пропусти при делењето на зборот на крајот од редот и тоа во пишувањето на: зборови во чиј состав има согласка и самогласка едноподруго (*цвет-иња* наместо *цвет-киња*, *уб-авина* наместо *уба-вина*, *прод-авница* наместо *про-давница*, *2-одина* наместо *го-дина*, *мот-ика* наместо *моти-ка*); зборови во чиј состав има од две самогласки во непосреден допир (*лет-аат* наместо *лета-ат*, *скок-аат* наместо *скока-ат*) и зборови во чиј состав има две согласки една до друга (*сонч-оглед* наместо *сон-чоглед*, *зе-лка* наместо *зел-ка*, *пушт-ија* наместо *пуш-тија*, *обл-ека* наместо *об-лека*, *чист-ење* наместо *чис-тење*);

едносложни зборови (*пр-ст – прст, ст-ол – стол*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од IV одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со многу добар успех.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава се среќаваат голем број пропусти при делењето на зборот на крајот од редот. Така, учениците од овие одделенија погрешно ги делат: зборовите во чиј состав има од две самогласки во непосреден допир (*зна-ење* наместо *зна-е-ње*); зборови во чиј состав има две согласки една до друга (*сре-кно/ср-ек-но* наместо *среќ-но, уч-ени-чки/ уч-ен-ич-ки/ уч-ени-чки* наместо *уч-че-ни-чки* или *уч-че-нич-ки*) и зборовите со завршетоци *-ски, -ствен, -ство* (*сосе-дство – со-седс-тво – сос-едс-тво – со-седство* наместо *со-сед-ство*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис на учениците од средно образование се среќаваат истите пропусти како кај учениците од предметна настава. Освен тие, има и дополнителни примери од пропустите: *гим-на-зис-ки/гим-наз-иски/ги-мназиски/ги-мна-зи-ски/гимназиск-ки* наместо *гим-на-зи-ски* (зборови со завршетоци *-ски, -ствен, -ство*), *гор-рд-ост/го-рдост/горд-ост/гор-до-ст/гордо-ст* наместо *гор-дост* (зборови во чиј состав има две согласки една до друга), *месојаде-ц* наместо *ме-со-ја-дец* и *кал-и-ум* наместо *ка-ли-ум* (зборови во чиј состав има самогласка и согласка една до друга).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на

просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.11. Скратеници (акроними) и скратување на зборовите (абревијации)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во наставата по Македонски јазик за III, IV и V одделение се застапени мал број примери за скратеници (акроними) и токму затоа овој дел од правописот на македонскиот јазик не е опфатен со проверката на знаењата за овие ученици.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис и во диктатот од зборовите и речениците на учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование се забележуваат многу пропусти и во овој дел од правописните правила на македонскиот јазик. Така, учениците од овие одделенија грешат при пишување на скратеници (акроними) за зборови за кои се пишуваат само почетните букви (*О.У., О.Уч. – ОУ – основно училиште; Р.М. – РМ – Република Македонија*). Исто така, учениците од предметна настава грешат и при скратувањето на зборовите (абревијациите). Погрешно ги пишуваат скратувањата (абревијациите) за: зборови кои треба се скратуваат до првата самогласка или согласка во зборот (*т.н., и тн., и.т.н. – итн. – и така натаму; с.р., с.р.р., ср., ср. род, с.род, с-р – ср. р. – среден род*), зборови кои се скратуваат со поврзување на првата и последната буква (*др, д.р, д. – д-р – доктор*), за зборови кои означуваат мерка на метричкиот систем или друга мерка и големина (*с, s.m., ct – см – ст – сантиметар – центиметар*) и за зборови составени од две компоненти кои означуваат еден поим (*ТВемисија* наместо *ТВ-емисија – телевизиска емисија*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај

учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во однос на скратувањето на зборовите, и во тестовите по правопис на учениците од I, II, III и IV година има исти пропусти. Освен нив, се сретнува и погрешно скратување и на друг збор кој означува мерка: *лит.* наместо *л/л*.

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.12. Транскрипција на личните имиња на латиница

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава дури во III одделение го изучуваат латиничното писмо и буквите, па поради тоа не беше предвидена проверка на нивните знаења за оваа категорија од правописните правила на македонскиот јазик.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава се забележаа голем број пропусти во овој дел од правописот на македонскиот јазик. За подетална анализа и увид во нив, дадени се точните одговори на прашањето од тестот на учениците и одговорите на учениците (употребените букви за латиницата):

- **Сања Ѓорѓиевска (Sanja Ćorgievska – Sanja Gjorgjievska)**

За малата буква **њ** беше употребено *jn*. За малата и големата согласка **Ѓ** се добија следниве неточни одговори: *í, Ğ, G, Ę, g, Г*. За согласката **S** беше употребена кириличната *С*, а за согласката **г** беше употребена кириличната буква *р* (*Sanja Gorgievska, Sajna Gorgievska, Sanja Ğorgievska, Canja Gjopgjievska, Sanja Ęorfievska*).

- **Анче Шереметковска (Anče Šeremetkovska – Anche Sheremetkoska)**

За малата согласка **џ** се добија следниве неточни одговори: *ć, с* и *ј*. За големата согласка **Ѕ** беше употребена буквата *S* со знак за акцент: *Ś*. За согласката **г** беше

употребена кириличната буква *p* (*Anće Šeremetkovska, Ance Šeremetkovska, Anće Šeremetkovska, Anće Šeremetkovska, Anće Šeremetkovska, Anće Seremetkovska, Anće Shepemetkovska, Anće Seremetkovska, Anće Šeremetkovska, Anže Šeremetkovska*).

- **Цесика Кожуваровска (Džesika Kožuvarovska – Djesika Kozhuvarovska)**

За големата согласка **Dž** се добија следниве неточни одговори: *Dz*, кириличната *Ц*, латинична *J* од англискиот јазик (*Jesica – Цесика*), *Dž* и *Ž*. За малата согласка **k** беше употребена англиската буква *s* со изговор на англиски јазик. За самогласката **u** беше употребена кириличната буква *y*, а за согласката **r** беше употребена кириличната буква *p*. Наместо согласката **ž** стоеше: *z, dz, ž, dž* (*Džesika Kozhuvarovska, Djesika Kozhuvarovska, Dzhesika Kozhuvapovska, Dzesika Kožuvarovska, Dzhesika Kodžuvarovska, Žesika Kozhuvarovska, Sesika Kozhuvarovska, Jesica Kozhuvarovska, Dzhesika Kozuvarovska, Цесика Kozhuvarovska, Dzhesika Kožuvarovska, Cesika Kozhuvarovska, Dzhesika Kozhyvarovska*).

- **Љубица Свездаковска (Ljubica Dzvezdakovska – Ĺubica Dzvezdakovska)**

За големата согласка **Lj** се добија следниве неточни одговори: *Lj* и *Љ* кирилично и *L*. За големата согласка **Dz** беа добиени одговорите: *S* кирилична, *Dž* и *Ц*. (*Lubica Dzvezdakovska, Ljubica Džvezdakovska, Ljubica Svezdakovska, Ljubica Цvezdakovska, Ljubiča Dzvezdakovska, Ljybica Dzvezdakovska, Ljubica Dzvezdakovska, Љubica Džvezdakovska, Lubica Žvezdakovska, Ljubica Zvezdakovska, Ljubica Zjvezdakovska*).

- **Свонко Чекутков (Dzvonko Čekutkov – Dzvонko Chekutkov)**

За големата согласка **Dz** се добија следниве неточни одговори: кириличната *Ds*, *S*, *Dž*, *Z* и *Zj*. Наместо големата согласка **Č** беа употребени следниве букви: *C, Ć, Ч, Ĉ*. Звучната согласка **v** беше напишана со кирилично писмо. (*Dzvonko Čekutkov, Dzvонko Chekytkov, Zjvonko Čekutkov, Svonko Chekutkov, Cvонko Chekutkov, Zjvonko Čekutkov, Džvонko Čekutkov, Dzvонko Ĉekutkov, Zvonko Čekutkov, Dzvонko Cekutkov, Dzvонko Chekutkov, Dzvонko Čekutkov, Dsvонko Čekutkov, Цvонko Čekutkov*)

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај

учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во тестовите по правопис на учениците од средно образование се јавија истите пропусти како во тестовите на учениците од предметна настава од основно образование (*прилог бр. 15*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со многу добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.13. Употреба на интерпункциски знаци

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците од одделенска настава, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. **Од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со многу добар успех.

Од аспект на возраста на учениците од предметна настава, најголем број пропусти се забележаа во тестовите на учениците од VII одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. **Од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Од аспект на возраста на учениците од средно образование, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од III година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од IV година од средно образование. **Од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.13.1. Употреба на точка (.)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III, IV и од V одделение не ја пишуваат точката (.) на крајот од реченицата. Тие пишуваат слеано повеќе реченици едноподруго, без да ги разграничат (*Одат на прошетка низ падините на планината Баба со автобус го посетија и градот Битола – Одат на прошетка низ падините на планината Баба. Со автобус го посетија и градот Битола*). Во однос на употребата на точката, најмногу пропусти се забележуваат во писмените вежби на учениците од V одделение, а помалку во писмените вежби на учениците од III и од IV одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Голем број и од учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование грешат во однос на употребата на точката како интерпункциски знак. Учениците од овие одделенија правилно ја пишуваат точката во расказни реченици, но не ја употребуваат во друг вид реченици како што е реченицата дадена во директен говор. Така, тие, наместо точка, пишуваат друг интерпункциски знак на крајот од реченицата во директен говор, по објаснувачките зборови (*Дали напиша домашна задача праша мајка ми! – Дали напиша домашна задача, праша мајка ми? – Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми: „Дали напиша домашна задача?“ – праша мајка ми.*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование прават исти грешки во однос на употребата на точката како учениците од предметна настава од основно образование (*прилог бр. 15*).

3.2.13.2. Употреба на запирка (,)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III до V одделение грешат многу при употребата на запирката (,). Така, тие често не ја употребуваат неа меѓу деловите од една реченица – меѓу напоредни зборови и споеви од зборови кога не се сврзани со сврзници (*Одамна многу*

одамна си живеел еден старец. – Одамна, многу одамна си живеел еден старец) и пред сврзниците: а, но, ама, ами, туку, а камоли, иако, макар, кога сврзуваат делови на една реченица (*Била млада но многу добра. – Била млада, но многу добра.*). Исто така, учениците од оваа возраст не ја употребуваат запирката ниту во сложените реченици (кај составните, спротивните, заклучните и разделните реченици: *Во едно планинско село, во куќичка ни голема ни мала ни нова ни стара, и денес сложено си живееле дедо Боро и баба Мара – Во едно планинско село, во куќичка ни голема ни мала, ни нова ни стара, и денес сложено си живееле дедо Боро и баба Мара.; Едната коза легнала и се спружила а другата внимателно поминала преку неа. – Едната коза легнала и се спружила, а другата внимателно поминала преку неа.*). Најмногу пропусти, во овој дел, се забележуваат во тетратките по Македонски јазик на учениците од III и на учениците од V одделение, а помалку во тетратките по Македонски јазик на учениците од IV одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не ја употребуваат запирката во следниве случаи: кај апозицијата (*Велигден еден од најголемите христијански празници беше на 20.4.2014 г. – Велигден, еден од најголемите христијански празници, беше на 20.4.2014 г.*); зад извиците (*Ах кутрото девојче толку мало и немоќно! – Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!*); зад зборовните состави употребени како определба на именскиот реченичен член (*Ах, кутрото девојче толку мало и немоќно!*); пред сврзниците: а, но, ама, ами, туку, а камоли, иако, макар, кога сврзуваат делови на една реченица (*Книгата „Големи и мали“ беше голема но многу интересна и поучна. – Книгата „Големи и мали“ беше голема, но многу интересна и поучна.*) и во простата реченица при набројување (*Во зоолошката градина видовме: мечка лав тигар лисица и други животни. – Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни.*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И средношколците не ја употребуваат правилно запирката како интерпункциски знак. И во нивните тестови се забележуваат исти пропусти како во тестовите на учениците од предметна настава од основно образование (*прилог бр. 15*).

3.2.13.3. Употреба на точка запирка (;)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Овој интерпункциски знак не е земен предвид при проверката на знаењата од правопис на учениците од одделенска настава, бидејќи не постои наставна содржина за овој знак во наставните програми по Македонски јазик за III, IV и V одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од предметна настава се јавија голем број пропусти во однос на употребата на интерпункцискиот знак точка и запирка. Така, учениците од овие одделенија, наместо точка запирка, употребуваат запирка за izdelување на група зборови потесно поврзани меѓу себе. *(Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение. – Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение.)*

В) Ученици од средно образование (I-IV година)

И во тестовите на учениците од средно образование се јавуваат исти пропусти во однос на употребата на интерпункцискиот знак точка запирка како во тестовите на учениците од предметна настава од основно образование *(прилог бр. 15)*.

3.2.13.4. Употреба на прашалник (?)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од III, IV и V одделение се забележуваат пропусти и во однос на употребата на прашалникот (?). Така, учениците од овие одделенија, не го употребуваат прашалникот воопшто зад прашални реченици, зад прашален збор и израз *(Каде се наоѓа девојчето во првата илустрација – Каде се наоѓа девојчето во првата илустрација?)* или го заменуваат со точка во прашалните изрази и реченици *(Каде се наоѓа девојчето во првата илустрација.)*

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите на учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование се јавуваат многу пропусти во однос на употребата на

интерпункцискиот знак прашалник. Учениците од овие одделенија не го пишуваат прашалникот зад прашални реченици, зад прашален збор и израз („Дали напиша домашна задача“ – праша мајка ми. – „Дали напиша домашна задача?“ – праша мајка ми. / – Дали напиша домашна задача – праша мајка ми. – Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми.). Дел од учениците од предметна настава го пишуваат прашалникот на погрешни места (Дали напиша домашна задача праша мајка ми?). Некои од учениците од оваа возраст употребуваат овој знак повеќепати во една реченица (Дали напиша домашна задача? праша мајка ми?).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Исти пропусти во однос на употребата на прашалникот има и во тестовите на учениците од средно образование (прилог бр. 15).

3.2.13.5. Употреба на извичник (!)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III до V одделение грешат и во однос на употребата на извичникот како интерпункциски знак. Тие го заменуваат со точката или воопшто не го пишуваат зад извични реченици, зад изрази и зборови кажани во возбуда (Колку е убаво. / Колку е убаво – Колку е убаво!).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И за учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование важи истото за извичникот како за учениците од одделенска настава. Не го употребуваат зад извични реченици, зад изрази и зборови кажани во возбуда (Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно – Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!), го заменуваат со точката (Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно.) или го пишуваат зад извикот, одделен од другите зборови во една реченица (Ах! Кутрото девојче толку мало и немоќно.) (прилог бр. 14)

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование прават исти грешки во однос на употребата на интерпункцискиот знак извичник како учениците од предметна настава од основно образование (прилог бр. 15).

3.2.13.6. Употреба на две точки (:)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во тетратките по Македонски јазик на учениците од III до V одделение се сретнуваат мал број пропусти во однос на употребата на двете точки (:). Учениците од оваа возраст не го пишуваат овој знак зад збор или израз со кој се опфаќа она што потоа се набројува (*Сопствени именки се оние кои означуваат имиња на градови, села, луѓе, планини, реки. – Сопствени именки се оние кои означуваат имиња на: градови, села, луѓе, планини, реки.*) и кога се приведуваат туѓи зборови. Во овој дел, најголем број пропусти има во писмените вежби на учениците од III одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование се забележуваат пропусти во однос на употребата на двете точки. Учениците од овие одделенија не го пишуваат овој знак зад збор или израз со кој се опфаќа она што потоа се набројува (*Во зоолошката градина видовме мечка лав тигар лисица и други животни. – Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни. / Децата беа поделени во четири групи I-III; II-IV; III-V и IV-VI одделение. – Децата беа поделени во четири групи: I – III; II – IV; III – V и IV – VI одделение.*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис на средношколците се јавуваат исти грешки во однос на употребата на двете точки како во тестовите на учениците од предметна настава (*прилог бр. 15*).

3.2.13.7. Употреба на црта (тире) (–)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од III, IV и V одделение не ја знаат примената на цртата (тире) (–) како интерпункциски знак. Тие го изоставаат овој знак во текстот напишан во директен говор (*Јура веднаш стана: Седнете, ве молам! Седи си! Седи си! Јас еве овде ќе седнам. – Јура веднаш стана: – Седнете, ве молам! – Седи си! Седи си! Јас еве овде*

ќе седнам.).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не ја употребуваат правилно цртата (тире) во директниот говор. Така, во нивните тестови по правопис стои: *Дали напиша домашна задача? – праши мајка ми.* (– *Дали напиша домашна задача? – праши мајка ми.*). Во дел од тестовите цртата беше употребена двапати во реченицата дадена во директен говор: еднаш по реченицата во директен говор (пред првиот објаснувачки збор – глаголот), а потоа по глаголот, пред лицето кое говори (*Дали напиша домашна задача? – праши – мајка ми.*).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование не ги знаат правилата за употреба на цртата (тире). И во нивните тестови по правопис се забележуваат исти пропусти како тие кај учениците од предметна настава во однос на употребата на овој интерпункциски знак (*прилог бр. 15*).

3.2.13.8. Употреба на наводници („ “)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Од писмените вежби на учениците од одделенска настава се забележува дека не се употребуваат секогаш наводниците при пишување на наслови на: книги, списанија, литературни дела, училишта (*Развигор – „Развигор“, ОУ Елтида Караманди – ОУ „Елтида Караманди“*) и др. Најголем број пропусти во однос на употребата на овие интерпункциски знаци се јавуваат во писмените вежби на учениците од IV и од V одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите по правопис на учениците од предметна настава се јавуваат голем број пропусти во однос на употребата на наводниците. Така, учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не ги пишуваат наводниците за наслови на: книги, списанија, литературни дела (*Книгата Големи и мали беше голема, но многу интересна и поучна. – Книгата „Големи и мали“*

беше голема, но многу интересна и поучна.) и директниот говор (Дали напиша домашна задача – праша мајка ми. – „Дали напиша домашна задача?“ – праша мајка ми.).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите по правопис на учениците од средно образование се сретнуваат голем број пропусти кај прашањата кои се однесуваат на употребата на наводниците. Пропустите се исти како тие кај учениците од предметна настава (прилог бр. 15).

3.2.14. Употреба на правописни знаци

Правописните знаци: *точка, две точки, црта, загради и апостроф*, не се земени предвид при анализата на резултатите од знаењата по правопис за учениците од одделенска настава (III – V одделение) затоа што во наставата по Македонски јазик за овие одделенија овие знаци не се планирани за изучување (не се дадени во соодветните наставни програми).

Во оваа категорија, **од аспект на возраста на учениците од одделенска настава**, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од IV одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. **Од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Од аспект на возраста на учениците од предметна настава, најголем број пропусти се забележаа во тестовите на учениците од VI одделение, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование. **Од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

Од аспект на возраста на учениците од средно образование, најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, а најмал – во тестовите по правопис на учениците од I година од средно образование. **Од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование**, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со многу добар успех.

3.2.14.1. Употреба на точка (.)

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од предметна настава не ја употребуваат правилно точката како правописен знак при пишување датуми. Така, во нивните тестови по правопис стои: *Денес е 5 · 5 · 2014 г.* и *Денес е 5 : 5 : 2014 г.* – *Денес е 5.5.2014 г.* Како што може да се види од првите две реченици со неправилни одговори, учениците, освен тоа што не ја пишуваат правилно точката, тие, наместо неа, употребуваат знак за математичка операција (множење и делење).

Покрај тие одговори, за истата реченица се доби и следниов неправилен одговор: *Денес е 05.05.2014 г.* Исти, неправилни одговори се добија и на дадената реченица од диктатот: *Велигден, еден од најголемите христијански празници, беше на 20.04.2014 г.* – *Велигден, еден од најголемите христијански празници, беше на 20.4.2014 г.* Овој вид пропуст се должи на погрешно напишани датуми во непосредната околина на учениците (билборди, плакати, огласи и реклами на медиумите итн.).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование не ги владеат добро правилата за употреба на правописниот знак точка. И во нивните тестови по правопис (како во тестовите на учениците од предметна настава) се забележуваат исти пропусти во однос на употребата на овој знак (*прилог бр. 15*).

3.2.14.2. Употреба на две точки (:)

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не знаат правилно да го употребат правописниот знак две точки меѓу броеви. Тие, наместо знакот две точки, пишуваат: знак за множење, црта, точка како кај датумите со арапски броеви и коса црта (*Резултатот од натпреварот беше 3 · 3.* – *Резултатот од натпреварот беше 3 – 3.* – *Резултатот од натпреварот беше 3.3.* – *Резултатот од натпреварот беше 3/3.* – *Резултатот од натпреварот беше 3 : 3.*

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование не ги имаат добро совладано правилата за употреба на правописниот знак две точки. И во нивните тестови по правопис (како во тестовите на учениците од предметна настава) се забележуваат истите пропусти (прилог бр. 15).

3.2.14.3. Употреба на црта (тире) (-)

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Поголемиот број од учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование знаат да го употребат правописниот знак црта (тире). Правилно го пишуваат за означување на растојанието меѓу две и повеќе места или правецот на движење од едно место кон друго: *Возот се движи на релација Скопје–Белград*. Исклучок има само во 2 теста на ученици од VI одделение со многу добар и одличен успех: *Возот се движи на релација: Скопје–Белград* (непотребно се напишани двете точки) *Возот се движи на релација Скопје · Белград* (погрешно е употребена точката како знак за математичката операција множење).

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во тестовите на учениците од средно образование не беа забележани пропусти за овој правописен знак.

3.2.14.4. Употреба на цртичка (-)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Учениците од одделенска настава не ја употребуваат правилно цртичката (-) кога делат зборови на крајот од редот (*ча-нте* наместо *чан-те*, *фи-ок-а* наместо *фи-о-ка*, *бл-ок-че* наместо *блок-че*, *мас-а-та* наместо *ма-са-та*). Најмногу пропусти во однос на употребата на овој правописен знак се сретнуваат во тетратките по македонски јазик на учениците од III одделение.

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

в. 3.2.10. Б.

В) Ученици од средно образование (I-IV година)

в. 3.2.10. В.

3.2.14.5. Употреба на загради ()

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Во тестовите по правопис на учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не беше дадено прашање кое го вклучува овој правописен знак од причина што не постои содржина за него во наставата по Македонски јазик и во наставните програми по Македонски јазик.

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

Во тестовите по правопис на средношколците имаше извесен број пропусти околу употребата на заградите како правописен знак. Учениците од оваа возраст не го пишуваа овој знак, туку го заменуваа со други знаци (црта-тире, запирка и точка): *Еден мој соученик ме стигна – врвев бавно. / Еден мој соученик ме стигна, врвев бавно. / Еден мој соученик ме стигна. Врвев бавно. – Еден мој соученик ме стигна (врвев бавно).*

3.2.14.6. Употреба на апостроф (')

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

Учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и од VIII одделение од 8-годишното основно образование, не го употребуваат правилно апострофот пред самогласното *p*. Во тестовите по правопис се забележуваат многу пропусти во овој дел. Многу мал број од учениците од овие одделенија знаат правилно да го употребат и да го напишат апострофот кога *p* е во функција на самогласка.

Поголемиот број од учениците го пишуваат знакот со обична вертикална мала

цртичка ('), наместо во вид на заперка, како што изгледа (') и го поставуваат на погрешно место. Тоа е честа појава и во зборови кога самогласното *p* е на почетокот на зборот (*p'ga* – *'r'ga*, *p'ti* – *'r'ti*), во зборови во чиј состав има префикс што завршува на самогласка: (*zar'ti* – *za'r'ti*). Учениците од предметна настава го употребуваат знакот апостроф и во случаи кога, по правило, не се пишува: во зборови во чиј состав има префикс што завршува на согласка (*izr'ti* наместо *изрти*, *sr'жи* наместо *сржи*) и во зборови кога се наоѓа меѓу две согласки (*sr'це* наместо *срце*, *pr'st* наместо *прст*).

Многу ретко го поставуваат на правилно место, пред самогласното *p*:

Зрното грав што го посадивме почна да p'ti.

Зрното грав што го посадивме почна да p'ti.

Зрното грав што го посадивме почна да p'ti.

(Зрното грав што го посадивме почна да 'r'ti.)

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И учениците од средно образование не ги знаат правилата за употреба на правописниот знак апостроф. И во нивните тестови по правопис се забележуваат истите пропусти како во тестовите на учениците од предметна настава (*прилог бр. 15*).

3.2.14.7. Употреба на надреден знак (`)

А) Ученици од одделенска настава (III – V одделение)

Во писмените вежби на учениците од одделенска настава се сретнуваат голем број на пропусти и во однос на примената на надредниот знак (`). Така, учениците од III до V одделение не го употребуваат надредниот знак во следниве случаи: кај кратката заменска форма за женски род за индиректен предмет, *ù* (*Кога се родија мама и рече на Верче да ги собере јагодите – Кога се родија мама и рече на Верче да ги собере јагодите.*), над самогласката *e* во количествената замена *сè* (*Така гугаа и колваа се додека не се најадоа. – Така гугаа и колваа сè додека не се најадоа.*) и над самогласката *e* во кратката заменска форма за директен предмет *нè* (*И не има и не нема. – И нè има и нè нема.*). Најмногу пропусти околу употребата на овој знак се забележуваат во писмените вежби на учениците од III и од V одделение. Често, учениците од овие одделенија, надредниот знак (`) го заменуваат со знакот за акцент

(´) (*Сé е бело. – Сè е бело.*).

Б) Ученици од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование)

И во тестовите по правопис и во диктатот од зборовите и речениците на учениците од предметна настава се сретнуваат многу пропусти во однос на примената на надредниот знак (`). И учениците од VI до VIII одделение од 9-годишното и од 8-годишното основно образование не го употребуваат надредниот знак во истите случаи: кај кратката заменска форма за женски род за индиректен предмет, ù (*Не и кажал – Не ù кажал*), над самогласката *е* во количествената замена *сè* (*се друго што се случи – сè друго што се случи*) и над самогласката *е* во кратката заменска форма за директен предмет *нè*. (*Не видел и нас – Нè видел и нас.*). И учениците од овие одделенија, често, надредниот знак (`) го заменуваат со знакот за акцент (´): *Не ù кажал дека нé видел и нас и за сé друго што се случи. – Не ù кажал дека нè видел и нас и за сè друго што се случи.*

В) Ученици од средно образование (I – IV година)

И во тестовите на учениците од средно образование се забележуваат исти пропусти во однос на употребата на надредниот знак како во тестовите на учениците од предметна настава (*Прилог бр. 15*). Во речениците од диктатот на овие ученици имаше една реченица повеќе од тие на учениците од предметна настава: – *Надејста последна умира – ù одговорив*. Средношколците имаа пропусти и во пишувањето на оваа реченица: – *Надејста последна умира – и одговорив*. И тие, како основците, не ги совладале правописните правила за употреба на надредниот знак. Не го пишуваат овој знак кај кратката заменска форма за женски род за индиректен предмет, ù или го заменуваат со знакот за акцент: – *Надејста последна умира – ù одговорив*.

Забелешка: Категориите што следуваат (т. 3.2.15. – *Случајни пропусти*, т. 3.2.16. – *Пропуси при пишувањето на повеќесложните зборови* и т.3.2.17. – *Пропуси на дијалектна основа*) не се земени предвид при анализата на резултатите од знаењата по правопис за учениците од предметна настава и за учениците од средно образование затоа што за овие ученици предмет на истражување беа тестовите по правопис и диктатот, а не писмените вежби по Македонски јазик.

3.2.15. Случајни пропусти

Најголем број од пропустиите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писмените вежби на **учениците од III до V одделение**, ù припаѓаат на оваа категорија. Учениците од овие одделенија се опишени и навлегуваат во основите на јазичната писменост, па не е чудно што овој вид грешки е многу застапен. Случајните пропусти ги вклучуваат оние пропусти кај зборови во кои случајно е изоставена некоја буква или е заменета со друга (*училишт – училиште, зубули – зумбули, тевата – тревата, истрчв – истрчав, ставја – ставија, пеперитките – пеперутките, живеат – живеат* и др.).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.16. Пропусти при пишувањето на повеќесложните зборови

Мал дел од пропустиите во однос на правописните правила во тетратките по Македонски јазик на **учениците од одделенска настава** ù припаѓаат на оваа категорија. Подолгите, повеќесложни зборови се потешки за учениците од одделенска настава и за изговор, па затоа учениците од оваа возраст грешат и во пишувањето (*литерна – литературна, интерпуциските – интерпункциските, интрпртација – интерпретација, дупредува – предупредува, апстракни – апстрактни, стардаден – стандарден, летирниот – литературниот* и др.).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2.17. Пропусти на дијалектна основа

Многу од пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на **учениците од III до V одделение** се вклучуваат во оваа категорија (*прилог бр. 13*). Учениците пишуваат онака како што зборуваат во нивниот секојдневен живот и во домот. Така, во нивните тетратки се забележуваат следниве видови пропусти: *радва – радува, зборва – зборува, авторо – авторот, продавачо – продавачот, филмо – филмот; гордос – гордост; откри – откриј*. Учениците од Битола и околината, често го употребуваат битолскиот дијалект и во писменото изразување. Како што се гледа од горенаведените примери, тие ги скратуваат зборовите што завршуваат на *-ува* (*радува – радва*), не ја пишуваат целосно членската морфема *от* кај именките од машки род во еднина (*продавачот – продавачо*), го изоставаат консонантот *т* во именките од женски род што завршуваат на согласката *т*, во групата *ст* (*гордост-гордос*), а грешат и во однос на заповедниот начин (*откриј – откри*).

Во оваа категорија, од аспект на возраста на учениците, најголем број пропусти се забележаа во писмените вежби на учениците од III одделение, а најмал – во писмените вежби на учениците од V одделение. Од аспект на просечниот успех, најмногу пропусти се јавија кај учениците со добар успех, а најмалку кај учениците со одличен успех.

3.2. Прикажување и интерпретација на резултатите од проверката (тестирањето) на хипотезите во рамките на истражувањето

Во рамките на овој труд беа спроведени две истражувања. **Првото истражување** се однесува на проверка на знаењата од областа на правописот на македонскиот јазик на учениците од одделенска настава (учениците од III, IV и V одделение), а **второто истражување** – на проверка на правописните знаења на учениците од предметна настава (учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование) и на учениците од средно образование (учениците од I, II, III и IV година). Учениците од I и од II одделение беа исклучени од истражувањето, бидејќи на оваа возраст се одвива првата етапа од јазичното описменување, а покрај тоа, во наставата по Македонски јазик преовладува несамостојната форма на писмено изразување (особено препишувањето, како несамостојна писмена вежба), додека полусамостојната и самостојната форма на писмено изразување се јавуваат ретко или воопшто не се сретнуваат³⁹. Освен учениците, со двете истражувања се опфатени и наставните програми по Македонски јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование и учебниците по македонски јазик за основно образование и по македонски јазик и литература за средно образование.

Со двете истражувања беа опфатени вкупно 1 000 испитаници, односно ученици од основните и од средните училишта од државата. Првото истражување беше проследено со прибирање на училишни и домашни тетратки по Македонски јазик, а за второто истражување беше планирано тестирање на учениците за проверка на знаењата од областа на правописот, придружено со диктат, за време на часовите по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература. По спроведувањето на двете истражувања и по анализата на собраниот материјал, беше констатирано дека определен број од тие испитаници треба да бидат исклучени од понатамошното испитување од повеќе причини (дел од собраните тетратки на учениците од одделенска настава беа наменети за друг наставен предмет, некои текстови во тетратките беа

³⁹ Многу е мала веројатноста да се јават поголем број правописни пропусти во несамостојната форма на писмено изразување (препишувањето).

напишани со неразбирлив, нечитлив ракопис, некои тетратки им припаѓаа на ученици со посебни потреби, а некои од тестовите по правопис беа празни, со neodговорени прашања).

За проверка (тестирање) на хипотезите, поставени за двете истражувања, односно за проверка на влијанието на возраста на учениците и на просечниот успех на учениците врз видот и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување, беа земени предвид учениците од сите нивоа на воспитно-образовниот процес, и тоа: учениците од одделенска настава од основното образование (III, IV и V одделение), учениците од предметна настава од основното образование (VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование) и учениците од средно образование (I, II, III и IV година).

165. Општата хипотеза од истражувањето е: **Видот и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците се детерминирани од возраста на учениците и од просечниот успех на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, прво треба да се проверат посебните, односно, поединечните хипотези.

166. Прва посебна хипотеза (X1): **Возраста на учениците од одделенска настава од основното образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.1.1): *Видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од III, IV и V одделение од основното образование зависи од нивната возраст.* За да се изврши проверка на X.1.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.1.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од III, IV и V одделение.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.1.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај*

учениците од III, IV и V одделение.

Во табела бр. 2 на дескриптивен начин се претставени податоците од истражувањето. Даден е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од III, IV и V одделение, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, е најголема кај учениците од III одделение, помала е кај учениците од IV одделение и најмала е кај учениците од V одделение. Се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата **Случајни пропусти** (прилог бр. 13, табела бр. 1), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата **Пропусты во однос на правописните правила за пишување на повеќесложните зборови** (прилог бр. 13, табела бр. 1).

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Одделенија)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	3	223	74,33333333	814,3333333
2	3	1775	591,6666667	13092,33333
3	3	373	124,3333333	1850,333333
4	3	150	50	921
5	3	353	117,6666667	297,3333333
6	3	237	79	3087
7	3	1819	606,3333333	40320,33333
8	3	151	50,33333333	2489,333333
9	3	357	119	556
10	3	769	256,3333333	10164,33333
11	3	1492	497,3333333	24180,33333
12	3	2185	728,3333333	90936,33333
13	3	1066	355,3333333	7884,333333
14	3	3702	1234	349284
15	3	115	38,33333333	576,3333333
16	3	161	53,66666667	482,3333333
Ученици од III одд.	16	6358	397,375	271447,7167
Ученици од IV одд.	16	5057	316,0625	74673,79583
Ученици од V одд.	16	3513	219,5625	55364,2625

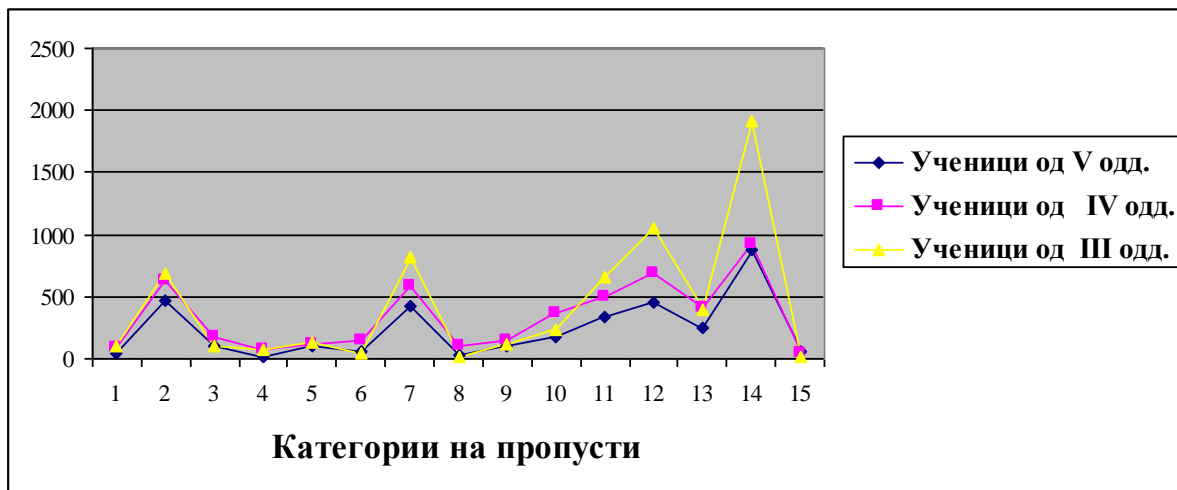
Табела бр. 2: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Аноа: два начини (фактори) без повторување за проверка на X1

Од редовите во табела бр. 3 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F (12,33 > 2,01): F = 12,33; F crit (15, 2) = 2,01 на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од III, IV и V одделение. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F (4,52 > 3,31): F = 4,52; F crit (30, 2) = 3,31 на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$).

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	5181968	15	345464,5333	12,33334082	5,8E-09	2,014804
Колони	253553.375	2	126776,6875	4,526022049	0,01915	3,31583
Грешка	840318.625	30	28010,62083			
Вкупно	6275840	47				

Табела бр. 3: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: два начини (фактори) без повторување за проверка на X1

Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од III, IV и V одделение. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.1.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.1.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, кај учениците од III, IV и V одделение.* Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X.1: Возраста на учениците од одделенска настава од основното образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.**

Графикон бр. 1: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, за сите категории, од аспект на возраста на учениците од одделенска настава од основно образование

Графиконот бр. 1 ја прикажува разликата во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, од аспект на возраста на учениците од III, IV и V одделение (учениците од одделенска настава).

167. Втора посебна хипотеза (X2): **Возраста на учениците од предметна настава од основното образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.2.1): *Видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, зависи од нивната возраст.* За да се изврши проверка на X.2.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.2.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.2.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно*

образование.

Во табела бр. 4 на дескриптивен начин се претставени податоците од истражувањето. Даден е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, е најголема кај учениците од VI одделение, помала е кај учениците од VII одделение, уште помала е кај учениците од VIII одделение од 9-годишното основно образование и најмала е кај учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование.

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Одделенија)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	4	627	156,75	1325,583333
2	4	1972	493	731,3333333
3	4	184	46	81,33333333
4	4	221	55,25	160,25
5	4	503	125,75	37,58333333
6	4	391	97,75	286,9166667
7	4	623	155,75	310,25
8	4	389	97,25	292,9166667
9	4	149	37,25	18,91666667
10	4	422	105,5	153,6666667
11	4	579	144,75	520,25
12	4	562	140,5	1015
13	4	607	151,75	684,25
14	4	314	78,5	803,6666667
Ученици од VI одд.	14	2189	156,3571429	14268,24725
Ученици од VII одд.	14	1901	135,7857143	11291,1044
Ученици од VIII одд. (9-годишно о.о.)	14	1839	131,3571429	12065,78571
Ученици од VIII одд. (8-годишно о.о.)	14	1614	115,2857143	12246,06593

Табела бр. 4: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Анова: два начина (фактора) без повторување за проверка на X²

Се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата *Пропусти во однос на правописните правила за пишување на согласките* (прилог бр. 14, табела бр. 1), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата *Пропусти при полуслеаното и разделеното пишување на зборовите* (прилог бр. 14, табела бр. 1).

Од редовите во табела бр. 5 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($264,28 > 1,98$): $F = 264,28$; $F_{crit}(13, 3) = 1,98$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($21,54 > 2,84$): $F = 21,54$; $F_{crit}(39, 3) = 2,84$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$).

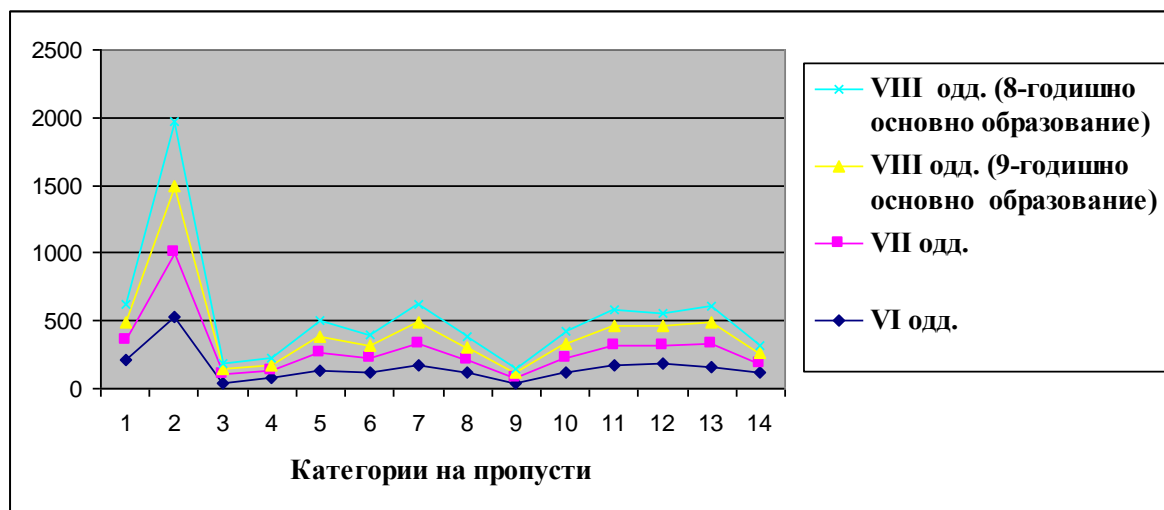
Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	641076,0893	13	49313,54533	265,2892001	8,30026E-34	1,98052833
Колони	12016,19643	3	4005,39881	21,54761007	2,14871E-08	2,845067813
Грешка	7249,553571	39	185,885989			
Вкупно	660341,8393	55				

Табела бр. 5: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: два начини (фактори) без повторување за проверка на X^2

Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза $X_{2.1.01}$ и се потврдува алтернативната хипотеза $X_{2.1.01.1}$: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, кај учениците од VI,*

VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X.2: *Возраста на учениците од предметна настава го определува видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.***

Графиконот бр. 2 ја прикажува разликата во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, од аспект на возраста на учениците од предметна настава од основно образование.

Графикон бр. 2: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, за сите категории, од аспект на возраста на учениците од предметна настава од основно образование

168. Трета посебна хипотеза (X3): **Возраста на учениците од средно образование го определува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.3.1): *Видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, зависи од нивната возраст.* За да се изврши проверка на X.3.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.3.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование.*

Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.3.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од од I, II, III и IV година од средно образование.*

Во табела бр. 6 на дескриптивен начин се претставени податоците од истражувањето. Даден е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, е најголема кај учениците од IV година, помала е кај учениците од III година, уште помала е кај учениците од II година и најмала е кај учениците од I година од средно образование.

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Наставни години)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	4	950	237,5	1923,666667
2	4	2588	647	1606,666667
3	4	1218	304,5	736,3333333
4	4	377	94,25	549,5833333
5	4	496	124	790
6	4	607	151,75	546,25
7	4	661	165,25	524,25
8	4	563	140,75	1107,583333
9	4	342	85,5	772,3333333
10	4	478	119,5	329
11	4	583	145,75	582,25
12	4	545	136,25	276,9166667
13	4	1132	283	22,66666667
14	4	639	159,75	128,25
Ученици од I г.	14	2464	176	20149,38462
Ученици од II г.	14	2672	190,8571429	21032,43956
Ученици од III г.	14	2818	201,2857143	20892,06593
Ученици од IV г.	14	3225	230,3571429	21965,93956

Табела бр. 6: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Аноа: два начини (фактори) без повторување за проверка на X3

Се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата *Пропусти при пишувањето на согласките* (прилог бр. 15, табела бр. 1), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата *Пропусти при полуслеаното и разделеното пишување на зборовите* (прилог бр. 15, табела бр. 1).

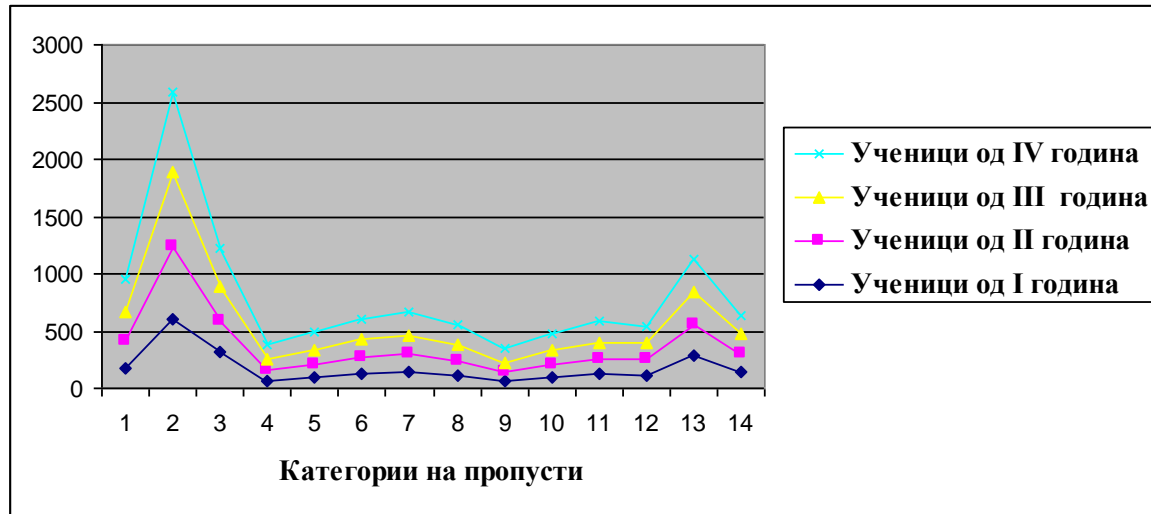
Од редовите во табела бр. 7 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($431,92 > 1,98$): $F = 431,92$; $F_{crit}(13, 3) = 1,98$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од I, II, III и IV година од средно образование. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($38,21 > 2,84$): $F = 38,21$; $F_{crit}(39, 3) = 2,84$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$).

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	1084981,875	13	83460,14423	431,9246536	6,88015E-38	1,98052833
Колони	22151,33929	3	7383,779762	38,21268877	1,08316E-11	2,845067813
Грешка	7535,910714	39	193,2284799			
Вкупно	1114669,125	55				

Табела бр. 7: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: два начини (фактори) без повторување за проверка на X3

Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, помеѓу учениците од I, II, III и IV година од средно образование. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.3.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.3.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза X.3: Возраста на учениците од средно образование го определува видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во*

писменото изразување.

Графикон бр. 3: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, за сите категории, од аспект на возраста на учениците од средно образование

169. Четврта посебна хипотеза (X4): **Бројот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од одделенска настава од основното образование зависи од возраста на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.4.1): *Бројот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување кај учениците од III, IV и V одделение, зависи од нивната возраст.* За да се изврши проверка на X.4.1 се формулира работна нулта хипотеза (X.4.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од III, IV и V одделение.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.4.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од III, IV и V одделение.*

Во табела бр. 8 на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, кај учениците од III, IV и од V одделение, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката

средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од V одделение значајно отстапува од аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од III и од IV одделение (таа е најмала).

Групи (Одделенија)	Број	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
Ученици од III одд.	71	6358	89,54929577	4112,623
Ученици од IV одд.	71	5057	71,22535211	2961,006
Ученици од V одд.	71	3513	49,47887324	2266,139

Табела бр. 8: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X_4

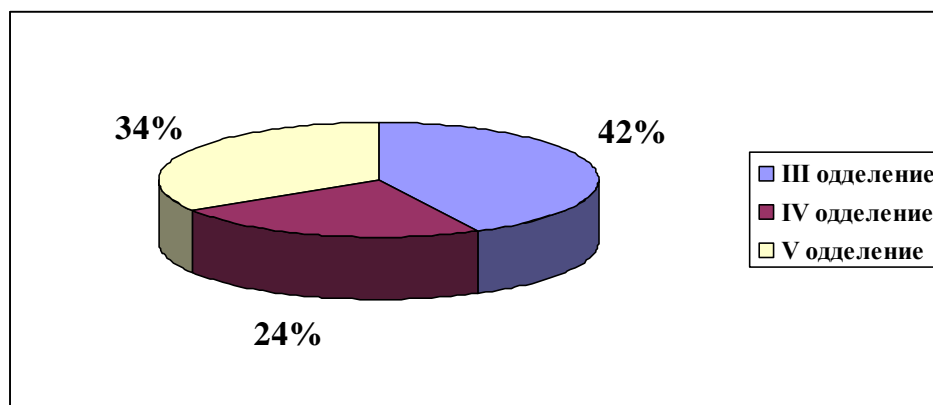
Јасно се гледа дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од III одделение е поголема, за разлика од истите кај учениците од IV и од V одделение.

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Помеѓу групите	57138,78873	2	28569,39437	9,176694	0.000151092	3,038876907
Во групите	653783,6901	210	3113,255667			
Вкупно	710922,4789	212				

Табела бр. 9: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X_4

Од редовите во табела бр. 9, во делот помеѓу групите, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($9,17 > 3,03$): $F = 9,17$; $F_{crit}(210, 2) = 3,03$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од III, IV и од V одделение. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза $X_{4.1.01}$. и се потврдува алтернативната хипотеза $X_{4.1.01.1}$: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките*

средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од III, IV и од V одделение. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X.4: Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување кај учениците од одделенска настава од основното образование зависи од возраста на учениците.**

Графикон бр. 4: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на возраста на учениците од одделенска настава

170. Петта посебна хипотеза (X5): **Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од предметна настава од основното образование зависи од возраста на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.5.1): *Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, зависи од нивната возраст.* За да се изврши проверка на X.5.1 се формулира работна нулта хипотеза (X.5.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.5.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-*

годишното основно образование.

Групи (Одделенија)	Број	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
Ученици од VI одд.	72	2189	29,98630137	73,70814307
Ученици од VII одд.	72	1901	26,04109589	72,206621
Ученици од VIII одд. (9-годишно о.о.)	72	1839	25,19178082	71,51826484
Ученици од VIII одд. (8-годишно о.о.)	72	1614	22,10958904	54,40449011

Табела бр. 10: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X5

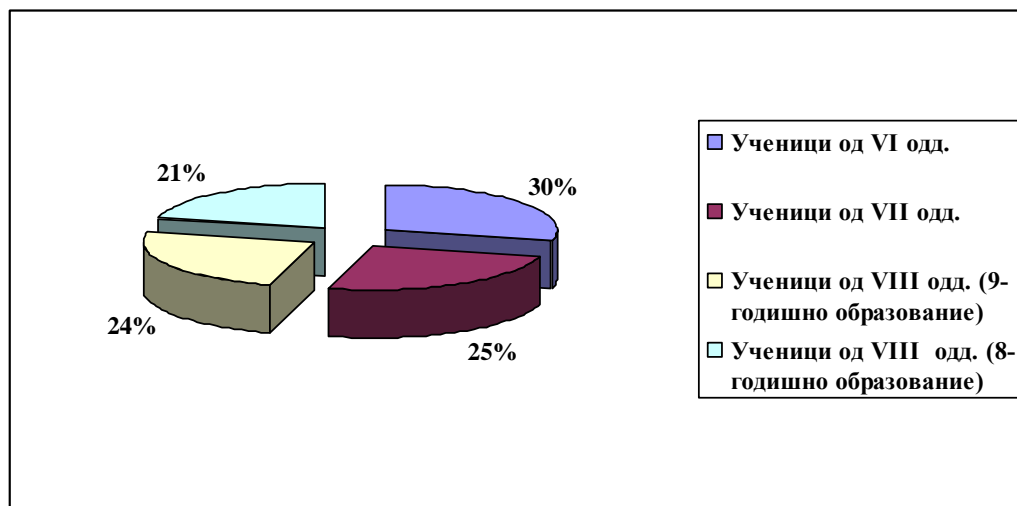
Во оваа табела на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, аритметичката средина и варијансата.

Се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование значајно отстапува од аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VI, VII и VIII одделение од 9-годишното основно образование (таа е најмала). Јасно се гледа дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VI одделение е поголема, за разлика од истите кај учениците од VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование.

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Помеѓу групите	2304,476027	3	768,1586758	11,30320316	4,95557E-07	2,635951071
Во групите	19572,30137	288	67,95937976			
Вкупно	21876,7774	291				

Табела бр. 11: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест
Анова: еден начин (фактор) за проверка на X5

Од редовите во табела бр. 11, во делот помеѓу групите, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($11,3 > 2,63$): $F = 11,3$; $F_{crit}(288, 3) = 2,63$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.5.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.5.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование.* Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X.5: Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување кај учениците од предметна настава од основното образование зависи од возраста на учениците.**

Графикон бр. 5: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на возраста на учениците од предметна настава

171. Шеста посебна хипотеза (X6): Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците од средно образование зависи од возраста на учениците. За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза

(X.6.1): Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, зависи од нивната возраст. За да се изврши проверка на X.6.1 се формулира работна нулта хипотеза (X.6.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.6.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование.*

Групи (Наставни години)	Број	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
Ученици од I г.	72	2464	34,22222222	291,3020344
Ученици од II г.	72	2672	37,11111111	228,4663537
Ученици од III г.	72	2818	39,13888889	250,3748044
Ученици од IV г.	72			

Табела бр. 12: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X6

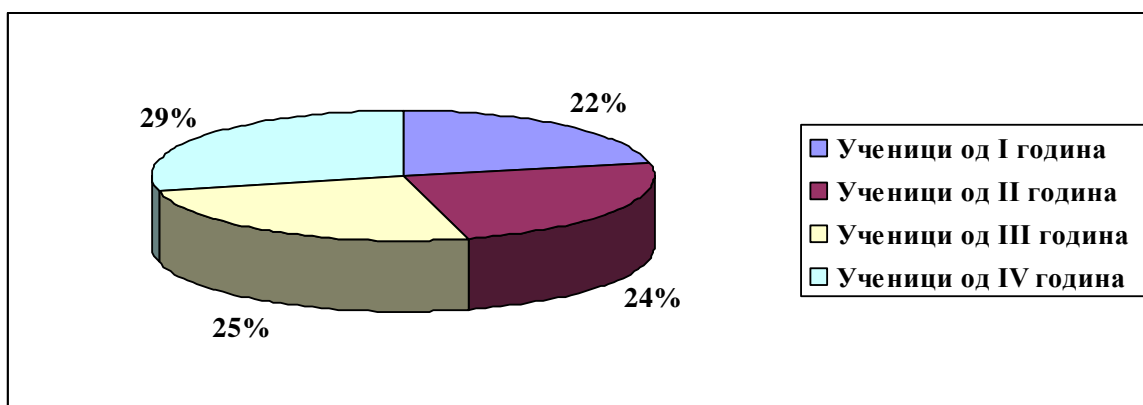
Во оваа табела на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, аритметичката средина и варијансата.

Се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од I година од средно образование значајно отстапува од аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од II, III и IV година од средно образование (таа е најмала). Јасно се гледа дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од IV година е поголема, за разлика од истите кај учениците од I, II и III година од средно образование.

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Помеѓу групите	4307,204861	3	1435,734954	5,760135713	0,000775304	2,636391477
Во групите	70788,04167	284	249,2536678			
Вкупно	75095,24653	287				

Табела бр. 13: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X5

Од редовите во табела бр. 13, во делот помеѓу групите, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($5,76 > 2,63$): $F = 5,76$; $F_{crit}(284, 3) = 2,63$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од I, II, III и IV година од средно образование. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.6.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.6.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза X.6: Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување на учениците од средно образование зависи од возраста на учениците.*

Графикон бр. 6: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на возраста на учениците од средно образование

172. Седма посебна хипотеза (X7): **Просечниот успех на учениците од одделенска настава од основното образование го условува видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.7.1): *Видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување, зависи од просечниот успех на учениците од III, IV и V одделение од основно образование.* За да се изврши проверка на X.7.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.7.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, кај учениците од III, IV и V одделение од основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.7.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од III, IV и V одделение од основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.*

Во табела бр. 14 на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од одделенска настава, со добар, многу добар и одличен успех, аритметичката средина и варијансата.

Се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од овие одделенија, со добар успех, значајно отстапува од аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците со многу добар и одличен успех. Од оваа табела се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата **Случајни пропусти** (прилог бр. 13, табела бр. 2), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата **Пропуси при пишувањето на повеќесложните зборови** (прилог бр. 13, табела бр. 2).

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Просечен успех на учениците)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	3	222	74	597
2	3	1235	411,6666667	35877,33
3	3	337	112,3333333	6790,333
4	3	147	49	292
5	3	346	115,3333333	1290,333
6	3	173	57,6666667	158,3333
7	3	1196	398,6666667	23626,33
8	3	120	40	171
9	3	316	105,3333333	2046,333
10	3	543	181	3271
11	3	1087	362,3333333	43372,33
12	3	1577	525,6666667	63692,33
13	3	639	213	6289
14	3	3395	1131,666667	755836,3
15	3	38	12,6666667	58,33333
16	3	99	33	67
Ученици со добар успех	16	6090	380,625	278168,7
Ученици со мн.добар успех	16	2850	178,125	38934,12
Ученици со одличен успех	16	2530	158,125	22817,18

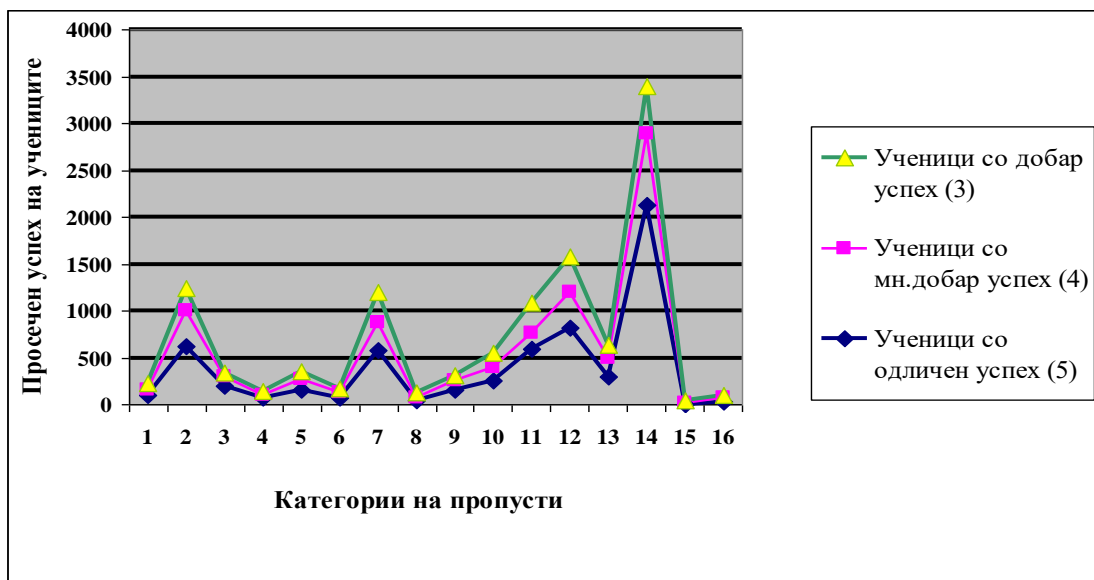
Табела бр. 14: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест
Аноа: два начини (фактори) без повторување, за проверка на X7

Од редовите во табела бр. 15 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($5,27 > 2,01$): $F = 5,27$; $F_{crit}(15, 2) = 2,01$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$).

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	3696795.25	15	246453,0167	5,273587	5.5E-05	2,014803691
Колони	484866.6667	2	242433,3333	5,187574	0,011617	3,315829501
Грешка	1402004	30	46733,46667			
Вкупно	5583665.917	47				

Табела бр. 15: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест
Аноа: два начини (фактори) без повторување за проверка на X7

Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од одделенска настава, со добар, многу добар и одличен успех. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($5,18 > 3,31$): $F = 5,18$; $F_{crit}(30, 2) = 3,31$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од одделенска настава, со добар, многу добар и одличен успех. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза $X.7.1.01.$ и се потврдува алтернативната хипотеза $X.7.1.01.1.$: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од III, IV и V одделение од основно образование,, со добар, многу добар и одличен успех. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза $X.7$: **Просечниот успех на учениците од одделенска настава од основното образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.***

Графикон бр. 7: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава

Графиконот бр. 7 ја прикажува разликата во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик за сите категории, од аспект на возраста на учениците од одделенска настава од основно образование. Во сите категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, бројот на пропусти е најголем кај учениците од одделенска настава со добар успех, помал е бројот на пропусти кај учениците со многу добар успех, а најмал е бројот на пропусти кај учениците со одличен успех.

173. Осма посебна хипотеза (X8): **Просечниот успех на учениците од предметна настава од основното образование го условува видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.8.1): *Видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување, зависи од просечниот успех на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование.* За да се изврши проверка на X.7.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.7.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.7.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.*

Во табела бр. 16 на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од предметна настава, со добар, многу добар и одличен успех, аритметичката средина и варијансата.

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Просечен успех на учениците)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	3	436	145,3333333	4133,333333
2	3	1648	549,3333333	50480,33333
3	3	361	120,3333333	230,3333333
4	3	339	112,6666667	720,3333333
5	3	426	142	1897
6	3	450	150	1369
7	3	580	193,3333333	3333,333333
8	3	431	143,6666667	716,3333333
9	3	338	112,6666667	145,3333333
10	3	503	167,6666667	706,3333333
11	3	422	140,6666667	4425,333333
12	3	412	137,3333333	450,3333333
13	3	409	136,3333333	960,3333333
14	3	328	109,3333333	704,3333333
Ученици со добар успех	14	3051	217,9285714	27388,53297
Ученици со мн.добар успех	14	2301	164,3571429	12103,93956
Ученици со одличен успех	14	1730	123,5714286	4037,956044

Табела бр. 16: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест
Аноа: два начини (фактори) без повторување, за проверка на X8

Се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од овие одделенија, со добар успех, значајно отстапува од аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците со многу добар и одличен успех. Се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата *Пропусти при пишувањето на согласките* (прилог бр. 14, табела бр. 2), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата *Пропусти при употребата на правописните знаци* (прилог бр. 14, табела бр. 2).

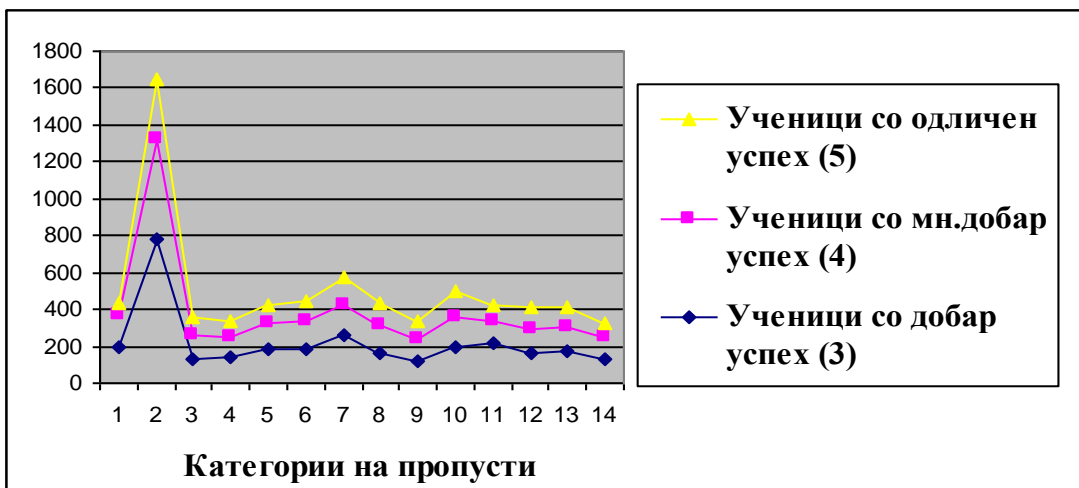
Од редовите во табела бр. 17 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($12,54 > 2,11$): $F = 12,54$; $F_{crit}(13, 2) = 2,11$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од предметна настава (VI, VII, VIII одделение од 9-

годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование), со добар, многу добар и одличен успех. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($5,18 > 3,31$): $F = 5,18$; $F_{crit}(30, 2) = 3,31$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$).

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	488055,9048	13	37542,7619	12,5400307	4,60888E-08	2,11916569
Колони	62704,33333	2	31352,16667	10,47224851	0,000461373	3,36901636
Грешка	77839,66667	26	2993,833333			
Вкупно	628599,9048	41				

Табела бр. 17: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: два начини (фактори) без повторување за проверка на X8

Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од предметна настава (VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование), со добар, многу добар и одличен успех. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.8.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.8.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза X.8: Просечниот успех на учениците од предметна настава од основното образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.*

Графикон бр. 8: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава

174. Деветта посебна хипотеза (X9): **Просечниот успех на учениците од средно образование го условува видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.9.1): *Видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување, зависи од просечниот успех на учениците од I, II, III и IV година од средно образование.* За да се изврши проверка на X.9.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.9.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик по категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.9.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех.*

Во табела бр. на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех, аритметичката средина и варијансата.

Групи (Категории на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик)	Број (Просечен успех на учениците)	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
1	3	985	328,3333333	582,3333333
2	3	2616	872	739
3	3	1345	448,3333333	977,3333333
4	3	331	110,3333333	236,3333333
5	3	611	203,6666667	530,3333333
6	3	581	193,6666667	4056,3333333
7	3	700	233,3333333	2432,3333333
8	3	822	274	813
9	3	339	113	651
10	3	378	126	589
11	3	381	127	427
12	3	445	148,3333333	132,3333333
13	3	834	278	364
14	3	445	148,3333333	384,3333333
Ученици со добар успех	14	3997	285,5	41598,11538
Ученици со мн.добар успех	14	3543	253,0714286	40788,22527
Ученици со одличен успех	14	3273	233,7857143	39973,25824

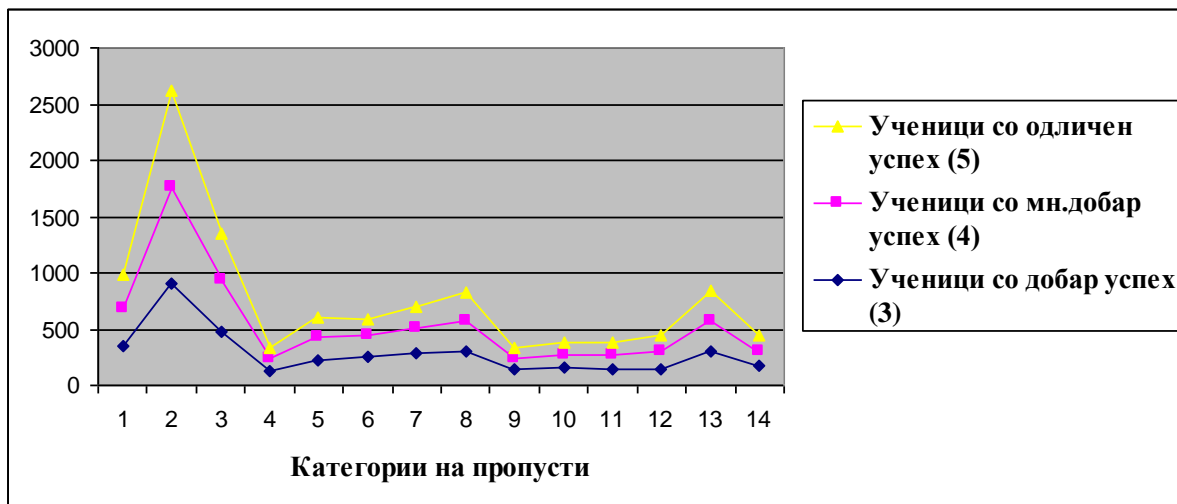
Табела бр. 18: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест
Аноа: два начини (фактори) без повторување, за проверка на Х9

Се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од средно образование (I, II, III и IV година), со добар успех, значајно отстапува од аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците со многу добар и одличен успех. Се уочува дека најголем број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавуваат во категоријата **Пропусти при пишувањето на согласките** (прилог бр. 15, табела бр. 2), а најмал број пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик има во категоријата **Пропусти при обзвучувањето на согласките на крајот од зборот** (прилог бр. 15, табела бр. 2).

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Редови	1583969,071	13	121843,7747	472,4236685	2,01011E-27	2,11916569
Колони	19123,61905	2	9561,809524	37,07390996	2,43396E-08	3,36901636
Грешка	6705,714286	26	257,9120879			
Вкупно	1609798,405	41				

Табела бр. 19: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Аноа: два начини (фактори) без повторување за проверка на X9

Од редовите во табела бр. 19 се гледа дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($472,42 > 2,11$): $F = 472,42$; $F_{crit}(13, 2) = 2,11$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Кога ќе се погледне во делот за колоните, исто така, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($5,18 > 3,31$): $F = 5,18$; $F_{crit}(30, 2) = 3,31$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Јасно е дека постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, помеѓу учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.9.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.9.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза X.9: Просечниот успех на учениците од средно образование го условува видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писменото изразување.*

Графикон бр. 9: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, по категории, од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование

175. Десетта посебна хипотеза (X10): **Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од одделенска настава од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.10.1): *Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.* За да се изврши проверка на X.10.1, се формулира работна нулта хипотеза (X.10.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со добар, многу добар и одличен успех.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.10.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со добар, многу добар и одличен успех.*

Прво, се проверува дали постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од одделенска настава од

основното образование, со добар и многу добар успех. Се пресметуваат следниве показатели: збирот од резултатите на групите, односно збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со добар успех и збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со многу добар успех; аритметичките средини од резултатите на двете групи, т.е. аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение со добар успех и аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение со многу добар успех. Вредностите за овие показатели се дадени во табела бр. 20.

Групи	Број	Збир	Аритметичка средина
Ученици со добар успех	$N_1=29$	$\Sigma_1=6090$	$M_1=210$
Ученици со мн. добар успех	$N_2=29$	$\Sigma_2=2850$	$M_2=98,27586$

Табела бр. 20: Дескриптивна статистика за проверка на X10 за првата и втората група

Од показателите дадени во табела бр. 20 се пресметува F-тестот. За таа цел, потребно е да се пресметаат стандардните девијации и да се провери дали варијансите на резултатите од групите, статистички значајно се разликуваат.

Стандардната девијација за секоја од групите се пресметува по формулата:

$$S = \sqrt{\frac{\sum (X - M)^2}{N - 1}}$$

каде:

S - стандардна девијација;

Σ - збир од бројот на правописни грешки;

X - број на правописни грешки за секој ученик;

M - аритметичка средина од бројот на правописни грешки;

N - број на случаи (резултати).

Вредноста на стандардната девијација за групата ученици со добар успех изнесува 919,36 ($S_1 = 919,36$), додека стандардната девијација за групата ученици со многу добар успех изнесува 146,52 ($S_2 = 146,52$). Врз основа на нив, го пресметуваме

F-тестот. Тој се пресметува по формулата: $F = \frac{S_1^2}{S_2^2}$.

Вредноста на F-тестот ја дава разликата од квадратот на поголемата и квадратот на помалата стандардна девијација, односно разликата од поголемата и помалата варијанса (стандардните девијации подигнати на квадрат ги даваат варијансите). Таа изнесува 39,37. Граничната вредност за F-дистрибуцијата за 28 степени на слобода ($SS=N-1$) за двете варијанси, на ниво од 5 % (0,05) е 2,11. Се забележува дека вредноста на F-тестот (39,37) е значително поголема од вредноста на соодветните степени на слобода (2,11), т.е. $39,37 > 2,11$. Поради тоа, може да се констатира дека двете варијанси статистички значајно се разликуваат, т.е. тие се хетерогени (различни).

Потоа се пресметува стандардната грешка на разликата помеѓу аритметичките средини: $SM_1 - M_2 = \sqrt{\frac{S_1^2}{N_1} + \frac{S_2^2}{N_2}}$. Таа изнесува 172,87. Врз основа на вредноста за стандардната грешка, се пресметува t-тестот. Тој се пресметува по формулата: $t = \frac{M_1 - M_2}{SM_1 - M_2}$. Неговата вредност е 0,64.

Освен овој стандарден тест треба да се пресмета и друг нов t-тест. За таа цел, потребно е да се пресметаат посебно степените на слобода за двата примероци, односно за двете групи – учениците со добар успех и учениците со многу добар успех. Бидејќи двата примероци имаат еднаков број случаи (резултати), степените на слобода се исти ($SS=N-1=28$). Граничната вредност на ниво од 5 % (0,05) за 28 степени на слобода изнесува 2,05 ($t_1 = 2,05$ и $t_2 = 2,05$). Со помош на овие гранични вредности се пресметува t-тестот. Тој се прави со помош на формулата: $t = \frac{SM_1^2 \cdot t_1 + SM_2^2 \cdot t_2}{SM_1^2 + SM_2^2}$.

Претходно се пресметуваат стандардните грешки на аритметичките средини на двата примероци: $SM_1 = \sqrt{\frac{S_1^2}{N_1}}$ и $SM_2 = \sqrt{\frac{S_2^2}{N_2}}$. Нивните вредности изнесуваат 170,72 и 27,32, а вредноста на вториот t-тест е 2,04.

За да се утврди дали постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на

македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со добар успех и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од овие одделенија со многу добар успех, односно дали некоја од групите (учениците со добар и учениците со многу добар успех) е статистички значајно подобра во однос на знаењата од правописот, потребно е да се споредат вредностите на двата t-теста. Вредноста на првиот t-тест е помала од вредноста на вториот t-тест ($0,64 < 2,04$), па според тоа, можеме да констатираме дека постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини на ниво од 5 % (0,05). Тоа значи дека на ниво од 5 %, учениците со добар успех имаат статистички послаби (полоши) резултати во писменото изразување, односно имаат повеќе пропусти во однос на правописните правила од учениците со многу добар успех.

Потоа, се проверува дали постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од истата возраст, со многу добар и одличен успех. Претходно се пресметуваат следниве показатели: збирот од резултатите на групите, односно збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од овие одделенија со многу добар успех и збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со одличен успех и аритметичките средини од резултатите на двете групи, т.е. аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со многу добар успех и аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со одличен успех. Вредностите за овие показатели се дадени во табела бр. 21. Од показателите дадени во оваа табела, се пресметува F-тестот. За таа цел, потребно е да се пресметаат стандардните девијации и да се провери дали варијансите на резултатите од групите, статистички значајно се разликуваат.

Групи	Број	Збир	Аритметичка средина
Ученици со мн.добар успех	$N_2 = 29$	$\Sigma_2 = 2850$	$M_2 = 98,27586$
Ученици со одличен успех	$N_3 = 29$	$\Sigma_3 = 2530$	$M_3 = 87,24138$

Табела бр. 21: Дескриптивна статистика за проверка на X_{10} за втората и третата група

Од показателите дадени во табела бр. 21 се пресметува F-тестот. За таа цел, потребно е да се пресметаат стандардните девијации и да се провери дали варијансите на резултатите од групите, статистички значајно се разликуваат.

Стандардната девијација за секоја од групите се пресметува по формулата:

$$S = \sqrt{\frac{\sum (X - M)^2}{N - 1}}$$

Вредноста на стандардната девијација за групата ученици со многу добар успех изнесува 146,52 ($S_2 = 146,52$), додека стандардната девијација за групата ученици со одличен успех изнесува 134,94 ($S_3 = 134,94$). Врз основа на нив, го пресметуваме F-

тестот: $F = \frac{S_2^2}{S_3^2}$. Вредноста на F-тестот ја дава разликата од квадратот на поголемата и

квадратот на помалата стандардна девијација, односно разликата од поголемата и помалата варијанса (стандардните девијации подигнати на квадрат ги даваат варијансите). Таа изнесува 1,17. Граничната вредност за F-дистрибуцијата за 28 степени на слобода ($SS=N-1$) за двете варијанси, на ниво од 5 % (0,05) е 2,11. Забележуваме дека вредноста на F-тестот (1,17) е помала од вредноста на соодветните степени на слобода (2,11), т.е. $1,17 < 2,11$. Поради тоа, може да се констатира дека двете варијанси не се разликуваат статистички значајно, т.е. тие се хомогени (слични).

За тестирање на разликата помеѓу аритметичките средини, потребно е да се пресмета заедничката стандардна девијација. Таа се прави со помош на формулата:

$$S = \sqrt{\frac{\sum (X - M_2)^2 + \sum (X - M_3)^2}{(N_2 - 1) + (N_3 - 1)}}. \text{ Нејзината вредност изнесува } 36,98.$$

Потоа се пресметува t-тестот: $t = \frac{M_2 - M_3}{SM_2 - M_3}$. Неговата вредност е 0,29.

Потребно е да се утврди дали разликата помеѓу аритметичките средини е статистички значајна. За таа цел треба да се најде соодветна гранична вредност на степените на слобода. Претходно се пресметуваат степените на слобода (SS):

$$SS = (N_1 - 1) + (N_2 - 1) = (29 - 1) + (29 - 1) = 56.$$

За 56 или приближно 60 степени на слобода, граничната вредност на ниво од 5 % (0,05) изнесува 2.

За да се утврди статистички значајната разлика помеѓу аритметичките средини, односно да се констатира која од двете групи ученици (учениците со многу добар успех или учениците со одличен успех) има подобри резултати во писменото изразување, т.е. има помалку пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, потребно е да се спореди вредноста на пресметаниот t-тест и граничната вредност на степените на слобода. Се забележува дека вредноста на t-тестот (0,29) е помала од граничната вредност на степените на слобода (2), т.е. $0,29 < 2$, па според тоа, можеме да се констатира дека разликата меѓу аритметичките средини на ниво од 5 % (0,05) не е статистички значајна. Од споредбата на вредностите на двете аритметички средини може да се заклучи дека групата ученици со одличен успех има подобри резултати во писменото изразување, односно во писмените вежби на учениците од оваа група се забележуваат помалку пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, за разлика од групата ученици со многу добар успех.

Остана уште да се провери дали постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писмените вежби на учениците од III, IV и V одделение од основното образование, со добар и одличен успех. Се пресметуваат следниве показатели: збирот од резултатите на групите, односно збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со добар успех и збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со одличен успех; аритметичките средини од резултатите на двете групи, т.е. аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со добар успех и аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во

писменото изразување на учениците со одличен успех. Вредностите за овие показатели се дадени во табела бр. 20.

Групи	Број	Збир	Аритметичка средина
Ученици со добар успех	$N_1=29$	$\Sigma_1=6090$	$M_1=210$
Ученици со одличен успех	$N_3=29$	$\Sigma_3=2530$	$M_3=87,24138$

Табела бр.22: Дескриптивна статистика за проверка на X_{10} за првата и третата група

Од показателите дадени во табела бр. 22 може да се пресмета F-тестот. За таа цел, потребно е да се пресметаат стандардните девијации и да се провери дали варијансите на резултатите од групите, статистички значајно се разликуваат.

Стандардната девијација за секоја од групите се пресметува по формулата:

$$S = \sqrt{\frac{\sum (X - M)^2}{N - 1}}$$

Вредноста на стандардната девијација за групата ученици со добар успех изнесува 919,36 ($S_1 = 919,36$), додека стандардната девијација за групата ученици со одличен успех изнесува 134,94 ($S_3 = 134,94$). Врз основа на нив, се пресметува F-

тестот: $F = \frac{S_1^2}{S_3^2}$. Вредноста на F-тестот ја дава разликата од квадратот на поголемата и

квадратот на помалата стандардна девијација, односно разликата од поголемата и помалата варијанса (стандардните девијации подигнати на квадрат ги даваат варијансите). Таа изнесува 46,41. Граничната вредност за F-дистрибуцијата за 28 степени на слобода ($SS=N-1$) за двете варијанси, на ниво од 5% (0,05) е 2,11. Забележуваме дека вредноста на F-тестот (46,41) е значително поголема од вредноста на соодветните степени на слобода (2,11), т.е. $46,41 > 2,11$. Поради тоа, може да се констатира дека двете варијанси статистички значајно се разликуваат, т.е. тие се хетерогени (различни).

Потоа се пресметува стандардната грешка на разликата помеѓу аритметичките

средини: $S M_1 - M_3 = \sqrt{\frac{S_1^2}{N_1} + \frac{S_3^2}{N_3}}$. Таа изнесува 172,54. Врз основа на вредноста за

стандардната грешка, се пресметува t-тестот: $t = \frac{M_1 - M_3}{SM_1 - M_3}$. Неговата вредност е 0,71.

Освен овој стандарден тест треба да се пресмета и друг нов t-тест. За таа цел, потребно е да се пресметаат посебно степените на слобода за двата примероци, односно за двете групи – учениците со добар успех и учениците со многу добар успех. Бидејќи двата примероци имаат еднаков број на случаи (резултати), степените на слобода се исти ($SS=N-1=28$). Граничната вредност на ниво од 5% (0,05) за 28 степен на слобода изнесува 2,05 ($t_1 = 2,05$ и $t_3 = 2,05$). Со помош на овие гранични вредности,

се пресметува t-тестот: $t = \frac{SM_1^2 \cdot t_1 + SM_3^2 \cdot t_3}{SM_1^2 + SM_3^2}$. Претходно се пресметуваат

стандардните грешки на аритметичките средини на двата примероци: $SM_1 = \sqrt{\frac{S_1^2}{N_1}}$ и

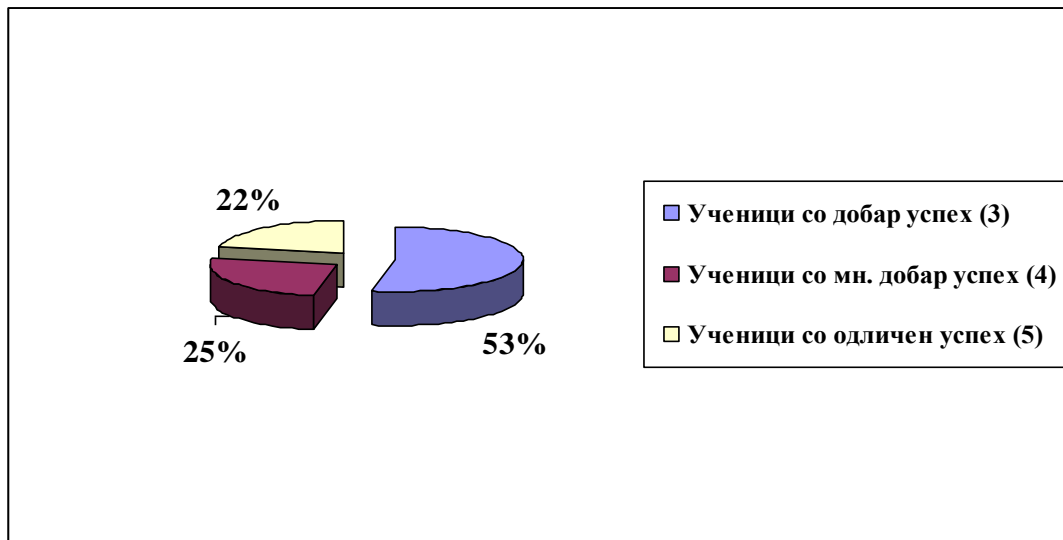
$SM_2 = \sqrt{\frac{S_2^2}{N_2}}$. Нивните вредности изнесуваат 170,72 и 25,05, а вредноста на t-тестот е

2,04.

За да се утврди дали постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со добар успех и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците со многу добар успех, односно дали некоја од групите (ученици со добар и ученици со многу добар успех) е статистички значајно подобра во однос на знаењата од правописот, потребно е да се споредат вредностите на двата t-тестови. Вредноста на првиот t-тест е помала од вредноста на вториот t-тест ($0,71 < 2,04$), па според тоа, може да се констатира дека постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини на ниво од 5 % (0,05). Тоа значи дека, на ниво од 5 %, учениците со добар успех имаат статистички послаби (полоши) резултати во писменото изразување, односно повеќе пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик од учениците со одличен успех.

Аналогно на добиените резултати, се отфрла нултата хипотеза X.10.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.10.1.01.1: *Постои статистички значајна*

разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, со добар, многу добар и одличен успех. Со тоа се потврдува и посебната хипотеза X.10: Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од одделенска настава од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.

Графикон бр. 10: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава

Од графиконот бр. 10 се забележува дека бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од III, IV и V одделение, е најголем кај учениците со добар успех (53 %), помал е кај учениците со многу добар успех (25 %), а најмал е кај учениците со одличен успех (22 %). Разликата помеѓу бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од одделенска настава, со многу добар и одличен успех, е многу мала (3 %).

176. Единаесетта посебна хипотеза (X11): **Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од предметна настава од основното образование зависи од просечниот успех на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.11.1): *Бројот на пропусти во однос на*

правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, зависи од просечниот успех на учениците. За да се изврши проверка на X.11.1, се формулира работна-нулта хипотеза (X.11.1.01): Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.11.1.01.1): Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.

Групи (Просечен успех на учениците)	Број на ученици	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
Ученици со добар успех (3)	96	3138	32,35051546	72,68835911
Ученици со мн.добар успех (4)	96	2488	25,64948454	75,35502577
Ученици со одличен успех (5)	96	1917	19,7628866	44,76610825

Табела бр. 23: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест
Анова: еден начин (фактор) за проверка на X11

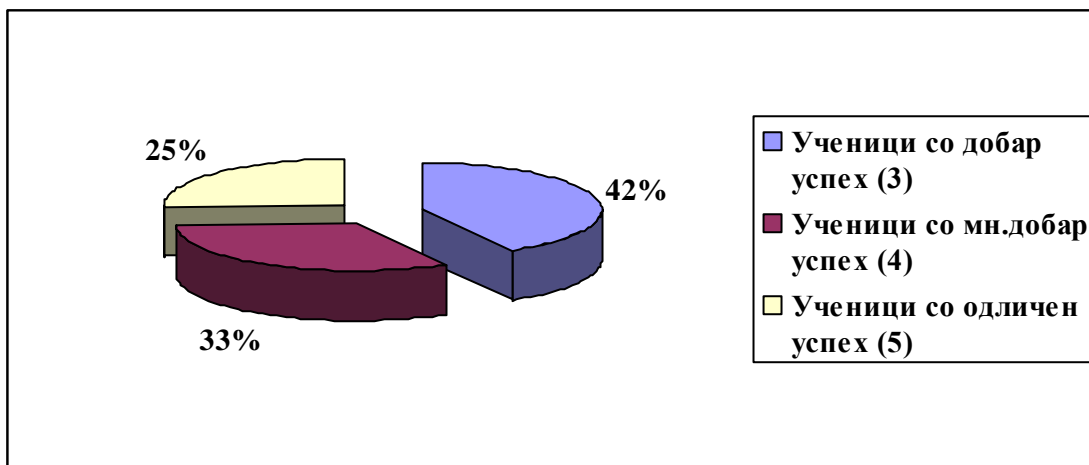
Во оваа табела на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Во неа е прикажан збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, кај учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од сите одделенија од предметна настава, со добар успех значајно отстапува од аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од одделенија од основно образование, со многу

добар и одличен успех (таа е најголема). Јасно се гледа дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од предметна настава од основно образование со добар успех е поголема, за разлика од истата кај учениците со многу добар и одличен успех.

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Помеѓу групите	7695,47079	2	3847,735395	59,86845356	1,81048E-22	3,027110643
Во групите	18509,71134	288	64,26983104			
Вкупно	26205,18213	290				

Табела бр. 24: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X11

Од редовите во табела бр. 24, во делот помеѓу групите, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($59,86 > 3,02$): $F = 59,86$; $F_{crit}(288, 2) = 3,02$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза X.11.1.01. и се потврдува алтернативната хипотеза X.11.1.01.1.: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од учениците од VI, VII, VIII одделение од 9-годишното основно образование и VIII одделение од 8-годишното основно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X.11: Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од предметна настава од основно образование зависи од просечниот успех на учениците.**

Графикон бр. 11: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава

177. Дванаесетта посебна хипотеза (X12): **Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од средно образование зависи од просечниот успех на учениците.** За да се провери оваа хипотеза, претходно е потребно да се провери поединечната хипотеза (X.12.1): *Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од I, II, III и IV од средно образование, зависи од просечниот успех на учениците.* За да се изврши проверка на X.12.1, се формулира работна-нулта хипотеза (X.12.1.01): *Не постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците учениците од I, II, III и IV од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Спротивна на неа е алтернативната хипотеза (X.12.1.01.1): *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од учениците од I, II, III и IV од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех.*

Групи (Просечен успех на учениците)	Број на ученици	Збир	Аритметичка средина	Варијанса
Ученици со добар успех (3)	96	4119	42,46391753	190,2512887
Ученици со мн.добар успех (4)	96	3665	37,78350515	193,6922251
Ученици со одличен успех (5)	96	3395	35	193,0833333

Табела бр. 25: Дескриптивна статистика добиена со статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X_{12}

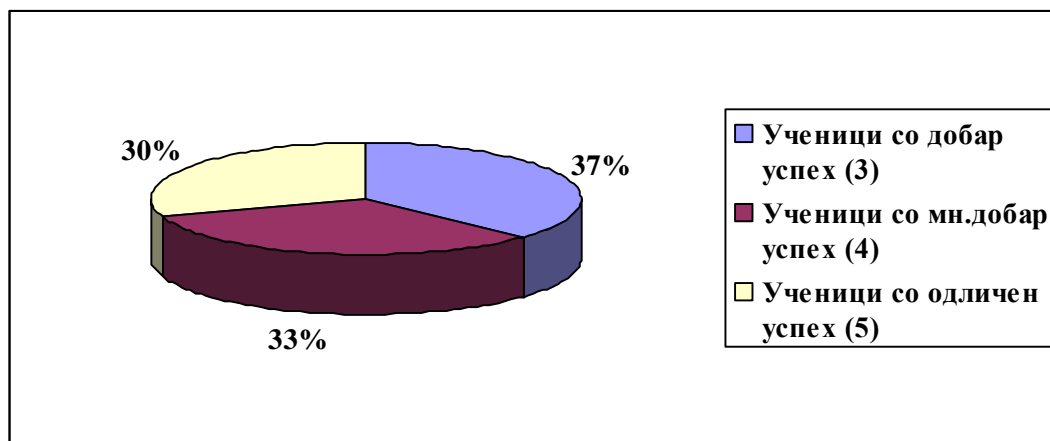
Во оваа табела на дескриптивен начин се претставени добиените податоци од истражувањето. Прикажан е збирот од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, кај учениците од I, II, III и IV година од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех, аритметичката средина и варијансата. Од табелата се забележува дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од сите наставни години од средно образование, со добар успех значајно отстапува од аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од истите наставни години од средно образование, со многу добар и одличен успех (таа е најголема). Јасно се гледа дека аритметичката средина од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од средно образование со добар успех е поголема, за разлика од истата кај учениците со многу добар и одличен успех.

Од редовите во табела бр. 25, во делот помеѓу групите, се забележува дека статистичката вредност на F е поголема од критичната вредност на F ($7,17 > 3,02$): $F = 7,17$; $F_{crit}(288, 2) = 3,02$ на ниво на значајност од 5 % ($\alpha = 0,05$). Според тоа, постои статистички значајна разлика во бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик во писмените вежби на учениците од I, II, III и IV година од средно образование со добар, многу добар и одличен успех. Поради тоа, се отфрла нултата хипотеза $X_{12.1.01}$. и се потврдува алтернативната хипотеза $X_{12.1.01.1}$: *Постои статистички значајна разлика помеѓу аритметичките средини од бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување на учениците од учениците од I, II, III и IV од средно образование, со добар, многу добар и одличен успех.* Со тоа се потврдува и посебната хипотеза **X_{12} : Бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во**

писменото изразување на учениците од средно образование зависи од просечниот успех на учениците.

Извор на варијација	Збир од квадратите	Степени на слобода	Збир од квадратите на аритметичките средини	Вредност на F	P-вредност	Критична вредност на F
Помеѓу групите	2760,109966	2	1380,054983	7,174995357	0,000910089	3,027110643
Во групите	55394,57732	288	192,3422824			
Вкупно	58154,68729	290				

Табела бр. 26: Статистички вредности добиени од статистичкиот тест Анова: еден начин (фактор) за проверка на X12

Графикон бр. 12: Број на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование

Со потврдувањето на сите 12 посебни хипотези се потврдува и општата хипотеза од истражувањето која гласи: **Видот и бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик, во писменото изразување кај учениците се детерминирани од возраста на учениците и од просечниот успех на учениците.**

Заклучни согледувања

Културата на писменото изразување е заснована на низа вежби, умења и навики, проткаени во целокупниот воспитно-образовен процес на една личност. Таа подлежи на перманентен процес кој започнува од самиот почеток на образованието на човекот и трае многу долго, во текот на целото негово школување, па и понатаму, низ целиот живот. Не може да стане збор за правилно писмено изразување и добра писмена работа (есеј, состав, писмо, извештај), без совладана граматика и правопис. Системот на знаења од граматиката и правописот е значаен предуслов за јазичната култура на секој поединец. Основите на законитостите на јазикот се даваат во прво одделение, но ако не се повторува изучениот материјал, ако не се применуваат постојани вежби за усвојување на јазичните и правописните правила и норми, тие многу лесно се забораваат.

Досега се реализирани повеќе истражувања за владеењето на македонскиот стандарден јазик и за утврдување на нивото на јазична писменост од страна на учениците од основните и средните училишта. Резултатите од тие истражувања, укажуваат на незадоволително ниво на јазична писменост на учениците, како од помала, така и од поголема возраст. Загрижувачки е фактот што голем број од средношколците го завршуваат средното образование без добро познавање на граматиката и правописот. Во нивните писмени работи се сретнуваат дијалектизми и многу правописни пропусти. Тоа е резултат на несовладувањето на законитостите на јазикот и непосветувањето на доволно внимание на правописните правила и норми. Тргувајќи од овие резултати, сама по себе се наметна потребата да се пристапи кон анализа на ваквата состојба.

Целта на ова истражување беше да се добие **целосна слика за правописот на македонскиот јазик во наставната практика**. Се анализираа: наставните програми по Македонски јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование, учебниците по Македонски јазик за основно образование (II – IX одделение) и по македонски јазик и литература за средно образование (I – IV година), училишните и домашните тетратки по Македонски јазик, односно писмените вежби на учениците од III до V одделение и тестовите по правопис за учениците од VI до VIII

одделение од 8-годишното и 9-годишното основно образование и за учениците од I до IV година од средното образование.

Пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик кај учениците од основно и од средно образование беа разгледувани од аспект на возраста на учениците и на просечниот успех на учениците. Беше извршена проверка за зависноста на бројот и видот на пропустите во однос на правописните правила на македонскиот јазик од наведените фактори. Пропустите во однос на правилата на македонскиот јазик беа дадени за сите категории: пишувањето на самогласките, пишувањето на согласките, едначењето на согласките по звучност, обезвучувањето на согласките на крајот од зборот, пишувањето на удвоените согласки, пишувањето на согласните групи, употребата на голема и мала буква, слеаното и разделеното пишување на зборовите, делењето на зборот на крајот од редот, скратувањето на зборовите, предавањето на македонското писмо со латиница, употребата на интерпункциските и правописните знаци.

Анализирајќи ги тетратките на **учениците од одделенска настава (III – V одделение)**, врз основа на возраста на учениците (соодветното одделение), се дојде до сознание дека во писмените вежби на учениците од III одделение се забележуваат најмногу пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик (42 %), во писмените вежби на учениците од IV одделение помалку (34 %) и во писмените вежби на учениците од V одделение најмалку (24 %).

Земајќи го предвид просечниот успех на учениците од одделенска настава, се дојде до резултат дека бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик е најголем во писмените вежби на учениците со добар успех (53 %), помал е во писмените вежби на учениците со многу добар успех (25 %), а најмал во писмените вежби на учениците со одличен успех (22 %). Во сите категории на пропусти, најголем број пропусти се јавуваат кај учениците со добар успех, помал кај учениците со многу добар успех и најмал кај учениците со одличен успех.

Истото се покажа и од резултатите од тестовите по правопис и од диктатот на **учениците од предметна настава (VI – VIII одделение од 9-годишното и 8-годишното основно образование)**. Најмногу пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик се јавија во тестовите по правопис на учениците од VI

одделение (30 %), помалку во тестовите по правопис на учениците од VII одделение (25 %), потоа во тестовите на учениците од VIII одделение од 9-годишното основно образование (24 %) и најмалку во тестовите на учениците од VIII одделение од 8-годишното основно образование (21 %).

Од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава (III – V одделение), се дојде до следново: бројот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик е најголем во тестовите по правопис на учениците со добар успех (42 %), помал е во тестовите по правопис на учениците со многу добар успех (33 %) и најмал во тестовите на учениците со одличен успех (25 %). Речиси во сите категории на пропусти, најголем број пропусти се јавуваат кај учениците со добар успех, помал кај учениците со многу добар успех и најмал кај учениците со одличен успех.

И со тестовите по правопис и диктатот на **средношколците (I – IV година)** се потврди поврзаноста помеѓу бројот и видот на пропусти во однос на правописните правила на македонскиот јазик со возраста и просечниот успех на учениците. Тука, важеше обратното. Најголем број пропусти имаше во тестовите по правопис на учениците од IV година (29 %), потоа следуваа пропустите на учениците од III година (25 %), па тие на учениците од II година (24 %), и на учениците од I година (22 %). Во однос на пропустите и просечниот успех на учениците од средно образование (I-IV одделение), се забележа дека најмногу грешат учениците со добар успех (37 %), помалку учениците со многу добар успех (33 %) и најмалку учениците со одличен успех (30 %).

По анализата на тестовите по правопис на средношколците беше констатирано дека најголем број пропусти се забележаа во тестовите по правопис на учениците од IV година, помалку кај учениците од III и II година, а најмалку кај учениците од I година. Ваквата состојба е резултат на непостоењето на континуитет во изучувањето на содржините од правопис во повисоките нивоа на образование, односно во сите наставни години од средното образование. Со прекинувањето на изучувањето на содржини од правопис, во II, III и IV година во средно образование, доаѓа до заборавање на изучените правописни правила и до многу слабости во знаењата на учениците од ова ниво на образование. Од година во година резултатите од нивните

тестови и писмени вежби се сè полоши и загрижувачки.

По кусата анализа на **наставните програми** по Македонски јазик за сите одделенија од основното образование и на наставните програми по Македонски јазик и литература за сите наставни години, се забележа дека во нив има многу пропусти и недоследности. Во овие програми нема континуитет при изучувањето на правописните правила на македонскиот јазик. Со нив не се опфатени многу од правилата од Правописот. По воведувањето на едно правописно правило за определена категорија се прекинува со него и не се предвидува негово повторување. Еднаш изучените правила не се појавуваат повеќе во наставните програми, што, во секој случај, е многу негативно.

Делот за самогласките и за самогласките во непосреден допир не постои воопшто, во ниту една наставна програма. Тоа е голем недостаток. Не се јасни причините за неговото отсуство, но мора да се напомене дека е многу значаен сегмент од Правописот. Во наставните програми по Македонски јазик за основно образование се дадени само содржини за изучување на правописните правила за пишување на одделни согласки (*j, љ, њ, в, ф, џ, ќ, ѓ и х*), но не и на самогласките.

По запознавањето со звучните и безвучните согласки и сонантите во VI одделение и согласките на крајот од зборот во VII одделение, **не се предвидени наставни содржини за другите гласовни промени** (*едначење на согласките по звучност, обезвучување на согласките на крајот од зборот, согласни групи и удвоени согласки*) во наредните одделенија од основното образование. Тие се застапени дури во Наставната програма по Македонски јазик и литература за I година од средното образование, но не сите гласовни промени и не во наставните програми за секој вид средно образование. Имено, наставната содржина за **удвоените согласки** е дадена само во Наставната програма по Македонски јазик и литература за I година за четиригодишното средно стручно образование, но не и во Програмата за I година од средното гимназиско образование. Тоа навистина претставува голем пропуст. Наставната содржина за **согласните групи** не постои никаде. Таа е изоставена во наставните програми по Македонски јазик и Македонски јазик и литература. И за овој пропуст во програмите причините се неоправдани.

Во делот за **употреба на голема буква**, во наставните програми по Македонски

јазик за основно образование и по Македонски јазик и литература за средно образование, има недостатоци. Проширувањето со изучувањето на правилата за употреба на мала и голема буква не се врши континуирано и многу од правилата се изоставени. Едно од позначајните правила е правилото за пишување голема буква при укажување почит и учтиво обраќање со заменките *Виe, Ваш*. Изучувањето на правилата за употреба на голема буква е завршено уште во V одделение од основното образование. Знаењата во однос на овие правила се прошируваат дури во I година од средно образование и единствено тогаш. Ова, несомнено, е голем недостаток на Наставните програми за основното и средното образование.

По изучувањето на правописните правила за **слеано пишување на зборовите** во VI одделение, нема надолнување на правилата за овој дел и продлабочување на знаењата на учениците во наредните одделенија од основното образование. Исто така, не се дадена наставните содржини ниту за **полуслеаното** и за **разделено пишување на зборовите**. Проширувањето на знаењата на учениците за правилата за слеано пишување на зборовите се врши дури во I година од средно образование. Тогаш се изучуваат правилата и за разделено пишување на зборовите.

Во Наставната програма по Македонски јазик за IV одделение **наводниците се назначени како правописни знаци**, наместо интерпункциски, што, во никој случај, не може да биде оправдано. Уште во првото издание на Правописот на македонскиот јазик, од 1945 г., наводниците се вбројуваат во знаци за интерпункција.

Во Наставната програма по Македонски јазик за VI одделение е предвидена наставната содржина за **интерпункциски знаци за директен говор**, но се дадени погрешни знаци во оваа група (**точка, запирка, прашалник и две точки** наместо **црта-тире и наводници**). Цртата (тире) и наводниците никаде не се споменуваат како знаци за директен говор. Ова е навистина сериозен и голем пропуст кој не би смеело да се дозволи. Со интерпункциските знаци за директен говор завршува изучувањето на оваа категорија знаци. **Не се предвидува изучување на правилата за употреба на другите интерпункциски знаци како што се: точка запирка, три точки и полунаводници**. Зачудува и тоа што овие знаци не се дадени ниту во наставните програми по Македонски јазик и литература за средно образование.

Исто, како дел од **правописните знаци**, во програмите по Македонски јазик и

по Македонски јазик и литература не е даден ниту **надредниот знак**, кој е многу често застапен во учебниците по Македонски јазик, списанијата, лектирата за основно образование и во делата за средно образование.

Латиницата (латиничното писмо) се изучува само во III одделение (според Наставната програма по Македонски јазик) и никогаш потоа нема навраќање на неа во наставните програми по Македонски јазик. Тоа, неминовно, доведува до брзо заборавање на буквите од латиницата.

Од сè погоре изнесено, може да се констатира дека изучувањето на содржините од правопис завршува во VII, односно во VIII одделение, иако процесот со запознавање со правописните правила на македонскиот јазик не е целосно завршен и се чувствува недостаток во однос на исклучително значајни правила од Правописот. Во VIII одделение, освен повторување на знаењата за правописот на одделни согласки (*j, љ, њ, в, ф, и, к, г* и *х*) и проширување на знаењата за акцент (изучување на поимите: акцентска целост, видови акцентска целост и правилата за акцентирање на акцентските целости), не се дадени други наставни содржини од правопис, а во IX одделение содржините од правопис само се повторуваат.

Во трудот беше направена анализа и на **сите учебници по Македонски јазик за основно образование**, почнувајќи од првообјавените, веднаш по кодифицирањето на македонскиот јазик и озаконувањето на македонскиот правопис, односно од периодот по излегувањето на Граматиката на македонскиот јазик од Блаже Конески (1952 и 1954 г.) до денес. Беше потребна анализа на толкав број учебници за подетално прикажување на содржините по правопис низ годините и за споредување на постарите учебници со денешните и актуелните (во однос на изучувањето на содржините од правопис).

По направениот преглед на **актуелните учебници по Македонски јазик за основно образование** беше забележано дека во голем број од учебниците не се дадени сите содржини од правопис, планирани според наставните програми по Македонски јазик за секое одделение од основното образование, а во некои од учебниците има извесни пропусти. Во голем дел, пропустите во актуелните учебници се резултат на погрешното прикажување на содржините во програмите (неправилен термин за наводниците – правописен, наместо интерпункциски знак и сл.), но и на нереагирањето

на авторите во однос на тоа.

Содржините по правопис во актуелните учебници по Македонски јазик се дадени на поформален начин за разлика од учебниците од постариот период (1956 – 1999 г.) и со поголема употреба на наменски зборови и реченици. Освен тоа, во новите, актуелни учебници, се застапени помалку вежби за утврдување и проверка на изучените содржини од правопис.

Во периодот од 1956 до 1999 г., во наставата по Македонски јазик за сите одделенија од основното образование се употребуваа по 2 учебници: **читанки** и **граматика по Македонски јазик**. За содржините од литература беа наменети читанките, а за содржините од јазик – граматиките. Покрај нив, за наставата по овој предмет беа предвидени и работни листови и други придружни помагала. Содржините од правопис (и останатите содржини) во граматиките беа проследени со извадоци од: песни (поезија); раскази, приказни, басни и романи (проза) од литературата за деца и млади (задолжителни лектури и други книги). По запознавањето со новите правила следуваа повеќе прашања и задачи наменети за учениците за проверка на наученото. Во нив беа предвидени интересни активности за проверка на изучените наставни содржини, но и за запознавање со нови содржини и со нови правила (крстозбори, пополнувалки, ребуси). За работа на часот по Македонски јазик и за домашна работа се употребуваа работни листови (работни тетратки) по Македонски јазик. Тие беа наменети за повторување и утврдување на стекнатите знаења и им беа од голема корист и на учениците и наставниците.

Од 2000 г. се укинаа **работните листови и другите придружни помагала по предметот Македонски јазик во предметната настава** од основното образование (од V до VIII одделение од основното 8-годишно образование и од VI до IX одделение од основното 9-годишно образование) поради нивната оценка како формално и содржински нефункционални. Учениците се наоѓале во нетворечка позиција и не покажувале интерес за работа. Како нивна замена, наставниците почнаа да употребуваат наставни листови кои ги подготвуваа самите, секојдневно, во зависност од тематската и наставната единица. Нивните обврски беа зголемени, работата – усложнета, а учениците, на некој начин, се чувствуваа ослободени од секојдневните домашни задачи и задолженија.

Од 2000 г. престана да се изведува завршен испит по Македонски јазик за учениците од VIII одделение од основното образование. Така, при запишувањето на учениците во средно училиште не беа земени предвид бодовите од тој завршен тест по овој предмет и беше олеснет приемот во сите средни училишта во местото на живеење и во државата.

Од 2001 г., Министерството за образование и наука на Република Македонија прифати да се издаваат **повеќе учебници за ист наставен предмет во исто одделение од основното образование или во иста наставна година од средното образование.** Тоа доведе до појава на разлики (неизедначеност) во однос на обемот и бројот на наставни содржини во учебниците, но и во начинот на нивно претставување.

По анализата на сите учебници по Македонски јазик за основно образование беше констатирано дека учебниците од постариот период, граматиките, содржат многу повеќе содржини од правопис во споредба со поновите учебници (учебниците во кои се дадени содржини и од јазик и од литература). Запознавањето со новите содржини и проверката на претходно изучените е направено на забавен начин (преку крстозбори, пополнувалки, ребуси) и во корелација со литературата (со извадоци од песни, раскази, приказни, басни и романи). За разлика од нив, новите содржини во учебниците по македонски јазик се дадени на поформален начин и со поголема употреба на наменски зборови и реченици. Освен тоа, во новите, актуелни учебници се застапени помалку вежби за утврдување и проверка на изучените содржини од правопис. Во голем број од учебниците кои се употребуваат денес не се застапени сите содржини од правопис дадени во наставните програми по Македонски јазик за секое одделение од основното образование, а во некои од учебниците има извесни пропусти. Во голем дел, пропустите во актуелните учебници се резултат на погрешното прикажување на содржините во програмите (неправилен термин за наводниците – правописен, наместо интерпункциски знак и сл.), но и на нереагирањето на авторите во однос на тоа.

Истото се однесува и за **учебниците по Македонски јазик и литература за средно образование.** Како резултат на постоењето разлики во наставните програми по Македонски јазик и литература за средно гимназиско и за четиригодишното средно стручно образование, се јавуваат разлики и во учебниците по македонски јазик и литература (во зависност од тоа за каков вид средно образование се наменети).

Во дел од учебниците по Македонски јазик и литература се дадени многу малку вежби за содржините од правопис. Тоа, несомнено, се должи на одвојувањето мал простор за содржините од правопис во наставните програми по Македонски јазик и литература за средно образование.

За содржините од правопис, т.е. за изучувањето на правописните правила, во наставните програми е предвиден многу мал фонд на часови и, конкретно, за вежби. Составувачите на наставните програми по Македонски јазик/Македонски јазик и литература (вработените лица во БРО и во МОН) ја имаат најзначајната улога во воспитно-образовниот процес. Тие се задолжени да подготват добри наставни програми кои ќе одговорат на барањата на современото општество и на целите на наставата по Македонски јазик/Македонски јазик и литература. Без добри наставни програми нема добри учебници и квалитет во образованието.

По направениот преглед на учебниците по Македонски јазик, пред сè, за основно образование, се констатира дека нивните автори прават недопустливи грешки. Најпрво, тие прават крупни грешки поради тоа што, иако се свесни за недостатоците во наставните програми по Македонски јазик/Македонски јазик и литература (поголемиот дел од нив), се потпираат на она што е дадено во нив. Во што е, всушност, грешката на авторите на учебниците? Тргувајќи од наставните програми, занемарувајќи ги знаењата и фактите до кои дошла науката за јазикот и постојната литература за јазик и правопис, овие лица (секоја чест на исклучоците) во учебниците даваат погрешни податоци и информации, погрешни јазични поими и дефиниции и погрешни примери. Како последица на тоа, доаѓа до непоправлива штета кај оние кои се служат со тие учебници и кои се непосредни субјекти во наставата: наставниците и учениците, пред сè. Имајќи го предвид ова, се поставува прашањето: Што им преостанува на наставниците? Тие имаат две можности: 1) да се придржуваат до наставните програми и до учебниците, не трудејќи се да бараат дополнителна литература за да ги реализираат предвидените наставни содржини онака како што е правилно; 2) да одвојуваат време и средства барајќи литература и редовно подготвувајќи наставен материјал за да им овозможат на учениците пристап и увид во правилните јазични сознанија. Поголемиот дел од нив, соочени со недостатокот од време и мотивација (финансиски средства), постапуваат на првиот начин. Така,

најтешките последици се јавуваат кај оние кои се најнедолжни – учениците. Тие го понесуваат најголемиот товар. Континуирано, се нижат генерации ученици и млади лица кои го завршиле образованието и не си го познаваат доволно сопствениот мајчин јазик. Имајќи ги предвид поранешната и сегашната состојба на македонскиот стандарден јазик и правопис во практиката, односно во наставата како клучен и најзначаен фактор за негување на културата на изразувањето и на писмениот јазичен израз, неминовно се јавува потребата од брзи, навремени, постојани интервенции во воспитно-образовниот процес, и тоа:

- Ревидирање на наставните планови и на наставните програми по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература од аспект на: зголемување на фондот на часови за програмското подрачје Јазик и на содржините од делот за правописот, дополнување на содржините од правопис со сите постојни правила од најновото издание на Правописот на македонскиот јазик од 2015 (2017) г., во сите одделенија од основното образование и во сите наставни години од средното образование, осовременување на содржините по правопис, зголемување на бројот на часови за вежби на правописните правила, темелна работа врз сите наставни содржини и нивно проверување пред објавувањето на програмите и пуштање во употреба.
- Подготовка и издавање на нови учебници по Македонски јазик и по Македонски јазик и литература кои ќе одговараат на потребите на наставата и ќе ги задоволуваат сите критериуми за еден учебник, од секаков аспект.
- Примена на дополнителна прирачна литература во наставата по Македонски јазик/Македонски јазик и литература (правописи, речници, граматика).
- Појава на нови изданија на Правописот на македонскиот јазик по претходна темелна анализа на актуелните проблемски јазични прашања, отворени дебати и дискусии на кои ќе присуствуваат лица од сите засегнати страни за јазикот (професори, наставници, ученици, студенти, лектори).
- Објавување и издавање на помали прирачници за промените во Правописот.
- Задолжително вклучување на лектори во сите медиуми и во воспитно-образовните институции на сите нивоа.

ПРИЛОЗИ

Прилог бр. 1

Анкетен лист за наставници

Одделение: III

Ученик (шифра)	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ЗАПОЗНАВАЊЕ НА ОКОЛИНАТА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР	

Ученик:	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ЗАПОЗНАВАЊЕ НА ОКОЛИНАТА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР	

Ученик:	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ЗАПОЗНАВАЊЕ НА ОКОЛИНАТА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР	

Прилог бр. 2

Анкетен лист за наставници

Одделение: IV

Ученик (шифра)	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ЗАПОЗНАВАЊЕ НА ОКОЛИНАТА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
ОПШТЕСТВО	
ПРИРОДА	
ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР (изборен)	
ТВОРЕШТВО (изборен)	

Ученик:	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ЗАПОЗНАВАЊЕ НА ОКОЛИНАТА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
ОПШТЕСТВО	
ПРИРОДА	
ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР (изборен)	
ТВОРЕШТВО (изборен)	

Прилог бр. 3

Анкетен лист за наставници

Одделение: V

Ученик (шифра)	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
ОПШТЕСТВО	
ПРИРОДНИ НАУКИ	
ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР (изборен)	
ТВОРЕШТВО (изборен)	

Ученик:	
Предмети	Оценка
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	
АНГЛИСКИ ЈАЗИК	
МАТЕМАТИКА	
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	
МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
ЛИКОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	
ОПШТЕСТВО	
ПРИРОДНИ НАУКИ	
ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ	
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР (изборен)	
ТВОРЕШТВО (изборен)	

Прилог бр. 4

Протокол за анализа на содржина 1

Ученик: _____

Одделение: _____

Просечен успех: _____

ПРОПУСТИ ВО ОДНОС НА ПРАВОПИСНИТЕ ПРАВИЛА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	
Пропусти во однос на правописните правила за пишување на самогласките	
Самогласките во непосреден допир	
оо	
Кај именките од машки род во еднина кај придавките од среден род во еднина	
ее	
Кај глаголите од е-група во сегашно време кај глаголските именки	
аа	
Кај личната и показната заменка од женски род во еднина Кај глаголите од а-група во сегашно време	
ии	
Кај именките во женски род што завршуваат на самогласката <i>a</i> во множинската форма	
Пропусти во однос на правописните правила за пишување на согласките	
љ	
Во зборови	
Не се пишува пред согласката <i>j</i>	
њ	
Во зборови	
Во множинската форма кај некои именки од среден род што завршуваат на самогласката <i>e</i>	
Ј	
Се пишува	
Меѓу самогласките <i>и</i> и <i>а</i>	
Меѓу самогласките <i>о</i> и <i>а</i>	
Кај придавките	
Во глаголските именки што завршуваат на <i>-јач, -јачка</i>	

Во група од 3 самогласки во непосреден допир меѓу двете последни	
Во трето лице множина кај глаголите од минато определено време	
Кај глаголскиот прилог	
Кај прилозите	
Во трето лице еднина кај заменките од машки род	
Не се пишува	
Во средината меѓу самогласки	
Кај заменките	
Кај самогласните групи во кои втората е <i>o</i>	
Кај самогласните групи во кои втората е <i>u</i>	
Други пропусти	
в	
Во одделни зборови	
Други пропусти	
ф	
Во одделни зборови	
Други пропусти	
с	
Во спој со согласката <i>в</i>	
Други пропусти	
ќ	
Во зборовите и формата за идно време	
Не се пишува пред <i>и</i> и <i>е</i>	
Други пропусти	
џ	
Во одделни зборови	
Не се пишува пред самогласката <i>и</i>	
Други пропусти	
Пропусти во однос на правописните правила за едначење на согласките по звучност	
Звучни – безвучни и безвучни – звучни	
б – п	
д – т	
ж – ш	
с – з	
Зборови со префикси	
<i>од-</i>	
<i>под-</i>	
<i>пред-</i>	
<i>раз-</i>	
<i>из-</i>	

Нема едначење по звучност	
На <i>в</i> пред безвучна согласка	
На <i>в</i> пред сонант	
На <i>д</i> пред суфиксите: <i>-ски, -ствен, -ство</i>	
Пропусти при пишувањето на согласните групи	
Согласката <i>д</i> меѓу зр	
Согласката <i>т</i> меѓу ср	
Други пропусти	
Пропусти при пишувањето на согласките на крајот на зборот	
Звучните согласки на крајот на зборот	
Крајната согласка во зборовите	
Пропусти при пишувањето на удвоените согласки	
Двојни согласки	
з, с во зборови со префикси: <i>без-, из-, раз-</i>	
д, т во сложените зборови со префикси: <i>од-, над-, под-, пред-</i>	
т во членуваната форма на именките од женски род што завршуваат на согласката <i>т</i>	
т во членуваната форма на простите и редните броеви што завршуваат на согласката <i>т</i>	
ј во суперлативната форма кај придавките што започнуваат со согласката <i>ј</i>	
ј во суперлативната форма кај именките што почнуваат со согласката <i>ј</i>	
Други пропусти	
Пропусти при употребата на големата буква	
На почеток од нова реченица, независно дали реченицата пред неа завршува со точка, прашалник или извичник	
Лични имиња, презимиња, фамилијарни имиња, псевдоними, прекари	
Имињата на: жителите на континенти, држави, припадници на народи	
Географските и топографските имиња	
Имињата на континентите, земјите, државите, градовите и селата составени од два и повеќе зборови	
Имињата на празниците	
Имињата на: списанија, весници, насловите на книги, уметнички творби, статии, документи и сл.	
Пропусти при употребата на малата буква	
Општи именки	
Придавки	

Придавки изведени од именки	
Придавки изведени од географски имиња	
Пропусти при слеаното пишување на зборовите	
Именките на кои првата компонента им е елементот <i>пол-</i> или <i>полу-</i>	
Сложените именки на кои составните компоненти им се поврзани со самогласките <i>-о-</i> или <i>-е-</i>	
Сложените придавки на кои првата компонента им е прилог	
Сложените релативни сврзници добиени од заменките <i>кој, чиј</i> и <i>што</i> (лично-предметните заменки)	
Прилозите	
Сложените прилози на кои првиот дел им е некој предлог	
Честицата <i>не</i> , кога е составен дел на именките и придавките и со нив образува нов збор со посебно значење	
Честичките <i>по-</i> и <i>нај-</i> , при степенувањето на придавките	
Честичките <i>по-</i> и <i>нај-</i> кај прилозите	
Поздравите што содржат два и повеќе зборови	
Личните заменки	
Одречните заменки	
Именките	
Глаголите	
Глаголи што завршуваат на <i>-ува</i>	
Пропусти при разделеното пишување на зборовите	
Кратките заменски форми кога се употребуваат со присвојно значење зад именки што значат сродство	
Прилошките изрази	
Сложените сврзници	
Негацијата <i>не</i> пред глагол	
Заповеден начин	
Кратка заменска форма и глагол	
Лична заменка и глагол	
Предлог и долга заменска форма за директен предмет	
Предлог и именка	
Поздравите што содржат два и повеќе зборови	
Пропусти при пренесувањето на дел од зборот во друг ред	
Кога во еден збор доаѓаат едноподруго согласка и самогласка, слогот завршува зад самогласката	

Кога ќе се најдат во средината на зборот две самогласки една до друга, тие се разделуваат	
Ако во средината на зборот се најдат две согласки (или ако согласките се исти), тие обично се разделуваат една од друга (освен во случај кога со двете пренесени согласки може лесно да се образува збор)	
Кога зборот ги содржи наставките: <i>-ство, -ски, -ствен</i> , наставката (суфиксот) се пренесува во нов ред	
Не се пренесуваат во друг ред еднословни зборови	
Пропусти при употребата на интерпункциските знаци	
Точка (.)	
На крајот од расказна (потврдна и одречна) реченица, без оглед дали е проста, проширена или сложена	
Запирка (,)	
Меѓу деловите од една реченица	
Меѓу напоредни зборови и споеви од зборови при набројување кога не се сврзани со сврзници	
Пред сврзниците: <i>а, но, ама, ами, туку, а камоли, иако, макар</i> , кога сврзуваат делови на една реченица	
Во независносложената реченица	
Независните реченици што не се сврзани со сврзници (составни, спротивни и заклучни)	
Прашалник (?)	
Зад независни прашални реченици, зад прашален збор и израз	
Извичник (!)	
Зад извични реченици, зад изрази и зборови кажани во возбуда (за да се означи заповед, засилено чудење, силна желба, радост, очај и сл.)	
Две точки (:)	
Зад збор или израз со кој се опфаќа она што потоа се набројува (по зборовите: <i>имено, и тоа</i> , на пример)	
Пред приведувањето на туѓи зборови	
Црта – тире (–)	
Кога директниот говор почнува од нов ред, пред почетокот се пишува црта (тире)	
Вметнатите реченици и зборови што имаат карактер на објаснение или дополнение на околниот текст, се одделуваат од него со црта	

Наводници („“)	
При предавање на дијалог (директен говор)	
За наслови на книги, весници, списанија, литературни дела, фирми, училишта и др.	
Пропусти при употребата на правописните знаци	
Цртичка (-)	
При пренесувањето на дел од зборот во друг ред	
При делењето на зборот на слогови	
Надреден знак (`)	
Над самогласката <i>e</i> во кратката заменска форма <i>нѐ</i> , за да се разликува од негацијата <i>не</i>	
Над самогласката <i>e</i> во количествената заменка <i>сѐ</i> , за да се разликува од елементот <i>се</i> од повратните глаголи (<i>тој се мие, се чешла</i>)	
Над кратката заменска форма за ж. р., <i>ѝ</i> , за разликување од сврзникот <i>и</i> (<i>тој и јас</i>)	
Случајни пропусти	
Пропусти при пишувањето на повеќесложните зборови	
Пропусти на дијалектна основа	

Прилог бр. 5

ЛЕГЕНДА 1

- 1 Пропусти при пишувањето на самогласките
- 2 Пропусти при пишувањето на согласките
- 3 Пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност
- 4 Пропусти при пишувањето на согласните групи
- 5 Пропусти во однос на обезвучувањето на согласките на крајот на зборот
- 6 Пропусти при пишувањето на удвоените согласки
- 7 Пропусти при употребата на големата буква
- 8 Пропусти при употребата на малата буква
- 9 Пропусти при слеаното пишување на зборовите
- 10 Пропусти при разделеното пишување на зборовите
- 11 Пропусти при пренесувањето на дел од зборот во друг ред
- 12 Пропусти при употребата на интерпункциските знаци
- 13 Пропусти при употребата на правописните знаци
- 14 Случајни пропусти
- 15 Пропусти при пишувањето на повеќесложните зборови
- 16 Пропусти на дијалектна основа

Прилог бр. 6

ЛЕГЕНДА 2

- 1 Пропусти при пишувањето на самогласките
- 2 Пропусти при пишувањето на согласките
- 3 Пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност
- 4 Пропусти во однос на обезвучувањето на согласките на крајот на зборот
- 5 Пропусти при пишувањето на согласните групи
- 6 Пропусти при пишувањето на удвоените согласки
- 7 Пропусти при употребата на големата буква
- 8 Пропусти при сланото пишување на зборовите
- 9 Пропусти при полусланото и разделеното пишување на зборовите
- 10 Пропусти при пренесувањето на дел од зборот во друг ред
- 11 Пропусти при скратувањето на зборовите
- 12 Пропусти при транскрипцијата на личните имиња
- 13 Пропусти при употребата на интерпункциските знаци
- 14 Пропусти при употребата на правописните знаци

Прилог бр. 7

Тест по правопис за учениците од основно образование

Училиште и град _____
Одделение _____
Просечен успех _____
Датум _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Дадените прашања се однесуваат на наставните содржини по Македонски јазик од подрачјето *Јазик*, поконкретно на делот *Правопис*. Внимателно прочитај што се бара пред да одговорите. Пишувај читливо и разбирливо. Имаш 30 минути на располагање.

1. Пополни ги празнините со една или две самогласки за да добиеш правилни зборови:

с ___ т (а / аа) пе ___ ја (е / ее) зми ___ (и / ии)
з ___ лошка осм ___ дделенци (о / оо) опи ___ м (у / уу)

2. Употреби апостроф онаму каде што е потребно:

срце рѓа рбет безрбетници зарѓа прст изрти

3. Стави *ј* во некои од дадените зборови за да биде правилно:

пеач калиум Илиа пиеќи кои
турнеа онаа обичаи историа спиеа

4. Додај *л*, *љ* или *лј* за да добиеш правилни зборови:

ре ___ еф к ___ уч и ___ ада ___убов
дета ___ п ___ ука фоте ___ а Би ___ ана

5. Додај *н* или *њ* на празните места за да добиеш точен збор:

пусти ___ а ко ___ ко ___ ски ба ___ а кнеги ___ а пили ___ а

6. Употреби ја соодветната согласка на празните места (*к, ќ, з, ѓ*):

___ерамида ___илим сакај ___и спана ___ ___е
___ечап ___итара ___ебап ___ирил играј ___и

7. Поправи ги погрешно напишаните зборови:

чувство вторник свати здравство буф
ефтин овчар жвака цагор хитно

8. Додај з или s за да добиеш правилен збор:

__вонче се про__ева об__ир но__е
над__ор __уница брон__а __ид

9. Заокружи ги правилните зборови:

крф орис зад брек тепсија
град чкорче пси чкрта грабеж

10. Подвлечи ги правилните зборови:

разелени оттогаш оддолжи потикне шести
пролетта осуммина најак десетина стоте

11. Поправи ги неправилните зборови:

училишен устно пристаништен листје страстен
свесен областен жалосно свестен жалостен

12. Употреби голема буква онаму каде што е потребно:

битолчанец македонец охридско езеро
11 октомври први мај белец
„улавите години“ илинденско востание европски

13. Заокружи ги правилно напишаните зборови:

полу остров километар по убаво добро утро
десет-годишен три четири којшто на лето

14. Подели ги на слогови следниве зборови:

з н а е њ е с р е к њ о с о с е д с т в о у ч е н и ч к и

15. Скрати ги следниве зборови:

основно училиште _____ среден род _____

и така натаму _____ сантиметар _____

доктор _____ Република Македонија _____

16. Транскрибирај ги на латиница следниве имиња:

Сања Ѓорѓиевска _____

Анче Шереметкоска _____

Цесика Кожуваровска _____

Љубица Свездаковска _____

Свонко Чекутков _____

17. Стави ги соодветните интерпункциски знаци:

Ах кутрото девојче толку мало и немоќно
Дали напиша домашна задача праша мајка ми
Книгата Големи и мали беше голема но многу интересна и поучна
Во зоолошката градина видовме мечка лав тигар лисица и други животни
Децата беа поделени во четири групи: I – III II – IV III – V и IV – VI одделение

18. Стави ги потребните правописни знаци:

Возот се движи на релација Скопје Белград.
Денес е 5 5 2014 г.
Резултатот од натпреварот беше 3 3.
Не и кажал дека не видел и нас и за се друго што се случи.
Зрното грав што по посадивме почна да рти.

Прилог бр. 8

Диктат за учениците од основно образование

1. За единаесеттиот роденден добив македонско-англиски речник од тетка ми Љуба од Германија.
2. Велигден е еден од најголемите христијански празници.
3. Денес е 12.5.2014 г.
4. Врапчето тивко црцореше, а песната на славејот одсвонуваше милозвучно низ шумата.
5. Поетот Стојан Тарапуза нè посети вчера на првиот училиштен час.

- воодушевување;
- свиок;
- ’рти;
- Билјана;
- коњски;
- ангел;
- градски;
- итно;
- одсив;
- претпоследен;
- надеж;
- внук,
- здравје;
- безначаен;
- најјунак;
- автопат,
- ТВ-емисија;
- добровечер;
- не сака.

Прилог бр. 9

Тест по правопис за учениците од средно образование

Училиште и град _____
Наставна година _____
Просечен успех _____
Датум _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Дадените прашања се однесуваат на наставните содржини по Македонски јазик и литература од подрачјето *Јазик*, поконкретно на делот *Правопис*. Внимателно прочитај што се бара пред да одговориш. Пишувај читливо и разбирливо. Имаш 30 минути на располагање.

1. Пополни ги празнините со една или две самогласки за да добиеш правилни зборови:

трч__т с__т (а / аа)
см__ пе__ја (е / ее)
шам__ зми__ (и / ии)
з__лошка осм__дделенци (о / оо)
опи__м вак__м (у / уу)

2. Употроби апостроф онаму каде што е потребно:

срце рѓа рскавица сржи рбет безрбетници
зрти зарѓа рбетник рти прст изрти

3. Стави *ј* во некои од дадените зборови за да биде правилно:

пеач сеачка калиум Илна пиејќи кои списа
турнеа сеаа онаа обичаи историа сеалка Ерусалим

4. Додај *ј*, *љ* или *лј* за да добиеш правилни зборови:

ре__еф к__уч и__ада __убов нево__а ми__и
зе__е кри__а фоте__а п__ука дета__ Би__ана

5. Додај *н* или *њ* на празните места за да добиеш точен збор:

пе__а пусти__а ко__ ко__ски ба__а
кнеги__а монахи__а сви__а пили__а ба__ски

6. Употреби ја соодветната согласка на празните места (к, ќ, з, ѓ):

__ерамида __илим сакај__и спана__ __е
ан__ел __ечап __итара __ебап __ирил
__ерманија __ифличка __иро __ердан играј__и

7. Поправи ги погрешно напишаните зборови:

чуство вторник свати здравство буф
чаршав мафта кожув ефтин овчар
кавез жвака цагор хитно жган

8. Додај з или s за да добиеш правилен збор:

__вонче __емне се про__ева об__ир но__е
пре__ир од__ив над__ор __векот __уница
брон__а __ид __вечка __ева __ве__да

9. Заокружи ги правилните зборови:

крф орис надеш зад брек
град вапсува чкорче пси шкрапа
грабеж тепсија чкрта пцуе шкрипи

10. Подвлечи ги правилните зборови:

кажафме мرافка гратски представа предци
разкажа сутство забче брегче волшебство
производство сватба одколку безкорисен затскрие

11. Поправи ги неправилните зборови:

училишен устно пристаништен листје страстен
свесен областен жалосно свестен жалостен

12. Заокружи ги правилните зборови:

разелени оттогаш беззначаен оддолжи потикне
рашири одтука пролетта осуммина иссече
петина најак противоздушен стоте шести

13. Употреби голема буква онаму каде што е потребно:

битолчанец македонец охридско езеро
белец 11 октомври први мај
„улавите години“ илинденско востание европски
господин стефан доктор арсов бог
американец самоилова тврдина валандовска општина

14. Заокружи ги правилно напишаните зборови:

полу остров	километар	по убаво	добро вечер
десет-годишен	три четири	несака	којшто
со сила	на лето	ТВ-емисија	највисок

15. Подели ги на слогови следниве зборови:

знаење	среќно	соседство	ученички
калиум	гимназиски	гордост	месојадец

16. Скрати ги следниве зборови:

основно училиште	_____	среден род	_____
и така натаму	_____	сантиметар	_____
килограм	_____	Република Македонија	_____
доктор	_____	литар	_____

17. Транскрибирај ги на латиница следниве имиња:

Сања Ѓорѓиевска _____

Анче Шереметкоска _____

Џесика Кожуваровска _____

Љубица Свездаковска _____

Свонко Чекутков _____

18. Стави ги соодветните интерпункциски знаци:

Ах кутрото девојче толку мало и немоќно
Дали напиша домашна задача праша мајка ми
Романот Ана Каренина беше голем но многу интересен и поучен
Во зоолошката градина видовме мечка лав тигар лисица и други животни
Децата беа поделени во четири групи I – III II – IV III – V и IV – VI одделение

19. Стави ги потребните правописни знаци:

Возот се движи на релација Скопје Белград.
Денес е 5 5 2014 г.
Резултатот од натпреварот беше 3 3.
Не и кажал дека не видел и нас и за се друго што се случи.
Зрното грав што го посадивме почна да рти.
Еден мој соученик ме стигна врвев бавно.

Прилог бр. 10

Диктат за учениците од средно образование

1. За единаесеттиот роденден добив македонско-англиски речник од тетка ми Љуба од Гевгелија.
2. Велигден, еден од најголемите христијански празници, беше на 20.4.2014 г.
3. Врапчето тивко црцореше, а песната на славејот одсвонуваше како милозвучна песна низ шумата.
4. Поетот Стојан Тарапуза нè посети вчера на првиот училиштен час.
5. „Надежта последна умира“ – ѝ одговорив.

- саат, воодушевување;
- свиок, пијеја;
- црква, 'рѓа;
- ателје, Билјана;
- бања, коњски;
- килим, ангел;
- евтино, градски;
- цвака, итно;
- свонче, одзив;
- претпоследен, затскрие;
- надеж, град;
- внук, здравје;
- чкрта, вапсува;
- безначаен, рашије;
- пролетта, најјунак;
- автопат, ТВ-емисија;
- добровечер, не сака.

Прилог бр. 11

Протокол за анализа на содржина 2

Училиште и град _____
 Одделение _____
 Просечен успех _____

ПРОПУСТИ ВО ОДНОС НА ПРАВОПИСНИТЕ ПРАВИЛА			
Пропусти при пишувањето на самогласките			
Самогласките во непосреден допир			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
саат			
пееја			
змии			
осмоодделенци			
опиум			
Самогласно <i>p</i> и апостроф (')			
Во зборови со префикси кои завршуваат на самогласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
за'рѓа			
Во зборови со префикси кои завршуваат на согласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
безрбетници			
изрти			
Во зборови во кои <i>p</i> е на почетокот од зборот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
'рѓа		p'ѓа	
'рбет		p'бет	
Во зборови во кои <i>p</i> има функција на самогласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
срце			
прст			
Пропусти при пишувањето на согласките			
Употреба на согласката <i>j</i>			
Во зборови кои завршуваат на <i>-јач/-јачка</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
пејач		пеач	

Во зборови меѓу <i>е</i> и <i>а</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Илија			
историја			
турнеја			
Кај прашалната замена во множина			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
кои			
Кај показната замена во женски род, еднина			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
онаа			
Кај глаголите од минато определено несвршено време во 3л. мн.			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
спијеа			
Во зборови меѓу самогласките <i>и-у</i> , <i>а-и</i> , <i>е-а</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
калиум			
обичаи			
Кај глаголскиот прилог			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на пропусти
пиејќи			
Употреба на согласката <i>л</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
клуч			
плука			
Употреба на согласките <i>лј</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
релјеф			
илјада			
фотелја			
Билјана			
Употреба на согласката <i>љ</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
љубов			
детал			
Употреба на согласките <i>н</i> и <i>њ</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
пустина			
кнегиња			
коњ			
коњски			

пилиња			
бања			
Употреба на согласката <i>к</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
килим			
кечап			
Кирил			
Употреба на согласката <i>ќ</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
сакајќи			
спанаќ			
ќебап			
ќе			
играјќи			
ќерамида			
Употреба на согласката <i>г</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
гитара			
Употреба на согласката <i>з</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
бронза			
се посева			
надзор			
Употреба на согласката <i>с</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
свонче			
сид			
свечка			
обсир			
свекот			
нозе			
суница			
Употреба на согласките <i>в</i> и <i>ф</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
чувство			
здравство			
Употреба на согласката <i>и</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
цагор			
Употреба на согласката <i>х</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
итно			

Употреба на согласките <i>ш</i> и <i>ч</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
чкрта			
чкорче			
Употреба на согласката <i>џ</i> и согласната група <i>пс</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
тепсија			
пси			
Пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
цвака			
сфати			
евтин			
вторник			
овчар			
Пропусти во однос на обезвучувањето на согласките на крајот од зборот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
град		грат	
зад		зат	
грабеж		грабеш	
буф		був	
чаршаф		чаршав	
кожув		кожуф	
крв		крф	
ориз		орис	
брег		брек	
Пропусти при пишувањето на согласните групи			
<i>шт</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
училиштен			
пристаништен			
<i>ст</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на пропусти
усно			
лисје			
свесен			
жалосен			
областен			
страстен			
Пропусти при пишувањето на удвоените согласки			
<i>т</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
десетина			

оттогаш			
пролетта			
стоте			
шести			
поттикне			
д			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
оддолжи			
м			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
осуммина			
з			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
раззелени			
ј			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
најјак			
в			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
противвоздушен			
Пропусти при употребата на големата буква			
Наслови на книги			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
„Улавите години“			
Националности			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Македонец			
Празници			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
11 Октомври			
Први мај			
Историски настани			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Илинденско востание			
Географски имиња			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Охридско Езеро			
Жители на населени места			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
битолчанец			

Припадници на раса			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
белец			
Придавки изведени од сопствени именки			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
европски			
Валандовска општина			
Пропусти при слеаното пишување на зборовите			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
којшто			
километар			
полуостров			
десетгодишен			
налето			
поубаво			
добро утро			
Пропусти при полуслеаното и разделеното пишување на зборовите			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
три-четири			
Пропусти при делењето на зборот на крајот од редот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
зна-е-ње			
среќ-но			
со-сед-ство			
у-че-нич-ки			
Пропусти при скратениците (акронимите) и скратувањето на зборовите (абревијациите)			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
ОУ			
итн.			
д-р			
ср.р.			
см/цм			
РМ			
Пропусти при транскрипцијата на личните имиња на латиница			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Sanja Ćorgievska / Saňa Ćorgievska			
Anče Šeremetkovska / Ancje Sjeremetkoska			
Džesika Kožuvarovska / Dzjesika Kozjuvarovska			
Ljubica Dzvezdakovska / Љubica Dzvezdakovska			

Dzvonko Ćekutkov / Dzvonko Ćjekutkov			
Пропусти при употребата на интерпункциските знаци			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!			
„Дали напиша домашна задача?“ – праша мајка ми.			
Книгата „Големи и мали“ беше голема, но многу интересна и поучна.			
Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни.			
Децата беа поделени во четири групи: I – III; II – IV; III – V и IV – VI одделение.			
Пропусти при употребата на правописните знаци			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Возот се движи на релација Скопје–Белград.			
Денес е 5. 5. 2014 г.			
Резултатот од натпреварот беше 3 : 3.			
Не ѝ кажал дека нè видел и нас и за сè друго што се случи.			
Зрното грав што го посадивме почна да ’рти.			
Пропусти од диктатот (од речениците)			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
единаесеттиот			
македонско-англиски			
Германија			
Љуба			
Велигден			
христијански			
20.4.2015 г.			
врапчето			
тивко			
одсвонуваше			
милозвучна			
нè посети			
вчера			
училиштен			
надежта			
ѝ одговорив			

Пропусти од диктатот (од зборовите)			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
саат			
воодушевување			
свиок			
пиеја			
црква			
’рѓа			
ателје			
Билјана			
бања			
коњски			
килим			
ангел			
евтино			
градски			
цвака			
итно			
свонче			
однив			
претпоследен			
затскрие			
надеж			
град			
внук			
здравје			
чкрта			
вапсува			
безначаен			
рашие			
пролетта			
најјунак			
автопат			
ТВ-емисија			
добровечер			
не сака			

Прилог бр. 12

Протокол за анализа на содржина 3

Училиште и град _____
 Наставна година _____
 Просечен успех _____

ПРОПУСТИ ВО ОДНОС НА ПРАВОПИСНИТЕ ПРАВИЛА			
Пропусти при пишувањето на самогласките			
Самогласките во непосреден допир			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
трчаат			
смее			
шамии			
зоолошка			
опиум			
саат			
пееја			
змии			
осмоодделенци			
вакуум			
Самогласно <i>p</i> и апостроф (')			
Во зборови со префикси кои завршуваат на самогласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
за`рти			
за`рѓа			
Во зборови со префикси кои завршуваат на согласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
сржи			
безрбетници			
изрти			
Во зборови во кои <i>p</i> е на почетокот од зборот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
`рѓа		р`ѓа	
`рскавица		рскавица	
`рбет		р`бет	
`рбетник		р`бетник	
`рти		р`ти	
Во зборови во кои <i>p</i> има функција на самогласка			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
срце			
прст			

Пропусти при пишувањето на согласките			
Употреба на согласката <i>j</i>			
Во зборови кои завршуваат на <i>-јач/-јачка</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
пејач		пеач	
сејачка		сеачка	
Во зборови меѓу <i>e</i> и <i>a</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Илија			
историја			
турнеја			
На почетокот од зборот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Ерусалим			
Кај прашалната замена во множина			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
кои			
Кај показната замена во женски род, единина			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
онаа			
Кај глаголите од минато определено несвршено време во 3л. мн.			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
сееја			
спиеја			
Во зборови меѓу самогласките <i>и-у, а-и, е-а</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
калиум			
обичаи			
сеалка			
Кај глаголскиот прилог			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на пропусти
писејќи			
Употреба на согласката <i>л</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
клуч			
плука			
Употреба на согласките <i>лј</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
редјеф			

зелје			
крилја			
илјада			
фотелја			
неволја			
Билјана			
милји			
Употреба на согласката љ			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
љубов			
деталъ			
Употреба на согласките н и њ			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
пустина			
пена			
кнегиња			
монахиња			
коњ			
свиња			
коњски			
пилиња			
бања			
бањски			
Употреба на согласката к			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
килим			
кечап			
кифличка			
Кирил			
Употреба на согласката ќ			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
сакајќи			
спанаќ			
кебап			
ке			
играјќи			
керамида			
Употреба на согласката г			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
ангел			
Германија			
гитара			
гиро			
Употреба на согласката ѝ			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
ѓердан			

Употреба на согласката <i>з</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
презир			
бронза			
се прозева			
надзор			
зева			
Употреба на согласката <i>с</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
свонче			
семне			
одсив			
сид			
свечка			
обсир			
свекот			
носе			
суница			
свезда			
Употреба на согласките <i>в</i> и <i>ф</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
чувство			
кафез			
здравство			
Употреба на согласката <i>џ</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
џган			
џагор			
Употреба на согласката <i>х</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
итно			
Употреба на согласките <i>ш</i> и <i>ч</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
чкрта			
чкорче			
чкрапа			
Употреба на согласката <i>џ</i> и согласната група <i>пс</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
вапсува			
тепсија			
пцуе			
пси			

Пропусти во однос на едначењето на согласките по звучност			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
мавта			
цвака			
сфати			
евтин			
вторник			
овчар			
предци			
производство			
затскрие			
кажавме			
раскажа			
мравка			
судство			
свадба			
градски			
запче			
отколку			
претстава			
брекче			
бескорисен			
волшепство			
Пропусти во однос на беззвучувањето на согласките на крајот од зборот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
град		грат	
зад		зат	
грабеж		грабеш	
буф		був	
чаршаф		чаршав	
кожув		кожуф	
крв		крф	
ориз		орис	
надеж		надеш	
брег		брек	
Пропусти при пишувањето на согласните групи			
<i>шт</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
училиштен			
пристаништен			
<i>ст</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на пропусти
усно			
лисје			
свесен			
жалосен			
областен			
страстен			

Пропусти при пишувањето на удвоените согласки			
<i>т</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
десетина			
оттогаш			
пролетта			
стоте			
шести			
оттука			
поттикне			
<i>д</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
оддолжи			
<i>ш</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
рашири			
<i>м</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
осуммина			
<i>з</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
раззелени			
безначаен			
<i>с</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
исече			
<i>ј</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
најјак			
<i>в</i>			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
противвоздушен			
Пропусти при употребата на големата буква			
Наслови на книги			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
„Улавите години“			

Имиња на лица			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
господин Стефан			
доктор Арсов			
Националности			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Американец			
Македонец			
Празници			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
11 Октомври			
Први мај			
Историски настани			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Илинденско востание			
Географски имиња			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Самоилова тврдина			
Охридско Езеро			
Жители на населени места			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
битолчанец			
Припадници на раса			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
белец			
Придавки изведени од географски имиња			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
европски			
Валандовска општина			
Пропусти при слеаното пишување на зборовите			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
којшто			
километар			
полуостров			
највисок			
десетгодишен			
налето			
поубаво			

доброевечер			
Пропусти при полуслеаното и разделеното пишување на зборовите			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
со сила			
не сака			
три-четири			
ТВ-емисија			
Пропусти при делењето на зборот на крајот од редот			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
зна-е-ње			
среќ-но			
со-сед-ство			
у-че-нич-ки			
ме-со-ја-дец			
ка-ли-ум			
гим-на-зи-ски			
гор-дост			
Пропусти при скратувањето на зборовите			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
ОУ			
итн.			
kg/kg.			
д-р			
с-р			
cm/цm			
PM			
l/л			
Пропусти при транскрипцијата на личните имиња на латиница			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Sanja Ćorgievska / Saňa Ćorgievska			
Anče Šeremetkovska / Ancje Sjeremetkoska			
Džesika Kožuvarovska / Dzjesika Kozjuvarovska			
Ljubica Dzvezdakovska / Ĺubica Dzvezdakovska			
Dzvonko Ćekutkov / Dzvonko Cjekutkov			
Пропусти при употребата на интерпункциските знаци			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!			
„Дали напиша домашна задача?“ - праша мајка ми. / – Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми.			

Романот „Ана Каренина“ беше голем, но многу интересен и поучен.			
Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни.			
Децата беа поделени во четири групи: I – III; II – IV; III – V и IV – VI одделение.			
Пропусти при употребата на правописните знаци			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
Возот се движи на релација Скопје – Белград.			
Денес е 5. 5. 2014 г.			
Резултатот од натпреварот беше 3 : 3.			
Не ѝ кажал дека нè видел и нас и за сè друго што се случи.			
Зрното грав што го посадивме почна да 'рти.			
Еден мој соученик ме стигна (врвев бавно).			
Пропусти од диктатот (од речениците)			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
единаесеттиот			
македонско-англиски			
Германија			
Љуба			
Велигден			
христијански			
20. 4. 2015 г.			
врапчето			
тивко			
одсвонуваше			
милозвучна			
нè посети			
вчера			
училиштен			
надежта			
ѝ одговорив			
Пропусти од диктатот (од зборовите)			
Правилно	Број на точни одговори	Неправилно	Број на неточни одговори
саат			
воодушевување			
свиок			
пиеја			
црква			

’рѓа			
ателје			
Билјана			
бања			
коњски			
килим			
ангел			
евтино			
градски			
цвака			
итно			
свонче			
однив			
претпоследен			
затскрие			
надеж			
град			
внук			
здравје			
чкрта			
вапсува			
безначаен			
рашије			
пролетта			
најјунак			
автопат			
ТВ-емисија			
добровечер			
не сака			

Прилог бр. 13

**ТАБЕЛИ СО РЕЗУЛТАТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА
ОД ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

Вид на правописни пропусти	Ученици од III одд.	Ученици од IV одд.	Ученици од V одд.
1	96	85	42
2	682	630	463
3	99	174	100
4	69	66	15
5	133	121	99
6	37	142	58
7	819	580	420
8	13	107	31
9	113	145	99
10	229	368	172
11	653	497	342
12	1046	693	446
13	401	412	253
14	1916	914	872
15	12	44	59
16	40	79	42

Табела бр. 1: Број на правописни пропусти по категории од аспект на возраста на учениците од одделенска настава

Вид на правописни пропусти	Ученици со добар успех (3)	Ученици со многу добар успех (4)	Ученици со одличен успех (5)
1	102	57	63
2	613	385	237
3	203	92	42
4	65	31	51
5	155	106	85
6	71	56	46
7	575	293	328
8	46	25	49
9	156	91	69
10	247	146	150
11	586	174	327
12	817	374	386
13	298	200	141
14	2124	767	504
15	6	11	21
16	26	42	31

Табела бр. 2: Број на правописни пропусти по категории од аспект на просечниот успех на учениците од одделенска настава

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
играат	играт	10	8	4
зборуваат	збурват	11	9	5
живее	живе	6	5	/
змии	зми	5	4	3
зреењето	зреењето	8	7	2
таа	та	4	3	2
оваа	ова	17	16	9
сообраќај	собраќај	17	16	8
воодушевено	вудушевено	18	17	9

Табела бр. 3: Пишување на самогласките (Самогласките во непосреден допир)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
пријателство	приателство	19	17	9
телевизија	телевизиа	18	16	9
заедно	заједно	16	14	6
кафеава	кафејава	18	16	7
краишта	крајишта	21	19	11
мајката	маката	18	16	8
дејноста	деноста	16	14	6
моите	мојте	13	11	3
твоите	твојте	14	12	4
пеејки	пееќи	20	18	10
викајќи	викаќи	18	16	8
таа	таја	10	8	4
тие	тије	12	10	2
тој	тоі	11	9	3
секои	секоји	13	11	3
маица	мајца	14	12	4
стои	стоји	18	18	8
смееја	смееа	21	19	11
пееја	пееа	20	17	9
првиот	првијот	30	28	20
најопасниот	најопаснијот	31	22	14
пејач	печ	16	20	6

Табела бр. 4: Пишување на согласките (Согласката j)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
љубов	љубов	14		
Лилјана	Лиљана	14		
крилја	криља	18		
илјада	иљада	14		

Табела бр. 5: Пишување на согласките (Согласките л, лј и љ)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
мечиња	мечина	8	6	3
дечиња	дечина	8	5	2
цвеќиња	цвеќина	6	3	2
правење	правејне	6	3	/
излегување	излегувајне	5	4	/
раскажување	раскажувајне	6	3	/
носење	носејне	7	5	/
тренирки	трењерки	7	4	2
инженер	инжињер	5	4	3

Табела бр. 6: Пишување на согласките (Согласките н и њ)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
цвеќе	цвеке	10	8	7
нок	нок	10	9	5
ќе	ке	10	9	4
Пинокио	Пиноќио	7	4	6
букети	букети	8	5	7
ги виде	ѓи виде	7	6	2
луѓето	лугето	8	6	2

Табела бр. 7: Пишување на согласките (Согласките к, ќ, ѓ)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
свонче	цвонче	20	12	/
суница	зуница	40	18	5

Табела бр. 8: Пишување на согласките (Согласките з и с)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
чувствува	чувствува	18	12	7
кифла	кивла	12	/	/
учествува	учествува	14	10	5
суштествата	суштествата	16	7	/

Табела бр. 9: Пишување на согласките (Согласките *в* и *ф*)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
рипче	рибче	5	7	5
волшебство	волшебство	5	8	4
ропство	робство	4	5	5
слатко	слатко	2	3	3
Снешко	Снежко	3	4	2
миризба	мирисба	1	2	/
отсечки	одсечки	4	5	5
откога	одкога	5	6	4
расказ	разказ	3	4	/
истрча	изтрча	3	3	4
претседателот	председателот	3	6	6
беспомошна	беспомошна	4	5	5
потпрен	подпрен	4	5	5
градска	гратска	7	7	6
Охридско (Езеро)	Охритско (Езеро)	5	5	5
богатство	богацтво	4	6	/
градски	грацки	3	5	/
автодиктат	афтодиктат	3	4	3
мравка	мрафка	4	7	3
ливче	лифче	4	6	3
пиевме	пиефме	3	4	4
бевме	бефме	3	5	3
правевме	правефме	3	4	2
својата	сфојата	2	3	2
излепена	ислепена	3	5	3
изненадам	исненадам	2	4	/
извалкана	исвалкана	3	5	/
подготви	потготви	1	3	2
жртви	жрдви	3	4	/
сретна	средна	4	5	/
атмосфера	адмосфера	2	3	/

Табела бр. 10: Едначење на согласките по звучност

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
низ	нис	4	3	1
сладолед	сладолет	5	4	2
леб	леп	3	3	2
носорог	носорок	3	2	2
дожд	дожт	2	/	1
мед	мет	7	7	1
седев	седеф	6	6	2
пред	прет	5	4	1
дворот	двород	4	5	/
деветнаесет	деветнаесед	5	4	/
живеат	живеад	4	6	/
лебот	лебод	6	4	/
внук	внуг	2	/	/
кибрит	кибрид	4	3	1
робот	робод	3	3	/
тажниот	тажниод	4	2	1
жнееш	жнееш	2	4	1

Табела бр. 11: Обезвучување на согласките на крајот од зборот

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
срам	срам	16	15	10
среќа	стреќа	14	12	8
срамежлив	срамежлив	13	10	6
зрее	здрее	16	15	13
зрел	здрел	19	16	15
здравје	зравје	21	18	14
стрела	срела	16	14	13
сестрички	сесрички	18	13	12

Табела бр. 12: Пишување на согласните групи

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
бесилен	бесилен	2	7	3
раззелени	раззелени	2	6	3
оттогаш	отогаш	3	8	5
поттикне	потикне	2	7	3
петти	пети	3	7	4
седумнаесетти	седумнаесети	4	8	5
петтина	петина	2	6	3

пролетта	пролета	2	7	4
смртта	смрта	1	10	6
најјасен	најасен	2	5	8
најјак	најак	2	4	7
каливата	каливата	1	3	6
одамна	оддамна	4	6	9
беспомошна	беспомошна	2	3	7
крвта	крвтта	1	2	6
шеста	шестта	1	2	5
безвучни	безвучни	2	3	6
втори	втори	1	2	5

Табела бр. 13: Пишување на удвоените согласки

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Тони	тони	70	61	46
Божик	божик	58	49	34
Водици	водици	60	50	35
„Сказни“	„сказни“	53	44	30
Охридско Езеро	Охридско езеро	67	/	/
Битола	битола	88	79	63
кирилица	Кирилица	40	32	17
татко	Татко	39	30	15
бикот	Бикот	37	28	13
зумбулот	Зумбулот	45	36	21
базените	Базените	41	32	17
весела	Весела	36	27	12
битолчанец	Битолчанец	46	22	87
христијански	Христијански	63	39	54
македонски	Македонски	70	45	60

Табела бр. 14: Употреба на голема и мала буква

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
којшто	кој што	5	8	6
коешто	кое што	5	8	5
полноќ	пол ноќ	12	14	13
меѓувреме	меѓу време	4	6	4
насекаде	на секаде	8	9	7
оттука	от тука	7	8	6
неубаво	не убаво	6	7	5
непознати	не познати	3	4	2

неучење	не учење	3	4	2
несреќата	не среќата	4	6	4
повисок	по висок	6	7	3
најдобар	нај добар	5	8	7
најмногу	нај многу	6	9	6
сообраќајот	со обраќајот	3	5	2
ние	ни е	2	/	/
направила	на правила	4	5	2
потскокнува	пот скокнува	3	4	1
подвикнува	под викнува	3	4	3
крстосницата	крсто сницата	6	7	4
ничија	ни чија	4	5	2
никоја	ни која	4	5	3
доброевечер	добро вечер	10	12	8

Табела бр. 15: Слеано пишување на зборовите

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
мајка ми	мајками	19	27	15
брат му	братму	2	30	17
не може	неможе	3	40	27
не сака	несака	29	38	25
не знам	незнам	21	30	17
земи ја	земија	12	21	8
однеси ја	однесија	14	23	10
погуби ја	погубија	15	24	11
ми излета	миизлета	1	23	10
му велеле	мувелеле	12	21	8
со мене	сомене	16	25	12
за нив	занив	7	16	3
в рака	врака	8	17	4
за да	зада	19	10	6

Табела бр. 16: Разделено пишување на зборовите

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
цве-ќи-ња	цвеќ-иња	46	36	25
у-ба-ви-на	уб-авина	43	33	22
про-дав-ни-ца	прод-авница	50	40	29
го-ди-на	г-одина	56	46	35
мо-ти-ка	мот-ика	50	40	28
ле-та-ат	лет-аат	40	30	19

ско-ка-ат	скок-аат	50	40	29
сон-чо-глед	сонч-оглед	48	38	27
зел-ка	зе-лка	30	20	9
пуш-ти-ја	пушт-ија	58	48	37
об-ле-ка	обл-ека	40	30	19
чис-те-ње	чист-ење	52	42	31
прст	пр-ст	30	20	9
стол	ст-ол	40	30	19

Табела бр. 17: Делење на зборот на крајот од редот

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Одат на прошетка низ падините на планината Баба.	Одат на прошетка низ падините на планината Баба	79	53	36
Со автобус го посетија и градот Битола.	Со автобус го посетија и градот Битола	71	46	29

Табела бр. 18: Употреба на интерпункциски знаци (Точка)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Одамна, многу одамна, си живеел еден старец.	Одамна многу одамна си живеел еден старец.	40	11	24
Била млада, но многу добра.	Била млада но многу добра.	38	13	26
Во едно планинско село, во куќичка ни голема ни мала, ни нова ни стара, и денес сложено си живееле дедо Боро и баба Мара.	Во едно планинско село во куќичка ни голема ни мала ни нова ни стара и денес сложено си живееле дедо Боро и баба Мара.	42	21	23
Едната коза легнала и се спружила, а другата внимателно поминала преку неа.	Едната коза легна-ла и се спружила, а другата внима-телно поминала преку неа.	30	9	26

Табела бр. 19: Употреба на интерпункциски знаци (Запирка)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Каде се наоѓа девојчето на првата илустрација?	Каде се наоѓа девојчето на првата илустрација	77	57	40
	Каде се наоѓа девојчето на првата илустрација.	73	42	25

Табела бр. 20: Употреба на интерпункциски знаци (Прашалник)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Колку е убаво!	Колку е убаво.	76	54	37
	Колку е убаво	74	45	28

Табела бр. 21: Употреба на интерпункциски знаци (Извичник)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Сопствени именки се оние кои означуваат имиња на: градови, села, луѓе, планини, реки.	Сопствени именки се оние кои означуваат имиња на градови, села, луѓе, планини, реки.	150	99	64

Табела бр. 22: Употреба на интерпункциски знаци (Две точки)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
– Јура веднаш стана: - Седнете, ве молам!	Јура веднаш стана: Седнете, ве молам!	36	78	53
– Седи си! Седи си! Јас, еве, овде ќе седнам.	Седи си! Седи си! Јас, еве, овде ќе седнам.	29	72	46

Табела бр. 23: Употреба на интерпункциски знаци (Црта – тире)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
ОУ „Елпида Караманди“	ОУ Елпида Караманди	35	78	52
„Развигор“	Развигор	30	68	47

Табела бр. 24: Употреба на интерпункциски знаци (Наводници)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
чан-те	ча-нте	64	58	44
фи-о-ка	фи-ок-а	56	43	36
блок-че	бл-ок-че	40	41	20
ма-са-та	ма-с-ата	45	59	35

Табела бр. 25: Употреба на правописни знаци (Цртичка)

Реченици од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
Кога се родија, мама ù рече на Верче да ги собере јаго-дите.	Кога се родија мама и рече на Верче да ги собере јагодите.	52	24	45
Така гугаа и колваа сè додека не се најадоа.	Така гугаа и колваа сè додека не се најадоа.	48	21	40
И нè има и нè нема.	И не има и не нема.	40	36	56
Сè е бело.	Сè е бело.	60	45	65

Табела бр. 26: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
училиште	училишт	296	116	110
зумбули	зубули	213	100	94
тревата	тевата	220	80	74
истрчав	истрчв	270	140	133
ставија	ставја	354	174	135
пеперутките	пеперитките	250	124	118
живеат	живеат	313	180	174

Табела бр. 27: Случајни пропусти

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
литературна	литерна	2	7	9
интерпункциските	интерпуциските	1	6	8
интерпретација	интерпртација	1	6	9
предупредува	дупредува	3	8	10
апстрактни	апстракни	1	6	8
стандарден	стардаден	2	7	9
литературниот	летирниот	2	8	10

Табела бр. 28: Пишување на повеќесложни зборови

Зборови од писмените вежби	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение		
		III одделение	IV одделение	V одделение
радува	радва	8	14	9
зборува	зборва	7	13	8
авторот	авторо	9	15	9
продавачот	продавачо	6	12	5
филмот	филмо	2	7	3
гордост	гордос	3	8	2
откриј	откри	5	10	6

Табела бр. 29: Пропуси на дијалектна основа

Прилог бр. 14

**ТАБЕЛИ СО РЕЗУЛТАТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОД ПРЕДМЕТНА НАСТАВА
ОД ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

Вид на правописни пропусти	VI одд.	VII одд.	VIII одд. (9-годишно основно образование)	VIII одд. (8-годишно основно образование)
1	211	143	140	133
2	533	474	485	480
3	45	57	47	35
4	73	53	52	43
5	126	133	126	118
6	119	100	94	78
7	172	163	157	131
8	122	95	88	84
9	39	41	38	31
10	117	110	107	88
11	175	147	136	121
12	180	141	139	102
13	157	174	162	114
14	120	70	68	56

Табела бр. 1: Број на правописни пропусти по категории од аспект на возраста на учениците од предметна настава

Вид на правописни пропусти	Ученици со добар успех (3)	Ученици со многу добар успех (4)	Ученици со одличен успех (5)
1	192	172	72
2	779	539	330
3	134	123	104
4	143	103	92
5	189	134	103
6	187	150	113
7	260	160	159
8	168	148	115
9	124	114	100
10	193	170	140
11	216	116	90
12	161	131	120

13	170	130	110
14	135	111	82

Табела бр. 2: Број на правописни пропусти по категории од аспект на просечниот успех на учениците од предметна настава

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
саат	сат	5 /	4	3	3
пееја	/	/	/	/	/
змии	/	/	/	/	/
зоолошка	золошка	16	15	13	12
осмоодделенци	осмодделенци	11	7	6	3
	осмоделенци	2	2	1	1
воодушевување	вудушевување	10	8	7	6
опиум	/	/	/	/	/
првиот	/	/	/	/	/

Табела бр. 3: Пишување на самогласките (Самогласките во непосреден допир)

Зборови од тестот и од диктатот	VI одделение		VII одделение		VIII одделение (9-годишно основно образование)		VIII одделение (8-годишно основно образование)	
	Н.О.	Бр.	Н.О.	Бр.	Н.О.	Бр.	Н.О.	Бр.
'рѓа	р'ѓа	3	р'ѓа	2	р'ѓа	2	р'ѓа	2
	рѓá	2	'рѓа	1	'рѓа	1	'рѓа (над р)	1
	рѓà	1	/	/	/	/	рѓа	2
	рѓа	6	/	/	/	/	/	/
	р'ѓа (над р)	5	р'ѓа (над р)	6	р'ѓа (над р)	5	/	4
	р'ѓа (над р)	4	р'ѓа	1	р'ѓа	1	/	/
	'рѓа (над р)	6	'рѓа (над р)	4	'рѓа (над р)	4	/	3
'рти	р'ти	2	/	/	/	/	/	/
	ртú	1	/	/	/	/	/	/
'рбет	р'бет	3	рбет	1	рбет	1	р'бет (над р)	2
	'рбет (над р)	7	'рбет (над р)	5	'рбет (над р)	5	'рбет (над р)	3
	рбет (над р)	5	рбет (над р)	3	рбет (над р)	2	рбет	2
	рбét	2	рбét	3	рбét	3	/	3
	рбèт	1	/	/	/	/	/	/
	рбетот	1	/	/	/	/	/	/
за'рти	зартú	1	/	/	/	/	/	/
	зáрти	5	/	/	/	/	/	/
	за`рти (над р)	4	за`рти (над р)	1	за`рти (над р)	1	/	1
	зáрти	5	зáрти	2	зáрти	1	/	1

	зар'ти	3	зар'ти	2	зар'ти	2	/	/
	зарти	2	зарти	1	зарти	1	/	/
	зарти (над р)	3	зарти (над р)	3	зарти (над р)	3	/	/
	за'рти	2	/	/	/	/	/	/
	зарг'и (над т)	1	/	/	/	/	/	/
изрти	из'рти	13	из'рти	5	из'рти	5	изр'ти (над р)	6
	и'зрти	1	изрт'и	1	изрт'и	1	/	/
	изр'ти (над з)	1	изр'ти (над р)	4	изр'ти (над р)	3	/	2
	из'рти	4	изр'ти (над р)	4	изр'ти (над р)	4	/	3
	и'зрти	2	из'рти	2	из'рти	2	/	1
	изр'ти (над р)	7	/	/	/	/	/	/
	изр'ти	3	/	/	/	/	/	/
	изр'ти (над р)	5	/	/	/	/	/	/
безрбетници	безрбѐтници	2	безрбѐтници	2	безрбѐтници	/	/	/
	без'рбетници	6	без'рбетници	3	без'рбетници	2	/	1
	без'рбетници	3	безр'бетници (над р)	1	безр'бетници (над р)	1	без'рбетници	6
	без'рбетници (над з)	1	безрбѐтници (над р)	1	безрбѐтници (над р)	1	/	1
	без'рбетници (над р)	4	без'рбетници (над р)	5	без'рбетници (над р)	4	/	2
	безр'бетници (над р)	3	/	/	/	/	/	/
	безрбѐтници	3	/	/	/	/	/	/
	безрбетнѐци	1	/	/	/	/	/	/
	безрбетниците	1	/	/	/	/	/	/
прст	пр'ст (над р)	2	прс'т (над с)	1	прс'т (над с)	1	пр'ст (над р)	1
	пр'ст (над р)	5	пр'ст (над р)	2	пр'ст (над р)	2	пр'ст	2
	п'рст	4	п'рст	2	п'рст	2	/	2
	прстот	1	пр'ст	1	пр'ст	1	/	/
срце	с'рце (над с)	1	срц'е	1	срц'е	/	с'рце	1
	с'рце	2	с'рце	1	с'рце	1	ср'це	1
	срцѐ	3	ср'це (над р)	2	ср'це (над р)	1	/	1
	срцѐ	1	/	/	/	/	/	/
	ср'це (над р)	4	/	/	/	/	/	/
	ср'це (над р)	6	/	/	/	/	/	/

Табела бр. 4: Пишување на самогласките (Самогласното р)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
пејач	/	/	/	/	/
Илија	Илја	1	/	/	/
историја	/	/	/	/	/
турнеја	/	/	/	/	/
здравје	/	/	/	/	/
кои	који	7	5	4	4
онаа	/	/	/	2	/
свиок	свијок	6	5	5	3
спијеа	спијеа	3	2	1	1
калиум	калијум	7	6	5	5
обичаи	обичаји	9	7	6	4
сеалка	/	/	/	/	/

Табела бр. 5: Пишување на согласките (Согласката *ј*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
клуч	кључ	2	1	2	/
плука	пљука	9	8	7	7
	пшјука	1	/	2	/
релјеф	релеф	11	10	9	9
илјада	иљада	9	8	10	8
фотелја	фотелја	28	22	20	18
Билјана	Биљана	13	15	15	12
	Билана	2	/	/	/
Љуба	/	/	/	/	/
љубов	лјубов	5	3	2	2
детал	детал	41	38	36	34

Табела бр. 6: Пишување на согласките (Согласките *л, лј и љ*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
пустина	пустиња	3	2	1	1
кнегиња	кнегина	8	7	6	5
коњ	/	/	/	/	/
коњски	конски	9	8	8	7
пилиња	пилина	10	8	7	6
бања	баба	2	/	/	/

Табела бр. 7: Пишување на согласките (Согласките *н и њ*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
килим	ќилим	27	24	23	21
кечап	ќечап	18	20	19	17
Кирил	Ќирил	8	3	2	2
сакајќи	саќајќи	20	18	16	14
спанаќ	спанаќ	10	10	9	9
ќебап	кебап	20	21	19	17
ќе	ке	14	17	16	15
играјќи	играќи	18	16	13	12
ќерамида	ќерамида	10	9	8	7
	ѓерамида	8	7	5	6
	герамида	5	7	5	4
гитара	ѓитара	12	11	10	10
ангел	анѓел	15	13	12	11
Германија	Ѓерманија	9	8	6	6

Табела бр. 8: Пишување на согласките (Согласките *к, ќ, ѓ*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
бронза	бронса	6	4	/	/
се просева	се прозева	54	50	48	44
надзор	надсор	7	6	5	5
	надвор	1	/	/	/
свонче	звонче	3	/	/	/
сид	зид	2	/	/	/
обзир	обзир	15	15	13	11
одзив	одзив	14	13	10	10
нозе	носе	4	3	3	1
	носе	1	/	/	/
суница	зуница	6	4	2	2

Табела бр. 9: Пишување на согласките (Согласките *з и с*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
чувство	чувство	3	2	1	/
здравство	здраство	4	2	/	/

Табела бр. 10: Пишување на согласките (Согласките *в и ф*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
цагор	/	/	/	/	/
цвака	/	/	/	/	/
итно	житно	1	/	/	/

Табела бр. 11: Пишување на согласките (Согласките *μ* и *х*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
чкрта	/	/	/	/	/
чкорче	/	/	/	/	/
чкрапа	/	8	7	2	4

Табела бр. 12: Пишување на согласките (Согласките *ч* и *ш*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
тепсија	/	/	/	/	/
пси	пци	7	5	3	3
црцореше	spsopеше	1	/	/	/

Табела бр. 13: Пишување на согласките (Согласката *ц* и согласната група *пс*)

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
сфати	свати	5	6	3	2
евтин	ефтин	3	4	5	/
вторник	/	/	/	/	/
овчар	офчар	3	/	2	2
автопат	афтопат	4	5	5	4
тивко	тифко	6	6	7	6
вчера	вчера	/	7	/	/
врапчето	врапчето	7	8	9	7
градски	градски	10	12	8	8
претпоследен	претпоследен	6	10	8	6
внук	внук	/	/	/	/

одсвонуваше	одсвонуваше	1	/	/	/
милозвучно	милозвучно	/	/	/	/

Табела бр. 14: Едначење на согласките по звучност

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
град	/	/	/	/	/
зад	/	/	/	/	/
грабеж	грабеш	6	1	/	/
надеж	надеш	8	6	11	7
був	буф	5	11	10	8
крв	крф	9	12	6	5
ориз	орис	19	4	12	10
низ	нис	10	7	4	3
брег	брек	16	12	7	7

Табела бр. 15: Обезвучување на согласките на крајот од зборот

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одд.	VII одд.	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
училиштен	училишен	4	5	5	3
пристаништен	пристанишен	4	2	6	2
	пристаниште	28	36	32	33
	пристоен	2	/	3	/
	крајбрежен	1	/	/	/
усно	/	/	/	/	
лисје	лисја	9	11	8	7
	лист	2	3	3	/
	листови	2	1	1	3
свесен	светен	1	/	1	/
	сместен	1	/	/	/
жалосен	/	/	/	/	
областен	овластен	10	13	11	10
	област	2	4	3	2
страстен	страсен	9	12	10	13
	страст	3	4	4	2
	страшен	1	2	1	3

Табела бр. 16: Пишување на согласните групи

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
десеетина	десетина	3	2	1	/
оттогаш	отогаш	5	3	4	2
пролетта	/	/	/	/	/
единаесеттиот	единаесетиот	7	5	6	4
стоте	/	/	/	/	/
шести	/	/	/	/	/
поттикне	потикне	27	23	21	18
оддолжи	одолжи	9	7	5	4
осуммина	осумина	2	2	3	6
раззелени	раззелени	26	22	19	16
безначаен	безначаен	10	8	7	4
најјак	најак	23	21	20	17
најјунак	најунак	7	7	8	7

Табела бр. 17: Пишување на удвоените согласки

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
„Улавите години“	„Улавите Години“	17	15	14	10
Македонец	македонец	5	4	3	/
Илинденско востание	Илинденско Востание	15	14	13	11
11 Октомври	11 октомври	8	8	7	5
Први мај	Први Мај	17	14	15	12
	први Мај	15	18	20	17
Охридско Езеро	Охридско езеро	31	29	27	22
битолчанец	Битолчанец	14	15	13	8
белец	Белец	3	2	/	/
европски	Европски	29	28	27	23
христијански	Христијански	10	7	8	10
македонско-англиски	Македонско-Англиски	8	9	6	6

Табела бр. 18: Употреба на голема и мала буква

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одд.	VII одд.	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
којшто	/	/	/	/	/
километар	/	/	/	/	/
полуостров	полу остров	18	14	12	10
десетгодишен	десет-годишен	26	23	21	19
налето	на лето	36	29	28	26
поубаво	по убаво	27	19	18	17
добровечер	добро вечер	15	10	9	12
македонско-англиски	/	/	/	/	/

Табела бр. 19: Слеано пишување на зборовите

Зборови од тестот и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
три-четири	три четири	5	7	5	6
ТВ-емисија	ТВ емисија	7	6	3	4
добро утро	/	/	/	/	/
тетка ми	тетками	4	3	1	2
не посети	непосети	9	13	8	9
не сака	несака	14	12	7	10

Табела бр. 20: Полуслеано и разделено пишување на зборовите

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одд.	VII одд.	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
зна-е-ње	зна-ење	14	16	18	20
	зн-ае-ње	5	3	4	/
	зна-ењ-е	3	1	/	/
среќ-но	сре-ќно	40	35	32	31
	ср-еќ-но	4	5	3	2
со-сед-ство	со-се-дство	19	15	14	13
	сос-едс-тво	5	6	7	4
	со-се-дс-тво	3	3	5	2
	со-се-дств-о	2	/	/	/
у-че-ни-чки у-че-нич-ки	у-чен-ич-ки	7	8	6	4
	уче-нич-ки	5	9	6	3
	уче-ни-чки	4	6	5	6
	учени-чки	6	8	7	3

Табела бр. 21: Делење на зборот на крајот од редот

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секое одделение			
		VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
ОУ	О.У.	7	5	4	8
	ОУ.	6	4	13	10
итн.	и.т.н.	27	23	20	18
	т.н.	7	6	/	15
д-р	др	37	32	30	24
	д.р	9	8	7	/
ср. р.	с.р.	39	33	31	26
	ср.	7	6	/	1
	с-р	7	5	6	/
цм/см	ст	4	6	/	8
	с	5	5	7	6
РМ	Р.М.	7	5	10	9
ТВ-емисија	ТВ емисија	13	11	8	6

Табела бр. 22: Скратеници (акроними) и скратување на зборовите (абревијации)

Sanja Ćorgievska / Sanja Gjorgjievska

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Sanja Gjorgjievska	2	/	/	/
Sanja Gorgievska	10	15	15	10
Sajna Gorgievska	3	/	/	/
Sanja Ćorgievska	4	3	6	5
Sanja Ćorgievska	7	6	3	1
Sanja Gjorgjievska	2	/	/	1

Табела бр. 23: Транскрипција на личните имиња на латиница

Anĉe Šeremetkovska / Anche Sheremetkoska

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Anĉe Šeremetkovska	4	6	5	3
Anĉe Šeremetkovska	3	5	1	/
Anĉe Šeremetkovska	8	6	6	4
Anĉe Šeremetkovska	3	1	1	1

Anče Seremetkovska	2	1	6	3
Anče Shepemetkovska	2	1	1	/
Anže Šeremetkovska	1	/	/	/
Anče Šeremetkovska	3	6	4	2
Anče Seremetkovska	3	4	6	/

Табела бр. 24: Транскрипција на личните имиња на латиница

Džesika Kožuvarovska / Djesika Kozhuvarovska

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Džesika Kozhuvarovska	4	3	2	1
Djesika Kozhuvarovska	3	2	3	/
Dzhesika Kozhuvapovska	1	/	/	/
Dzesika Kožuvarovska	15	13	9	2
Dzhesika Kodžuvarovska	2	1	4	3
Žesika Kozhuvarovska	6	4	1	/
Sesika Kozhuvarovska	1	/	/	/
Jesika Kozhuvarovska	1	1	/	/
Dzhesika Kozhuvarovska	6	9	13	10
Џesika Kozhuvarovska	3	2	4	1
Dzhesika Kožuvarovska	1	4	2	/
Cesika Kozhuvarovska	1	1	1	/
Dzhesika Kozhyvarovska	1	1	2	/

Табела бр. 25: Транскрипција на личните имиња на латиница

Ljubica Dzvezdakovska / Љubica Dzvezdakovska

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Lubica Dzvezdakovska	1	1	1	/
Љjubica Džvezdakovska	1	1	1	1
Љjubica Svevdakovska	13	12	10	5
Љjubica Цvezdakovska	1	/	/	/
Љjubiča Dzvezdakovska	3	4	2	/
Љjybica Dzvezdakovska	2	2	4	/
Љjubica Dzvezdakovska	4	3	1	/
Љubica Džvezdakovska	1	1	3	/
Lubica Žvezdakovska	2	2	2	/
Љjubica Zvezdakovska	3	2	2	/
Љjubica Zjvezdakovska	2	2	2	/

Табела бр. 26: Транскрипција на личните имиња на латиница

Dzvonko Čekutkov / Dzvonko Chekutkov

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно сновно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Dzvonko Čekutkov	4	4	5	3
Dzvonko Chekytkov	3	3	4	2
Dzvonko Čekutkov	5	/	/	/
Svonko Chekutkov	9	4	3	2
Cvonko Chekutkov	4	/	/	/
Zjvonko Čekutkov	3	/	/	/
Džvonko Čekutkov	2	/	/	/
Цvonko Čekutkov	3	/	/	/
Zvonko Čekutkov	2	4	3	2
Dzvonko Čekutkov	2	4	3	/
Dzvonko Čekutkov	2	3	4	/
Dzvonko Čekutkov	1	3	4	3
Dsvonko Čekutkov	1	/	/	/
Zjvonko Čekutkov	2	3	2	/

Табела бр. 27: Транскрипција на личните имиња на латиница

Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно!	4	3	6	5
Ах кутрото девојче толку мало и немоќно!	/	3	3	2
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно.	8	8	7	5
Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно.	4	3	4	3
Ах, кутрото девојче толку мало и немоќно.	12	6	4	3
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно.	3	4	3	4
Ах кутрото девојче толку мало и немоќно.	4	6	3	2
„Ах, кутрото девојче толку мало и немоќно.“	3	/	/	/

Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно	2	1	/	1
Ах! Кутрото девојче толку мало и немоќно.	1	/	/	/

Табела бр. 28: Употреба на интерпунктиски знаци (Запирка и извичник)

„Дали напиша домашна задача?“ – праша мајка ми. /

– Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми.	20	15	14	12
Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми:	/	1	1	2
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	/	1	1	1
Дали напиша домашна задача праша мајка ми.	4	8	6	4
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми?	5	7	6	5
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми.	1	/	/	/
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми.	2	3	2	1
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми?	/	1	1	/
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	1	/	/	/
Дали напиша домашна задача праша мајка ми?	6	7	6	4
Дали напиша домашна задача? праша мајка ми	3	/	/	/
Дали напиша домашна задача? праша мајка ми?	/	/	/	1
Дали напиша домашна задача? – праша – мајка ми.	/	/	2	1

Дали напиша домашна задача праша мајка ми!	1	1	/	/
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	1	1	1	/
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми.	1	1	/	/
Дали напиша домашна задача. Праша мајка ми?	1	1	/	/
„Дали напиша домашна задача праша мајка ми.“	1	1	/	/
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми	/	/	3	/

Табела бр. 29: Употреба на интерпункциски знаци (Точка, прашалник, наводници и црта – тире)

Книгата „Големи и мали“ беше голема, но многу интересна и поучна.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Книгата "Големи и мали беше голема, но многу интересна и поучна.	1	1	2	/
Книгата "Големи и мали" беше голема, но многу интересна и поучна.	1	1	2	/
Книгата "Големи и мали" беше голема но многу интересна и поучна.	1	4	3	4
Книгата Големи и мали беше голема, но многу интересна и поучна.	5	7	6	5
Книгата Големи и мали беше голема но многу интересна и поучна.	2	5	6	4
Книгата „Големи и мали“ беше голема но многу интересна и поучна.	5	7	7	3
Книгата „Големи и мали“ беше голема но многу интересна и поучна?	1	/	/	/

„Книгата Големи и мали беше голема но многу интересна и поучна.“	1	1	3	2
„Книгата големи и мали беше голема но многу интересна и поучна.“	1	3	1	2
Книгата „Големи и мали“ беше голема но многу интересна и поучна!	/	3	2	/

Табела бр. 30: Употреба на интерпункциски знаци (Наводници, запирка и точка)

Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Во зоолошката градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.	24	25	23	20
Во „зоолошката“ градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.	1	3	5	2
„Во зоолошката градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.“	1	5	3	1
Во зоолошката градина видовме: мечка лав тигар лисица и други животни.	/	3	4	1
Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни!	/	4	3	1

Табела бр. 31: Употреба на интерпункциски знаци (Две точки, запирка и точка)

Децата беа поделени во четири групи: I – III; II – IV; III – V и IV – VI одделение.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение.	20	18	18	13
Децата беа поделени во четири групи: „I – III, II – IV, III – V и IV – VI“ одделение.	1	/	1	/
Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение!	1	/	/	/
„Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение.“	1	1	/	/

Табела бр. 32: Употреба на интерпункциски знаци (Две точки, точка запирка и точка)

Возот се движи на релација Скопје – Белград.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Возот се движи на релација Скопје-Белград.	1	/	/	/
Возот се движи на релација (над е) Скопје-Белград.	/	/	/	/
Возот се движи на релација: Скопје-Белград.	1	1	1	/

Табела бр. 33: Употреба на правописни знаци (Црта – тире)

Денес е 5. 5. 2014 г.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Денес е 5•5•2014 г.	2	1	1	1
Денес е 5:5:2014 г.	1	/	/	/
Денес е 55 2014 г.	1	/	/	/
Денес е 5-5-2014 г.	1	1	/	1
Денес е 5/5/2014 г.	1	1	1	1
Денес е 05.05.2014 г.	1	1	1	1

Табела бр. 34: Употреба на правописни знаци (Точка)

Резултатот од натпреварот беше 3 : 3.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Резултатот од натпреварот беше 3•3.	1	1	/	/
Резултатот од натпреварот беше 3.3.	1	1	2	/
Резултатот од натпреварот беше 3-3.	5	11	10	5
Резултатот од натпреварот беше 3/3.	/	2	1	1
Резултатот од натпреварот беше 33.	2	/	/	/
Резултатот од натпреварот беше 3 и 3.	/	1	/	/

Табела бр. 35: Употреба на правописни знаци (Две точки)

Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	3	1	/	1
Не, и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	/	/	/
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	/	/	/
Не и кажал дека не видел и нас, и за сè друго што се случи.	/	1	/	/
Не и кажал дека не видел и нас, и за сè друго што се случи.	/	1	1	/
Не и кажал дека не видел нас и за сè друго што се случи.	2	/	/	/
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	/	1	/

Не и кажал дека не видел нас и за сè друго што се случи.	1	/	1	1
Не ù кажал дека не видел и нас ù за сè друго што се случи.	1	/	/	/
Не ú кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи!	6	2	2	3
Не ú кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	/	3	2	1
Не ú кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	/	/	/
Не ú кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	/	1	1
Не ú кажал дека не видел ù нас и за сè друго што сè случи.	/	1	1	/
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	1	1	/
Не и кажал дека не видел и нас, и за сè друго што се случи.	/	1	/	/
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	/	/	/	2
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи!	1	/	/	/

Табела бр. 36: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

Поетот Стојан Тарапуза нè посети вчера, на првиот училиштен час.

Неточни одговори	VI одделение	VII одделение	VIII одделение (9-годишно основно образование)	VIII одделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Поетот Стојан Тарапуза нè посети вчера, на првиот училиштен час.	6	5	5	4
Поетот Стојан Тарапуза не посети вчера, на првиот училиштен час.	4	4	5	3

Табела бр. 37: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

Зрното грав што го посадивме почна да 'рти.

Неточни одговори	VI отделение	VII отделение	VIII отделение (9-годишно основно образование)	VIII отделение (8-годишно основно образование)
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Зрното грав што го посадивме почна да р'ти.	4	2	1	1
Зрното грав што го посадивме почна да р'ти (над р).	1	1	1	4
Зрното грав што го посадивме почна да рг'и.	1	/	/	/
Зрното грав што го посадивме почна да р`ти (над р).	1	/	/	1
Зрното грав што го посадивме почна да р'ти (над р).	1	1	1	1
Зрното грав што го посадивме, почна да р'ти (над р).	1	/	1	1
Зрното грав што го посадивме, почна да р'ти (над р).	/	3	3	1
Зрното грав што го посадивме, почна да рги.	/	2	1	/
Зрното грав „што го посадивме, почна да рги“.	/	1	/	/

Табела бр. 38: Употреба на правописни знаци (Апостроф)

Прилог бр. 15

ТАБЕЛИ СО РЕЗУЛТАТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОД СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Вид на правописни пропусти	I година	II година	III година	IV година
1	179	239	247	285
2	598	644	650	696
3	320	271	295	332
4	70	87	94	126
5	95	112	128	161
6	131	142	149	185
7	143	157	164	197
8	112	120	145	186
9	58	77	83	124
10	97	117	123	141
11	122	137	145	170
12	115	134	141	170
13	278	280	286	170
14	146	155	168	170

Табела бр. 1: Број на правописни пропусти по категории од аспект на возраста на учениците од средно образование

Вид на правописни пропусти	Ученици со добар успех (3)	Ученици со многу добар успех (4)	Ученици со одличен успех (5)
1	355	322	308
2	902	865	849
3	477	453	415
4	128	103	100
5	229	198	184
6	260	188	133
7	287	223	190
8	303	273	246
9	142	103	94
10	153	119	106
11	146	130	105
12	148	160	137
13	298	276	260
14	169	130	146

Табела бр. 2: Број на правописни пропусти по категории од аспект на просечниот успех на учениците од средно образование

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
трчаат	трчат	5	7	4	6
саат	сат	3	6	5	5
смее	сме	4	6	7	9
пееја	пееа	2	3	3	5
шамии	шами	8	9	5	12
змии	зми	9	12	9	13
зоолошка	золошка	10	12	15	16
осмоодделенци	осмодделенци	6	3	5	11
	осмоделенци	1	1	2	2
воодушевување	вудушевување	7	6	5	10
опиум	опиум	/	/	/	/
вакуум	вакум	4	5	6	2

Табела бр. 3: Пишување на самогласките (Самогласките во непосреден допир)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
`рѓа	р`ѓа	2	5	6	4
	рѓ`а	1	4	5	3
	рѓ`а	2	/	/	2
	рѓа`	/	/	1	7
	р`ѓа (над р)	4	6	5	6
	р`ѓа (над р)	/	2	3	5
	`рѓа (над р)	3	5	6	7
`рскавица	`рскавица	5	6	7	8
`рбетник	`рбетник	5	6	7	8
`рти	р`ти	1	4	5	3
	рт`и	1	3	4	2
`рбет	р`бет	2	3	4	4
	`рбет (над р)	6	7	8	8
	рбет (над р)	4	5	3	6
	рб`ег	1	3	5	3
	рб`ег	1	2	1	4
	рбетот	1	/	3	3
за`рти	зарт`и	1	2	4	4
	з`рти	4	5	3	3
	за`рти (над р)	3	4	5	5
	з`рти	4	5	4	4
	зар`ти	2	3	2	2
за`ѓа	за`рѓа (над р)	2	3	2	2
	з`рѓа	3	4	3	3
	зар`ѓа	1	2	4	4
изрти	из`рти	12	2	3	3
	и`зрти	1	2	4	4
	из`рти (над з)	1	2	2	2
	из`рти	3	4	2	2
	и`зрти	1	2	4	4
	изр`ти (над р)	6	7	2	2
	изр`ти	2	3	5	5
	изр`ти (над р)	4	5	3	3
сржи	с`ржи	3	2	2	2

безрбетници	безрбѐтници	1	2	1	1
	без'рбетници	5	6	7	7
	без'рбетници	2	3	2	2
	без'рбетници (над з)	1	2	3	3
	без'рбетници (над р)	3	4	3	3
	безр'бетници (над р)	2	3	4	4
	безрбѐтници	2	3	2	2
	безрбетнѐници	1	2	3	3
	безрбетниците	1	2	2	2
прст	пр'ст (над р)	1	2	1	1
	пр'ст (над р)	4	5	5	5
	прст	3	4	3	3
	прстот	1	2	2	2
срце	с'рце (над с)	1	2	2	2
	с'рце	1	2	3	3
	срцѐ	2	3	2	2
	срцѐ	1	2	4	4
	ср'це (над р)	3	4	6	6
	ср'це (над р)	5	6	2	2

Табела бр. 4: Пишување на самогласките (Самогласното р)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
пејач	пеач	22	23	24	29
Илија	Илиа	8	9	9	9
историја	история	/	/	/	/
турнеја	турнеа	21	22	22	22
сејачка	сеачка	25	26	26	26
сееја	/	/	/	/	/
здравје	/	/	/	/	/
кои	који	16	17	17	17
онаа	онаја	11	11	11	11
свиок	свијок	14	14	14	14
спиеја	спијеа	9	9	9	9
пиејки	пиеќи	24	24	24	24
калиум	калијум	12	12	12	12
обичаи	обичаји	17	17	17	17
сеалка	сејалка	11	11	11	11
Ерусалим	Ерусалим	/	/	/	/

Табела бр. 5: Пишување на согласките (Согласката ј)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
клуч	кључ	3	4	5	10
плука	плјука	7	8	8	8
	пљука	15	16	16	16
релјеф	рељеф	12	13	13	13
зелје	зеле	8	9	9	9

	зеље	11	12	12	12
крилја	криља	14	14	14	14
илјада	иљада	10	10	10	10
фотелја	фотелја	20	20	20	20
неволја	невола	6	6	6	6
	невоља	13	13	13	13
милји	миљи	9	9	9	9
Билјана	Биљана	15	15	15	15
Љуба	/	/	/	/	/
љубов	лјубов	6	6	6	6
детал	детал	35	35	35	35
	деталј	6	6	6	6

Табела бр. 6: Пишување на согласките (Согласките л, лј и љ)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
пена	пења	10	12	13	18
пустина	пустиња	4	5	5	5
монахиња	монахина	21	22	22	22
кнегиња	кнегина	23	24	24	24
коњ	/	/	/	/	/
свиња	/	/	/	/	/
коњски	конски	14	14	14	14
пилиња	пилина	13	13	13	13
бања	бана	5	5	5	5
бањски	бански	20	20	20	20

Табела бр. 7: Пишување на согласките (Согласките н и њ)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
килим	ќилим	25	26	27	32
кечап	ќечап	17	18	18	18
кифличка	ќифличка	8	9	9	9
Кирил	Ќирил	9	10	10	10
сакајќи	сакајќи	18	19	19	19
спанаќ	спанаќ	11	11	11	11
кебап	кебап	19	19	19	19
ќе	ке	13	13	13	13
играјќи	играјќи	16	16	16	16
ќерамида	ќерамида	10	10	10	10
	ѓерамида	8	8	8	8
	герамида	7	7	7	7
гитара	ѓитара	11	11	11	11
гиро	ѓиро	9	9	9	9
Киро	Ќиро	12	12	12	12
ангел	анѓел	15	15	15	15
ѓердан	гердан	8	8	8	8
Германија	Ѓерманија	7	7	7	7

Табела бр. 8: Пишување на согласките (Согласките к, ќ, ѓ)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
бронза	бронса	8	9	10	15
се просева	се прозева	53	54	54	54
надзор	надсор	8	9	9	9
свечка	звечка	8	9	9	9
свонче	звонче	9	10	10	10
зева	сева	9	9	9	9
звекот	звекот	13	13	13	13
презир	пресир	6	6	6	6
земне	земне	4	4	4	4
зид	зид	3	3	3	3
обзир	обзир	16	16	16	16
одзив	одзив	14	14	14	14
нозе	носе	5	5	5	5
суница	зуница	20	20	20	20
свезда	звезда	5	5	5	5

Табела бр. 9: Пишување на согласките (Согласките *з* и *с*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
чувство	чувство	7	8	9	15
здравство	здраство	8	9	9	9

Табела бр. 10: Пишување на согласките (Согласките *в* и *ф*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
цагор	жагор	5	7	8	13
цвака	жвака	/	/	/	/
цган	жган	3	4	4	4
итно	хитно	7	8	7	7

Табела бр. 11: Пишување на согласките (Согласките *џ* и *х*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
тепсија	тепсија	/	/	/	/
пси	пци	15	16	11	11
вапсува	вапцува	10	11	16	16
пцуе	псуе	2	3	3	3
прпореше	спсореше	3	4	4	4

Табела бр. 12: Пишување на согласките (Согласката *џ* и согласната група *пс*)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
чкрта	шкрта	13	14	9	15
чкорче	шкорче	/	/	/	/
чкрапа	шкрапа	8	9	14	14
чкрипи	шкрипи	4	5	5	5

Табела бр. 13: Пишување на согласките (Согласките ч и ш)

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
сфати	свати	16	10	12	17
евтин	ефтин	15	12	14	16
вторник	фторник	12	11	13	19
овчар	офчар	14	14	16	16
кажавме	кажафме	16	15	17	17
судство	сутство	19	13	15	19
запче	забче	18	17	19	19
раскажа	разкажа	19	12	14	19
претстава	представа	20	15	17	18
брекче	брегче	16	16	18	20
бескорисен	безкорисен	18	18	19	19
волшепство	волшебство	15	15	15	17
отколку	одколку	21	16	16	16
автопат	афтопат	17	17	17	17
тивко	тифко	18	13	13	13
вчера	фчера	3	2	2	2
врапчето	врабчето	18	16	16	16
градски	гратски	12	11	11	16
претпоследен	предпоследен	27	21	21	26
внук	фнук	3	3	3	3
одзвонуваше	отзвонуваше	5	4	4	4
милозвучно	/	/	/	/	/

Табела бр. 14: Едначење на согласките по звучност

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
град	грат	/	/	/	/
зад	зат	/	/	/	/
грабеж	грабеш	4	2	3	6
надеж	надеш	6	5	6	9
був	буф	4	4	5	8
крв	крф	8	4	5	8
чаршаф	чаршав	8	5	6	9
ориз	орис	10	9	10	13
низ	нис	9	9	10	15
кафез	кафес	10	7	7	10
брег	брек	9	7	7	12
кожув	кожуф	5	4	4	5

Табела бр. 15: Обезвучување на согласките на крајот од зборот

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
училиштен	училишен	8	10	12	14
пристаништен	пристанишен	9	11	13	15
	пристаниште	25	27	29	32
усно	/	/	/	/	/
лисје	лисја	8	9	11	14
	лист	3	4	6	10
	листови	2	5	7	9
свесен	свестен	2	3	5	8
жалосен	жалостен	/	/	/	/
областен	обласен	3	4	6	6
	област	8	9	9	9
	овластен	13	15	15	20
страстен	страсен	8	9	9	15
	страст	2	2	2	5
	страшен	4	4	4	4

Табела бр. 16: Пишување на согласните групи

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
десетина	деттина	4	5	6	10
оттогаш	отогаш	6	7	8	12
пролетта	/	/	/	/	/
единаесеттиот	единаесетиот	8	9	10	14
стоте	стоте	/	/	/	/
шести	шести	/	/	/	/
поттикне	потикне	20	21	22	26
оддолжи	одолжи	8	9	10	14
оттука	отука	6	7	8	12
осуммина	осумина	3	4	5	9
раззелени	раззелени	25	27	27	31
рашири	расшири	8	9	9	13
безначаен	безначаен	11	12	12	12
најјак	најак	22	22	22	22
најјунак	најунак	6	6	6	6
исече	исече	/	/	/	/
противвоздушен	противвоздушен	4	4	4	4

Табела бр. 17: Пишување на удвоените согласки

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
„Улавите години“	„Улавите Години“	9	10	11	13
Македонец	македонец	7	8	9	11
Американец	американец	9	10	11	14
господин Стефан	Господин Стефан	7	8	9	10

	господин Господин Стефан	3	4	5	8
доктор Арсов	Доктор Арсов	6	7	8	11
Илинденско востание	Илинденско Востание	7	8	9	12
11 Октомври	11 Октомври	9	10	11	14
Први мај	први Мај	4	4	4	7
	Први Мај	10	11	11	14
Охридско Езеро	Охридско езеро	17	18	19	20
Самоилова тврдина	Самоилова Тврдина	9	12	12	13
битолчанец	Битолчанец	10	10	10	11
белец	Белец	2	2	2	2
европски	Европски	12	13	14	15
христијански	Христијански	11	11	11	11
Бог	бог	12	13	14	15
Валандовска општина	Валандовска Општина	7	8	5	8
македонско- англиски	Македонско- Англиски	2	2	2	2

Табела бр. 18: Употреба на голема и мала буква

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
којшто	кој што	/	/	/	/
километар	кило метар	/	/	/	/
полуостров	полу остров	17	19	24	31
десетгодишен	десет годишен	24	26	31	37
највисок	нај висок	7	9	13	20
налето	на лето	25	27	32	39
поубаво	по убаво	23	23	28	35
добровечер	добро вечер	16	16	16	23
сосила	со сила	72	72	72	72
македонско- англиски	/	/	/	/	/

Табела бр. 19: Слеано пишување на зборовите

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
три-четири	три четири	7	10	12	20
ТВ-емисија	ТВ емисија	9	12	14	22
тетка ми	тетками	9	13	15	23
не посети	непосети	15	19	19	27
не сака	несака	18	23	23	32

Табела бр. 20: Полуслеано и разделено пишување на зборовите

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
зна-е-ње	зн-ас-ње	2	4	5	6
	зна-ењ-е	4	6	7	8
со-сед-ство	со-се-дство	12	14	15	16
	сос-едс-тво	3	5	6	7
	со-се-дств-о	3	5	6	8
среќ-но	сре-ќно	38	40	41	42
	ср-еќ-но	3	5	5	13
ка-ли-ум	кал-и-ум	1	/	1	1
ме-со-ја-дец	месојаде-ц	1	/	1	1
	ме-со-јад-ец	2	3	3	4
у-че-ни-чки/ у-че-нич-ки	учен-ич-ки	5	7	7	8
	уче-нич-ки	2	4	4	5
	уче-ни-чки	2	4	4	6
	учени-чки	3	3	3	3
гим-на-зи-ски	гим-на-зис-ки	20	22	23	24
	ги-мна-зи-ски	3	5	6	7
	гимназис-ки	3	4	5	5
	ги-мназиски	1	2	2	3
	гим-назис-ки	2	1	1	1
	гим-наз-иски	1	1	2	2
гор-дост	го-рдост	4	4	4	3
	горд-ост	1	1	/	1
	гор-до-ст	1	1	1	2
	гордо-ст	1	/	1	2

Табела бр. 21: Делење на зборот на крајот од редот

Зборови од тестовите и од диктатот	Неточни одговори	Број на пропусти за секоја наставна година			
		I година	II година	III година	IV година
ОУ	О.У.	4	6	7	10
	ОУ.	5	7	8	11
итн.	тн.	5	7	9	12
	и.т.н.	20	22	24	26
кг/kg	/	/	/	/	/
д-р	др	3	5	5	7
ср. р.	с.р.	29	31	33	35
	ср.	3	5	5	7
	с-р	4	6	6	8
цм/cm	с	3	4	4	6
	ц.м.	2	2	2	2
	с.м.	1	1	/	1
	сан.	1			
РМ	Р.М.	5	3	3	5
л/l	лит.	1	/	/	/
ТВ-емисија	ТВ емисија	7	7	7	9

Табела бр. 22: Скратеници (акроними) и скратување на зборовите (абривијации)

Sanja Ğorĝievska / Sanja Gjorgjievska

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Sanja Gjorgjievska	3	4	5	5
Sanja Gorgievska	7	9	10	10
Sajna Gorgievska	2	3	4	4
Sanja Ğorĝievska	3	3	3	3
Sanja Ğorĝievska	4	4	4	4
Canja Gjorgjievska	1	/	/	/

Табела бр. 23: Транскрипција на личните имиња на латиница

Anče Šeremetkovska / Anche Sheremetkoska

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Anče Šeremetkovska	5	6	7	8
Anče Šeremetkovska	4	4	4	5
Anče Šeremetkovska	6	9	9	10
Anče Šeremetkovska	3	3	3	4
Anče Šeremetkovska	2	4	4	5
Anče Šeremetkovska	4	4	4	5
Anče Šeremetkovska	3	3	3	3
Anže Šeremetkovska	1	/	/	/

Табела бр. 24: Транскрипција на личните имиња на латиница

Džesika Kožuvarovska / Djesika Kozhuvarovska

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Džesika Kozhuvarovska	3	2	3	4
Djesika Kozhuvarovska	7	9	9	10
Dzhesika Kozhuvapovska	/	/	/	/
Dzesika Kožuvarovska	3	5	5	6
Dzhesika Kodžuvarovska	/	1	1	2
Žesika Kozhuvarovska	/	1	1	2
Sesika Kozhuvarovska	1	/	/	/
Jesica Kozhuvarovska	1	1	1	2
Jesika Kozhuvarovska	1	1	1	1
Dzhesika Kozhuvarovska	2	3	3	3
Џesika Kozhuvarovska	/	1	1	1
Dzhesika Kožuvarovska	3	3	3	3
Cesika Kozhuvarovska	1	/	/	/
Dzhesika Kozhyvarovska	2	2	2	2
Џesika Kožuvarovska	1	1	1	1

Табела бр. 25: Транскрипција на личните имиња на латиница

Ljubica Dzvezdakovska / Ĺubica Dzvezdakovska

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Lubica Dzvezdakovska	2	1	3	4
Ljubica Džvezdakovska	/	3	3	4
Ljubica Svevdakovska	2	1	1	2
Ljubica Цvezdakovska	/	/	/	1
Ljubiĉa Dzvezdakovska	/	1	1	2
Ljybica Dzvezdakovska	1	1	1	2
Љjubica Dzvezdakovska	3	3	3	3
Љjubica Džvezdakovska	2	2	2	2
Lubica Žvezdakovska	/	/	/	/
Ljubica Zvezdakovska	5	5	5	5
Ljubica Zjvezdakovska	1	1	1	1
Ljubica Đvezdakovska	1	1	1	1

Табела бр. 26: Транскрипција на личните имиња на латиница

Dzvonko Ćekutkov / Dzvonko Chekutkov

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Dzvonko Ćekutkov	5	3	4	5
Dzvonko Chekytkov	2	4	3	4
Dzvonko Ćekutkov	3	3	3	4
Svonko Chekutkov	4	4	4	5
Cvonko Chekutkov	/	/	/	1
Zjvonko Ćekutkov	/	1	2	2
Džvonko Ćekutkov	/	1	/	/
Цvonko Ćekutkov	/	/	/	/
Zvonko Ćekutkov	6	6	6	6
Dzvonko Cekutkov	2	2	2	2
Dzvonko Ćekutkov	/	1	1	1
Dzvonko Ćekutkov	/	/	/	/
Dsvonko Ćekutkov	/	/	/	/
Zjvonko Ćekutkov	2	2	2	2
Djvonko Ćekutkov	1	2	2	2

Табела бр. 27: Транскрипција на личните имиња на латиница

Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно!

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно!	8	9	11	14
Ах кутрото девојче толку мало и немоќно!	5	6	6	9
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно.	10	10	10	13
Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно.	7	7	7	10

Ах, кутрото девојче толку мало и немоќно.	14	14	14	17
Ах, кутрото девојче, толку мало и немоќно.	6	6	6	9
Ах кутрото девојче толку мало и немоќно.	9	9	9	12
„Ах, кутрото девојче толку мало и немоќно.“	5	5	5	7
Ах кутрото девојче, толку мало и немоќно	6	6	6	6
Ах! Кутрото девојче толку мало и немоќно.	5	5	5	5

Табела бр. 28: Употреба на интерпунктиски знаци (Запирка и извичник)

„Дали напиша домашна задача?“ - праша мајка ми.

– Дали напиша домашна задача? - праша мајка ми.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Дали напиша домашна задача? – праша мајка ми.	25	27	28	31
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	/	/	/	/
Дали напиша домашна задача праша мајка ми.	6	4	4	6
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми?	7	7	7	9
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми.	3	3	3	5
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми.	5	5	5	7
Дали напиша домашна задача – праша мајка ми?	/	/	/	2
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	3	3	3	5
Дали напиша домашна задача праша мајка ми?	8	8	8	10
Дали напиша домашна задача? праша мајка ми	5	5	5	8
Дали напиша домашна задача? праша мајка ми?	/	/	/	1
Дали напиша домашна задача? – праша – мајка ми.	/	/	/	1
Дали напиша домашна задача праша мајка ми!	3	3	3	3
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми?	2	2	2	2
Дали напиша домашна задача, праша мајка ми.	/	/	/	/
Дали напиша домашна задача. Праша мајка ми?	2	2	2	2
„Дали напиша домашна задача праша мајка ми.“	1	1	1	1

Дали напиша домашна задача, праша мајка ми	/	/	/	1
---	---	---	---	---

Табела бр. 29: Употреба на интерпункциски знаци (Наводници, црта – тире, прашалник и точка)

„Надежта последна умира“ – ù одговорив. /

– Надежта последна умира – ù одговорив.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Надежта последна умира – и одговорив.	10	12	13	19
Надежта последна умира – ú одговорив.	15	13	10	23
Надежта последна умира и одговорив.	13	13	16	20

Табела бр. 30: Употреба на интерпункциски знаци (Наводници, црта – тире)

Романот „Ана Каренина“ беше голем, но многу интересен и поучен.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Романот "Ана Каренина беше голем, но многу интересен и поучен.	4	3	4	7
Романот "Ана Каренина" беше голем, но многу интересен и поучен.	2	2	2	5
Романот "Ана Каренина" беше голем но многу интересен и поучен.	3	4	4	7
Романот Ана Каренина беше голем, но многу интересен и поучен.	7	8	8	12
Романот Ана Каренина беше голем но многу интересен и поучен.	2	2	2	5
Романот „Ана Каренина“ беше голем но многу интересен и поучен.	7	7	7	11
Романот „Ана Каренина“ беше голем но многу интересен и поучен?	4	4	4	6
„Романот Ана Каренина беше голем но многу интересен и поучен.“	5	5	5	6
„Романот Ана Каренина беше голем но многу интересен и поучен.“	8	7	7	7
Романот „Ана Каренина“ беше голем но многу интересен и поучен!	1	1	1	1

Табела бр. 31: Употреба на интерпункциски знаци (Наводници, запирка и точка)

Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Во зоолошката градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.	27	29	30	41
Во „зоолошката“ градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.	/	1	1	3
„Во зоолошката градина видовме мечка, лав, тигар, лисица и други животни.“	2	1	1	2
Во зоолошката градина видовме: мечка лав тигар лисица и други животни.	5	4	4	12
Во зоолошката градина видовме: мечка, лав, тигар, лисица и други животни!	1	/	/	/

Табела бр. 32: Употреба на интерпункциски знаци (Две точки, запирка и точка)

Децата беа поделени во четири групи: I – III; II – IV; III – V; и IV – VI одделение.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение.	13	14	15	26
Децата беа поделени во четири групи: „I – II, II – IV, III – V и IV – VI“ одделение.	3	2	1	6
„Децата беа поделени во четири групи: I – III, II – IV, III – V и IV – VI одделение.“	1	1	1	7

Табела бр. 33: Употреба на интерпункциски знаци (Две точки, точка запирка и точка)

Возот се движи на релација Скопје – Белград.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Возот се движи на релација Скопје-Белград.	1	3	4	5
Возот се движи на релација: Скопје-Белград.	9	8	8	8

Табела бр. 34: Употреба на правописни знаци (Црта – тире)

Денес е 5. 5. 2014 г.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Денес е 5•5•2014 г.	2	3	5	6
Денес е 5:5:2014 г.	3	3	3	3
Денес е 55 2014 г.	2	2	2	2
Денес е 5-5-2014 г.	1	1	1	1

Денес е 5/5/2014 г.	3	3	3	3
Денес е 05.05.2014 г.	6	6	6	6

Табела бр. 35: Употреба на правописни знаци (Точка)

Резултатот од натпреварот беше 3 : 3.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Резултатот од натпреварот беше 3•3.	2	4	6	6
Резултатот од натпреварот беше 3.3.	1	1	1	1
Резултатот од натпреварот беше 3-3.	8	8	8	8
Резултатот од натпреварот беше 3/3.	1	1	1	1
Резултатот од натпреварот беше 33.	2	2	2	2

Табела бр. 36: Употреба на правописни знаци (Две точки)

Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	4	5	7	7
Не, и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	1	1	1
Не и кажал дека не видел и нас, и за сè друго што се случи.	1	1	1	1
Не и кажал дека не видел и нас, и за сè друго што се случи.	/	3	3	3
Не и кажал дека не видел нас и за сè друго што се случи.	3	/	/	/
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не и кажал дека не видел нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не ѝ кажал дека не видел и нас ѝ за сè друго што се случи.	1	1	1	1
Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи!	6	6	6	6
Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не ѝ кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не ѝ кажал дека не видел ѝ нас и за сè друго што се случи.	1	1	1	1
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	2	2	2	2
Не и кажал дека не видел и нас и за сè друго што се случи.	1	1	1	1

Табела бр. 37: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

Поетот Стојан Тарапуза нè посети вчера, на првиот училиштен час.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Поетот Стојан Тарапуза не посети вчера на првиот училиштен час.	5	8	10	10
Поетот Стојан Тарапуза нé посети вчера на првиот училиштен час.	17	15	15	15

Табела бр. 38: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

„Надежта последна умира“ – ù одговорив. /

– Надежта последна умира – ù одговорив.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Надежта последна умира – и одговорив.	11	13	15	15
Надежта последна умира – í одговорив.	13	14	14	14
Надежта последна умира и одговорив.	6	6	6	6

Табела бр. 39: Употреба на правописни знаци (Надреден знак)

Зрното грав што го посадивме почна да р'ти.

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Зрното грав што го посадивме почна да р'ти.	6	3	5	5
Зрното грав што го посадивме почна да р'ти (над р)	2	2	2	2
Зрното грав што го посадивме почна да ртí.	1	1	1	1
Зрното грав што го посадивме почна да р' ти (над р).	1	1	1	1
Зрното грав што го посадивме почна да р' ти (над р).	3	6	6	6
Зрното грав што го посадивме, почна да р'ти (над р).	1	1	1	1
Зрното грав што го посадивме, почна да р'ти (над р).	/	/	/	/
Зрното грав што го посадивме, почна да рти.	1	1	1	1
Зрното грав „што го посадивме, почна да рти“.	1	/	/	/

Табела бр. 40: Употреба на правописни знаци (Апостроф)

Еден мој соученик ме стигна (врвев бавно).

Неточни одговори	I година	II година	III година	IV година
	Бр.	Бр.	Бр.	Бр.
Еден мој соученик ме стигна – врвев бавно.	10	7	8	8
Еден мој соученик ме стигна, врвев бавно.	7	11	10	10
Еден мој соученик ме стигна. Врвев бавно.	3	2	2	2

Табела бр. 41: Употреба на правописни знаци (Загради)

Библиографија

Домашна литература

1. Адамческа Снежана. „Писменото раскажување на учениците – инспирација за пишување“, *Просветен работник*, бр. 672, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги, 1988;
2. Алексова Гордана. Споредба на наставните содржини во учебниците по македонски јазик како мајчин и како немајчин во основното и во средното образование во Република Македонија, *Зборник во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова по повод 70 години од раѓањето*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2009;
3. Алексова Гордана. Стилистиката од граматиката на Конески во наставните содржини по македонски јазик. *Меѓународен научен симпозиум: Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура (15–16 декември 2011 година – Скопје)*, Скопје: Универзитет Св. „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2012;
4. Анастасов Методи. Од каде и каков материјал за правописни вежби. *Просветен работник*, бр. 342, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги, 1971;
5. Андоновска Здравка, Бачанов Петар. *Прилози за наставата по македонски јазик во основното училиште*, Скопје: „Детска радост“, 1990;
6. Андоновска Здравка, Бачанов Петар. *Говорните и писмените вежби по македонски јазик во основното училиште*. Скопје: „Детска радост“;
7. Андоновски Венко, Марковиќ Марјан, Стојковски Глигор. *Македонски јазик и литература – учебник за III година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: „Култура“;
8. Андоновски Венко, Марковиќ Марјан, Стојковски Глигор. *Македонски јазик и литература – учебник за IV година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: „Култура“, Штип: „2-ри Август С“, 2004;
9. Андреевски Живко. *Го пишувам мојот состав*. Скопје: „Феникс“, 1994;
10. Белчев Толе. *Речник на странски зборови во македонскиот јазик*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“: Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2002;
11. Богдановски Душко. „Позначајни потсетувања и прашања од правописот и правоорот“, *Јазикот во практиката*, бр. 13. Скопје: Здружение за примена на македонскиот литературен јазик во службената комуникација, 2001;
12. Богоев Ксенте. „Мисирков и Конески (воведно излагање)“. *Свечен собир по повод 95-годишнината од излегувањето на делото „За македонските работи и 5-годишнината од смртта на академик Блаже Конески“*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999;
13. Божиновски Здравко. *Ајде да зборуваме и да пишуваме правилно македонски*. Битола: Македонско научно друштво, 2008;
14. Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко, Исакова Невена, Пендовски Бранко. *Македонски јазик и литература за I година за реформираното гимназиско*

- образование*. Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“, 2003;
15. Бојковска Стојка, Исакова Невена, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пендовски Бранко, Пандев Димитар, Цветковски Живко. *Македонски јазик и литература за II година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“, 2002;
16. Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко, Аврамовска Наташа., Георгиева-Јаковлева Лорета. *Македонски јазик и литература за IV година реформирано гимназиско образование*. Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“;
17. Бојковска Стојка, Тодоровски Г., Минова-Ѓуркова Лилјана, Аврамовска Наташа, Пандев Димитар, Цветковски Живко. *Македонски јазик и литература за III година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: „Просветно дело“, Битола: „Киро Дандаро“;
18. Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко. *Опита граматика на македонскиот јазик*. Скопје: „Просветно дело АД“, 2008;
19. Велјановски Војо. *Наставата по граматика во основното училиште – прирачник за наставници од II до VIII одделение*. Скопје: „Матица македонска“, 1993;
20. Велјановски Војо. *Граматика за V одделение*. Скопје: „Матица македонска“, 1998;
21. Велјановски Војо, Гочкова Косара. *Граматика за III одделение*. Скопје: „Просветно дело“, 1997;
22. Велјановски Војо, Коцевски Бранко. *Граматика за IV одделение*. Скопје: „Просветно дело“, 1997;
23. Велкова Снежана, Јовановска Соња. *Македонски јазик за VI одделение за основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2009;
24. Велкова Снежана, Јовановска Соња. *Македонски јазик за VII одделение за основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2009;
25. Велкова Снежана, Јовановска Соња. *Македонски јазик за VIII одделение*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2010;
26. Видоески Божидар, Димитровски Тодор, Конески Кирил, Тошев Крум, Угринова-Скаловска Радмила. *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: „Просветно дело“, 1970;
27. Видоески Божидар, Димитровски Тодор, Конески Кирил, Угринова-Скаловска Радмила. *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: „Просветно дело АД“, 2007;
28. Владова Јадранка. *Македонски јазик и литература за петто одделение*. Скопје: „Просветно дело“, 2002;
29. Волканоски Миле. Една добра домашна работа, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 1, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1958;
30. Гоголевски Станислав. Богата книжевна пројава. *Великанот од Небрегово – Блаже Конески во светската книжевна критика*. (1991). Скопје: „Огледало“, 1991;
31. Гогоска Ленка. *Македонски јазик од прво до четврто одделение – насоки и примери за наставници*. Скопје: „Свезда“, 2000;
32. Гогоска Ленка. *Македонски јазик за III одделение – изразување и творење*. Скопје: „Свезда“, 2002;
33. Гогоска Ленка. *Македонски јазик за IV одделение – Граматика: правила и вежби*. Скопје: „Свезда“,

2002;

34. Гогоска Ленка. *Македонски јазик за второ одделение*. Скопје: „Свезда“, 2004;
35. Гогушески Димитар., Мишковски Драган, Велјановски Војо. *Читанка за V одделение*. Скопје: „Просветно дело“, 1998;
36. Гочкова Косара. *Граматика за VI одделение*. Скопје: „Просветно дело“, 1999;
37. Гочкова Косара. *Македонски јазик за петто одделение*. Скопје: „Просветно дело АД“, 2002;
38. Група автори. *Прирачник – Методологија на истражување на воспитанието и образованието*. Скопје: Андрагошка школа – Образование и стопанство, 1977;
39. Делчев Ѓорѓи. *Методски прирачник за користење на букварот и читанката за прво одделение*. Скопје: „Просветен работник“, 1987;
40. Делчев Ѓорѓи, Петров Никола, Калан Ѓорѓи. *Читам и пишувам латиница*. Скопје: „Просветно дело“, 1977;
41. Делчева-Диздаревиќ Јасмина. *Дидактика на јазичното подрачје во основното образование (I – IV одделение) – Методика*. Скопје: „Просветно дело“, 2003;
42. Димитрова Лилјана. *Лексикон (библиотекарство, книжевност, издаваштво, печатарство, информациска наука)*. Скопје: „Матица македонска“, 1999;
43. Димитровски Тодор. *Македонска граматика за VIII одделение и IV клас*. Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1956;
44. Димитровски Тодор. *Кон пренесувањето на дел од зборот во печатените изданија*. Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1961;
45. Димитровски Тодор. „Македонскиот литературен јазик наспрема бугарскиот и српскохрватскиот, *Литературен збор: списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик на СРМ*, бр. 5, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Спасов А., Стаматоски Т., Тошев К., 1968;
46. Димитровски Тодор. *Поуки за јазикот за III одделение*. Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1973;
47. Димитровски Тодор, Конески Кирил. *Македонски правопис со правописен речник*. Скопје: Институт за македонски јазик, 1968;
48. Димитровски Тодор, Корубин Благоја, Стаматоски Трајко, Марков Б. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања. Т.1, А–Н*. Скопје: „Просветно дело“, 1961;
49. Димитровски Тодор, Корубин Благоја. (1994). *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања. Т.2, О–П*. Скопје: „Детска радост“;
50. Димитровски Тодор, Стаматоски Трајко. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања. Т.3, Р–Ш*. Скопје: „Детска радост“, 1994;
51. Димковска Билјана, Цветковиќ Сузана. *Македонски јазик за VI одделение основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2009;
52. Димова Виолета. *Методика на наставата по книжевност: литературното дело и реципиентот*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, 2011;

53. Друговац Миодраг. *Историја на македонската книжевност XX век*. Скопје: „Мисла“, Куманово: „Просвета“, 1990;
54. Дучевска Анета, Пандев Димитар, Алексова Гордана. *Граматика за осмо одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 2004;
55. Ѓорѓиевска Лилјана, Велјановски Војо. *Граматика за III одделение (прирачник)*. Скопје: Книгоиздателство „Македонска искра“, 2003;
56. Ѓурчинов Милан. *Антологија на македонската поезија*. Скопје: „Мисирков“, 1989;
57. Ефтимова Лилјана, Стојанова Анастасија. *Македонски јазик за VI одделение*. Скопје: „Македонска искра“, 2001;
58. Ефтимова Лилјана, Стојанова Анастасија. *Македонски јазик за VI одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2006;
59. Зографов Христо. „Писмени вежби“ *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 2, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги, уред. Иљоски В., Павловски М., Поленаковиќ Х., Поповски М., Спасов А., Тошев К, 1954;
60. Зографов Христо. „Општ поглед на програмата по мајчин јазик за VI, VII и VIII одделение“, *Македонски јазик во основното училиште; зборник на материјали од семинарите одржани од 23 до 31.X.1959 година*, Скопје: „Просветно дело“, 1960, 17;
61. Зороски Никола. *Домашните задачи на учениците*, Скопје: „Просветен работник“, 1987;
62. Ивановски Ѓорѓи. *Граматика за IV одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 1956;
63. Илиев Деан. *Акциони истражувања во образованието*, Битола: Педагошки факултет, 2006;
64. Илиевски Ѓорѓи. Истражување – одделенска настава (Грешки во пишувањето), *Просветен работник*, бр. 766, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги „Просветен работник“, 1993;
65. Илиевски Хр. Петар. *Крнински дамаскин*, Скопје: Институт за македонски јазик, 1972;
67. Илиевски Хр. Петар. *Македонскиот правопис (свечен собир по повод 60-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис и нивната примена во букварот, Скопје, 7. VI 2005)*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2005;
68. Илиевски Христо Петар. „Македонскиот правопис од 1945“, *XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 15. VIII – 17. VIII 2005)*, *Лингвистика*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 2006;
69. Катин-Николовска Нада, Велјановски Војо. *Граматика по македонски јазик за V одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2005;
70. Кепески Круме. *Македонска граматика за VII одделение и III клас*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1956;
71. Кепески Круме. *Поуки за јазикот – учебник за VI одделение*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1973;
72. Кепески Круме. *Поуки за јазикот – учебник за VII одделение*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1969;

73. Кепески Круме. *Поуки за јазикот – учебник за VIII одделение*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1974;
74. Кепески Круме. *Граматика за VII одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 1983;
75. Киселинов Ѓорѓи. *Македонска граматика за VI одделение и II клас*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1956;
76. Конески Блаже. *Земјата и љубовта*, Скопје: Детски дом „Елпида Караманди“, 1948;
75. Конески Блаже. „За донесувањето на македонската азбука и правопис.“ *Македонски јазик*, Скопје, 1950;
77. Конески Блаже. „За некои стилски синтези во развитокот на македонскиот литературен јазик“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 5/1, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги, 1958;
78. Конески Блаже. *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: „Просветно дело“ АД, 1982;
79. Конески Блаже. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: „Култура“, „Македонска книга“, „Мисла“, „Наша книга“, 2004;
80. Конески Блаже, Тошев Крум. *Македонски правопис со правописен речник*, Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија, 1950;
81. Конески Кирил. „Правописната норма во контекстот на меѓујазичните контакти.“ *Зборник во чест на Крум Тошев*. Скопје: Филолошки факултет, 1988;
82. Конески Кирил. *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*, Скопје: „Просветно дело“, 1999;
83. *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование (2007)*, Скопје: Министерство за образование и наука – Биро за развој на образованието.;
84. Корубин Благоја. *Македонска граматика за V одделение и I клас*, Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“, 1956;
85. Корубин Благоја. *На македонско-граматички теми*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1990;
86. Корубин Благоја, Минова-Ѓуркова Лилјана. *Јазичен потсетник; Редувањето на вокалите Е:О во коренот од аспектот на денешното зборообразување; Околу предлогот против*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1982;
87. Костовски Марјан. Јазична самоанализа на писмената работа. *Литературен збор: списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик на РМ*, бр., Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Црвенкова Е., Тоциновски В., Макаријоска Л., 2000;
88. Кртолица Билјана, Тимчевска Милка, Трајкова Соња. *Македонски јазик за второ одделение за деветгодишно основно образование*, Скопје: „Просветно дело“, Охрид: „Коста Абраш“, 2008;
89. Лозаноски Раско. „Од работата на часовите по македонски јазик“. *Јазикот во практиката*, бр. 12, Скопје: Здружение за примена на македонскиот јазик во службената и во јавната комуникација, 2000;

90. Лозаноски Раско. *Од практиката – за практиката (јазик, изразување и вреднување)*, Скопје: „Ина комерц“, 2006;
91. Лозаноски Раско, Велјановски Војо. *Граматика за VII одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2004;
92. Макариоска Лилјана. „Придонесот на Блаже Конески за македонската наука за јазикот“, *Блаже Конески (осумдесет години од раѓањето) (материјали од научниот собир одржан во МАНУ – Скопје, 20 декември 2001)*, Скопје: Институт за македонска литература, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2002;
93. *Македонски правопис изработен од комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета*, Скопје: Државно издавачко претпријатие, 1945;
94. Манев Илија. *Македонска граматика за II одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 1958;
95. Меловска Васка. „Ученички правописен речник“, *Литературен збор: списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик на СРМ, бр. 4–5*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Зографов Х., Спасов А., Стаматоски Т., 1963;
96. *Методи на собирање на податоци - документи, анализа на содржината, посматрање, примерок*, Скопје: Правен факултет (постдипломски студии), 1978;
97. Миниси Нуло. *Блаже Конески – поет и граматичар*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2007;
98. Мисирков Крсте Петков, *За македонските работи*, София: Печатница на „Либералниот Клуб“, 1903;
99. Митева Димка. *Современ толковен речник на македонскиот јазик: правоговорен, синонимен, фразеолошки, информативен: 16.492 заглавни единици*, Скопје, 2003;
100. Михајловска Виолета. „Можности за испитување на правилноста во пишувањето во I одделение (пишувањето – развоен процес)“, *Просветен работник*, бр. 723, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги „Просветен работник“, 1991;
101. Мишкоски Драган, Гочкова Косара, Велјановски Војо. *Граматика за VIII одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 1997;
102. Мишкоски Драган, Бачанов Петар, Велјановски Војо. (1991), *Наставата по македонски јазик во основното училиште-прирачник за наставниците IV – VIII одделение*, Скопје: „Наша книга“, 1991, 180, 303;
103. Накев Спирос. *Граматика на рускиот јазик (графика, изговор, правопис, морфологија и синтакса) – основен курс*. Скопје: „Просветно дело“, 1995;
104. *Наставен план за деветгодишно основно образование 2009–2010.*
(<http://www.bro.gov.mk/podracje/koncepciski/osnovno-obrazovanie/Nastaven%20plan%20za%20devtgodishno%20osnovno%20uchilishte%202009-2010.pdf>);
105. *Наставен план за деветгодишно основно образование 2010–2011.*
(http://bro.gov.mk/podracje/koncepciski/osnovno-obrazovanie/nastaven_plan/nov%20nastaven%20plan%20devtgodishno%202010-2011.pdf);
106. *Наставен план за деветгодишно основно образование 2013–2014.*
(<http://bro.gov.mk/podracje/koncepciski/osnovno->

- образование. Скопје: Министерство за образование и наука – Биро за развој на образованието, 2002;
126. *Наставна програма за македонски јазик и литература за IV година за средното стручно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука – Биро за развој на образованието, 2007;
127. *Наставна програма по македонски јазик и литература за IV година за средните уметнички училишта*. Скопје: Министерство за образование и наука - Биро за развој на образованието, 2003;
128. Настоска Весна, Севдинска Љубица. *Македонски јазик за трето одделение деветгодишно основно образование*. Скопје: „Просветно дело“, Кочани: „Европа 92“, 2008;
129. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005–2015*, Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2004;
130. Николовска Елица, Николовски Атанас. (1976). „Систем на логички, фонолошки и лексички вежби за култивирање на усното и писменото изразување од I до VIII одделение“, *Просветно дело*, бр. 7 – 8, Скопје: Орган на Сојузот на педагошките друштва на СРМ, уред. Дамјановски А., Петровски Б., Ангеловски К., Лазаровски Ј, Копровски Љ., Маневски М., Кантарџиев Р.;
131. Николовска Елица. *Опишувањето во усното и писменото изразување на учениците*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1981;
132. Николовска Елица. *Форми за повторување, применување и проверување на ученичките знаења на граматиката*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1982;
133. Николовска Елица, Николовски Атанас. *Методика на наставата по македонски јазик во основното училиште*, Скопје: НИО „Студентски збор“, 1983;
134. Николовска Јелица. *Детскиот говор – следење и испитување*, Скопје: универзитетска печатница „Св. Кирил и Методиј“, 1996;
135. Николовска Нада. „Грешките на учениците од основните училишта во усното и писменото изразување“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 5-6, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Друговац М., Бачанов П., Конески К., 1990;
136. Николовска Нада, Велјановски Војо. *Грамматика за VI одделение (Прирачник)*, Скопје: „Македонска искра“, 2002;
137. Николовска-Катин Нада, Велјановски Војо. *Грамматика по македонски јазик за VI одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2005;
138. Николовска-Катин Нада, Велјановски Војо. *Грамматика по македонски јазик за IV одделение деветгодишно образование*, Скопје: „Македонска искра“, 2009;
139. Николовска-Катин Нада, Велјановски Војо. (2005), *Грамматика по македонски јазик за V одделение (Прирачник)*, Скопје: „Македонска искра“, 2005;
140. Николовска Нада, Велкова Снежана, Јовановска Соња. *Македонски јазик за VIII одделение*; Скопје: „Македонска искра“, 2003;
141. Николовска Нада, Ефтимова Лилјана, Стојанова Анастасија. *Македонски јазик за V одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2003;

142. Николовска Нада, Лозаноски Раско, Велјановски Војо. *Граматика за VII одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2005;
143. Николовски Атанас. *Методика на наставата по македонски јазик во основното училиште (скрипта)*, Штип: Педагошка академија, 1964;
144. Николовски Атанас. *Варијанти на раскажувањето во основното училиште*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1981;
145. Николовски Атанас, Николовска Елица. *Непрекинливост на вежбите за култура на усното и писменото изразување*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1978;
146. Павловски Мирко., Дискусија: „Семинари и советувања како форма за унапредување на наставата по мајчин јазик и литература“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 1, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Зографов Х., Спасов А., Стаматоски Т., 1963;
147. Пандев Димитар, Миноска Милка, *Македонски јазик за петто одделение*, Скопје: „Просветно дело АД“, 2001;
148. Пандев Димитар, Миноска Милка, Даскаловска С. *Македонски јазик за петто одделение*, Скопје: „Просветно дело АД“, 2002;
149. Пановска-Димкова Искра. „За новото издание на Правописот на македонскиот литературен јазик“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 3, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 2000;
150. Пановска-Димкова Искра, *Практикум по правопис со правоговор на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2008;
151. Паноска Ружа. „Методски основи на наставата по правопис“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Корубин Б., Најчески Д., Паноска Р., Спасов А., Стаматоски Т., 1973;
152. Паноска Ружа. *Методика на наставата по македонски јазик*, Скопје: „Просветно дело“, 1980, 184;
153. Петковска Благица. *Методика на креативната настава по предметот македонски јазик во нижите одделенија на основното училиште*, Скопје: „МАГОР“, 2008, 100;
154. Петковска Благица. „Македонскиот стандарден јазик како средство и содржина во одделенската настава“, *Меѓународен македонистички собир*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2010,
155. Петров Никола, Михајловски Владимир. *Креативноста и воспитувањето (методски прирачник за воспитувачи, наставници стручни соработници во предучилишното и основното воспитание и образование во Р. Македонија)*, Битола: „Биангл“, 1994;
156. Поповиќ Чедомир. „Општ преглед на усното и писменото изразување на учениците во VI, VII и VIII одделение според новата програма“, *Македонски јазик во основното училиште; зборник на материјали од семинарите одржани од 23 до 31.X.1959 година*, Скопје: „Просветно дело“, 1960;
157. Поповиќ Чедомир. *Методика на наставата по мајчин јазик за основните училишта (I – V*

- одделение), Скопје: „Просветно дело“, 1967;
158. Поповска Билјана. „Јазикот и програмските содржини во учебниците по македонски јазик за седмо и осмо одделение“, *Петти научен собир на млади македонисти*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2008;
159. *Правопис на македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2015;
160. *Правопис на македонскиот јазик, второ издание*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, „Култура АД“, 2017;
161. Проданова Милка. „Писменоста на учениците во гимназиите согледана низ домашните работи за завршниот испит“, *Литературен збор: списание на Друштвото за македонски јазик и литература*, бр. 5, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, уред. Зографов Х., Спасов А., Стаматоски Т., 1962;
162. Ристески Стојан. *Прилози за писмените задачи и за литературниот јазик*, Скопје: НИП „Просветен работник“, 1983;
163. Севдинска Љубица, Николовска Нада. *Јазикот наш македонски-примери и вежби за V одделение*, Скопје: „Македонска искра“, 2001;
164. Силјан Раде. *Светиот пат: поезија од балканските народи*, Скопје: „Матица македонска“, 2015;
165. Сиљановски Велко. *За слогот и пренесувањето на зборовите во друг ред*, Скопје: Друштво за македонски јазик и литература, 1980;
166. Синадиновска Олга. *Практикум за методика на наставата по македонски јазик во одделенската настава на основното училиште*, Скопје: „Просветно дело АД“, 2000;
167. Синадиновска Олга, Андоновски Венко, Јанчевска Македонка. *Читанка по македонски јазик за трето одделение за деветгодишното основно образование*, Скопје: „Табернакул“, 2005;
168. Синадиновска Олга, Синадиновски М., Јанчевска Македонка. (1992), *Читанка за IV одделение*, Скопје: „Просветно дело“ АД, 1992;
169. Синадиновска Олга, Синадиновски М., Мешинковска З. (1990), *Читанка за III одделение*, Скопје: „Просветно дело“;
170. Синадиновска Олга, Стојанова Анастасија. *Прирачник по македонски јазик за наставници за IV одделение*, Скопје: „Просветно дело“, 1999;
171. Синадиновска Олга., Стојанова Анастасија. *Читанка за IV одделение*, Скопје: „Просветно дело“ АД, 2002;
172. Синадиновска Олга. *Работна тетратка по македонски јазик за трето одделение за деветгодишното основно образование*, Скопје: „Табернакул“; Куманово: „Форум“, 2008;
173. Синадиновски Јаким. *Емпириски опитствени истражувања – процедури, методи и техники – I дел*, Скопје: „Наша книга“, 1992;
174. Смилевски Цветко. *Методологија на истражување*, Битола: Педагошки факултет, 2006;
175. Соколова Марија. „Содржините по морфологија во наставните програми по предметот македонски јазик во основното образование (предметна настава)“, *Шести научен собир на млади македонисти*,

- Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2010;
176. Солев Рацин. *Поезија*, Скопје: „Наша книга“, 1987;
177. Спасевски Мито, Лалчевска-Серафимовска Биљана, Гркова Лидија. (2008), *Македонски јазик за трето одделение за деветгодишно основно образование*, Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“, 2008;
178. Спасов Људмил. „60-годишнината од озаконување на азбуката и правописот на современиот македонски јазик“, *XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 15. VIII – 17. VIII 2005)*, *Лингвистика* (2006), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2006;
179. Спасов Људмил. Периодизација на историјата на македонскиот писмен јазик и неговата стандардизација во дваесеттиот век, *Меѓународно славистичко списание од областа на хуманитарните науки – „Филолошки студии“*, бр. 2, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, 2007;
180. Стаматоски Трајко. „Триесет години на македонската азбука и правопис“, *Македонски јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1975;
181. Стаматоски Трајко. „Научната дејност на проф. Блаже Конески“, *Литературен збор*, Скопје: 1981;
182. Стаматоски Трајко. *Кон ликот на Блаже Конески*, Скопје: „Детска радост“, 1995;
183. Стаменов Асен. Избор на теми за писмени вежби, *Просветен работник: лист на просветните работници на НРМ*, бр. 404, Скопје: Друштво за новинско-издавачка дејност и услуги „Просветен работник“, 1974;
184. Старделов Георги. „Една прометејска македонска книга, К. П. Мисирков – ‚За македонските работи‘ (1903–1998), *Свечен собир по повод 95-годишнината од излегувањето на делото ‚За македонските работи‘ и 5-годишнината од смртта на академик Блаже Конески*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999;
185. Стрезовска Елеоноа, Симитковска Јадранка, Неческа Татјана, Митровска Александра. *Македонски јазик – учебник за прво одделение во деветгодишното основно образование*, Скопје: „Топер“, 2008;
186. Тасеска Миме. *Правописните грешки во писменото изразување кај учениците од I и II циклус од основното образование*. (Магистерски труд во ракопис). Универзитет „Св. Климент Охридски“, Педагошки факултет. Битола, 2012;
187. Тасеска-Китановска Миме. „Корелација меѓу успехот на учениците и нивните правописни грешки во I и II циклус од основното образование“, *Зборник на трудови при Школата за докторски студии*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2014;
188. Тасеска-Китановска Миме. „Корелација меѓу возраста на учениците и нивните правописни грешки во I и II циклус од основното образование“, *Стуликон*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2015;
189. Тасеска-Китановска Миме (Taseska-Kitanovska Mime). „Креативни активности за изучување на правописните правила во основното образование“ (Creative Activities for Learning the Orthography Rules

in the Primary Education), *Teacher: International Journal of Education*, vol. 9, Bitola: University St. Kliment Ohridski, Faculty of Education, 2015;

190. Тасеска-Китановска Миме (Taseska-Kitanovska Mime). „Јазичната писменост во наставната практика“ (Linguistic Literacy in Educational Practice), *Teacher: International Journal of Education*, vol. 10, Bitola: University St. Kliment Ohridski, Faculty of Education, 2015;

191. Тасеска-Китановска Миме. *Знаците за директна реч во македонскиот јазик* (Дипломска работа во ракопис). Универзитет „Св. Климент Охридски“, Педагошки факултет. Битола, 2017;

192. Тасеска-Китановска Миме. „За новото издание на правописот на македонскиот јазик“, *Деветти научен собир на млади македонисти – Конференција во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2018;

193. Тасеска-Китановска Миме. „Знаците за директен говор во уметничколитературниот стил (современата литература за деца)“, *Десетти научен собир на млади македонисти – Конференција во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ (во печат);

194. Тодоровски Гане. „За Мисирков, за Конески и за принципите на македонската опстојба“, *Свечен собир по повод 95-годишнината од излегувањето на делото „За македонските работи и 5-годишнината од смртта на академик Блаже Конески“*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999;

195. Тодоровски Томислав. *Македонската книжевност во XIX и XX век*, Скопје: „Панили“, 2015;

196. Тофовиќ-Камилова Марија. *Македонски јазик за прво одделение за деветгодишно основно образование*, Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“, 2008;

197. Тофовиќ-Камилова Марија. *Македонски јазик за второ одделение за деветгодишно основно образование*, Скопје: „Просветно дело“, Тетово: „Напредок“, 2008;

198. Тоциновски Васил, Лозаноски Раско, Младеноски Ранко., Панева Соња. *Македонски јазик и литература за средно стручно образование за I година*, Скопје: „Македонска искра“, 2006;

199. Трајков Ѓорѓи, Николовска Нада, Велјановски Војо. *Убавината на македонскиот јазик – речник, стил и стилски изразни средства (прирачник за наставата по македонски јазик од I до VIII одделение)*, Скопје: „Просветно дело“, 1994;

200. Трајкоска Жаклина, Порчу Захарица. *Медиумска култура (прирачник по македонски јазик од V до VIII одделение)*, Скопје: „Просветно дело АД“, 2006;

201. Ќорвезироски Миле. *Учебници на мајчин јазик: 50 години Просветно дело (1945–1995)*, Скопје: ОП за издавање на учебници и наставни средства, 1995;

202. Усикова Рина. „Улогата на Блаже Конески во создавањето на литературниот македонски јазик и македонската национална култура.“ *Меѓународен научен симпозиум: Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура (15-16 декември 2011 година – Скопје)*, Скопје: Универзитет Св. „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 2012;

203. Џонсон Б. Џ., Рејнолдс Х. Т. со Мајкоф Д. Џејсон (2009), *Истражувачки методи на политичката*

наука, Скопје: „Академски печат“;

204. Џукески Александар. *Лингвистичката мисла на Блаже Конески*. Скопје: „Литературен збор“, 1981;

205. Џукески Александар. *Четириесет години македонска азбука и правопис*. Скопје: „Литературен збор“, 1985;

206. Шопов Ацо. *Одбрани дела: Поезија*, Скопје: „Мисла“, 1976.

Странска литература

1. Aladrović Katarina. „Kompetencije učenika prvog razreda u poznavanju pravopisa na kraju školske godine“, *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, br. 16, Zagreb: Učitejski fakultet Sveučilišta, ured. Bežen A., Čižmešija A., De Zan I., Domović V., Harbo T., Jakubin M., Krüger-Porkratz M., Kurnik Z., Lasker G, Pachler N., Petravić A., Petrović-Sočo B., Požgaj Hadži V., Prskalo I., Strel J., Todeschini M., Vilke M., 2008;

2. Bakovljević Milan. „Interpuncijsko obrazovanje osnovaca“, *Pedagoška stvarnost: časopis za školska i kulturno-prosvetna pitanja* (1975), br. 3, Novi Sad: „Budućnost“, ured. Makarić R., Radašin V., Krkljuš S., Dostanić R., 1975;

3. Bogojević Vojka. „Predgovor“, *O nekim pitanjima učenja pismenosti*, Beograd: „Savremena škola“, 1959;

4. Брборић Белјко. *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет, 2004;

5. Vrečić Dragutin. „Upotreba suglasnika j kod zamenica, prideva и бројева“, *Pedagoška stvarnost: časopis za školska i kulturno-prosvetna pitanja*, br. 10, Novi Sad: Pedagoško društvo SAP Vojvodine, ured. Makarić R., Radašin V., Krkljuš S., Dostanić R., 1972;

6. Vujević Miroslav. *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Zagreb: „Informator“, 1988;

7. Gilli Antonio Gian. *Kako se istražuje – vodič u društvenim istraživanjima*, Zagreb: „Školska knjiga“, 1974;

8. Dabić S. *Uvođenje u naučni rad (nauka i naučni metod)*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1970;

9. Друговац Миодраг. *Историја на македонската книжевност XX век*. Скопје: „Мисла“, 1990;

10. Zuber Mara. „Neki problemi u nastavi pismenosti“, *Problemi nastave pismenosti (Materijali sa međurepubličkog savetovanja)*, Beograd: „Savremena škola“, 1963;

12. Kostić Stojadin. „Školski pismeni zadaci u ruskom jeziku i problem usvajanja ortografskog sistema“, *Pedagoška stvarnost: časopis za školska i kulturno-prosvetna pitanja*, Novi Sad: Pokrajinski odbor pedagoškog društva SRS за APV, ured. Makarić R., Radašin V., Krkljuš S., Dostanić R., 1968, 162;

13. Лекић Ђорђе. *Методологија педагошког истраживања и стваралаштва*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1980;

14. Мамузић Илија. *Методски огледи из наставе матерњег језика*, Београд: Педагошко друштво НР Србије, 1951;

15. Мамузић Илија. „Mesto i uloga nastave gramatike u procesu negovanja pismenosti“, *Problemi nastave pismenosti (Materijali sa međurepubličkog savetovanja)*, Beograd: „Savremena škola“, 1963;

16. Мареш Ф.Б. „Вукова ћирилица у целосној слици развоја словенских граfiјских система.“ *Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати саопштења*, књ. 17/1, Београд, 1988;

17. Milas Mate. „Usporedba govornih i pisanih pripovjednih tekstova uenika 3., 5. i 7. razreda osnovne škole, *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, br. 2, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, ured. Burda Z., Cetinić Tea, Jajić-Nemeth J., Miletić J., Pandžić V., Pavešković A., Pintarić A., Slavić D., Turza-Bogdan T., 2007;
18. Mužić Vladimir. *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Sarajevo: „SVIJETLOST“, 1982;
19. Pavlović Milivoj. *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Beograd: „Naučna knjiga“, 1962;
20. *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником*. Нови Сад и Загреб: „Матица српска“ и „Матица хрватска“, 1960;
21. Prodanović Tihomir. i drugi. „Prilog ispitivanju kvaliteta pisanja učenika III i IV razreda osnovne škole, *Savremena škola: časopis za pedagoška pitanja*, br. 1-2, Beograd: Savez prosvetnih radnika i nameštenika Jugoslavije, 1955;
22. Radovanović Milorad. *Sociolingvistika*, Beograd: Beogradsko – izdavački grafički zavod (BIGZ), 1979;
23. Sili Andrijana. „Pismene vježbe u nižim razredima osnovne škole, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, br. 18, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayer, Filozofski fakultet, Učiteljski fakultet, ured. Vognar L., Pecko A., Pintarić A., Vodopija I., 2007;
24. Стевановић Јелена., Максић Славица, Тењовић Лазар. „О писменом изражавању ученика основне школе, *Зборник Института за педагошка истраживања – Београд*, бр. 1. Београд: Филозофски факултет, уред. Шевкушић С., 2009;
25. Cvitan V., Demarin M., Filipović F., Godler Lj., Grubić M., Koletić M., Prodanović T., Šimleša P. *Metodika nastave materinskoga jezika, računa i prirodopisa u osnovnoj školi*, Zagreb: „Pedagoško-književni zbor“, 1952.